

TOM FIRTH

PRIZONIER la GESTAPO

Amintiri despre supraviețuire
și captivitate în Polonia
celui de-al Doilea Război Mondial

METEOR
PUBLISHING

Tom Firth

Prizonier la Gestapo

Tom Firth

Prizonier la Gestapo

Amintiri despre supraviețuire și captivitate
în Polonia celui de-al Doilea Război Mondial

Traducere din limba engleză
de *Dan Criste*

Redactor: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactor: *Mariana Radu*
Copertă: *Roxana Geantă*
Ilustrație copertă: *www.shutterstock.com*

Titlul original: ***PRISONER OF THE GESTAPO.***
A MEMOIR OF SURVIVAL AND CAPTIVITY IN WARTIME POLAND

Copyright © Tom Firth 2010

© 2013 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
editurii METEOR PUBLISHING

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FIRTH, TOM

**Prizonier la Gestapo : amintiri despre supraviețuire și captivitate în Polonia celui
de-al Doilea Război Mondial / Tom Firth ; trad.: Dan Criste ; red.: Ioana Bârzeanu. -**
București : Meteor Publishing, 2013
ISBN 978-606-8469-17-1

I. Criste, Dan (trad.)
II. Bârzeanu, Ioana (red.)

821.111-94=135.1

Dedicație

Doresc să dedic această carte memoriei dârzului și neabătutului popor polonez, numeroșilor prieteni și mai ales celor care și-au riscat cu mult altruism viața și libertatea adăpostind prizonieri de război britanici. Consider că acest aspect a fost în mare măsură ignorat, și am credința că prin cartea de față voi putea face reparația cuvenită.

Mulțumiri

Adresez mulțumiri soției mele, Gillian, pentru sprijinul ei neprecupețit, lui Lorraine Wilson pentru prelucrarea manuscrisului și lui Henry Wilson de la Pen & Sword Books, care s-a ocupat de carte în ultimele stadii ale editării.

Capitolul unu

„Măine dimineată vei fi împușcat!”

Aceste cuvinte stupefiante, rostite pe un ton aspru în germană, m-au zdruncinat profund în momentul în care am fost aruncat fără alte formalități în celula 152 a închisorii Montelupich.

În acea după-amiază rece din martie 1942, acoperit doar cu o pătură, purtând în picioarele goale o pereche de saboți din lemn, am simțit că mă aflu pe marginea unei prăpastii – sfârșitul existenței mele pe acest pământ.

În acea lungă vară fierbinte a anului 1939, Europa se afla pe marginea prăpastiei, ceea ce pe mine mă interesa prea puțin, căci un tânăr de șaisprezece ani și jumătate avea lucruri mai stringente la care să se gândească. Eram în ultimele trei săptămâni ale vacanței de vară și stabilisem totul pentru plecarea noastră în estul Poloniei. Această călătorie, pe care eu și vechiul meu prieten Jurek o plănuiserăm de mai multe săptămâni, era în sfârșit pe cale să se realizeze. Urma să fie o călătorie cu barca. Tata cedase rugămintilor mele de a cumpăra un caiac care zăcea abandonat într-o baracă de pe malul Vistulei, iar după ce afacerea a fost încheiată, și barca încredințată nouă, eu și Jurek am petrecut ore întregi renovând-o, dându-i un strat de vopsea și chiar cosându-i o pânză la o veche mașină Singer.

Tata, pe care afacerile de import-export îl obligau să meargă în Anglia în august 1939, era pe punctul de a părăsi Varșovia, unde locuia din 1930, luându-l cu el pe fratele meu mai mare, George, care, după terminarea școlii, urma să înceapă o viață nouă în Anglia și să studieze arhitectura navală – sau cel puțin așa spera. Eu și fratele meu formam o pereche curioasă de „străini” în școala noastră din Polonia, George, în felul lui stoic de a fi, descurcându-se ceva mai bine decât mine. În general, ne-am adaptat fără greutate la viața de școlar, am învățat

bine limba și, de-a lungul anilor, am încheat câteva prietenii solide și durabile. Cât îl mai invidiam pe George în acele clipe! Meditând adeseori la viitor, îmi dădeam totuși seama că va veni și rândul meu. Visam să intru în armată. Poate în regimentul de gardă – aveam înălțimea necesară – sau în trupele de tancuri. Existau șanse egale să ajung ori într-o parte, ori în cealaltă, dar cred că, datorită interesului meu neostoit pentru tot ceea ce era pus în mișcare de motoare, tancurile ar fi câștigat. Între timp, având asupra-i o scrisoare de recomandare scrisă de nimeni altul decât însuși ambasadorul Majestății Sale în Polonia, Sir William Howard Kennard, George sosi la Șantierul Naval Samuel White, pe insula Wight, pentru a se lansa imediat în noua lui carieră.

Părinții mei nu se potriveau absolut deloc, nici ca temperament, nici ca pasiuni. S-au cunoscut într-o călătorie pe calea ferată transsiberiană în timpul Primului Război Mondial și s-au căsătorit la Vladivostok în 1917, pentru a fi apoi expulzați când comuniștii din Rusia deveniră stăpâni ca urmare a Marii Revoluții. Au ajuns apoi în Japonia alături de sute, dacă nu mii de refugiați care fugeau de noua putere, iar acolo, la Tokio, am văzut eu pentru prima oară lumina zilei pe 3 ianuarie 1922, fiind, se zice, primul bebeluș european care onora cu prezența sa Spitalul Imperial din Japonia.

Ca și cum fuga în Japonia n-ar fi fost o pacoste îndeajuns de mare pentru părinții mei, un cutremur puternic zdruncină orașul Tokio și îi făcu să se mute la Yokohama, unde tata găsi de lucru la Societatea de Asigurări „Perla”. Soarta a fost crudă însă, căci, în 1923, un cutremur înfiorător a distrus orașul. Din fericire, în acea zi fatidică, tata era acasă, oblojindu-și un picior rău infectat după ce fusese înțepat de o meduză în timp ce înota în mare. Tot atunci, mama hotărâse să se ducă în centru cu niște treburi obișnuite.

În acest timp, eu și George eram cu doica în „anexa servitorilor”. Aceasta se prăbuși asemenea unui castel de cărți, prinzându-ne dedesubt pe noi, pe doică și pe bucătăreasă. Bungaloul în sine suferi relativ puține pagube, dar tata, îngrozit de ceea ce i se înfățișa înaintea ochilor, făcu o încercare disperată de a ne scoate de sub dărâmături, fără niciun rezultat însă. În cele din urmă, cu ajutorul trecătorilor, am fost scoși toți, năucii și șocați, dar altfel nevătămați în urma celor întâmplare. Între timp, mama, care se afla în partea cea mai afectată a

oraşului şi încerca să-şi facă drum printre ruine, găsi cumva un bărbat cu ricsă dispus s-o ducă, în cea mai mare grabă, până acasă, pe străzile pe care se mai putea umbla. Chiar şi așa, călătoria i-a fost întreruptă şi a trebuit să facă restul drumului pe jos.

Traiul normal la Yokohama luă sfârşit, iar familiei nu-i mai rămase altceva de făcut decât să părăsească oraşul calamitat. Luând cu noi numai bagaj de mână, ne-am îndreptat spre port, unde, în plin haos şi panică, ne-am îmbarcat la bordul unei nave-cisternă olandeze. După ce am fost luaţi cu una dintre bărcile de salvare ale navei aflate în port, ne-am apropiat de aceasta şi, în timp ce barca aluneca pe alături, un membru al echipajului mă azvârli în sus, în braţele unui marinar uimit, care stătea lângă balustradă. „Nici nu mi-am dat seama când l-am prins”, spuse el. Am pornit la drum în momentul în care începea o operaţiune internaţională de salvare, iar în ceaţa deasă am întâlnit pe neaşteptate o flotilă formată din distrugătoare americane care se îndreptau cu toată viteza spre Yokohama. Potrivit lui Konnig, căpitanul nostru, a fost cât pe ce să ne ciocnim. Am debarcat la Kobe, unde aveam să începem iarăşi o nouă viaţă. Mă-ntreb cum s-or fi împăcat părinţii mei cu toate acestea. La Kobe, am locuit mai întâi în nişte camere mobilate, apoi ne-am mutat într-un bungalow japonez închiriat. Într-un sfârşit, când tata începu lucrul la Compania Petrolieră „Soarele Răsare”, au închiriat o casă mai mare, construită în stil european, într-un „cartier european” din Kobe. Mai târziu, eu şi George am urmat şcoala misionară englezească, familia ducând o viaţă confortabilă, plăcută şi deosebit de cosmopolită. În 1929 însă, părinţii mei au luat o hotărâre care avea să afecteze în mod profund întreaga familie. În toamna aceluia an, tata îşi luă patru luni de concediu, timp în care urma să mergem în Europa, să vizităm mai întâi Polonia şi apoi Anglia, căci niciunul dintre părinţi nu-şi mai văzuse propriii părinţi de mulţi ani. Bineînţeles, pentru noi, băieţii, avea să fie aventura vieţii noastre. După o scurtă călătorie pe mare, am ajuns în portul Dairen din China continentală, de unde am mers la Mukden (azi, Shenyang – n.tr.), pentru a ne continua călătoria pe calea ferată transsiberiană. Drumul cu trenul până la Varşovia, absolut încântător, a durat peste o săptămână, cu o scurtă oprire la Moscova. Încântarea noastră a fost domolită însă de atmosfera cenuşie şi nefericirea care domneau în Rusia în acele zile.

Capitolul doi

După ani de despărțire, întâlnirea cu părinții mamei a fost de-a dreptul emoționantă, iar în cursul șederii noastre la Varșovia am locuit în spațiosul apartament al bunicii Anna din centrul orașului. Ne-am ocupat timpul cu plimbări în locuri interesante și vizite la vechi prieteni și rude, într-o procesiune care părea a nu se mai încheia, dar timpul trecu pe nesimțite și a trebuit să ne continuăm călătoria spre Anglia, cu trenul până la Berlin și apoi la Hamburg. Orașul Hamburg îi era bine cunoscut tatălui meu, căci stătuse câțiva ani acolo înaintea Primului Război Mondial, iar sora lui, Corinne, se măritase cu un ofițer german activ. Avu loc o nouă rundă de întâlniri de familie și vizite la cunoscuți, care se încheie cu plecarea noastră spre Southampton, la bordul navei germane de linie *City of St Louis*. (Printr-o simplă coincidență, acest vapor al Liniei Maritime Hamburg-America a făcut vâlvă la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, când a încercat să ducă la loc sigur câteva sute de evrei care se refugiau din Germania nazistă. Din păcate, și se pare că din rațiuni politice, niciuna dintre țările la care s-a făcut apel n-a fost pregătită să-i primească pe refugiați, așa încât *City of St Louis* a trebuit să se întoarcă în Germania.)

De la Southampton, călătoria noastră s-a sfârșit la Londra, unde am fost așteptați la sosire de părinții și una dintre surorile tatălui meu. Am petrecut aici, într-un mic hotel, o lună minunată, memorabilă chiar, vizitarea obiectivelor turistice fiind la ordinea zilei: Turnul Londrei, Grădinile Kew și toate muzeele importante. Totul a fost cât se poate de copleșitor, iar mama începu chiar să devină foarte tulburată. Ne-am dus apoi la Brighton, unde locuiau bunicii mei. Bineînțeles că Brighton ne-a cucerit imediat pe mine și pe George, deși eram în plină toamnă, iar multe dintre obiectivele de interes își închiseseră porțile. Acestea sunt însă amintirile plăcute. În această perioadă, mama a hotărât să nu se mai întoarcă în Japonia. Stăruința ei în hotărârea luată trebuie să fi căzut ca un trăsnet asupra tatălui

nostru, dându-le peste cap toate planurile și provocând în plus între părinții mei un conflict și o ruptură care nu avea să se mai repare niciodată. Fără îndoială că trebuie să fi avut loc multe discuții aprinse, urmarea fiind aceea că, în loc să mergem în Japonia, ne-am întors la Varșovia, unde am și rămas. Urma ca noi, băieții, să mergem la un pension în Anglia, dar, din cauza lipsei banilor, acest lucru nu s-a mai întâmplat. În schimb, am făcut cursuri intensive de limba poloneză, precum și la alte materii, pentru a putea intra la o școală bună din Varșovia. Până la urmă, am reușit acest lucru, dar și cu foarte multă înțelegere din partea conducerii școlii.

Între timp, tata s-a luptat să câștige o pâine într-o situație cu totul nouă și neobișnuită, iar primii ani petrecuți în Polonia s-au dovedit a fi extrem de grei, amplificând tensiunile între părinți. Gaz peste foc, tatăl mamei muri la scurtă vreme, iar mama ei, care fusese devotată unei case de copii pe care o înființase în anii 1920, porni într-o misiune de strângere de fonduri în Statele Unite ale Americii. Bunica a murit la Chicago în 1932. Acum este momentul să vă spun mai multe despre implicarea ei în activitatea acelei case de copii. La scurt timp după Revoluția de la 1917 din Rusia, împreună cu câteva ajutoare devotate, inclusiv un medic rezident, ea și-a propus să-i salveze pe copiii polonezi abandonați în Rusia sovietică, reușind, în condiții extrem de periculoase, să adune circa 800 de copii. După aceea, i-a transportat la Vladivostok și apoi, pe mare, în Japonia, unde erau în siguranță. Călătoria lor a continuat spre Statele Unite ale Americii, unde a rămas un număr de copii, luați în grijă de rude, și, în cele din urmă, dincolo de Atlantic, prin Franța și Germania, până în Polonia. A fost în orice caz o faptă eroică incredibilă. Copiii au stat totuși în Japonia destul de multă vreme, înțelegătoarele lor gazde oferindu-le adăpostul și ajutorul necesar. În timpul acestei șederi, bunica mea a stabilit relații bune cu japonezii, relații ce aveau să continue și în anii următori. Drept urmare, familia mea a avut raporturi prietenești cu ambasada japoneză din Varșovia, mama fiind și ea atrasă în această asocieră interesantă, care, în primii ani ai războiului, s-a dovedit a-i fi de un real ajutor.

În primul nostru an la Varșovia, am locuit în apartamentul bunicii Anna. După plecarea ei în America însă, a trebuit să renunțăm la el și ne-am mutat într-un apartament mai mic de pe strada alăturată.

Când însă afacerile tatei au început să meargă mai bine, am putut să ne mutăm într-o suburbie frumoasă de pe malul râului Vistula.

În 1936, eu și George am mers în vizită la Brighton, unde locuia Maude, soră cu tata, iar în 1938 am făcut o vizită interesantă la Hamburg, unde locuia mătușa Corinne împreună cu fiica ei, Irene. Vremurile liniștite erau însă pe sfârșite.

Vara lui 1939 a fost un alt moment hotărâtor în viața noastră. Plecarea lui George în Anglia mi-a provocat o neliniște și mai mare, determinându-mă să termin școala la sfârșitul anului următor și să-i calc pe urme. În august, mama plănuiise să petreacă o scurtă vacanță în vestul Poloniei împreună cu o veche prietenă de familie, în vreme ce eu și Jurek, bunul meu prieten și coleg de școală, ne băteam capul cu aranjarea caiacului nostru în vagonul de bagaje al trenului care avea să ne ducă în estul Poloniei. De fapt, familia noastră era complet dezbinată, iar în entuziasmul meu din acea clipă, n-aș fi crezut niciodată că lucrurile aveau să rămână așa pentru totdeauna. Nu știu cum se face că n-am acordat niciodată prea multă atenție războiului care stătea să înceapă.

Capitolul trei

Drumul nostru cu trenul dură toată noaptea, iar îndată după sosirea noastră la Slonim, în primele ceasuri ale zilei, am coborât caiacul pe peronul gării. Încărcându-ne lucrurile în el, l-am cărat dincolo de o pajiște și l-am pus pe apa unui râu îngust. Eforturile noastre nu fuseseră în zadar, căci caiacul arăta bine acoperit cu vopseaua albă strălucitoare. Am vâslit în amonte pe o distanță de vreo trei kilometri, până când am ajuns la marele lac de la Albertyn. Aceasta era destinația noastră, căci Vacek, unchiul lui Jurek, și Maria, mătușa lui, locuiau în satul din apropiere, iar noi urma să stăm la ei tot restul vacanței. Jurek cunoștea bine zona, deoarece o vizitase în mai multe rânduri. Albertyn era un sat fără viață, întins pe o pantă domoală, prin mijlocul căruia trecea un drum prăfuit, care, într-o parte, se pierdea dincolo de sprânceana unui deal, iar în partea cealaltă traversa calea ferată pe care călătoriserăm și noi de curând. Așa lipsit de importanță cum era, Albertyn avea totuși o prosperă fabrică de cherestea la care lucrau majoritatea locuitorilor săi. Fabrica se găsea pe drum, la nu mai mult de 500 de metri distanță, de cealaltă parte a căii ferate. Aici era și lacul spre care ne îndreptam în fiecare dimineață cu caiacul nostru pe umeri, pregătit pentru plimbarea zilei. Erau clipe cu adevărat idilice, lipsite de griji, noul an școlar părăndu-ni-se la ani-lumină depărtare!

Apoi, într-o zi, sosi o scrisoare de la George, în care descria impresiile pe care i le făcuse Londra, cum se săpau tranșee în Hyde Park și se pregăteau amplasamente pentru artileria antiaeriană. Și cu toate că situația era în mod evident cât se putea de gravă, eu încercam să nu-mi bat prea mult capul cu ea. În definitiv, poate că nu avea să fie război. În fiecare seară însă, când se întorcea de la fabrică, Vacek se așeza foarte tăcut și citea ziarul. „Lucrurile par a se înrăutăți de la o zi la alta”, spunea el gânditor. Hitler era iarăși pornit pe polonezi.

„Ministrul sovietic de Externe, Molotov, urmează să meargă la Berlin”, se anunța pe prima pagină.

Într-o după-amiază liniștită, după ce ne terminarăm plimbarea cu barca, eu și Jurek stăteam pe malul lacului pierzând vremea, când am auzit zgomotul continuu produs de un avion care zbura exact deasupra noastră. Un avion în aceste părți era un lucru aproape nemaiauzit, așa că ne zgâiam în sus, abia reușind să zărim avionul care zbura dinspre vest la mare altitudine. Era ceva sinistru și ciudat la el, de parcă nu trebuia să fie văzut. „Uite-l cum se duce”, remarcă Jurek într-o doară. Avea însă dreptate. În acel avion-fantomă se afla într-adevăr Molotov, iar întâlnirea lui cu Hitler de la Berlin a pecetluit ulterior soarta Poloniei în anii următori.

Vacek devenea tot mai agitat pe măsură ce buletinele de știri de la radio înfățișau o imagine din ce în ce mai sumbră a situației, dându-și seama cu tristețe că acum nu mai exista nicio speranță de pace. Ni s-a mai spus că începutul noului an școlar se amâna pentru două săptămâni. La 1 septembrie, Radio Varșovia a transmis știri despre invazia Poloniei de către naziști. Din acel moment, am rămas cu urechile lipite de aparat și, brusc, am început să mă gândesc la mama. Ea se afla în vestul Poloniei și avea să se găsească direct în bătaia puștii! (Nu știam însă că se întorsese deja la Varșovia!)

Clipele liniștite petrecute de noi pe lac se sfârșiseră, iar în zilele următoare, trenuri pline cu recruți începură a trece prin Albertyn în drumul lor spre războiul aflat în plină desfășurare în vestul Poloniei. Era o imagine tristă, dar emoționantă, care a avut un efect tulburător asupra mea și a lui Jurek. Amândoi ne gândeam să ne înrolăm, dar unchiul Vacek și mătușa Maria nici nu voiau să audă de așa ceva. Pe 3 septembrie, s-a anunțat la radio că Marea Britanie declara război Germaniei, moment în care am fost copleșit de un val de mândrie și entuziasm. A doua zi, a sosit o telegramă prin care lui Jurek i se cerea să se-ntoarcă de-ndată la Varșovia. Mesajul venea din partea șefului cercetașilor, iar el, în calitate de lider de trupă, nu avea încotro decât să se ducă. Eu am rămas năucit, însă atât Vacek, cât și Maria m-au îndemnat să stau și să aștept – poate, poate avea să se mai întâmple ceva. Știrile ulterioare transmise de Radio Varșovia abia mai ascundeau acum gravitatea situației, iar când începu încercuirea orașului de către germani, orice speranță se spulberă. Forțele poloneze nu reușeau să

stăvilească atacul neîncetat, mai ales bombardamentul aerian continuu, desfășurat într-o manieră haotică, iar în scurtă vreme, transmisiile radiofonice încetară cu totul. Brusc, la opt zile de la plecare, Jurek reapăru, stors de vlagă și în stare de șoc. El ne spuse că tuturor autorităților civile și militare li se ordonase să părăsească orașul aproape în aceeași zi în care el ajunsese la Varșovia, așa încât nu prea mai avu ce să facă decât să se alăture exodului în masă. Personalul ambasadei britanice părăsise clădirea din Nowy Swiat într-un convoi de mașini, luând-o pe singura rută salvatoare, cea spre România, împreună cu zeci de mii de oameni care se îndreptau în acea direcție. Din cauza atacurilor permanente ale Luftwaffe, soția atașatului militar al Marii Britanii, doamna Shelley, a fost grav rănită. Jurek reușise să se urce cu greutate în ultimul tren care trebuia să se îndrepte spre est, departe de zona de luptă, iar în condițiile în care toate autoritățile se împrăștiaseră care încotro, rămase ca mecanicul de locomotivă să hotărască ce avea să facă mai departe! Plin până la refuz cu civili și personal de serviciu, trenul înainta încet și sporadic până când a fost atacat de temutele bombardiere în picaj Stuka, situație care-l făcu să se oprească în cele din urmă. Din fericire, Jurek a descoperit un camion al armatei care se întâmpla să meargă în direcția Slonim, de unde a fost nevoit să-și continue drumul pe jos până la Albertyn.

Cum țara era acum destrămată, iar transmisiunile radiofonice încetaseră, trebuia să ne bazăm pe informațiile fragmentate transmise de refugiații aflați în trecere. Altfel, Albertyn nu a fost afectat deloc. Lucrurile s-au schimbat însă într-o zi, când un grup de locuitori îngrijorați, adunați afară, în drum, ne-a determinat pe mine și pe Jurek să i ne alăturăm. Mai erau acolo șase polițiști locali solizi, înarmați cu puști. Se discuta pe un ton calm despre situația existentă, iar oamenii dădeau mult din cap. Atmosfera generală era una de teamă și neliniște.

În acest timp, de cealaltă parte a căii ferate, dar destul de aproape ca să-i putem vedea, un grup de observatori voluntari se suise pe o grămadă înaltă de traverse, unde stătuse de veghe în fiecare zi – înflăcărați, dar în același timp plictisiți și frustrați din cauză că, cel puțin până atunci, scrutaseră cerul lipsit, în mod neobișnuit, de orice urmă de avion inamic. Poziția lor le permitea să observe foarte bine satul și să aibă o perspectivă directă în susul și-n josul căii ferate. Printr-o simplă întâmplare, m-am întors și, privind în direcția în care

drumul dispărea dincolo de sprânceana dealului, am zărit un avion trecând printr-o despărțitură între copaci, urmat de multe altele, într-o tăcută și sinistră procesiune, căci sunetul motoarelor nu se auzea. Sugrumat practic de emoție, am reușit să scot un strigăt de alarmă. Cincisprezece avioane au fost numărate îndreptându-se spre est, credeam noi, spre orașul Baranowicze. Într-o clipită, Albertyn a fost cuprins de o mare agitație. Stan, musculosul sergent de poliție, se duse repede la post ca să telefoneze la Baranowicze și să-i avertizeze pe cei de acolo că se apropiau avioanele. Era o presupunere, la fel de bună însă ca oricare alta. Apoi, m-am gândit: după ce-și va încheia bombardamentul, dușmanul se va îndrepta în mod evident spre vest, folosind linia ferată pentru a se ghida la întoarcere. Așa stând lucrurile, însemna că ele aveau să treacă chiar pe deasupra noastră. Era ca în cărțile cu Biggles¹! Mi-am testat teoria pe Stan, a cărui față se ridica într-un zâmbet larg. „Drace, s-ar putea să ai dreptate”, spuse el, însuflețit de gândul că ceilalți vor fi de aceeași părere. Acum era momentul să se treacă la acțiune! Ordonând tuturor privitorilor să se ascundă, el și oamenii lui traversară drumul și se așezară cu fața la calea ferată, ținând armele la îndemână. Eu și Jurek îl imploram să ne dea două puști, dar nu mai era niciuna la dispoziție, așa încât, hotărâți să nu pierdem nimic, ne așezară chiar în spatele lor. În timp ce așteptam, vedeam fețe ițindu-se agitate de după draperii, colibe și garduri. În afara murmurilor care se auzeau când și când, era o liniște misterioasă. Un calcul aproximativ arăta că, dacă avea să se-ntâmple ceva, trebuia să se-ntâmple în următoarea jumătate de oră. Minutele treceau, iar noi așteptam în continuare. În vârful grămezii, „ochii” noștri, cei care se uitau după avioane, erau extrem de vigilenți, scrutând cu înfrigurare orizontul spre est cu ajutorul binocurilor, în timp ce noi așteptam nerăbdători semnalul lor. Fără să băgăm de seamă, din cauza așteptării și a căldurii pe care o răspândeau soarele amiezii, concentrarea slăbi întrucâtva. Apoi, brusc, se auzi ceva ca un tunet, zgomotul asurzitor al motoarelor. Erau acolo, chiar deasupra noastră, luându-ne prin surprindere, zburând atât de jos și atât de

---

¹ Biggles este un pilot de avion și aventurier imaginar, eroul principal al unei serii de cărți de aventuri pentru tineret, scrise de W.E. Johns între 1932 și 1968. (n.tr.)

repede, încât își tăiau răsufierea. Când trase primul Dornier trecând razant pe deasupra stâlpilor de telegraf care se înșirau de-a lungul căii ferate, am avut timp să-l vedem pe mitraliorul din față, cocârjat în cabina transparentă din botul avionului, trăgând înspre noi. Se dezlănțui iadul. Cu sudoarea șiroindu-le pe față, cei șase polițiști trăgeau la întâmplare în tot ce mișca. Apoi, iarăși foc de mitralieră și o rafală concertată din partea alor noștri, care începuseră să acționeze la unison, luând la ochi un avion, apoi altul. „Haideți, să-i prindem pe porci!”, strigă Stan. Totul se termină însă în câteva secunde și, pe cât de brusc apăruseră, pe atât de brusc dispărură. Oamenii ieșeau din locurile în care se ascunseseră, discutând cu entuziasm despre eveniment, și, în vreme ce Albertyn scăpase, din fericire, nevătămat, eu eram mulțumit să știu că teoria mea își dovedise valabilitatea – iar Stan și oamenii lui se mândreau pretinzând că ar fi lăsat urme pe două dintre avioane. Între timp, observatorii reapăruseră de după grămada de traverse, ciufuliți și derutați, după ce fuseseră luați prin surprindere de avioanele care zburaseră la joasă altitudine. Jurek, care văzuse lucruri mult mai rele pe îngrozitorul drum de întoarcere la Albertyn, era convins că germanii nu vor lăsa nepedepsit nici măcar acest semn modest de împotrivire, ceea ce însemna că avioanele se puteau întoarce. Cuvintele lui au fost primite cu groază și descurajare. Nu puteam decât să așteptăm și să vedem ce se va-ntâmpla. Când minutele s-au transformat în ore, iar dușmanul n-a mai dat niciun semn, toată lumea a început să respire ușurată. Norocul era de partea noastră.

De la refugiații care treceau prin Albertyn am aflat că germanii se apropiau acum de orașul Wolkowysk, situat la 55 de kilometri vest de noi, dar cum o evaluare exactă a situației era imposibilă, trebuia să luăm de bune cele aflate. Erau vești tulburătoare în sine, și cu toate acestea, agonia Poloniei era departe de a se sfârși. Pentru a nu cădea în mâinile germanilor, trebuia să se ia imediat o hotărâre. Vacek și Maria credeau că nu exista altă variantă decât ca eu și Jurek să plecăm cât mai repede cu putință. Apoi am studiat o hartă și am ajuns la concluzia că, din moment ce România era prea departe, drumul spre nord, spre Lituania, părea a oferi cel puțin o șansă infimă. Spre marea mea nemulțumire, mi-am amintit că nu am luat pașaportul cu mine din cauză că n-am avut nevoie de el. Acum, nu ne rămânea decât să ne încercăm norocul.

Am pornit devreme, în dimineața cenușie a zilei de 17 septembrie, când începură a se arăta primele semne ale toamnei. Chiar și cerurile deplângeau soarta Poloniei. Vacek și Maria renunțaseră la cele două biciclete ale lor pentru a ne ușura misiunea, căci, fără ele, șansele noastre ar fi fost nule. Maria pregătise un pachetel cu mâncare, dar îmbrăcămintea călduroasă nu aveam deloc. Uitându-ne pe harta topografică a lui Jurek, am întins pasul toată dimineața, urmând potecile, traversând câmpuri și luând-o prin păduri. Viteza era esențială, dar mersul era anevoios și mai lent decât ne gândiserăm, pentru că nu existau drumuri adecvate, iar porțiunile de drum pe care trebuia să mergem erau neamenajate și pline de făgașe. În toată călătoria noastră n-am întâlnit niciun suflet, cu excepția unui țăran singuratic ce-și îndemna la drum mârtoaga din care ieșeau aburi și care trăgea o căruță. Mai târziu, merserăm pe o pajiște largă care traversa ținutul și trecea prin păduri pe o distanță de kilometri întregi, asemenea unei șosele proiectate și abandonate, dar care era de fapt Trakt Napoleonski, opera geniștilor lui Napoleon care a permis armatelor acestuia să înainteze în condiții destul de bune în cursul eșuatei campanii din Rusia. Acest lux relativ nu dură însă prea mult, deoarece am fost obligați s-o luăm din nou pe poteci nisipoase, extrem de anevoioase, pentru ca, în cele din urmă, să dăm de primele semne ale civilizației și de o cărare acceptabilă. Spre surprinderea noastră, un biciclist se apropie pedalând din răspuțeri. Ajungând în dreptul nostru, se opri cu un scârțâit de frâne, gâfâind și tremurând ca o frunză.

– Doamne! Vin rușii de la est și germanii de la vest. Ce-i de făcut? exclamă el și, fără să mai spună ceva, porni din nou la drum, asemenea unui om posedat de diavol.

Pentru o clipă, rămaserăm ținânduți locului, întrebându-ne dacă omul mai era în toate mințile, dar ne-am amintit cu o neliniște din ce în ce mai mare că, mai devreme, în acea dimineață, auziserăm huruitul tirului de artilerie venind de undeva de la est. Fusesse scurt, dar imposibil de confundat cu altceva, iar noi am început să ne întrebăm dacă nu cumva accesul de panică al biciclistului era îndreptățit. Cu acest gând descurajator, am întins pasul pe o cărare care trecea printr-o pădure deasă și, ieșind în cele din urmă din ea, am ajuns în vârful unei coaste abrupte, în fața căreia se întindea, pe kilometri întregi, un ținut întins. Undeva, în mijlocul acestei panorame, se întindea o șosea foarte

dreaptă. Stând și admirând priveliștea, ne-am dat seama că șoseaua gemea de fapt de lume. Trebuie să fi fost mii de suflete deplasându-se încet spre est, însă o privire mai atentă revelă faptul că o masă la fel de mare de oameni se deplasa în direcția opusă, spre vest, creând un adevărat haos. Apoi, la o privire și mai atentă, am observat prezența câtorva tancuri care staționau pe drum. În calitate de expert amator în recunoașterea tancurilor, am fost convins că erau rusești. Stăteam întrebându-ne ce să facem mai departe și dacă încercarea noastră de a scăpa nu era de-acum sortită eșecului. Puteam ajunge la granița cu Lituania înainte să ajungă rușii acolo? Într-un sfârșit, am hotărât să ne continuăm drumul până la căderea nopții, iar Jurek, care cunoștea bine zona, spuse că știa un loc bun în care puteam să înnoptăm. Problema noastră era că, pentru a ajunge acolo, trebuia să urmăm șoseaua pe o distanță de circa 1,5 kilometri înainte de a o lua în direcția dorită, însă n-aveam de ales. Coborârea coastei a fost o adevărată acrobație, dar până la urmă am scos-o la capăt fără să ne lovim sau să ne stricăm bicicletele, iar când am ajuns în șosea, ne-am alăturat miilor de oameni care se îndreptau cu pași înceți spre vest. Cum tancurile nu puteau fi evitate, am tras concluzia că cel mai bun lucru era să încercăm să trecem cât mai repede pe lângă ele. Ușor de spus, greu de făcut. Nu era nicio îndoială în privința identității lor – echipajele rusești păreau a se plimba de colo-colo, fluturând revolverele într-o manieră ostilă și fiind în mod evident într-o stare de încordare. Ne-am croit drum prin acest loc îngust, trezindu-ne deodată într-un vid și dându-ne seama prea târziu că, din direcția opusă, se apropia cu hotărâre o coloană de soldați polonezi, noi fiind prinși la mijloc. Tancurile rusești aveau tunurile îndreptate spre polonezii care se apropiau, iar o confruntare între cele două forțe părea iminentă. Cum drumul înainte era complet barat, nu aveam decât să așteptăm și să vedem ce avea să se întâmple. Câțiva ruși, cu revolverele scoase, se apropiară apoi de polonezi în același moment în care un sergent polonez ieși în față pentru a-l întâmpina pe adversar. Crezând în mod sincer că rușii erau de partea lor, el spuse că prezența lor era o mare plăcere și că, într-un efort comun, puteau să-i respingă pe germani. Vorbele lui au avut însă mici șanse de succes. Un rus își îndreptă revolverul spre sergent și ceru capitularea lor. Luat prin surprindere, sergentul încercă să apeleze la

rațiunea rusului, dar când alți ruși începură a se apropia cu pistoalele-mitralieră îndreptate spre polonezi, curajosul sergent polonez izbucni într-o tiradă în care-i acuză pe ruși de trădare.

– Ne-ați trădat – ne-ați înjunghiat pe la spate și ne-ați putea împușca pe toți chiar acum, ca să încheiați socotelile!

– Ascultă, vă luăm în stăpânire țara, înțelegeți? Predați-vă imediat! mârâi rusul.

Noi stăteam înlemniți, ascultând toate acestea și dându-ne seama de situația în care ne găseam – un singur foc tras spre ruși se putea încheia cu un masacru.

Cum rușii se apropiau, sergentul le ordonă soldaților săi să arunce armele, mulți supunându-se ordinului cu lacrimi în ochi. Epuizați în urma zilelor de marș și cu moralul la pământ, aceasta a fost ultima picătură. Polonia era pierdută. Evenimentul la care fuseserăm martori era urmarea înțelegerii secrete încheiate între germani și ruși în vederea împărțirii Poloniei. Dacă însă primii fuseseră categorici sau relativ categorici în intențiile lor, rușii păstraseră tăcerea și profitaseră de situație. Dracii dănțuiau de bucurie pentru cucerirea făcută!

Încercând să scăpăm de acest scenariu tragic, ne simțeam amândoi sfârșiți, abătuți și înfometați. Am părăsit drumul principal, așa cum plănuiserăm, și am intrat într-un sat, unde o ceată de oameni stătea pe pășune ținând un steag roșu neobișnuit de mare. Trecând pe lângă ei, ne-au ținut un discurs despre „viteaza Armată Roșie”. Erau departe? Îi văzuserăm? Oamenii radiau de fericire. Răspunsul nostru a fost scurt: „Nu i-am văzut și nu am auzit de ei.”

– Comuniști blestemați! mormăi Jurek.

Mai târziu, ni s-a întâmplat același lucru într-un alt sat, iar noi am răspuns într-un mod asemănător, dar cu o repulsie din ce în ce mai mare față de acești oameni care păreau bucuroși să-și dea țara pe o alta. Locuitorii acestei provincii din estul Poloniei, Bielorussia sau Rusia Albă, vorbeau un dialect pe care abia îl înțelegeam. Mulți dintre ei se considerau mai mult ruși decât polonezi și nu suportau să trăiască sub dominație poloneză.

Eram istoviți în momentul în care am ajuns acolo unde urma să înnoptăm. Nici măcar amurgul nu reușea să ascundă frumusețea și liniștea deplină a locului. Mergând înainte prin pădure, Jurek arătă spre o lumină slabă care strălucea printre copaci – era coliba unui

pădurar. Am ciocănit la ușa și am intrat. Pădurarul și soția lui ne-au poftit să ședem și ne-au dat câte o cană cu lapte și niște pâine, pe care le-am devorat cu lăcomie. Stăteam în jurul unei mese mari, iar lampa cu petrol arunca umbre întunecate prin încăpere, însă atmosfera era sumbră și se vorbea puțin. De fapt, ce se putea spune? Eram toți în stare de șoc, cu gândurile zburându-ne aiurea. Pădurarul spuse că ne puteam petrece noaptea în hambar dacă mai găseam loc, deoarece înaintea noastră veniseră alții. Dar, până să mergem la culcare, am făcut o scurtă plimbare până la marginea unui lac și, îngenunchind la capătul unui debarcader din lemn, ne-am stropit cu apa lui limpede și rece.

Pădurarul nu exagerase cu nimic. Când am intrat în hambar, am fost nevoiți să călcăm la fiecare pas peste trupuri întinse pe jos în întunericul deplin, până când am găsit un loc liber în podul cu fân. În ciuda oboselii, somnul ne cuprinse doar din când în când, iar în clipele de luciditate, discutam în șoaptă, ca să nu-i deranjăm pe cei ce dormeau în jurul nostru, despre ceea ce urma să facem mai departe. Toată noaptea, până la primele ore ale dimineții, se auzi huruit de tancuri și vehicule motorizate deplasându-se fără încetare pe un drum îndepărtat, și mai mult în interiorul Poloniei, într-o procesiune fără sfârșit. În acel moment, nu întrezăream nici cea mai mică șansă de a reuși să trecem granița în Lituania, gândindu-ne că, după cum mergeau lucrurile, rușii o vor fi închis deja în clipa în care noi vom fi ajuns acolo. N-aveam de unde să știm, dar, drept măsură de precauție, hotărâram să ne întoarcem la Albetryn cât nu eram încă departe de el.

La întoarcere, am luat-o pe alt traseu, însă acum, după fiecare kilometru, imaginea se înrăutățea. Tineri comuniști debordând de bucurie umblau grăbiți pe drumuri cu camioanele, fluturând steaguri triumfătoare și strigând sloganuri. Tancurile treceau unul după altul transportând biciclete furate, stropindu-ne cu noroi în goana lor, iar peste tot erau semne că jaful se afla în plină desfășurare. O luarăm bucuroși pe un drum pe care nu mergea nimeni, în afară de un polițist polonez care se apropia liniștit cu bicicleta. Ca din senin, apărură o ceată care, sărind asupra lui, îl trase jos de pe bicicletă, îl puse să îngenuncheze și, luându-i revolverul, începu a-l bate. Noi ne aflam la câțiva metri distanță și, pe moment, eram prinși în capcană. Apoi, unul din

ceată se apropie de noi vrând să afle dacă aveam arme de foc; mulțumit de faptul că nu aveam așa ceva, se întoarse la ceilalți, moment în care polițistul a fost auzit rugându-se să fie lăsat în viață. Mai târziu, în aceeași dimineață, aveam să trecem pe lângă un tanc rusesc care staționa pe marginea drumului și era înconjurat de o mulțime de admiratori. Cum prezența noastră păru a le atrage atenția, ni se făcu semn să ne apropiem. Ni s-a spus că ofițerul voia să vorbească cu noi și astfel am fost împinși în mulțime ca să-i dăm socoteală „ofițerului”. Nu aveam nicio îndoială că, dacă n-ar fi fost ofițerul, lucrurile ar fi stat altfel, dar așa, s-au purtat foarte bine, deși cam arogant, vrând în mod evident să-l impresioneze pe rus cu fidelitatea lor. „Ofițerul”, un comandant de tancuri, păru destul de rezonabil, fiind în mod evident foarte obosit. Ne îngrijoră însă faptul că, între timp, ne dispărură bicicletele. Un reprezentant ne ceru apoi actele de identitate, dar cum nu aveam la noi decât niște liste cu orarul trenurilor, acestea au fost date din mână în mână și studiate cu atenție, chiar dacă, din câte ne-am putut da seama, majoritatea erau analfabeți și n-aveau nici cea mai vagă idee la ce anume se uitau. Rușii erau întotdeauna curioși să afle originea cuiva, pregătirea, ocupația părinților, nivelul de educație și alte asemenea amănunte, iar ofițerul se dovedi a nu fi o excepție. Sistemul impunea ca autoritățile să știe totul despre oricine. În cele din urmă, bicicletele ne-au fost înapoiate, chiar dacă cu multă reținere, după cum am putut observa, și ni se dădu voie să ne vedem de drum.

La căderea nopții, am intrat într-o pădure situată la patru-cinci kilometri de Albertyn, iar în întunericul care se lăsa din ce în ce mai adânc, nu puteam decât să mă țin după umbra efemeră a lui Jurek, deoarece nu aveam nimic cu ce să luminăm drumul. Apoi, fără să ne dăm seama, ne-am trezit în sânul unei mulțimi adunate în mijlocul drumului. Înconjurați instantaneu, am fost înșfăcați, împinși și chestionați cu privire la identitatea și destinația noastră. Când am încercat să ne explicăm, câteva glasuri ostile au început să ceară arestarea noastră, ceea ce se transformă într-o scandare: „Închideți-i, închideți-i!” Alții au avut o idee mai bună, cerând să fim predați Armatei Roșii. În fine, când strigătele s-au potolit, o voce singuratică ceru eliberarea noastră, spunând că aveau suficient timp la dispoziție pentru „asemenea lucruri”. În mod uimitor, „vocea” stârni câțiva susținători, apoi brusc, ca la o scânteie, între cele două părți adverse

se porni un război al insultelor, ignorându-ne pe noi. Profitând de această ocazie extraordinară, ne-am îndepărtat încet de gălăgioasa ceată și, suindu-ne pe biciclete, ne-am pierdut cu repeziciune urma la adăpostul întunericului. Croindu-ne drum în bezna ca de smoală pe o cărare abia vizibilă, evitând copacii și ramurile care păreau a se întinde asemenea unor tentacule diabolice, am ieșit din pădure în lumina strălucitoare a lunii și abia atunci am simțit că eram cât de cât în siguranță ca să mergem mai relaxați. Nu voi ști niciodată cum am reușit să facem acest lucru fără să cădem.

Capitolul patru

Grijile pe care Vacek și Maria și le făcuseră pentru siguranța noastră se mai risipiră, însă probleme grave se întrevădeau la orizont, și asta pentru că ne aflam în fața unei situații neașteptate. Estul Poloniei era tot mai rapid ocupat de trupele sovietice, iar prin Albertyn treceau nesfârșite coloane de soldați și căruțe de aprovizionare trase de cai. Era uimitor faptul că acestea creau o imagine deplorabilă, arătând în orice caz ca o armată de strânsură aflată în retragere, nu ca mult-lăudata „glorioasă Armată Roșie”, care avansase de fapt fără să tragă măcar un singur foc. Până și comuniștilor autohtoni exaltați abia le venea a crede ceea ce vedeau. Jurek și Vacek au plâns fără să se rușineze gândindu-se la ceea ce se întâmpla cu țara lor. Eu mă gândeam la poziția mea, deoarece în calitate de britanic, chiar dacă nu aveam un pașaport care să-mi dovedească naționalitatea, nu eram de fapt într-o situație mai bună decât cea în care se găseau bunii mei prieteni, ci poate chiar într-una mai rea, de inamic străin în cel mai adevărat sens al cuvântului. Ce altă concluzie puteam să trag decât aceea că, fiind „aliată” a Germaniei, între Rusia Sovietică și Marea Britanie exista acum o stare de ostilitate. În zilele următoare, pe măsură ce sovieticii și-au sporit controlul asupra populației, s-a intensificat și propaganda lor. Ni s-a spus că Polonia a fost eliberată din ghearele unui guvern burghezo-fascist și nu avea decât de câștigat de pe urma instaurării regimului comunist, ai cărui dușmani trebuiau nimiciți. Această campanie de incitare la ură era tot mai înverșunată și absolut paranoică. Clasele profesionale, inteligența și disprețuita burghezie deveniră principalele ținte ale eradicării. Nici nu se încheiase bine ocupația militară, că temutele unități ale NKVD (KGB) își și făcură apariția pentru a efectua samavolnicele arestări și deportări în masă. Era aplicată vechea metodă rusească de deportare a mii și mii de membri „indezirabili” ai societății în cele mai inumane condiții,

înghesuiți în vagoane de vite și duși în străfundurile Rusiei, unde se spera că vor fi dați uitării și, cu ceva noroc, vor pieri.

Nu știam încă dacă era bine să ies din anonim și să-mi declar identitatea de cetățean britanic, dar știam foarte bine că, fără pașaport, puteam da de belea. Îmi era însă necunoscut faptul că între Marea Britanie și Rusia existau încă relații diplomatice, dar și dacă aș fi avut cunoștință de așa ceva, mă-ndoiesc că aș fi știut ce să fac fără un ajutor din afară. La cei șaptesprezece ani ai mei, trebuia să mă lupt cu prea multe greutăți.

Trecură câteva luni până la reluarea serviciului poștal între cele două zone de ocupație, și cum toată corespondența era cenzurată cu strictețe, mesajele trebuiau să fie precaute și, adeseori, circumspecte. După multe săptămâni de neliniște, în care m-am gândit la siguranța mamei mele, am primit amândoi o scrisoare prin care eram asigurați că, la Varșovia, totul era bine. Eram sfătuiți să stăm locului, ceea ce însemna, „citind printre rânduri”, că viața în Varșovia era, mai mult ca sigur, înfiorătoare. Deși încă se mai putea trece granița, în timp ce cele două țări agresoare se certau pe seama detaliilor cu privire la trasarea graniței, sute, dacă nu mii de refugiați care fugiseră de germani reușiseră să se strecoare și să se întoarcă la casele lor. Cu toate acestea, riscurile erau considerabile, deoarece rușii își dădeau toată silința să împiedice acest exod, nefiind prea miloși cu cei pe care-i prindeau. Umbre ale Zidului Berlinului? Cum a reușit mama să rămână o persoană „liberă” era un mister, căci, după toate regulile, ca străină și cetățean al unei țări inamice, ea ar fi trebuit să fie arestată și trimisă într-un lagăr de concentrare. Nu era unica persoană aflată în această situație precară, mai existau câțiva cetățeni britanici și francezi care nu reușiseră să fugă de ocupație și cu toate acestea fuseseră lăsați în general în pace, chiar dacă evenimentele ulterioare au schimbat până la urmă situația. Între timp, mă bucuram de faptul că ea părea a fi încă liberă.

Viața la Albertyn devenea de la o săptămână la alta tot mai cumplită. Fabrica de cherestea a ajuns proprietate a statului și s-a creat un nou comitet de conducere, format din câțiva comuniști locali, care să supravegheze forța de muncă. Fostul proprietar fugind înainte de sosirea rușilor, postul de director a fost ocupat de un rus.

Activitatea comitetului de conducere deveni, de fapt, o prelungire a celei desfășurate de poliția secretă în momentul în care toți angajații fură evaluați din punctul de vedere al încrederii politice, iar toți cei care aveau vreo afiliere politică, chiar și într-o măsură infimă, erau fie concediați, fie arestați. Aici Vacek avu noroc. Deși servise în Armata Poloneză ca recruta la începutul anilor 1920, nu fusese niciodată implicat în „politică”. La fel ca în orice comunitate mică, i-ar fi fost greu cuiva, dacă nu chiar imposibil, să-și ascundă opiniile sau afilierea politică. Era un scenariu sinistru, căruia i s-a adăugat un număr de informatori cu memorie lungă, mult prea dornici să intre în grațiile noilor stăpâni. Această situație descurajantă se extinse la întreaga societate, așa încât se trăia într-o perpetuă stare de incertitudine și teamă. Apoi au început să fie atacate și eliminate treptat Biserica și clerul, mințindu-se că dreptul la exprimarea credinței religioase era garantat de constituția sovietică. Metoda folosită la eliminare era pe cât de viclană, pe atât de simplă – sau de-a dreptul plină de cruzime, cum ar fi perceperea unor impozite prohibitiv de mari, care erau imposibil de plătit, ceea ce ducea la închiderea bisericilor. Și mai rău era faptul că sute de clerici erau acuzați de activitate antistatală și arestați. Bisericile din toată Polonia Răsăriteană au rămas astfel goale, lipsind comunitățile de exact acel lucru care le unise vreme de generații. După ce și-au atins scopul, bisericile au fost preluate de Armată și folosite ca depozite și grajduri. Totul se încadra într-un plan. Disparația bruscă a unui coleg de la lucru, a proprietarului unei prăvălii sau a unei întregi familii din vecini servea la crearea în fiecare zi a unei atmosfere de teamă. Chiar sate și comunități întregi au dispărut peste noapte, lucru la care am fost martori noi înșine, când o zonă întreagă a fost supusă unei razii în timpul nopții și lăsată fără niciun suflet viu, asemenea unui oraș-fantomă. Astfel de razii erau întreprinse întotdeauna noaptea de unități ale NKVD. Locuitorilor li s-au dat cam cincisprezece minute ca să-și strângă ceea ce puteau lua cu ei și apoi au fost duși pe jos la gara cea mai apropiată, aflată la Slonim, unde au fost înghesuiți ca niște animale într-un șir lung de vagoane pentru vite. A doua zi de dimineață, s-a creat panică în momentul în care veștile cu privire la razie s-au răspândit, iar prietenii și rudele s-au adunat la gară ca să vadă ce se mai putea face. Soldați înarmați se îngrijeau ca nimeni să nu se apropie de victime. Vreme de

zece zile, trenul a staționat complet izolat pe o linie secundară, după care și-a început călătoria anevoioasă spre Rusia. Ar fi fost destul de rău și dacă era în toiul verii, dar acum era iarnă. Din câte știu, nu s-a mai aflat nimic niciodată despre soarta acestor oameni. Un tânăr care a dat mai multe amănunte despre propria experiență a spus că el a fost urcat într-un vagon pentru vite încărcat la capacitate maximă. Drumul spre Rusia a durat două săptămâni, timp în care mulți au pierit de foame și frig. Trenul se oprea din când în când în zone izolate, unde morții puteau fi îngropați lângă calea ferată, dar când mureau copii, paznicii nu-și mai băteau capul, așa încât singura posibilitate de a scăpa de micuțele cadavre era să fie împinse pe fereastra îngustă a vagoanelor, lăsându-le să cadă în zăpada mare de afară. Drumul luă sfârșit într-o zonă păduroasă izolată, nu departe de o așezare, iar după ce oamenii au fost dați jos din tren, li s-au dat câteva unelte de bază și li s-a spus să-și construiască singuri adăposturi. În acel moment, s-au apropiat de ei niște locuitori ai acelei așezări, care arătau zdrențuroși și slăbiți peste măsură și care-i implorară să le dea ceva de mâncare! Tânărul spuse că n-a văzut asta cu ochii lui și că n-ar fi crezut că situația putea fi atât de rea în Rusia Sovietică. Cu toate acestea se ținu tare, supraviețui dureroasei experiențe și, cu hotărâre și viclenie, reuși să scape; după ce rătăci mai multe săptămâni, ajunse în cele din urmă pe pământul Poloniei.

În această atmosferă de permanentă teamă, era foarte firesc să ne întrebăm cui avea să-i vină rândul.

Capitolul cinci

Crăciunul anului 1939 a fost unul dintre cele mai rele din câte-mi amintesc. În mod oficial, fusese abolit, la fel ca obișnuitele formule de adresare – „pan” și „pani” („domnule” și „doamnă”). Acum trebuia să ne adresăm tuturor cu „tovarășe”, iar cine folosea vechea formulă era aspru dojenit. În mod neoficial, aceste reguli erau ignorate ori de câte ori se putea. Cei destul de curajoși duceau acasă pe furiș brazi de Crăciun în jurul cărora „sărbătoreau” ziua cea sfântă și se adresau în particular unul altuia în maniera tradițională. Prietenii și rudele continuau să se viziteze pentru a sta la taifas, chiar dacă pe ferite, și a împărți un stoc de alcool care dispărea cu repeziciune, dar și mai rea era situația stocului de alimente, care scădea întruna. Magazinele se goleau, iar ceea ce reușea să cumpere Maria de la măcelăriile din Slonim, dacă aveau ceva, se dovedea a fi foarte suspect – într-o seară, după ce împărți în mod judicios mica sa porție de cârnați, Jurek văzu în ei o gheară de pisică.

În școli, rusa deveni limba oficială, iar o manifestare tipică a curentului predominant a fost numirea paznicului spitalului din Slonim în funcția de director al acestuia. Exista totuși și o latură hazlie a acestei șarade, de care polonezii și-au dat repede seama. Soldații din trupele de ocupație, ca și ofițerii acestora, erau în esență ființe primitive, complet năucite de noul mediu în care se aflau – era adevărat faptul că ei reflectau din toate punctele de vedere genul de societate din care proveneau. Ani la rând, izolați de lumea din afară și condiționați – îndoctrinați de propaganda sovietică să disprețuiască și să nu aibă încredere în ceilalți oameni – ei erau mai mult decât surprinși să vadă că viața în altă parte nu părea așa de rea precum le fusese înfățișată. În plus, era evident că ei fuseseră bine instruiți să înalțe în mod mecanic osanale Uniunii Sovietice și se vedea că răspunsurile lor la diverse întrebări erau absolut identice și patetice în naivitatea lor. Așa, de exemplu, când erau întrebați dacă la Moscova

se cultivă portocale, răspunsul era un înflăcărat „da”. Indiferent la ce se făcea referire și oricât de ridicolă era întrebarea, acel lucru se găsea întotdeauna din abundență – totul era cât se poate de bine. Cineva pus pe șotii întrebă cu nevinovăție dacă în Rusia se găsea multă apă din Tamisa, pentru a i se răspunde că era o grămadă; mă grăbesc să subtilinez faptul că nu eu am fost cel care a pus întrebarea. Acest gen de sâcâire a devenit la un moment dat o formă de distracție populară, dar adevărul e că ne-a ajutat să mai îndulcim traiul îngrozitor dus sub ocupația sovietică. Apa curentă de la robinet și toaleta erau o permanentă sursă de uimire, mulți confundând, în ignoranța lor, întrebuițarea vasului de toaletă cu cea a chiuvetei, singura nemulțumire în legătură cu acesta fiind aceea că, în momentul în care trăgeai de lanț, săpunul dispărea.

Cu puțin înainte de primul Crăciun dezolant, Leonie, o veche prietenă a Mariei, ne-a făcut o vizită. Ea locuia și lucra în Slonim, dar venea de la Varșovia. Ne povesti cum reușise să facă două drumuri încununate de succes la Varșovia, de unde adusesese pe ascuns marfă și provizii care nu se puteau obține în zona rusească, ajutată fiind de un localnic familiarizat cu zona de graniță. Era în mod evident o femeie descurcăreță. Mai mult, cum granița urma să se închidă în curând, asemenea treceri ilegale aveau să devină imposibile. Atunci ea spuse în treacăt că, dacă eu și Jurek am vrea să ne încercăm norocul, ea era gata să ne însoțească într-o ultimă încercare, după care urma să rămână la Varșovia. Ideea trebuia analizată cu multă atenție. Unei singure persoane îi era mai ușor să facă față piedicilor care-i ieșeau în cale decât unui grup de trei sau mai multe persoane și, cu siguranță, o femeie era mai în siguranță decât un bărbat sau mai mulți bărbați. Nu se puneau problema siguranței mamei lui Jurek – libertatea mamei mele era cea care atârna în balanță. Cum însă nu aveam timp de pierdut, am hotărât să punem planul în aplicare. Aceste tensiuni nu făcuseră decât să intensifice atmosfera de tristețe existentă de Crăciun în gospodăria noastră. Apoi, ne stabilirăm în linii mari planul de acțiune: plecarea a fost fixată pentru Ajunul Anului Nou, cu trenul de 8:30 din Albertyn. Pentru a nu stârni suspiciuni, trebuia să ne luăm bilete până la Slonim, care era gara următoare, iar având în vedere vremea rea și zăpada mare, acest lucru era cât se poate de rezonabil. Dacă eram întrebați cu privire la scopul călătoriei noastre, trebuia să răspundem „o vizită la rude”. Aceasta era partea ușoară. Apoi, trebuia să coborâm

la Slonim și să ne repezim la casa de bilete, de unde urma să cumpărăm bilete până la Hajnowka, după care trebuia să ne suim în același tren. Mintea mea nu reușea să priceapă, însă Leonie ne asigură că puteam face asta! Rostul acestor manevre era acela că, din moment ce eram cunoscuți în Albertyn, vestea plecării noastre într-un loc ca Hajnowka se putea răspândi cu repeziciune, ajungând la urechile cui nu trebuia, dar într-un târg ca Slonim, am fi făcut parte din mulțime. Necazul era însă că Hajnowka era un centru bine cunoscut de toți cei care voiau să treacă spre și dinspre partea germană, dar mai ales de NKVD. Nu exista însă altă variantă. Celălalt aspect era acela că nu se auzise niciodată despre prezența NKVD-iștilor în gara din Albertyn din cauza lipsei de importanță a acesteia, iar noi aveam să așteptăm cel mai mult acolo. Dar deși Slonim colcăia de asemenea personaje indezirabile, teoretic, cumpărarea билетelor trebuia să ne ia foarte puțin timp, sau cel puțin așa speram. Leonie avea să-și petreacă ziua dinaintea plecării noastre cu o prietenă din Albertyn, iar întâlnirea noastră la gara din Albertyn urma să aibă loc cu o jumătate de oră înainte de sosirea trenului. Trebuia să stăm separați, de parcă nu ne-am fi cunoscut. Aranjamentele cu privire la trecerea efectivă a graniței au fost lăsate în seama priceperii ei.

În seara zilei de 31 decembrie, ne-am luat rămas-bun de la Vacek și Maria și am pornit spre gară. Ca să evităm centrul satului, am hotărât s-o luăm pe un traseu ocolitor, peste câmpurile acoperite de zăpadă, departe de locuințele oamenilor, și să ne apropiem de gară dinspre partea „inaccessibilă” a căii ferate, păstrând în același timp o bună vizibilitate asupra peronului. Nimic nu tulbura liniștea deplasării noastre, cu excepția scârțâitului produs întruna de zăpada casantă de sub picioare, în vreme ce stelele licăreau deasupra pe firmamentul întunecat care se cerea admirat. Dacă lucrurile ar fi stat altfel, am fi făcut cu siguranță acest lucru. Acum, eram destul de aproape ca să distingem o figură solitară plimbându-se înapoi și-ncoace pe peronul gării, încercând în mod evident să nu înghețe de frig. Era Leonie. Rezistând tentației de a ne adăposti în mica sală de așteptare, am început și noi să ne plimbăm pe peron înapoi și-ncoace cu vioiciune, încercând să ne încălzim, iar în trecere, Leonie ne dădea vag semne de recunoaștere. Nefiind însă suficient de bine îmbrăcați ca să facem față unei astfel de vremi și riscând să înghețăm, determinarea noastră slăbi

și intrarăm în clădirea gării. Deși aceasta era plină de țărani înfolați până la nivelul ochilor și înghesuiți în jurul unei sobe în care ardeau lemne, cu ale lor *tobolki* (boccele) aruncate peste tot pe jos, ei se arătară puțin interesați de prezența noastră. Am stat acolo o vreme, desfătându-ne cu căldura, dar am plecat repede, înfruntând încă o dată vremea haină. Oricât am încercat noi să batem din picioare și să dăm din brațe, ne-am dat seama că era în zadar. În timp ce Leonie continua să se plimbe neabătută înapoi și-ncolo pe toată lungimea peronului, noi ne-am strecurat înapoi în gară. Era împotriva „regulilor” și, după cum urma să descoperim în curând, o mare greșală.

Minutele treceau cu o încetineală exasperantă pe măsură ce momentul sosirii trenului se apropia. Deodată, două raze puternice au brăzdat fereastra, luminând pentru o clipă interiorul gării, urmate de sunetul unui vehicul care se apropia. Traversă zgâlțâindu-se calea ferată și dispăru treptat în depărtare. Ne-am dat seama instinctiv că era o patrulă a NKVD-ului. După câteva minute, ușa se deschise brusc și înăuntru păși un civil îmbrăcat într-o haină lungă și neagră. În spatele lui stăteau câțiva soldați înarmați cu puști cu baionetă. Civilul scrută mulțimea adunată și, ca și cum ar fi ales victima cea mai probabilă, arătă cu degetul spre Jurek, vrând să știe unde mergea. Luat prin surprindere și uitând cu totul ceea ce trebuia să spună, el rosti intempestiv:

– La Hajnowka.

În acel moment, răul era făcut. Apoi, îi examină lui Jurek vechiul permis de călătorie cu trenul.

– Deci vii de la Varșovia? În regulă, atunci du-te la Hajnowka!

Concluzia era cât se poate de evidentă. Apoi, întorcându-se spre mine, ceru să-mi vadă „actele”.

– Și tu unde te duci?

M-am gândit că fie vom pieri, fie vom scăpa împreună, așa că am răspuns tot „la Hajnowka”. Auzind aceasta, omul mormăi și se depărtă tanțoș. Faptul că ne alesese pe noi era firesc, din moment ce noi arătam altfel decât ceilalți adunați în sala de așteptare.

Dacă nu ne-am fi pierdut cu firea, ar fi trebuit să părăsim gara chiar în acea clipă. Noi, în schimb, am răsuflat ușurați că plecase, bucuroși că nu fuseserăm arestați pe loc, așa cum ne așteptaserăm.

Trenul întârziase deja câteva minute, iar în timp ce noi ne gândeam la incident, ușa se deschise din nou brusc și intră un personaj

grotesc, cu pușca în mână. În ușa stăteau alți doi oameni înarmați. Erau de la miliția locală, comuniști civili care făceau pe polițiștii. Îmbrăcat într-o haină neagră ponosită, căptușită împotriva frigului, ceea ce-l făcea să pară de două ori mai mare decât era, încălțat cu niște *valenki* (cizme din pâslă) groși și fără formă, fața-i plină de semne de vărsat era pe jumătate ascunsă sub o șapcă murdară cu calotă plată, trasă bine peste urechi. Ne alese fără să ezite pe noi doi, cerându-ne „actele” și, după ce le băgă în buzunar, ordonându-ne să ieșim. Era limpede ce se aflase: informată de patrula NKVD de prezența noastră la gară, intra în sarcina miliției locale să se ocupe de arestarea noastră. Între timp, Leonie, văzând totul de afară, o șterse repede. Distanța până la secția de poliție era mică și, odată intrați, am fost luați la întrebări de un rus. Purta o căciulă înaltă din blană cenușie, înclinată într-o parte, și ne privi cu blândețe înainte de a vorbi. Vru să știe totul despre noi până la cele mai mici amănunte, tot ceea ce aveam să spunem urmând a fi scris cu conștiinciozitate de un tânăr milițian. Era inutil să ascundem faptul că voiam să ajungem la Varșovia – știau deja acest lucru – însă acolo se găseau domiciliile și familiile noastre, iar acesta era un motiv destul de întemeiat. Ca de obicei, vru să știe cine erau părinții noștri și cu ce se ocupau tații noștri (tatăl vitreg, în cazul lui Jurek). Cum nu aveam de gând să-i spun adevărul, am zis că tata lucra ca funcționar într-un birou, ceea ce păru a-l mulțumi. Pe de altă parte, când Jurek spuse că tatăl lui vitreg lucra la o bancă, rusul se strâmbă. De fapt, el era casier-șef la Casa Națională de Economii (PKO). Am fost luați la întrebări și despre școală – ce materii învățam? Deși i-am explicat cam ce se predă în școala noastră, nu păru a fi satisfăcut de răspuns și apoi, accentuându-și ideea, zise că ni se predau cu siguranță și materii politice, părând a fi surprins când îi spuserăm că nu era așa. (Bineînțeles că, la istorie, ni se predau cunoștințe despre diferite sisteme politice, forme de guvernământ etc.)

Când interogatoriul se termină, rusul scotoci prin micile noastre bagaje, scoțând totul din ele și examinând cu meticulozitate fiecare lucru. Nici chiar cutia cu unt pe care o împachetase Maria nu scăpă verificării atente cu un cuțit. Nu se găsi niciun mesaj secret în ea! Iată un exemplu perfect de stat polițienesc în acțiune.

Când se încheie totul, am cerut voie să prindem trenul care întârziase foarte mult, dar el dădu dezaprobat din cap și ne făcu semn să ne așezăm pe o bancă dintr-un colț îndepărtat al încăperii. În acel

moment, n-aveam nicio idee cu privire la intențiile lor. După puțin timp însă, rusul plecă, lăsându-ne în compania a doi milițieni înarmați. Din câte ne puteam da seama, pierderea trenului era ultima dintre grijile noastre! Atunci, după cum era de așteptat, am auzit șuieratul trenului intrând în gară, iar noi am făcut o ultimă încercare zadarnică de a-i convinge pe gardieni. Inimile noastre au stat în loc în momentul în care trenul se îndepărtă câteva clipe mai târziu. Rămăși singuri în cursul nopții cu un tânăr gardian care adormea din când în când lângă ușă, am fost tentați să-l batem și să evadăm. Poate că, în alte condiții, ar fi avut rost, dar ținând seama de urmările unei asemenea fapte, ne-am gândit mai bine, căci represaliile s-ar fi îndreptat apoi spre Vacek și Maria.

Tânărul milițian se trezi în sfârșit din somn și vorbirăm o vreme cu el. Se întreba de ce voiam să ne întoarcem la Varșovia, îndemnându-ne să rămânem și să ne bucurăm de traiul îmbelșugat din Rusia, dar când i-am repetat faptul că familiile și domiciliile noastre se aflau acolo, am avut impresia că a înțeles. Ni se păru un ins destul de cumsecade, chiar dacă părerile sale politice erau profund eronate.

La revărsatul zorilor, sosi și milițianul nostru cu fața ciupită de vărsat, anunțându-ne că vom pleca la Slonim. Ordonându-ne să mergem în șir indian, el se poziționează exact în spatele nostru cu pușca îndreptată spre noi, în vreme ce un alt gardian îl urma în lateral cu revolverul scos. Nu ne făceam iluzii în privința destinației noastre, care avea să fie sumbrul sediu al NKVD din Slonim. Am străbătut cu greu cei patru kilometri într-o tăcere cvasitotală, reamintindu-ni-se din când în când, pe un ton aspru, să continuăm să mergem în șir indian, nu unul lângă celălalt. Mersul a fost greoi din cauza drumului plin de fâgașe adânci, acoperit cu zăpadă, și a porțiunilor înghețate. La sediu, ni s-a spus să așteptăm pe un coridor, în vreme ce gardianul cu fața ciupită de vărsat dispăru târându-și picioarele într-un birou, lăsându-ne cu tovarășul său. Se întoarse după o oră și, aruncându-ne „actele”, ne spuse că, deși știau foarte bine că noi lucram ca agenți provocatori (una dintre acuzațiile preferate), eram liberi să plecăm, să plecăm la Varșovia, dacă credeam că așa era bine, dar să nu uităm că germanii ne vor îndopa cu pâine și ceapă, după care ne vor omori ca pe niște câini! Ne aruncă aceste vorbe umplându-le de venin, dar, cu venin sau fără, ele au sunat plăcut urechilor noastre, iar noi am părăsit în grabă acel loc mizerabil, simțind cum ni se înmoaie picioarele.

Ne-am blestemat pentru că n-am recunoscut semnele pericolului și nu am fost prevăzători ștergând-o din gară când avuseserăm posibilitatea s-o facem. Răul fusese însă făcut. Ne-am târât picioarele înapoi spre Albertyn, deznădăjduiți și înșelați, unde am dat cu ochii de Maria și o prietenă a ei, care se grăbeau spre Slonim. Întâmpinându-ne cu lacrimi de ușurare, ea nu se mai aștepta să ne vadă vreodată după ce Leonie îi înștiință pe ea și pe Vacek despre soarta noastră. Într-adevăr, eram foarte norocoși că scăpaserăm basma curată. De atunci însă, ideea ridicolă conform căreia banala ceapă ar putea reprezenta un pericol pentru alimentația unei persoane n-a încetat să mă intrige și să mă amuze ori de câte ori s-a întâmplat să-mi aduc aminte de acel episod. Poate că așa înțelegea să glumească acel milițian. Dintr-un anumit punct de vedere însă, gluma respectivă nu era departe de realitate.

Eșecul aventurii noastre ne provocă mai multă frustrare decât amărăciune, iar în ceea ce o privea pe Leonie, aceasta, profund afectată de deznodământ, renunță la orice intenție de a mai traversa granița în viitorul apropiat. Cu toate acestea, fiind o persoană tenace și hotărâtă, nu era pregătită să renunțe ușor. După ce aranjaserăm totul, eu și Jurek trebuia să ne împăcăm acum cu gândul că era posibil să rămânem acolo nu se știe cât. Erau multe probleme îngrijorătoare de care trebuia să ținem seama. Vacek și Maria fuseseră generoși, îngrijindu-se ca nouă să ne fie bine, iar prelungirea acestei stări de lucruri nu putea decât să le îngreuneze existența. Trebuia, fără doar și poate, să avem ceva de făcut, să lucrăm ceva pentru a le ușura sarcina, dar Maria, cu instinctul ei protector, ne obliga să stăm acasă cât mai mult cu putință, astfel încât rușii să nu ne vadă – lucru destul de greu în realitate. De fapt, petreceam multe zile în spatele casei, tăind lemne, care erau folosite pentru a face focul în bucătărie și pe care le stivuiam în șopron. În condițiile în care erau -30°C , chiar și acest lucru ne pune la încercare capacitatea de rezistență și, pentru a mai face o schimbare, am început să ne aventurăm în lungi plimbări prin pădure, până când, dintr-un motiv oarecare, rușii au interzis accesul civililor. Apa o luam de la o fântână din spatele casei, dar la aceste temperaturi era de obicei înghețată la suprafață, așa încât, ca să putem umple găleata, trebuia mai întâi să spargem gheața. Făceam asta fie lăsând găleata, legată de frânghie, să cadă pe gheață, fie, dacă nu reușeam astfel, cu ajutorul unei

prăjini. Igiena era primitivă, fiind asigurată de o toaletă de genul „gaură în pământ”, situată afară, dar, la -30°C , vă puteţi închipui ce chin era. Mai mult, zilele în care se găsea hârtie igienică obișnuită trecuseră de mult, acest produs de bază fiind înlocuit cu foi din cotidianul comunist *Pravda*. Așa că, până și nerușinatul *Pravda* avea întrebuințări practice. Avea însă și alte întrebuințări. În fiecare seară, după sărăcăcioasa cină, formată din pâine și o minusculă porție de cârnați sau chiftele cu cartofi, urmate de un ceai rusesc de plante, ne așezam în jurul mesei și, sub îndrumarea lui Vacek, încercam să citim *Pravda* și să învățăm alfabetul chirilic. Oricât de mult detestam cu toții conținutul acestui ziar, am înțeles că niște cunoștințe de limba rusă ne-ar putea prinde bine. Am petrecut lungile seri de iarnă citind cărți din vasta bibliotecă a lui Vacek și jucând dame sau „bătălie navală”. Informațiile din lumea largă erau la mare preț. Spre deosebire de germani, rușii nu reușiseră să confişte toate aparatele de radio, ceea ce nu se potrivea cu toate celelalte restricții impuse oamenilor, dar, pentru a evita neplăcerile, multe aparate fuseseră aruncate sau ascunse în așteptarea unor vremuri mai bune. Vacek refuza cu obstinație să folosească radioul în ciuda rugăminților noastre. Aflam însă vești de la vecinii noștri, o pereche de oameni în vârstă, cărora nu le era frică să asculte știrile în limbi străine transmise de BBC.

Când rușii s-au lansat în campania dezastruoasă din Finlanda, am nădărduit că aceștia nu-și vor mai vărsa atât de mult veninul pe Polonia, dar nu a fost să fie. La fel de strictă ca în trecut, supravegherea populației a continuat acum cu patrulile NKVD care mergeau la casele oamenilor neanunțate și doar când era întuneric. Fără a mai face apel la amabilități, acestea dădeau pur și simplu buzna în casă, cum se întâmplă și în cazul nostru. În acel moment al serii, o bătaie puternică în ușă era suficientă pentru a face să-i sară cuiva inima din piept. Stăteam, ca de obicei, în jurul mesei, citind. Când Maria deschise ușa, un ofițer intră și luă loc lângă masă, în timp ce câțiva soldați înarmați stăteau la ușă. Înainte de a spune ceva, el se uită o vreme, în tăcere, la toți și la toate. Încercând să spargă gheața, Vacek spuse ceva la care i se răspunse cu un mormăit. Centrul său de interes se deplasă apoi spre mine și spre Jurek. Vru să știe cine eram, ce făceam și de unde veneam. Atitudinea lui era total indiferentă. După ce se mai uită o dată prin cameră în liniște, plecă, remarcând cât de bine trăiam. După ce ușa se

închise în urma lui, Vacek explodează plin de indignare: „Trăim în două camere și o bucătărie, iar pentru ei ăsta este trai bun”, după care adăugă: „Vedeți, am avut dreptate cu radioul!”

Societatea pe care rușii începuseră s-o creeze era una la fel de anostă, chiar meschină. Pur și simplu, nu trebuia să te „afișezi” cu simboluri ale detestății burgheziei, cum ar fi o îmbrăcămintă decentă, căci semnul distinctiv al unui adevărat muncitor socialist erau salopeta sau halatul soios și o pereche de mâini așijderea. Din acest punct de vedere, concepția rușilor despre asortarea culorilor nu putea fi mai defectuoasă. Vai de cel care nu se conforma acelui ideal. Cum, în Polonia, oamenii erau în general mai bine îmbrăcați decât rușii, ei erau opriți întruna și luați la întrebări, iar dacă aveai mâinile curate, cum se-ntâmpla în majoritatea cazurilor, erai denigrat și admonestat pe loc, chiar în stradă. Era o adevărată nebunie. Urmarea acestei idioțenii a fost aceea că hainele terne erau la mare căutare, omul de rând grăbindu-se să-și procure această îmbrăcămintă degradantă pentru a nu atrage atenția. Într-o zi, am suferit amândoi acest tratament la Slonim.

Cei care aveau pământuri, proprietăți și chiar case obișnuite erau primii vizați de NKVD, acești oameni fiind considerați cei mai abjecți „exploatare” ai maselor. Chiar proprietarul moșiei Albertyn, contele Puslowski, fusese prevăzător și plecase înainte de sosirea rușilor, lăsându-și frumoasa proprietate, situată pe malul lacului, la cheremul atentei Armate Roșii, care luă totul, chiar și faianța din bucătărie, ducându-și prada cu camioanele în Rusia. Gospodăriile de rând erau tolerate, dar și în cazul lor trebuia plătit un preț. Erai obligat să ocupi doar o mică parte a casei și trebuia să accepți ca restul acesteia să fie cedat unei familii „merituoase” de muncitori, fără chirie. Proprietățile mici erau împărțite obligatoriu și date altor oameni „merituoși”, perversitatea acestei decizii fiind aceea că beneficiarii „recunoscători” trebuiau să cultive pământul, iar recoltele aveau să fie colectate apoi pentru „binele obștesc”. Dintr-un motiv întemeiat, mulți beneficiari ai acestei măsuri nu făceau față, dar acest lucru nu a fost luat în considerare niciodată. Nerealizarea cotei cerute era penalizată cu o amendă usturătoare. Toate acestea au făcut ca întreaga populație să fie de fapt pedepsită într-un fel sau altul.

Între timp, la primăria din Albertyn, se făceau pregătiri pentru o mare întrunire. Anunțurile făcute dinainte și adresate în mod deosebit

muncitorilor de la fabrica de cherestea îi somau pe toți să participe, nefiind admise scuze pentru absență. Pentru a nu-l compromite pe Vacek, am hotărât să mergem și eu și Jurek, iar în seara anunțată, ne aflam în primăria înțesată de lume. Cei sosiți cu întârziere au fost obligați să rămână afară, stând împrejurul ușii, în frigul pătrunzător. Nu prea știam despre ce anume avea să fie vorba, dar se dovedi a fi, în mod inevitabil, un șir de discursuri politice sforăitoare, rostite de trei politrucii – specialiști politici („politiciski rukovojitiel”). În orice caz, cinci asemenea politrucii ocupară podiumul. Primul vorbitor explică marile beneficii de care se bucurau oamenii în urma instaurării noii ordini socialiste și cum fuseseră ei exploatați fără milă de fostul regim polonez fascisto-burghez. Ei aveau să beneficieze de o libertate mai mare și de hrană din belșug. De fapt, de toate din belșug. A fost dată citirii o listă nesfârșită de date statistice, pentru care rușii făcuseră o adevărată pasiune în acele zile. Dacă, la început, discursul a fost întâmpinat cu o tăcere paralizantă, atitudinea ascultătorilor se transformă într-una de luare în răs și sfidare fățișă, rostindu-se în mod explicit întrebarea „pe cine încearcă ei să păcălească?”. Căci toate promisiunile și asigurările veniseră prea târziu. După ce toate drepturile le fuseseră călcate în picioare, după ce fuseseră privați de hrană, întemnițați și deportați cu miile, oamenilor li se vorbea despre traiul bun din societatea socialistă sovietică! Singurele aplauze veniră de la câțiva comuniști înșirați pe ambele laturi ale sălii.

Enervat, dar neabătut, următorul vorbitor abordă într-o manieră expansivă și încrezătoare subiectul mai amplu al afacerilor europene, implicația abia mascată fiind aceea că Rusia Sovietică începuse o luptă de eliberare a țărilor Europei de forțele malefice ale capitalismului și burgheziei care exploatau clasa muncitoare. Luând în răs toate celelalte orânduiri, înălță în slăvi virtuțile socialismului sovietic care crease de fapt pentru cetățenii săi o viață mult mai bună decât avuseseră ei vreodată. Se referi plin de emfază la ascultătorii neîncrezători, care, deși oameni foarte obișnuiți și fără studii superioare, nu erau deloc proști. În concluzie la această diatribă plină de ură și minciuni, lovind cu pumnul în masă, el declară că Rusia Sovietică va porni război împotriva Germaniei, iar când Germania va fi cucerită, va zdrobi Franța. În sfârșit, va distruge Marea Britanie „cu toți lorzii ei depravați”. Se remarcă faptul că accentul era pus întotdeauna pe actul distrugerii. Cuvintele lui au fost întâmpinate cu un șir de întreruperi

și râsete de batjocură care l-au luat prin surprindere și l-au făcut să se-nroșească. Reacția împotriva acestei întregi farse a fost atât de covârșitoare, încât chiar comuniștii prezenți au păstrat, jenați, tăcerea. Cu toate acestea, explozia ultimului vorbitor a fost tulburătoare, deoarece reprezenta imaginea adevărată a intențiilor și ambițiilor Rusiei în Europa; viitorul arăta extrem de sumbru și spunea foarte multe despre pactul de „prietenie”.

Alegerile, care aveau să consacre actul final al integrării provinciei răsăritene a Poloniei în Rusia, au avut loc la începutul lui 1940, dar expresia „însușire frauduloasă” ar descrie mai bine situația. Aceste alegeri au fost precedate de foarte multe acțiuni de propagandă în favoarea candidaților, toți comuniștii aleși cu grijă de aparatul central al partidului. Asupra populației s-a exercitat o presiune constantă pentru a se asigura participarea ei integrală – neprezentarea la vot provocând necazuri. Știam că este o farsă totală și că, în același timp, eram încolțiți, aspectul cel mai deranjant fiind acela că noi urmam nu doar să votăm apartenența noastră la blocul sovietic și astfel să devenim Republica Sovietică a Rusiei Albe, ci și să ajungem de fapt cetățeni sovietici. Gândul la acest lucru mă umplea de groază. Ziua aceea a sosit, iar noi ne-am depus cartelele de vot sub privirea atentă a milițienilor, urmând ca, ulterior, să ni se elibereze cărți de identitate în care se menționa că eram cetățeni ai Republicii Sovietice a Rusiei Albe. Mă cuprinsese un sentiment de profundă nefericire și mă simții prins în cursă ca un șobolan.

Pentru ca nenorocirea noastră să fie și mai mare, deportările au continuat într-un ritm și mai alert, satele fiind golite unul după altul de locuitori, adunați în liniștea nopții asemenea vitelor și duși în mare taină, dispărând de cele mai multe ori pentru totdeauna. Parcă un cerc de oțel se strângea încet, dar sigur în jurul satului nostru și trăiam efectiv cu teama permanentă că ni se va bate în ușă la miezul nopții. Granița dintre cele două zone de ocupație era acum ermetic închisă, rușii creând pe partea lor o fâșie de siguranță măsurând în lățime câțiva kilometri, care o făcea imposibil de penetrat. Toți locuitorii care se întâmplară să se afle în interiorul ei au fost ridicați și deportați. Și cu toate acestea, în mai, apăru o rază de speranță.

Capitolul șase

Leonie veni pe neașteptate la noi cu vestea că tocmai se întorsese din orașul de graniță Brest (Brzesc) și descoperise că germanii și rușii ajunseseră la un acord în privința unui schimb de refugiați; mai mult chiar, o comisie germană era prezentă acolo, acceptând cereri din partea a mii de refugiați nerăbdători să se întoarcă acasă, în Vest. Ca de obicei, rușii n-au făcut niciun anunț cu privire la această acțiune, așa că Leonie află de ea numai printr-un simplu noroc. Mama ei, femeie în vârstă, și două nepoate mici care fuseseră abandonate la Slonim de la izbucnirea războiului voiau să se-ntoarcă la Varșovia, inclusiv ea însăși, așa că se puse pe treabă cu obișnuita-i hotărâre. Plănuia să se-ntoarcă de-ndată la Brest ca să procure permisele de călătorie pentru ele, dar și pentru noi. „De acum înainte, veți fi verii mei, ne va fi mai ușor dacă vom merge ca o familie”, explică ea. Ținea neapărat să meargă mai întâi numai ea, refuzând oferta noastră de a o însoți, deoarece NKVD nu prea băga în seamă femeile care călătoreau. Părea prea frumos ca să fie adevărat, și de aceea am refuzat să ne lăsăm cuprinși de optimism. Dar dacă Leonie nu putea face asta, atunci nimeni nu putea. Am scris o scrisoare mamelor noastre, dându-le de înțeles că era posibil să le vedem în curând și, spre ușurarea noastră, am primit ulterior scrisori de confirmare. Ceea ce dovedea că mama era încă liberă în acel moment. Întrebarea „cât o să mai dureze?” mă rodea permanent.

Întorsăturile cele mai ciudate se petrec uneori în vreme de război, așa cum are s-o ilustreze evenimentul următor. La o zi după întoarcerea lui Leonie la Brest, în cutia poștală a fost pusă o scrisoare într-un plic maro, purtând ștampila Moscovei. Îmi era adresată mie. Cred că intuiam ce aveam să găsesc în el – o scrisoare de la tata? În antet scria

cu litere albastre, imprimate în relief „Ambasada Marii Britanii, Moscova”. Din câte-mi aduc aminte, scrisoarea suna cam așa:

„Stimate domn,

Înțelegem de la tatăl dumneavoastră, dl G.A. Firth, că locuiți în prezent cu dl și dna Dabrowski la această adresă, în Albertyn, lângă Slonim. Dacă vreți să mergeți în Marea Britanie, vă rugăm să completați formularul anexat, în baza căruia vi se va trimite un pașaport britanic” etc.

Imposibilul se întâmplase și, deodată, totul părea foarte simplu. Primul meu impuls a fost să completez formularul și să-l pun la poștă cât mai repede, deși știam că momentul luării unei decizii va depinde de reușita sau eșecul misiunii lui Leonie la Brest. După încă o zi, Leonie apărură afișând un zâmbet triumfător.

– Le am, le am – pe toate! exclamă ea, fluturând fericită niște foi de hârtie. Apoi ne povesti ce se întâmplase.

Atât comisia germană de reabilitare, cât și cea rusească își aveau sediul în aceeași clădire, trebuind, în prealabil, să se susțină un interviu cu germanii, în condițiile în care rușii era stăpânii. Mai mult, germanii fuseseră puși fără îndoială în mod deliberat într-un colț îndepărtat al clădirii, la capătul unui coridor lung. Intrarea principală era păzită de un soldat înarmat. Leonie se așeză la coadă, dar își dădu repede seama că, pe lângă faptul că soldatul se comporta într-o manieră autoritară și neprietenoasă, mulți solicitanți erau refuzați și aduși la disperare de comisia rusească. Întrebându-se ce șanse avea, se gândi dacă nu cumva putea să-i ocolească cu totul pe ruși. Aștepta să vadă ce are să se întâmple, când, deodată, izbucni o dispută aprinsă între paznic și un bărbat foarte abătut. Cum paznicul nu mai era atent, ea o zbughi pe coridor și se opri în încăperea cu germanii. Aceștia îi ascultară povestea și, în cele din urmă, îi dădură cele șase permise de călătorie pe care le ceruse. Totul era foarte bine, numai că, în graba ei, Leonie nu obținuse permisele rusești fără de care toate eforturile sale puteau să fie zadarnice. Cu toate acestea, eram pregătiți să ne încercăm norocul, sperând că vom scăpa cu bine. În mod curios, nu s-a pus deloc problema „cetățeniei” noastre pseudoruse, iar aceasta nu a reprezentat niciodată un obstacol.

Acum, mă aflu în fața unei dileme. În vreme ce poziția lui Jurek era limpede, eu trebuia să aleg: să mă întorc la Varșovia, în necunoscut, sau să fug în Anglia, în libertate. Dacă mama era încă liberă, ar fi avut nevoie de tot ajutorul posibil, căci starea ei de „libertate” era cu siguranță extrem de fragilă. Pe de altă parte, călătoria mea putea fi în zadar. Oricât de bucuroși erau prietenii mei pentru că aveam rara ocazie de a merge în Anglia, ei nu voiau să mă influențeze în niciun fel în luarea deciziei. Trebuia să hotărâsc singur. Nădușeam îngrozitor, agonia mea durând trei zile și trei nopți, timp în care abia dacă am pus geană peste geană. După aceea, gândurile mi s-au limpezit și am știut ce trebuia să fac. Cu toate pericolele pe care le presupunea acest lucru, știam că trebuia să mă-ntorc la Varșovia, pentru că dacă mama se găsea în continuare acolo, nu puteam concepe s-o las să înfrunte singură un viitor nesigur. Cu inima grea, am trimis o scrisoare Ambasadei Britanice de la Moscova, mulțumindu-le și explicându-le că, din cauza circumstanțelor, mă aflu acum în situația de a merge la Varșovia și că voi profita de ocazie pentru a face acest lucru. Deși, spre exasperarea mea, omisesem să cer ca acest mesaj vital să fie transmis tatălui meu, ambasada făcu de fapt acest lucru. Hotărârea mea fiind luată de acum, am încercat să mi-o scot din minte. N-ar fi avut oricum niciun rost să mă tot gândesc la ea și să regret întruna. Am hotărât, așa rămânea. Îmi dădeam bineînțeles seama nu doar că urma să fac un salt uriaș din lac direct în puț, ci și că, după toate probabilitățile, libertatea avea să mă ocolească în viitorul previzibil.

Capitolul șapte

Permisele noastre germane specificau că trebuia să ne prezentăm la gara din Brest pe data de 12 mai, iar în seara zilei de 11 am pornit la drum. Cum în mica gară din Albertyn nu se dădeau bilete pentru Brest, am fost obligați să coborâm din tren la Slonim, să dăm fuga la casa de bilete, să cumpărăm bilete pentru Brest și să ne cățărăm din nou în același tren – „a cățara” fiind cuvântul cel mai potrivit. Stabiliserăm să ne întâlnim acolo cu Leonie și grupul ei, iar de data aceasta totul mersese bine. La Slonim, am intrat în holul principal, unde ni se înfățișă privirii imaginea unei mase impenetrabile de oameni și, amestecându-se printre ei, cea a NKVD-iștilor cu inconfundabilul lor chipiu verde. Dând cu ochii de Leonie, am hotărât să ne împărțim, Jurek croindu-și drum spre casa de bilete, iar eu ajutând-o pe Leonie să ducă ceea ce se dovedi a fi un munte de bagaje grele. Întâi a trebuit să ne ocupăm de ceea ce era mai important – cum mama ei și cele două nepoate erau așezate în siguranță într-un compartiment deja supraaglomerat, urmară bagajele, cele mai multe dintre ele fiind ridicate și aruncate pe fereastra vagonului în capul călătorilor dinăuntru, care protestau. Trebuia făcut apel la forța brută, neavând timp de amabilități. Între timp, Jurek reușise să obțină biletele. Într-un fel, mulțimea oamenilor a fost cea care ne-a salvat fără îndoială de interesul poliției secrete. Alții nu au fost la fel de norocoși.

Pentru a ajunge la Brest, a trebuit să schimbăm trenul la Baranowicze, unde bagajele au fost stivuite pe peron în așteptarea trenului următor, care avea să sosească peste o oră. Un paznic ne spuse că nu aveam voie să așteptăm pe peron și ne-a poftit să ducem totul în sala de așteptare. Când i-am explicat că bagajele erau foarte grele, omul a bombănit, dar a plecat. Nu doar acesta era motivul pentru care preferam să rămânem pe peron. Deși nu aveam cum să ascundem maldărul de bagaje, măcar ne simțeam mai în siguranță în relativa izolare oferită de un peron întunecat decât în spațiul închis al sălii de așteptare, de

unde preferau să-și aleagă victimele cei de la NKVD. După cum a reieșit, tocmai mulțimea bagajelor era cât pe ce să ne coste scump. Paznicul se întoarse pregătit de luptă, ordonându-ne foarte clar să plecăm de pe peron. Noi, în schimb, l-am refuzat răspicat, motivând că nicio lege nu ne interzicea să stăm pe peron. „Vom vedea noi”, mormăi el și se depărtă. Am crezut că n-o să-l mai vedem, dar ne-a stat inima în loc când acesta reapăru după zece minute cu doi milițieni. Spunându-i lui Leonie și grupului ei să stea pe loc, au luat toate bagajele și le-au încărcat într-o căruță trasă de un cal. Eu și Jurek am plecat cu ea.

– Mergem la *posterunek* [secția de poliție], ne-au anunțat ei.

Și acum, ce-o să se-ntâmple? ne-am întrebat noi. În mintea noastră, puteam vedea trenul dispărând încă o dată în depărtare fără noi.

La *posterunek*, doi milițieni distrați au început să caute prin cutii cu multă băgare de seamă, fiind evident că nu mai văzuseră niciodată așa „toaletă luxoasă”. De fapt, toate accesoriile erau acolo pentru ca ei să le admire! După o jumătate de oră, începurăm să fim neliniștiți, căci ni se părea că, în ritmul acela, le va lua toată noaptea. Trebuie totuși să-și fi dat seama că nu aveau să găsească vreun secret, așa încât, descurajați de restul grămezii de bagaje, hotărâră să se oprească și să ne lase să plecăm.

În următoarea etapă a călătoriei noastre la Brest-Litovsk, apăru un controlor împreună cu un agent de securitate îmbrăcat simplu, care-i întreba pe pasageri despre călătoria lor. Îi arătarăm permisele germane, explicându-i scopul călătoriei noastre, iar după ce se uită indiferent la ele, ni le dădu înapoi. Am ajuns aproape de miezul nopții la Brest, unde prietenii noștri au chemat o droșcă ce ne-a dus la o destinație prestabilită, lăsându-ne să ne găsim singuri locul în care urma să ne petrecem noaptea. Stabiliserăm să ne întâlnim cu ei de dimineață, la gară. Ușor de zis, greu de făcut însă. Înainte de a ne despărți, Leonie ne-a dat o adresă la care să mergem, dar când am ajuns acolo, ni s-a spus că nu mai erau camere, îndrumându-ne alături. Am încercat, dar proprietăreasa a dat din cap dezaprobat și ne-a spus că nu mai avea loc decât în bucătărie, fiind asaltată de refugiați. Drept e că și noi eram destul de obosiți ca să mai căutăm în altă parte, așa că am acceptat. Cel puțin, aveam un acoperiș deasupra capului.

După ce ne-am așezat pe pardoseala bucătăriei, ne-am dat repede seama că nu puteam să dormim din cauza propagandei continue care răsună din megafoane, întreruptă, din când în când, doar de o muzică militară stridentă. Păreau hotărâți să ne facă viața cât mai grea cu putință!

Brest-Litovsk era înțesat cu epave umane care se întorceau acasă, în zona germană. Piața de lângă gară era o mare de oameni disperați, cei mai mulți dintre ei campând acolo în cursul nopții, poate chiar timp de mai multe nopți, și doar printr-un noroc chior am dat peste Leonie în acea mulțime uriașă. În condițiile respective, am ajuns toți la concluzia că ne va fi imposibil să rămânem împreună, și de aceea am hotărât să ne despărțim și să ne încercăm norocul separat, așa încât ne-am luat la revedere de la ea și de la rudele ei, urându-ne unii altora succes.

Deși nu părea a exista o organizare sau o direcție anume, după multe căutări am găsit o intrare laterală în gară, lângă care se afla o coadă, precum și un agent de securitate cu „chipiu verde” (NKVD-ist), care ne-a confirmat că am ajuns unde trebuia. Apoi ne-a luat permisele și ne-a spus să așteptăm. Câțiva oameni au fost alungați brusc, aparent fără niciun motiv, și nimeni nu a protestat. Li se spuse pur și simplu s-o șteargă. Neliniștea și regretul provocate de ceea ce trebuie să fi fost hotărârea arbitrară a acelui agent de securitate au fost extrem de mari, deoarece aceasta era de fapt ultima șansă pentru toți cei care voiau să se întoarcă acasă. În realitate, el condamna sute de persoane la o viață de mizerie și nesiguranță.

Am aflat că permisele noastre erau cercetate de trei ofițeri NKVD așezați la o masă înăuntru, iar, în scurt timp, paznicul strigă numele noastre și ne îndrumă spre cei trei. Fără îndoială că, din cauza ineficienței sau a confuziei, ori a amândurora, chestiunea lipsei permiselor rusești, pe care Leonie nu reușise să le obțină, nu se puse nici de data aceasta. Cei trei ștampilară permisele germane și ne spuseră să mergem pe peron.

Am fost îndrumați spre un vagon pentru vite, unul dintre multele care așteptau să fie umplute, iar când, în sfârșit, acest lucru se întâmplă, ușile au fost zăvorâte, iar trenul s-a pus în mișcare.

Apoi, deodată, ca la un semn, în fiecare vagon au izbucnit urale extraordinare. În plus, merita să auzi înjurăturile aruncate rușilor

în cel mai tradițional stil polonez! Din fericire, rușii nu erau acolo ca să audă.

Drumul a durat puțin. Am traversat râul Bug și acum ne aflam pe teritoriul ocupat de germani, oprindu-ne la Biala-Podlaska. Aici, bărbații au fost despărțiți de femei, fiind duși la dezinfecție și curățare în vagoane special amenajate ale Crucii Roșii. Asta era foarte bine, dar am fost puși să ne dezbrăcăm și să defilăm sub privirile scăpărătoare ale doctorițelor germane „asexuate”, dându-ni-se de înțeles că toate femeile suferiseră înjosirea de a fi puse să facă același lucru în fața doctorilor germani. A fost însă un preț mic pe care a trebuit să-l plătim ca să ajungem acasă.

După această introducere, am așteptat cu teamă următoarea etapă, căci oricum nu ne făcuserăm iluzii în privința naziștilor, dându-ne seama că săream din lac în puț.

A trebuit să lăsăm tot bagajul în tren, iar acum, duhnind a „lizol”, eram duși la o cazarmă. Aici, ne-am așezat la o coadă nesfârșită ca să ne recuperăm lucrurile ce fuseseră stivuite în cea mai mare grămadă de bagaje pe care am văzut-o vreodată și pe care, poate, o s-o văd de acum înainte, căci trebuie să fi fost înaltă cât o casă!

Cum stăteam noi acolo la coadă, am realizat că eram urmărit de un personaj aflat la oarecare distanță. Acesta se apropie și, pe un ton liniștit, dar ferm, îmi spuse să-l urmez. N-a fost nevoie să-mi spună că era de la Siguranța germană, îl trăda aspectul. De ce a trebuit să mă alegă tocmai pe mine dintre sutele de oameni care mișunau în jur? Oare mă știau deja? Trecând pe lângă o santinelă înarmată, mă duse într-un șopron în care se aflau o masă și un scaun. Îmi spuse să mă așez, iar el se cocoță pe masă. Apoi, mă întrebă unde am stat în zona rusească. I-am spus că la Albertyn, lângă Slonim, după care spuse că arătam ca un puști care ar putea observa lucruri interesante, cum ar fi, de exemplu, dacă, în zonă, existau concentrări de trupe rusești. Dacă, pe de o parte, răsuflai ușurat că nu identitatea mea era cea care-i interesa, pe de altă parte simțeam că, dacă acest interogatoriu mai continua pe această temă, aș fi vorbit în necunoștință de cauză. Nu aveam chiar nimic să-i spun. I-am zis că abia dacă am văzut trupe. Știam căror unități le aparțin? „Nu.” Trebuie să fi fost cu siguranță niște tancuri în zonă – n-am văzut niciunul? „Nu.” În acel moment, a

început să-și piardă răbdarea, ceea ce mă făcu să mă-ntreb cu disperare cum să schimb subiectul, așa că m-am hotărât să iau taurul de coarne.

– Știți, nu mă interesează câtuși de puțin problemele militare pentru că eu am fire de artist. Mă interesează mult mai mult cerul și copacii. Oricum, Albertyn este atât de mic și izolat, încât n-am văzut niciodată nimic, am răspuns eu.

Înghiți momeala și explodă:

– Nu știi nimic, ești, ești... ești inutil! bolborosi el. Du-te, pleacă de-aici! Și cu asta, îmi făcu vânt pe ușa.

Între timp, Jurek intrase în vorbă cu cineva de la coadă și, spre consternarea lui, abia își dăduse seama că eu lipseam.

– Unde naiba ai fost? mă întrebă el neliniștit.

Am început să-i explic:

– Păi, a venit individul ăsta. Sunt sigur că este de la Gestapo. Voia să știe... Glasul mi se stinse, căci, cu colțul ochiului, îl văzui pe inchișitorul meu stând chiar în spatele nostru, ascultând cu atenție. Am întors capul în altă parte și am început să fluier fără noimă, dar Jurek, nedându-și seama de situație, îmi ceru să-i spun ce voia individul.

– O, nimic, am răspuns eu nepăsător.

– Cum adică, nimic? întrebă Jurek.

– Taci odată! i-o-ntorsei eu, strâmbându-mă plin de furie.

Bărbatul stătu uitându-se la noi o vreme, apoi scoase un „Puah!” disprețuitor și, întorcându-se pe călcâie, dispăru.

Acel contact nedorit cu Siguranța germană a fost o anticipare neplăcută a ceea ce avea să se întâmple, și am început să mă întreb dacă aveam vreo șansă să ajung undeva cu un nume ca Firth.

Am stat la nesfârșita coadă până la lăsarea întunericului, când ne veni rândul să intrăm în incinta care adăpostea muntele de bagaje. Am căutat mult, dar degeaba. Așa că, prețioasele noastre lucruri le-au rămas germanilor după ce am părăsit toți nenorocitul loc.

După acel fiasco, trebuia să ne supunem unei verificări a identității, gând care mă umplu de teamă. Din fericire, până în acel moment, numele meu de familie nu stârnise niciun interes sau dubiu, însă o examinare mai atentă putea fi cu totul altceva. Dacă aveau deja o listă neagră cu persoane „date în urmărire”? Deși nu eram spion,

rămâneam totuși un inamic străin și oricând pasibil de internare în lagăr pe durata războiului.

Acum, stând din nou la o coadă imensă care avea să se prelungească până la primele ore ale dimineții, am reușit să mai înaintăm. În interiorul blocului administrativ principal, în mijlocul unei săli vaste, dar goale, așezați la o masă mare, stăteau trei civili germani îmbrăcați sobru, iar în spatele lor, un grup de ofițeri SS cu trăsături grave. Pentru a ajunge la ei, trebuia să traversezi toată sala sub privirile lor scrutătoare, o experiență foarte înfricoșătoare – menită, în mod evident, să fie astfel.

I-am urmărit pe cei dinaintea noastră apropiindu-se de birou, apoi interogatoriul, după care fiecare individ era îndrumat spre o altă încăpere și nu-l mai vedeam. Toată operațiunea dura circa cinci minute.

Cum situația mea nu era prea roză, ne-a venit ideea ca Jurek să meargă primul, iar dacă interogatoriul se dovedea a fi complicat, el urma să-și scoată batista prefăcându-se a o folosi, semnalându-mi astfel să fiu atent când avea să-mi vină rândul. „În definitiv, ca simplu polonez, ce am de pierdut?”, spuse el.

L-am urmărit cu răsuflarea tăiată, iar când au terminat cu el, Jurek reuși să arunce o privire în direcția mea, afișând un zâmbet timid, dătător de speranță. Apoi veni rândul meu și, cu inima bătându-mi cu putere, stăteam în picioare în fața privirilor reci, nemiloase ale SS-iștilor. Numele meu, Firth, a fost citit de pe o listă lungă cu o pronunție greoaie, fonetică, de parcă ar fi fost un nume german. Întrebările următoare au fost destul de simple și banale. Nu a existat absolut nicio problemă. Scena pe care urma s-o văd în încăperea următoare a fost însă cu totul diferită!

Aici, mulți dintre predecesorii mei erau practic dezbrăcați la piele, maltratați și abuzați de doi tineri SS-iști antipatici, care, împreună cu o femeie, căutau cu înfrigurare mărfuri de contrabandă și mesaje secrete. O tânără amărâtă se scălda într-un șuvoi de lacrimi în timp ce tocurele eleganților săi pantofi de dinaintea războiului erau rupte cu brutalitate și verificate. Alții erau sau urmau să fie dezbrăcați, părând toți năucii și umiliți. Eram la casa de nebuni.

Din fericire, eu și Jurek stăteam mai bine. Deși, la început, ne-au zvârlit șepcile din cap și, în general, am fost tratați cu brutalitate, altfel, am scăpat ușor.

Era aproape trei dimineța când am fost îndrumați la barăcile principale, unde am reușit să găsim două priciuri libere, sperând să ne bucurăm de somnul atât de necesar. Dar zarva generală produsă de masele de oameni care mergeau anevoios în jurul clădirii puse repede capăt tentativei noastre. În plus, vecinul nostru, care părea a fi extrem de nervos, nu se oprea din vorbit. Cine-l putea învinovăți? Unii vorbeau la nesfârșit, alții erau gânditori și tăcuți. De dimineată, au sosit vești că forțele germane începuseră atacul împotriva Franței. Germanii, vrând să-și justifice acțiunea, distribuiră apoi ziare gratuit, pentru ca noi să citim totul!

Toți bărbații din grupul nostru au fost adunați în piața din fața barăcii, unde ni se adresă un grup de civili germani. După ce am aflat că reprezentau diverse grupuri sau companii industriale din Reich, au cerut ca voluntarii să iasă în față și să fie înregistrați pentru a pleca la muncă în Germania. În acea dimineată însă, au avut ghinion, căci nimeni nu acceptă. Un prizonier de război polonez pus să facă treburi obositoare în barăci ne spuse că eram foarte norocoși că am scăpat, pentru că toți bărbații dinaintea noastră nu avuseseră de ales și au fost duși fără excepție în Reich la muncă forțată.

Am mulțumit stelelor noastre norocoase, și, în cele din urmă, ni se dădu voie să plecăm și să ne îndreptăm spre destinație. Fără a mai pierde vremea, am pornit spre gară, de unde am luat un tren care mergea la Varșovia. Drumul a fost lipsit de probleme și, după două ore, am ajuns la Dworzec Główny (Gara Mare), situată chiar în inima orașului. De îndată ce am ieșit din gară, ni se înfățișă privirii un oraș în ruine, atât de distrus, încât am rămas fără grai. Clădirile, străzile și prăvăliile pe care le știam cândva atât de bine dispăruseră sub mormane de moloz. Să fie oare acesta orașul nostru, sau era doar o închipuire? Am grăbit pasul.

De parcă acest lucru nu era destul, imaginea atât de multor germani plimbându-se cu un aer măreț pe străzile pavate ne produse dezgust. Pietonilor li se ordona să se dea la o parte din calea lor, iar evreii, cărora li se rezervase deja un „tratament special”, erau obligați să poarte banderole cu steaua lui David și să meargă de-a lungul rigolelor. Încălcarea acestor reguli era pedepsită instantaneu – în cel mai bun caz cu bătaia, în cel mai rău, cu arestul.

Pentru că era cel mai aproape, am pornit spre apartamentul lui Jurek, unde am ajuns repede. Din fericire, rămăsese neatins și, odată intrați, am fost întâmpinați cu înduioșătoare afecțiune de mama lui. Spre marea mea ușurare, am aflat că mama era încă liberă, dar fusese obligată să se mute într-un alt apartament, dar în același cartier, și am putut să-i dau imediat telefon. După o oră, se afla împreună cu noi, iar reunirea noastră era desăvârșită.

Acum, trebuia să ținem seama de situație și să discutăm pe larg despre ce anume urma să facem. Atât de multe se schimbaseră de la plecarea noastră din Varșovia în acea „scurtă vacanță” din august 1939, încât viața ne fusese întoarsă pe dos!

În primul rând, era imperios ca eu și Jurek să obținem cărți de identitate, fără de care nu puteam supraviețui prea mult. Cum, de la începutul ocupației germane, producția de cărți de identitate false înflorise, procurarea acestor acte de o valoare inestimabilă nu ne puse probleme deosebite. În vreme ce Jurek reuși să fie luat în evidență de autorități pe căile oficiale, eu am fost nevoit să fac un drum riscant la o „anumită adresă” din oraș ca să-mi iau actul fals, completat cu amprente digitale și fotografia personală. Acum eram Tomasz Kopystynski, născut la Kiev în ianuarie 1920. (Kopystynski era numele de fată al mamei mele.) Pentru a nu fi luat în evidență conform legilor în vigoare de la acel moment valabile pentru tinerii până în optsprezece ani, la vârsta mea s-au mai adăugat doi ani. Din cauza acestei omisiuni, aș fi putut foarte bine să fiu trimis la muncă sau, mai exact, la muncă forțată, probabil undeva în Germania.

Povestea mea suna acum astfel: mă născusem la Kiev din părinți polonezi, rămăsesem orfan la o vârstă fragedă și fusesem luat în grijă de o mătușă, acum decedată. Urmasem diverse școli la Varșovia (desființate acum). Abia mă întorsesem la Varșovia, după ce petrecusem zece luni ca refugiat în zona rusească. În ceea ce privește fostele adrese la care locuisem, memorasem două aparținând unor clădiri din oraș care fuseseră bineînțeles distruse în urma unor raiduri aeriene. În realitate, nicio variantă nu era verificabilă, la aceasta adăugându-se faptul că autoritățile municipale arseseră din prudență majoritatea evidențelor și arhivelor înainte de sosirea germanilor. Povestea mea

n-avea nimic deosebit și nu puteam decât să sper că mă va ajuta să trec de tot ceea ce aveau să-mi rezerve zilele următoare.

Abia când am ajuns acasă la Jurek ne-am dat seama cât de foame ne era. Evenimentele din ultimele zile ne stricaseră pofta de mâncare, dar acum, când începeam să ne liniștim și să ne întoarcem la un soi de normalitate, apetitul nostru își reintra în drepturi. Nu avuseserăm ce să mâncăm vreme de trei-patru zile, iar când ne-am așezat pentru prima oară la masă, ne-am dat seama cât de gravă era criza alimentară. Mama lui Jurek se scuză pentru mâncarea sărăcăcioasă și ne povesti despre drastica raționalizare impusă populației.

Am aflat în schimb cum reușise mama să supraviețuiască atacului german asupra Varșoviei. Deși suburbia în care locuiam nu suferise mari pagube, un obuz de artilerie trecuse chiar prin apartamentul nostru, explodând din fericire mai departe, astfel încât majoritatea lucrurilor noastre rămăseseră intacte. Din păcate, hoții, profitând de haos, furaseră argintăria și bijuteriile familiei. Mama nu păți însă absolut nimic.

Din câte-mi amintesc, banii au fost întotdeauna o problemă în casa noastră, dar acum situația părea imposibilă. Mama reușise să încaseze un cec pe care tata îl trimisese chiar înainte ca orice comunicare să înceteze, dar suma respectivă abia dacă ajunsese pentru o lună. Pentru că nu și-a putut permite să repare apartamentul, ea s-a hotărât să se mute. În mod curios, cu tot exodul atâtor oameni care fugeau din calea războiului, locuințele nu erau prea greu de găsit, iar ea închirie un apartament foarte plăcut într-un bloc modern din aceeași suburbie, cu fața spre Vistula.

Până în clipa în care hotărî să se mute, mama fusese înregistrată ca inamic străin, ceea ce însemna că era obligată să meargă la sediul Gestapoului de pe Aleja Roz în fiecare săptămână. Nu era singura care trebuia să facă asta, în aceeași situație grea aflându-se și un mic grup de cetățeni francezi și britanici. De fapt, majoritatea lor erau oameni în vârstă, care locuiau în Polonia de mulți ani. Curios este faptul că, din motive pe care nu le-am înțeles niciodată, germanii i-au lăsat în pace până în ziua în care au atacat Franța.

Între timp, de la întoarcerea mea la Varșovia, am fost „consemnat în cazarmă” pentru că nu dețineam încă foarte importanta carte de

identitate. În condițiile în care pe străzi aveau loc în mod constant controale și razii, nu merita să risc. Numai cartea de identitate însă nu însemna mare lucru – singurul act care putea preveni arestarea și trimiterea într-o zonă necunoscută era certificatul de angajare la o companie care avea contracte cu germanii, dar nici chiar acesta nu reprezenta o garanție.

Pentru că era prea periculos s-o vizitez pe mama, am rămas cu Jurek și cu mama lui, care, plină de altruism și generozitate, se oferise să mă adăpostească. Trebuia însă procurată cartea falsă de identitate, și numai eu puteam să mă duc. Odată intrat în posesia acesteia, m-am aventurat pe străzi și am început s-o vizitez pe mama, dar mai mult duminica, deoarece atunci patrurile SS erau destul de inactive.

Așa că, atunci când mama se mută în noul apartament, hotărî să nu se mai ducă niciodată la sediul Gestapoului și să „dispară” pur și simplu, gândindu-se mereu că ar fi ajuns cât de curând într-un lagăr de concentrare. Mutarea ei se făcuse în taină, fără să fie înștiințată poliția locală. Cu o singură excepție, majoritatea prietenilor și rudelor ei n-aveau habar unde locuia, și era mai bine să fie așa. Mama avea încredere în singura persoană pe care o cunoștea foarte bine și care se dovedise a fi o prietenă și o vecină devotată de-a lungul anilor. Se numea Natalie. Pentru a nu fi luată în evidență, ea i-a primit în casă pe o verișoară îndepărtată și pe soțul acesteia, care-și pierduseră casa din vestul Poloniei, iar apartamentul a fost înregistrat în schimb pe numele lor.

Apoi, se întâmplă inevitabilul. Natalie apără gâfâind la ușă, cu vestea că Gestapoul trecuse pe la fostul apartament al mamei. Neprimind niciun răspuns, bătuseră la ușa apartamentului lui Natalie, întrebând-o dacă știa cumva unde stătea dna Firth. Bineînțeles că Natalie „n-avea idee”, așa că agenții plecaseră. Acum, se punea între-barea dacă Gestapoul va continua s-o caute sau nu. Mama părea convinsă de faptul că scăpase de ei, dar incertitudinea a rămas. Parcă pentru a înrăutăți lucrurile, a fost obligată să se înregistreze la poliția locală la insistențele proprietarilor apartamentului, care, deși nu-i cunoșteau adevărata identitate, voiau doar să respecte legea ca să nu aibă necazuri. Cum până la acea dată ea nu reușise încă să dobândească o falsă identitate, nu avu încotro și se înregistrează cu numele ei adevărat. Întâmplarea făcu ca poliția locală să fie discretă și binevoitoare, deși,

în realitate, știa exact cine era. În mod evident însă, acest lucru nu-i oferea o protecție suficientă împotriva vânătărilor pornite de Gestapo. Trebuia găsită repede o identitate de împrumut fără cusur pentru a nu cădea în ghearele lor.

Rugămintea mea insistentă de a se muta din Saska Kepa într-o altă zonă în care să n-o cunoască nimeni nu a fost ascultată. Iar, între timp, Gestapoul nu a stat degeaba, după cum aveam să aflăm în curând.

Mama își văzuse de treburile obișnuite și tocmai se întorcea la blocul în care locuia, dar se opri brusc când observă o limuzină cenușie cu număr de înmatriculare german, parcată la intrarea principală. Inima îi stătu pentru o clipă, dar, evaluând situația, intră pe altă parte în clădire și ciocăni la ușa unei vecine. Bucuroasă să poată fi de folos, prietena ei o duse la o fereastră de la care se vedea intrarea principală și de unde îi puteau observa pe toți cei care intrau și ieșeau din clădire. În scurtă vreme, își făcu apariția un civil în haină de piele, urmat de doi ofițeri de rang înalt; după ce se suiră cu greutate în mașină, aceasta demară. Mulțumind prietenei, mama nu mai pierdu vremea și se întoarse în apartamentul ei. Nu încăpea îndoială că se intrase în el și, cu toate că nu fusese răvășit prea mult, lipseau câteva dintre documentele de afaceri ale tatălui meu. Surprinzător era însă faptul că, împotriva practicii obișnuite, apartamentul nu fusese sigilat de Gestapo, ceea ce ar fi împiedicat-o efectiv pe mama să intre în el. Pusă pe treabă, mama, ajutată de câțiva prieteni buni, împachetă și duse totul cu niște cărucioare într-un alt apartament, în numai 24 de ore. Rugămintele mele insistente de a găsi o locuință într-o zonă mai îndepărtată nu au dus la niciun rezultat, căci, spre consternarea mea, noul apartament se afla la numai câteva sute de metri depărtare de cel vechi!

Acum nu mai era nicio îndoială că mama se juca cu focul, ca să nu spun mai mult, dar, deși am încercat s-o conving, n-a vrut cu niciun chip să ia în calcul posibilitatea de a se muta într-o zonă pe care n-o cunoștea. Din acel moment, Gestapoul părea, cel puțin la prima vedere, că renunțase să o mai caute, dar sunetele puternice și clare ale soneriei aveau să stârneasă temeri.

Te puteai întreba de ce germanii au început să-i aresteze pe cetățenii britanici și francezi când noi eram deja în război cu ei de opt

luni. Cum se făcea că nu știau nimic despre existența mea și a fratelui meu, George, din moment ce, potrivit spuselor mamei mele, germanii n-au făcut niciodată referire la noi? Nu că ar trebui să mă plâng de acest lucru! Departe de mine gândul acesta, deoarece ignoranța lor cu privire la existența mea mi-a permis să respir în voie în primele zile de la sosire. Și apoi, de ce n-au confiscat lucrurile mamei și n-au sigilat apartamentul, așa cum procedaseră în toate celelalte cazuri? Singurul meu gând era că trebuia să fie vorba despre o capcană. Lăsând totul intact, mama ar fi avut, poate, un fals sentiment de siguranță. Ea nu mai auzi însă niciodată de vreo altă apariție nedorită la acel apartament.

Instalată acum în noul ei apartament, rămânea problema arzătoare a identității ei. În cele din urmă, după multă cumpănire și examinare a conștiinței, un singur plan părea a fi răspunsul – avea să se „mărite” cu un domn amabil și înțeleghător, adoptându-i astfel nu doar numele, ci și naționalitatea poloneză. Prietenii ei au făcut încă o dată un efort și, în cele din urmă, au găsit un domn necăsătorit, dispus s-o ajute. De fapt, întreaga afacere a luat o întorsătură fericită. A fost aranjată în timp util o căsătorie religioasă, toți participanții jurând să păstreze secretul, inclusiv preotul. Gluma zilei a fost aceea că dl Zaworski era deja logodit cu o poloneză! Ce femeie cu un suflet așa de mare! Când ceremonia a luat sfârșit, de dragul aparențelor, bunul domn Zaworski acceptă chiar să stea două nopți în apartamentul mamei, iar asta a fost tot. Acum, ca doamna Zaworski, mama putea să se înregistreze cu noul ei nume fără a se teme de consecințe.

Capitolul opt

Timp de câteva săptămâni de la întoarcerea mea la Varșovia, neavând serviciu, n-am rămas niciodată într-un loc foarte multă vreme. Oricât de amabili erau, nu puteam să mă bag pe gâtul lui Jurek și al mamei lui, iar după ce problema mamei mele se rezolvă, am putut să rămân în apartamentul ei, chiar dacă temporar. Viața la Varșovia era extrem de precară, iar eforturile de a te eschiva sistemului și germanilor deopotrivă erau dezolante, chinuitoare. Această realitate a dat naștere unei noi atitudini față de viață, uneori atât de ireală și de nefirească, încât te umplea de repulsie. În viața de zi cu zi, trebuia să te miști cu cea mai mare precauție din momentul în care ieșeau din casă. Te uitai instinctiv în susul și-n josul străzii după vreun semn suspect sau vreo mișcare neobișnuită a Poliției de Securitate, care anunța o razie. Atunci trebuia să ieși repede o hotărâre, fie să intri imediat undeva, fie să-ți continui drumul liniștit, cu speranța de a nu atrage prea mult atenția. Dacă însă era parcat un șir de camioane, singurul lucru pe care trebuia să-l faci era să dispari. Călătoria cu tramvaiul nu era o variantă mai bună, căci acestea erau repede oprite și înconjurare – pe scurt, puteai fi prins în capcană asemenea unui șobolan.

Am putut să petrec câteva zile cu un oarecare Stefan Kiesewetter și cu soția lui în pacea și liniștea relativă a suburbiei Saska Kepa, nu foarte departe de apartamentul mamei. Înainte de război, Stefan lucrase la întreprinderea de telecomunicații a statului ca inginer electrician, dar de atunci își dăduse demisia, refuzând să lucreze pentru germani. Acum, ducea o viață modestă, fabricând mici aparate de uz casnic pe care le vindea ici, colo. Pentru a o scoate la capăt cu banii, făcea și reparații electrice. Spre marea disperare a răbdătoarei sale soții, atelierul lui era bucătăria, unde domnea o dezordine de nedescris – nici măcar un centimetru nu era liber, în condițiile în care firele și tuburile atârnavă pe pereți și acopereau pardoseala ca niște spaghete aruncate de un bucătar dement.

Stefan mă asigură că această aparentă nebunie avea rostul ei și începu să-mi demonstreze imediat ce voia să spună. După ce legă mai multe fire de diverse dimensiuni, îmi dădu o cască. „Acum, ascultă”, spuse el, și, așa cum era de așteptat, auzeam foarte bine transmisiunea serviciului extern al BBC. Nu era recomandat să ascuți aceste transmisiuni prea mult timp, căci semnalele puteau fi interceptate de mașini dotate cu radar, care dădeau târcoale în secret, căutând aparate de radio și transmițătoare ilegale.

Deși informațiile pe care le aflam erau descurajatoare, simplul fapt de a putea auzi pe cineva vorbind englezește era reconfortant, iar sentimentul pe care îl încercai era unul de stabilitate și liniște imperturbabilă. Pe de altă parte, aparenta pasivitate ne neliniștea și ne frustra, iar când au fost citite rezultatele ultimelor partide de crichet, n-am vrut să le mai ascult! Mi se păreau niște cuvinte banale și irelevante, dar, în acele zile, ne așteptam la ceva chiar imposibil. Și totuși, lucrurile trebuiau să se înrăutățească foarte mult înainte de a se-ntoarce roata.

– Dacă ne vor vizita vreodată germanii, nu vor putea să descurce încălceala asta nici într-un milion de ani! râse Stefan. Soția lui se holba pur și simplu și nu zicea nimic. Din fericire, n-au fost niciodată descoperiți.

Cam pe atunci au început să sosească primele pachete ale Crucii Roșii. Pentru mulți, ele erau salvarea și singura speranță de a nu muri de foame. Ce delicatese ne-au trimis – sardele la conservă, cacao și conserve de carne! Și haine, atât de necesare. Crucea Roșie Internațională convinsese autoritățile germane să permită aceste transporturi în teritoriul ocupat. De fapt, produsele erau plătite și trimise de prieteni și rude ale polonezilor din toată lumea sub auspiciile Crucii Roșii din Lisabona.

Între timp, în Anglia, tata se agita și se îngrijora de soarta noastră, neștiind ce se-ntâmplase cu noi. Oricum, hotărâse să ne trimită, de probă, un mic pachet, expediindu-l pe adresa unui vechi prieten de familie, împreună cu un bilet în care se spunea doar „Rog a se înmâna Halinei”. Era o încercare cu mici șanse de reușită, dar care avu succes.

Din nefericire, a fost singura dată când s-a întâmplat acest lucru. Mutările dese ale mamei, care se făceau bineînțeles în secret, au

complicat situația, mai mult chiar, când, tot prin intermediul Crucii Roșii, s-au putut trimite scrisori – care aveau, obligatoriu, cel mult douăzeci și cinci de cuvinte – mama a folosit în acest scop numele unor prietene. În cazul de față, „vechea prietenă” era Kathleen Smith, care locuia de multă vreme la Varșovia, de loc fiind din sudul Irlandei, și care, mulțumită statutului „neutru”, se dovedi a fi de mare ajutor mamei mele.

Înainte de război, ea predase la colegiul în limba engleză de pe strada Mokotowska. Kathleen se identifică total cu cauza Aliatilor și, ulterior, jucă un rol important în activități care i-ar fi adus deportarea instantanee, dacă nu condamnarea la închisoare, în cazul în care ar fi fost descoperită.

Viața în capitală se deteriora în mod constant, în fiecare săptămână răspândindu-se informații despre luări de ostatici și execuții în masă. Cu excepția pădurilor întunecate care abundau în Polonia, nicăieri nu te puteai ascunde de vânătoarea pornită de Gestapo și detașamentele represive ale SS. În aceste condiții, mama deveni pe bună dreptate din ce în ce mai preocupată de siguranța mea. Dar, mai presus de orice, se punea problema banilor, deoarece nu puteam trăi cu aer și nici nu mă așteptam ca mama să mă susțină financiar atât timp cât ea însăși nu dispunea de cele necesare traiului. În realitate, nu avea nicio calificare pe baza căreia să presteze o muncă plătită, oricât de ordinară, pentru a-și completa resursele financiare din ce în ce mai sărace. Ca atare, bijuteriile deveniră moneda ei. Strânse în anii petrecuți în Orientul Îndepărtat, ea găsi o piață de desfacere pentru ele, cât timp aveau căutare.

Serviciul pe care mi-l doream eu trebuia să-mi ofere un certificat de angajare „valabil”. Am avut noroc și m-am prezentat în scurtă vreme la firma lui Z. Balcer din cartierul Praga pentru a solicita un post. Principala activitate a acesteia era producția de cărămizi din ciment ușor, folosite în construcții. Chiar dl Balcer îmi explică natura activității și ce urma să fac eu. Pentru că firma trebuia să livreze prin contract armatei germane 10.000 de blocuri sau cărămizi de ciment ușor, avea nevoie de încă trei supraveghetori care să țină sub control volumul de activitate sporit. Cum trebuia deschisă repede o fabrică nouă undeva lângă Kielce, eu aveam să beneficiaz de o instruire rapidă

În toate aspectele producției înainte de a începe activitatea la noua unitate, unde urma să mă ocup de o secție de producție. Oricât de neplăcut ar fi putut fi, într-o anumită privință, să „lucrezi pentru germani”, nu beneficiai de prea multe opțiuni.

Condițiile de muncă erau rudimentare, iar salariul mic, dar cel puțin câștigam ceva. Astfel, am putut să-mi ajut mama, care s-a mutat în apartamentul ei și a stat acolo până la plecarea mea la Kielce și în provincie, după trei săptămâni.

Stabiliserăm ca eu, directorul Balcer și Wladyslaw, șeful fabricii, să ne întâlnim devreme, într-o dimineață de duminică, la gară și să mergem împreună la destinație. Drumul spre Kielce dură două ore. Din gara Kielce, aflată la periferia orașului, pornirăm pe jos peste câmp, urmând drumul de pământ și ducându-ne valizele grele așa cum puteam. De obicei, se lua o căruță cu cai, conducătorii de atelaje stând adunați în afara majorității gărilor, dar, dintr-un motiv oarecare, Balcer hotărâse să renunțe la acest lux modest, astfel că, după circa un kilometru și jumătate, mie mi se acrise. Mama se îngrijise ca eu să fiu bine pregătit de drum, rezultatul fiind acela că valiza mea, care cântărea o tonă, îmi căzu efectiv din mână, desprinzându-se de mâner. Nu era de glumit și nici n-aveam cu ce s-o repar, dar Wladyslaw, puternic ca un cal, ridică valiza și o așeză pe umăr, continuându-și drumul de parcă ar fi dus o nimica toată. În schimb, i-am dus eu bagajul. Curând, pe măsură ce soarele arzător se înălța pe cer, iar mersul deveni mai anevoios, obosi și el, și a trebuit să ne schimbăm poverile de câteva ori pentru a ne putea continua drumul.

Într-un sfârșit, am ajuns din urmă un căruțaș al cărui atelaj mergea încet, care nu doar că acceptă să ne ia toate bagajele, dar ne lăasă să „mergem cu trăsura” pe rând, ca să nu-și obosească bidiviul. Când a venit rândul meu, am sărit în partea din spate a căruței și, așezându-mă pe niște paie, am adormit curând. După ceea ce mie mi se păru o veșnicie, m-am trezit brusc din binevenitul somn pentru a constata cu groază că eram înconjurați de germani. Din fericire, nu erau înarmați și se îndreptau în mod evident spre popotă ori erau într-o altă misiune pașnică, așa că nu ne-au deranjat.

Am intrat apoi într-o pădure și am mers pe o potecă aproape un kilometru și jumătate, flancați de pini înalți, ajungând în cele din urmă într-o zonă lungă, defrișată, în care se afla o clădire joasă din beton

sau un buncăr ce se întindea departe în fața noastră, părând total nelalocul lui într-un asemenea peisaj natural nealterat. Când am trecut pe lângă deschiderile în care ar fi trebuit să fie ușile, am putut vedea, prin clădirea îngustă, pădurea deasă, aflată imediat dincolo de ea. În scurtă vreme, pe una dintre uși apărură un tânăr care afișă un zâmbet larg de îndată ce ne văzu. Sosiserăm la destinație.

Tânărul ne duse într-o aripă a clădirii făcută din buturugi, care avea să servească drept locuință. Noul nostru însoțitor se prezintă cu numele de Alex, explicând că sosise cu câteva zile înaintea noastră, împreună cu alți doi, ca să pregătească terenul pentru noua fabrică. Era un tip prietenos, ceva mai mare ca mine, iar în săptămânile următoare m-am înțeles bine cu el.

Am aflat curând că germanii plănuiau să construiască în zonă o mare tabără militară și un depozit, ceea ce a presupus angajarea câtorva sute de muncitori – antreprenori, subantreprenori, arhitecți, ingineri, electricieni, cu toata gama de servicii de aprovizionare, care trebuiau să contribuie în cele din urmă la realizarea uriașului proiect. A fost nevoie de defrișarea unor suprafețe mari de pădure și de construirea unor adăposturi pentru muncitori, recrutați, în mare parte, din capitală. De asemenea, a existat o armată de lucrători necalificați, recrutați prin metoda nedreaptă a alegerii unui număr de bărbați și femei din fiecare cătun și sat aflat pe o rază mare în jurul construcției. Acest lucru a făcut ca pe umerii locuitorilor să cadă o povară de nesuportat, având în vedere că aceștia proveneau fără excepție din comunități țărănești în care prezența lor era absolut necesară pentru executarea muncilor agricole.

Exista și o ironie sinistră a acestei situații, pentru că, deși nimeni nu voia să lucreze pentru germani și să-i ajute să ducă mai departe războiul, proiectele de acest gen chiar ofereau o ocupație și o recompensă financiară pentru o mulțime de oameni, permițându-le în același timp să beneficieze de cea mai bună protecție împotriva arestărilor, datorită importanței muncii prestate. Poate nu atât de surprinzător este faptul că acest aranjament oferea de asemenea un refugiu aproape ideal persoanelor urmărite de Gestapo sau care aveau nevoie de un loc în care să se ascundă, căci, în cele două luni și jumătate cât am stat acolo, n-a văzut și n-a auzit nimeni de Gestapo. Așadar, pe bună dreptate se spunea că locul cel mai bun în care te

puteai ascunde era chiar sub nasul lor. În orice caz, această tactică a funcționat pentru o vreme, pentru că, ulterior, după ce am plecat de acolo, Gestapoul a făcut o razie și a arestat doi ingineri polonezi.

În ceea ce privește eforturile noastre de a pune pe picioare o fabrică, lucrurile au mers repede. Picioarele noastre abia dacă atingeau pământul, cum spune o vorbă. În primele două săptămâni, a trebuit să facem de toate, de la tăiatul buștenilor sub forma unor scânduri bine șlefuite până la supravegherea descărcării baloturilor de talaș din vagoane trase pe o linie secundară la un kilometru și jumătate în pădure. Aceste baloturi erau apoi încărcate în camioane militare și duse în locul în care munceam noi. Eram complet dependenți de armată în ceea ce privea principalele furnituri și nevoile de transport.

Seara era astfel singurul moment al zilei în care ne relaxam, când ne adunam în camera noastră din beton, murdari și obosiți. La început, am împărțit această locuință inospitalieră trei persoane, dormind pe priciuri tari, făcute din lemn stratificat, regula fiind aceea de a dormi cât mai sus cu putință, pentru a nu fi atacați de purici. Wladyslaw, șeful echipei noastre, a fost instalat comod într-o cameră învecinată, alăturându-i-se ulterior nevasta, iar în cea de lângă el, bucurându-se de același confort al vieții casnice, stătea conducătorul nostru, Kaszynski, cu soția, deși mi-e groază să mă gândesc cum au reușit să ducă ei acea existență de-a dreptul spartană, solitară.

Misterul construcției întregii structuri de beton în acel loc, în adâncurile pădurii, a fost repede dezlegat. Era destinată producerii de explozibili, iar în momentul izbucnirii războiului nu era terminată, ceea ce explica și existența peste tot a ușilor masive de oțel, ca și a numeroaselor compartimente și camere solid protejate, dintre care unele erau folosite pentru propriile noastre nevoi.

Lungimea totală a construcției trebuie să fi fost de câteva sute de metri, dar în lățime nu putea avea mai mult de 12 metri. Avea două „aripi”, dintre care una, după cum am spus, ne servea nouă drept locuință. La celălalt capăt exista însă o „aripă” mai mare, folosită acum drept cantină pentru muncitorii care lucrau în altă parte. Am putut să apelăm și noi la serviciile ei în două rânduri în primele zile de la sosire și, punând totul la socoteală, am fost plăcut surprinși de ceea ce oferea, crezând că o porniserăm cu dreptul. Totuși, indiferent dacă a avut sau

nu legătură cu aceasta, imediat după plecarea lui Balcer la începutul săptămânii, locul respectiv a fost declarat inaccesibil pentru noi. N-au vrut să ne mai dea decât pâine. Pentru noi a fost un șoc, căci fără prețioasele mese de la cantină eram în pericol de a muri încet de foame dacă nu făceam ceva în acest sens. Toate doleanțele prezentate de noi antipaticului șef al cantinei, Ptaszynski, se loveau de un zid. De fapt, părea că nu-i păsa nimănui și că nu exista nicio posibilitate de a organiza altfel aprovizionarea cu alimente. Trebuie să adaug că în această situație grea nu se aflau nici șeful echipei noastre, Wladyslaw, nici conducătorul nostru, Kaszynski, ale căror neveste au venit probabil încărcate bine cu provizii. Într-un sfârșit, vicleanul Ptaszynski ne-a făcut-o, fugind pe ascuns cu fondurile cantinei după o serie de dispute aprinse pe tema mâncării proaste, iar „noi”, vai!, am fost condamnați să trăim numai cu pâine – și încă pâine uscată pentru o vreme.

După ce formele de lemn, la care lucraserăm ca niște sclavi în ultimele zece zile, au fost instalate și toate celelalte schimbări la clădire efectuate, eram gata să începem producția de probă a cărămizilor de ciment ușor. Singurul lucru care ne mai lipsea acum era forța de muncă, dar, a doua zi, circa o sută de bărbați și femei s-au prezentat în vederea unei selecții. Dintre aceștia, au fost aleși vreo patruzeci, cei mai bruneți urmând să facă munca cea mai grea și mai solicitantă din punct de vedere fizic, iar restul, diverse treburi secundare în fabrică și în jurul acesteia. Așa a început o scurtă perioadă de instruire intensivă a acestor recruți sub privirea atentă a lui Wladyslaw, șeful întregii echipe.

Dintr-un oarecare motiv, care mie mi-a scăpat pe de-a-ntregul, mi s-au dat pe mână nu doar una dintre cele trei unități de producție, ci și magazia și toate uneltele, precum și transportul și aprovizionarea cu materii prime – o sarcină descurajantă pentru cineva atât de tânăr și neexperimentat. În practică, aceasta însemna că, în vreme ce Wladyslaw și Alex trebuiau să se-ngrijească numai de propria „ogradă” și să se asigure că exista un flux constant de producție, eu trebuia să fiu, aproape mereu, în mai multe locuri odată. M-am trezit pus într-o situație imposibilă, iar dacă n-ar fi fost serviciile bune ale lui Wladyslaw, lucrurile ar fi scăpat complet de sub control. Nu m-am gândit niciodată nici să mă plâng, nici să încerc să repar acest

dezechilibru evident discutând despre el cu Kaszynski! Am încercat pur și simplu să-mi văd de treabă cât mai bine cu putință.

Cele două ingrediente principale folosite la fabricarea „cărămi-zilor de ciment ușor” erau talașul și cimentul. Talașul ne era adus la fabrică, datorită armatei germane, comprimat în baloți de circa un metru cub fiecare și legați cu sârmă. Baloții trebuiau stivuiți în ordine, pentru a facilita numărarea lor, verificându-se fiecare lot și fiecare camion. Așa am descoperit că, adeseori, cantitățile specificate nu corespundeau, din cauză că baloturile cădeau pur și simplu din camioanele care se zdruncinau și se înclinau pe drumul forestier. Când i-am atras atenția șoferului german despre ceea ce se întâmpla, acesta nici n-a vrut să audă și nu s-a dus să le strângă. Am fost pus astfel într-o situație foarte delicată, deoarece nu dispuneam nici măcar de cel mai rudimentar mijloc de transport ca să putem lua baloturile deteriorate. Am solicitat ajutor din partea oamenilor noștri, dar fără niciun rezultat, așa că, într-un sfârșit, a trebuit ca eu să le recuperez. O luam, la amurg, pe drum în jos și căutam blestematele de baloturi, unul câte unul. Uneori, între ele era o distanță de sute de metri, dar n-aveam de gând să renunț. Le „răsturnam” literalmente, foarte încet, metru cu metru, până când îmi dădeau lacrimile din cauza sentimentului de zădărnici și autocompătimire.

Această operațiune avea însă și părțile ei bune. După ce lăsați în urmă fabrica, intrați într-o pădure deasă și liniștită, plină de cele mai delicioase ciuperci comestibile. Era însă esențial să le culegi când se crăpa de ziuă, pentru că, o oră mai târziu, aveau să dispară practic în întregime. Din cauză că eram pur și simplu prea obosiți ca să facem acest lucru, efortul nostru comun de a culege aceste apetisante ciuperci era demn de toată compasiunea. Cum nu aveam nicio posibilitate de a găti ceva, și oricum nu aveam ce găti, în afară de ciuperci, ele erau puse în borcane și uscate la soare pentru a fi consumate ulterior. Dar, în timp ce se uscau, datorită aromei lor îți lăsa pur și simplu gura apă!

În majoritatea duminicilor ne odihneam, ne ocupam de treburi gospodărești și ne spălam hainele foarte murdare, impregnate cu praf de ciment. Singura sursă de apă era o pompă aflată la capătul coridorului, dar, din nou, ne lipseau mijloacele de încălzire sau măcar de fierbere.

Când polonezii vorbesc despre distracție în aer liber, se referă de obicei la tenis cu piciorul, care a fost mereu unul dintre jocurile lor preferate. Cu gândul la el, am început să curățăm și să nivelăm o bucată de teren, pe care au fost ridicați doi stâlpi, legați între ei cu o sfoară care servea drept fileu. Chiar și această operațiune a necesitat câteva ore de muncă asiduă în vederea îndepărtării câtorva cioturi de copaci ca să putem juca o partidă, ceea ce am și făcut, datorită unui individ prevăzător, care adusese cu el o minge.

Într-o duminică, eu și Andrew am reușit să facem un drum în cel mai apropiat târgușor, dar am găsit un loc deprimant, prăfuit, locuit de evrei ortodocși, ca multe alte târgulețe din Polonia, ai cărui locuitori săraci reușiseră să supraviețuiască, pentru ca, după numai câteva săptămâni, să fie trimiși în mod barbar în diversele ghetouri create de germani în toată țara. Andrew, care era fratele mai mic al lui Alex și-și găsisse de lucru ca tâmplar la una dintre companiile de construcții, dormea în oribilul nostru buncăr. Era un băiat chipeș, oarecum disciplinat, iar la un moment dat ne anunță că voia să-și găsească o fată cu care să se culce – soarele fierbinte îi amplificase dorința de a-și satisface această plăcere trupească ce părea a crește cu fiecare oră.

Deși îmi plăcea Andrew, nu m-am putut abține să iau în glumă apetitul său sexual. „Oricum”, i-am spus, „acesta este ultimul loc de pe pământ în care aș vrea să mă țin de asemenea ghidușii întâmplătoare.” El nu se lăsă însă. La apus, nu te mai puteai înțelege cu el, iar eu l-am atenționat că trebuia să ne gândim serios să ne întoarcem la bază, însă el nici nu vru să audă și mă imploră să nu-l părăsesc. De ce să nu ne petrecem noaptea acolo și să plecăm la ivirea zorilor? Era hotărât să găsească domnița cu care să-și facă de cap de la căderea nopții până la răsăritul soarelui, mormăi el.

I-am spus că nu-l voi părăsi și că nu vedeam de ce nu ne-am fi putut întoarce dis-de-dimineată, dar că numai de el depindea cum voia să-și petreacă noaptea. Și uite așa, o pornirăm pe străzile și aleile abia luminate, Andrew punând ochii pe orice femeie care se întâmpla să ne iasă în cale, dar hotărând în cele din urmă întristat că, în definitiv, nu erau de el. Lăsând la o parte femeile, nu prea aveai altceva interesant de făcut decât să te învârți în cerc, ceea ce, ținând seama de ora târzie, deveni din ce în ce mai plictisitor. În plus, era momentul să găsim un loc în care să dormim.

Am ciocănit la ușa unei case vechi, întunecate și, în scurtă vreme, din spatele ei apărură un evreu bătrân și uscățiv, care ținea într-o mână o lumânare ce pâlpâia. Era îmbrăcat la fel ca toți evreii ortodocși, într-o haină lungă și neagră, cu o bonetică neagră, așezată pe creștet. În tăcere, ne invită înăuntru și ne oferă un loc pe o bancă la o masă mare și solidă. După spusele lui, nu prea avea cu ce să ne ospăteze, dar ne dădu niște lapte și pâine. Când am terminat săracăcioasa masă, ne duse într-o altă cameră și, deschizând ușa fără a scoate măcar o vorbă, ne arătă cu mâna patul pe care trebuia să-l împărțim. Apoi, aprinse o altă lumânare, pe care o puse pe o măsuță de lângă pat și, cu un glas abia perceptibil, ne ură noapte bună.

După eforturile din ziua precedentă, am dormit, inevitabil, prea mult și a trebuit să ne mișcăm repede ca să ne întoarcem la lucru. Aveam destui bani ca să-i plătim bătrânului ceva pentru găzduirea noastră, după care am plecat. Dar problema noastră era cum să ne întoarcem. Nu luase toată dimineața ca să ajungem acolo, fără grabă, în cea mai mare parte pe jos și cu o căruță, dar acum viteza era esențială. Ne-am plimbat de colo până colo întrebându-ne ce să facem, până când am văzut un angajat al căilor ferate trecând prin preajmă și i-am povestit necazul nostru. El a arătat cu degetul într-o anumită direcție și ne-a spus că, dacă ne grăbeam, puteam prinde un marfar ce urma să plece în orice clipă spre locul în care vrem să ajungem. Aveam un noroc incredibil! Am luat-o la goană în direcția arătată și am traversat o pajiște, dincolo de care se afla bineînțeles un tren de marfă gata să se pună în mișcare – de îndată ce ne-am suit într-un vagon descoperit și gol, acesta o porni din loc. Și uite așa am călătorit în stil mare, bucurându-ne de norocul avut și de gloriosul soare al dimineții. Bucuria noastră avea să fie însă scurtă, căci în față, pe singura linie existentă, stătea sfidător un alt marfar, gata să o pornească spre noi. Era evident că se-ntâmplase ceva grav, iar când am ajuns la câțiva metri de celălalt tren, cei doi mecanici au coborât din locomotivele lor și au început o dispută verbală, dând în același timp foarte mult din mâini. Am așteptat o vreme să vedem cine va avea câștig de cauză, dar, într-un sfârșit, am tras concluzia că s-a ajuns într-un impas și că nu aveam încotro decât să ne continuăm drumul pe jos, ceea ce am și făcut, ajungând la destinație în toiul dimineții și, bineînțeles, atrăgându-ne alte muștrări.

După acest scurt episod, calvarul meu nu a mai durat foarte mult, deoarece ajunseserăm de acum la sfârșitul contractului nostru. Iar la o ultimă numărătoare a cărămizilor de ciment ușor pe care trebuia să le furnizăm Wehrmachtului, ne-au ieșit lipsă vreo 800! Sau așa păreau cifrele să indice. Din fericire, puteam să-mi iau concediu, și atunci am hotărât că lucrul cel mai bun pe care-l puteam face era să plec de-ndată, să mă-ntorc la Varșovia și să nu mă mai arăt la Kielce pentru a fi anchetat cu privire la cărămizile care lipseau.

Între timp, mama se mutase iarăși. Noul ei apartament nu se afla decât la o sută de metri distanță de cel anterior, dar acum, sub numele de Zaworski, era mai protejată, atât de protejată cât putea fi în acele circumstanțe. De aceea, mi s-a părut rezonabil să mă mut și eu cu ea. Casa în care locuiam acum aparținea, printr-o coincidență, părinților unui vechi coleg de școală cu mine, care mă cunoștea desigur bine, dar nu am avut motive să ne temem din acest punct de vedere, pentru că ei s-au dovedit a fi întruchiparea discreției.

Atmosfera din Varșovia devenise întrucâtva mai suportabilă și, cum certificatul meu de angajare la compania lui Z. Balcer indica faptul că desfășuram o activitate importantă pentru germani, mă simțeam oarecum în siguranță. Era însă important să găsesc altceva de lucru înainte ca acesta să expire. M-am întâlnit iarăși cu vechiul meu prieten, Jurek, care urma acum un curs de mecanică, dar, vreme de câteva săptămâni, situația mea a fost incertă.

Până la urmă, m-am angajat ca desenator tehnic la o mică firmă de construcții de mașini de pe Nowy Swiat, în centrul orașului, dar puteam să lucrez acasă, iar la birou nu trebuia să mă duc decât o dată pe săptămână. Îmi convenea de minune și chiar îmi plăcea ceea ce făceam, dar contractul de muncă pe care mi-l oferea nu era destul de convingător.

Proverbialul „radio șanț” era o instituție minunată, căci, cu ajutorul lui, am obținut o slujbă la o firmă care făcea plase de camuflaj pentru Wehrmacht. Era situată într-un monoton cartier industrial, ceea ce mă obliga să fac un drum lung prin oraș și să schimb cel puțin două tramvaie. Din toate aceste motive, perspectiva nu mă încânta. Îmi oferea însă cel puțin un contract de muncă destul de bun.

Majoritatea celor angajați acolo erau femei care lucrau la războaie de țesut. Aici, am intrat într-un grup de lucrători manuali care făceau

numai munci grele și monotone. Dar, cum calul de dar nu se caută la dinți, prima mea sarcină a fost să curăț molozul de la una dintre clădirile avariate de bombardament. Fiind o clădire cu patru niveluri, din care ultimele două fuseseră parțial demolate, trebuia să umplem cu moloz niște coșuri mari făcute din împletituri, să coborâm opt rânduri de scări și să le golim peste o grămadă din curte. Doi dintre noi au făcut această treabă epuizantă și chinuitoare pentru spate timp de câteva săptămâni înainte ca eu să primesc alte sarcini. Între timp, mă tot zgâisem cu jind la cele două camioane pe care le avea compania și mă împrietenisem cu unul dintre șoferi. Cum mașinile fuseseră întotdeauna pasiunea vieții mele, i-am spus lui Olek, șoferul, că nu-mi doream altceva decât să fiu însoțitor de șofer dacă s-ar fi ivit vreodată posibilitatea. Olek fusese impresionat în mod evident de entuziasmul meu pentru că, după câteva săptămâni, m-a anunțat că-l convinsese pe șeful lui că avea mare nevoie de un „însoțitor” care să-l ajute la muncile grele, iar șeful fusese de acord.

Mi-am dat seama în curând că pentru noua muncă era cu adevărat nevoie de un ajutor. Deși trebuia să respectăm un program strict, drumurile purtându-ne în toate zonele Varșoviei și mai departe, vehiculul nostru, un Ford din 1930, care depășise de mult perioada optimă de exploatare, pur și simplu nu putea face față. Prin urmare, petreceam ceasuri întregi în garaje de reparații, deasupra și dedesubtul lui, uneori lucrând până la miezul nopții, încercând să-l facem să se miște din nou. Defecțiunile produse în zonele mai izolate erau un chin de care ne-am fi putut foarte bine lipsi, în vreme ce pornirea motorului la temperaturi negative în iarna lui 1941 ne încercă la maximum forța și răbdarea. Ai fi putut spune că era iadul pe roți! Dar, până la urmă, mă oferisem de bunăvoie pentru acea muncă.

Achiziționarea combustibilului rămânea o permanentă problemă, atât timp cât rația oficială nu ne ajungea nici pe departe. Însă, la fel ca în cazul oricărei penurii, apăruse deja o înfloritoare piață neagră. Trebuia totuși să cunoști pe cine trebuia, să vorbești pe limba respectivului și, pe scurt, să „fi la curent” pentru a pune mâna pe acest prețios produs. Secretul care învăluia întreaga afacere era de înțeles, pentru că germanii aveau și ei mare nevoie de combustibil, la fel ca și noi. Fieea omului fiind așa cum este, unii militari nu se jenau să facă în plus și afaceri ilicite pentru a se pricopsi, fapt cât se poate de

obișnuit pe timp de război. Bineînțeles că autoritățile germane știau de acest comerț, urmarea fiind aceea că vehiculele civile erau oprite și controlate frecvent, iar dacă se descoperea că o mașină sau un camion folosea combustibil albăstrui de avion – de cea mai bună calitate – apăreau mari probleme. Olek, care nu era prost și mai avea și relații, chiar dacă nu direct printre germani, folosea adeseori la vechitura lui combustibil albăstrui. Am avut însă noroc și n-am fost prinși niciodată.

Chiar înainte de a deveni însoțitor de șofer, am cunoscut-o pe Hania. Era o mică brunetă care lucra la războaie împreună cu cele circa 150 de femei, dar avea o personalitate care m-a atras instantaneu. Era una dintre cele câteva fete care aleseseră această muncă monotonă în primul rând pentru a se ascunde de germani.

Hania avea într-adevăr un secret de ascuns, căci părinții ei erau evrei. Pentru a se proteja și mai bine, se căsătorise și ea, la fel ca mama mea, de conveniență, adoptând un nume nou și o credință nouă. Tatăl ei murise în urmă cu câțiva ani, iar mama se măritase ulterior cu un creștin, ceea ce nu-i oferise cine știe ce protecție. Cum Hania purta numele tatălui ei, Klotzmann, care era desigur evreiesc, ea căută să îndrepte situația cât mai repede cu putință pentru a nu fi arestată și, după toate probabilitățile, trimisă în temutele lagăre de concentrare. La fel ca în cazul mamei mele, „mariajul” a fost un simplu act de generozitate din partea „soțului”, fără condiții.

Hania avea acum închiriat un mic apartament pe strada Mazowiecka, o arteră aglomerată din centrul orașului, aproape vizavi de foarte eleganta cafenea Mazowsze. Din cauza programului lung de lucru, mai ales al meu, întâlnirile noastre din cursul săptămânii erau scurte și rare. În plus, starea de asediu impusă populației orașului ne obliga să ne retragem în case la ora 21:00. Uneori însă, în minunatele duminici din vara lui 1941, evadam dintre granițele sufocante ale orașului și ne petreceam câteva ore împreună, fără să ne pese de nimic, în liniște și pace, undeva, la țară.

Capitolul nouă

Indubitabil, războaiele dau naștere unor evenimente ciudate și puțin probabile. Îmi amintesc de un asemenea eveniment produs la începutul anului 1941. În el au fost implicați mama și japonezii, cu care ea avusese strânse relații înainte de război, datorită activităților umanitare ale mamei ei, despre care am vorbit mai devreme.

Ambasada Japoniei a continuat să funcționeze după ocuparea de către germani a Varșoviei, dar a fost obligată în cele din urmă să-și înceteze activitățile obișnuite, lăsând în urmă câțiva angajați care să se ocupe de lichidarea afacerilor. O vreme, localul ambasadei a rămas un punct de oprire pentru diplomații japonezi care călătoreau între Tokio și Berlin, și cu toate că-și legaseră soarta de cea a germanilor, ei nu se aflau încă în acel moment în război cu Aliații. Așa se face că un fost reprezentant al ambasadei, cunoscut mamei mele, ca și micului grup de polonezi care formaseră și ei o asociație de prietenie cu japonezii înainte de război, se întâmplă să se oprească la Varșovia în lunga sa călătorie de la Tokio. Se pare că beneficia de multă încredere datorită fidelității sale față de polonezi, deoarece a luat repede legătura cu membrii acelui grup, ignorând vulnerabilitatea propriei sale poziții. Întâlnirea lor a fost, în mod evident, scurtă, dar călduroasă, iar el le destăinuie, chiar dacă cu precauție, informații despre situația generală. Bărbatul era foarte întristat și spuse că lucrurile aveau să se înrăutățească și mai mult.

Un membru al acestui grup a luat imediat legătura cu mama, informând-o despre extraordinara întâmplare. Auzind despre ea, mama se gândi instantaneu că o întâlnire cu prietenul nostru japonez se putea dovedi utilă, așa că aranjă una în timp util. Discuția ei cu reprezentantul ambasadei a avut loc la Varșovia în mare taină, japonezul explicându-i cu un zâmbet amar că era obligat să apeleze la un subterfugiu înainte de a-și continua călătoria spre destinație. Întâlnirea se dovedi într-adevăr fructuoasă, mama întrebându-l

direct dacă voia să ducă o scrisoare adresată tatei. Cum trecuse aproape un an de când reușise să trimită, prin Crucea Roșie, obișnuita scrisoare redactată într-un limbaj criptic, ea consideră că trebuia să profite de această minunată ocazie pentru a scrie o scrisoare lungă în care vorbea pe larg despre viața din Varșovia și despre cum reușeam noi să supraviețuim.

Japonezul știa foarte bine că noi eram britanici, dar nu obiectă defel. Apoi, după ce se gândi puțin în tăcere, spuse că cel mai bine era să încerce să dea scrisoarea americanilor din Berlin și promise să vadă ce se putea face. Spuse că se va întoarce la Varșovia pentru o ultimă călătorie, după care trebuia să revină definitiv în Japonia, iar ambasada din Varșovia urma să se închidă. Scrisoarea i-a fost înmănată chiar a doua zi. Omul și-a respectat cuvântul dat, căci, după trei săptămâni, am aflat că se întorcea și dorea s-o vadă pe mama. Era bineînțeles un moment emoționant pentru ea, la fel și ceea ce avea să ne spună japonezul.

Trebuie să ne închipuim atmosfera care domnea la Berlin în acele zile încordate de război, neîncrederea, ca și discreția care trebuie să fi pus stăpânire pe cercurile diplomatice străine din oraș, iar dacă poziția americanilor de acolo era deja fragilă, atunci, în mod surprinzător, nici japonezii se pare că nu erau ocoliți de suspiciuni, așa „aproțiați” cum erau față de germani.

După ce stabili ca țintă a misiunii sale Ambasada Americană, japonezul nostru credincios începu să inspecteze teritoriul din jurul ei, pentru a-și da seama cum era mai bine să-și îndeplinească misiunea. După trei încercări nereușite însă, ajunse la concluzia că nu putea să-și asume acel risc. În primul rând, explică el, era prea bine cunoscut serviciului german de securitate, iar în al doilea rând, Ambasada Americană era prea bine păzită. Fără a se descuraja, îl convinse apoi pe custodele de la Ambasada Japoneză să ia el scrisoarea și să încerce s-o predea. Sub protecția întunericului și având o înfățișare foarte discretă, custodele japonez dădu ocol clădirii și, profitând de ocazie, se apropie de o ușă nepăzită din spatele clădirii și depuse scrisoarea în cutia poștală.

După un timp, tata primi o scrisoare de la Ministerul de Externe de la Londra în care se spunea că fusese primit un mesaj prin intermediul Ambasadei Americane de la Londra, care-i era adresat, iar pentru a ajunge în posesia lui, trebuia să sune la Ambasada SUA.

Scrisoarea îl mâhni foarte mult, mai ales că înțelesese greșit schimbarea de nume a mamei, trăgând nu știu cum concluzia că ea se recăsătorise. Dintr-o neglijență, mama nu-i explicase situația cu privire la căsătoria ei de formă, deși eu cred că acest lucru s-a datorat în primul rând faptului că se temea că scrisoarea va ajunge în mâinile cui nu trebuia și ar fi dat totul de gol.

Acest episod revelator m-a ajutat să vă demonstrez că, până și în vremuri ca acelea, nu puteai ști niciodată cine-ți erau prietenii.

În acest timp, începuseră deja să ia amploare alte evenimente care, pentru mine, aveau să aibă urmări considerabile.

Am menționat-o deja pe Kathleen Smith, doamna care, datorită cetățeniei irlandeze, se bucurase de imunitate din partea autorităților germane. Aceasta nu însemna însă că nu trebuia să aibă mare grijă, motiv pentru care întâlnirile noastre cu ea erau rare. „Imunitatea” crea totuși o falsă impresie despre sentimentele ei, pentru că, în ziua în care se hotărî să ne facă o vizită, se implicase deja în activități pentru care ar fi putut fi închisă imediat.

Ea ne spuse că, în Varșovia și în împrejurimi, se ascundeau câțiva prizonieri britanici de război evadați, care aveau disperată nevoie de hrană și adăpost. De unii se îngrijise deja cineva, dar era nevoie de mai mulți voluntari pentru a fi preluați prin rotație, în așa fel încât evadații să nu stea prea mult într-un singur loc. Eram dispuși să-i ajutăm? Am acceptat fără ezitare. Atunci, Kathleen plecă, asigurându-ne că vom mai auzi de ea în două săptămâni.

Am fost bulversați și entuziasmați deopotrivă, dar nu fără o urmă de neliniște, căci pericolele erau prea evidente. Sentimentul covârșitor era însă acela că, în sfârșit, aveam să fim implicați în ceva folositor cauzei pentru care luptam și că vom fi de ajutor unor bărbați care vor ajunge să depindă atât de mult de oameni ca noi. Iar polonezilor, care ajunseseră să se implice în acest joc periculos, nu le-a lipsit niciodată această calitate a curajului dezinteresat.

Așa se face că, după câteva zile, un ciocănit în ușă ne semnală sosirea lui Kathleen însoțită de doi dintre evadați, John Grant și George Newton. Amândoi fuseseră capturați la capitularea Franței și de o lună se tot ascundeau. John, un londonez cu fața curată, n-ar fi

putut avea o înfățișare mai britanică nici dacă ar fi încercat, dar George, un „adevărat Geordie”¹, mult mai puțin. Dacă nu mă-nșală memoria, amândoi făceau parte din Corpul de Pușcași ai Regelui. Aceasta avea să fie a doua lor „casă de siguranță” de la evadarea lor, iar noi ne-am străduit să le asigurăm condiții cât mai confortabile. Din fericire, apartamentul mamei avea o cămăruță pe care o ocupasem eu, așa încât m-am mutat din ea pentru a le face lor loc. A hrăni încă două guri ridica o problemă grea, dar ne-am descurcat. Și mai greu a fost să-i ascundem de privirile vecinilor, deoarece apariția a doi tineri străini în comunitatea noastră suburbană nu putea să nu stârnească nedumerire – cu atât mai mult cu cât aceștia nu știau o iotă poloneză! Din fericire, ne-am putut baza pe proprietarii casei. Le-am împărtășit taina noastră, și, spre meritul lor, nu au părut a fi afectați, singura lor rugămintă fiind aceea ca locatarii noștri să nu rămână prea mult timp, fapt cât se poate de rezonabil, căci ultimul lucru care se dorea era ca poliția să fie alertată.

A fost extrem de greu să le impunem fugarilor niște reguli stricte, cum ar fi aceea de a rămâne cât mai mult cu putință în casă pe timpul zilei și de a se aventura afară numai în amurg, de a nu frecventa „*knajpy*” (taverne) și de a nu încerca să comunice cu străinii. Toate acestea le erau absolut interzise tinerilor care evadaseră din lagărele de prizonieri de război tocmai pentru a fi liberi și, cu destulă naivitate uneori, ar fi putut agreea ideea că era în regulă să vorbești orice cu toată lumea. Din nefericire, gurile slobode reprezentau o amenințare reală, iar prezența informatorilor, o realitate crudă.

La sfârșit de săptămână, mă plimbam împreună cu ei și ne făceam că vorbim în poloneză ori de câte ori treceam pe lângă cineva. Îi învățasem două cuvinte de bază, „*tak*” și „*nie*” (da și nu), pe care să le spună în momentele potrivite, dar cum pronunția lor era foarte defectuoasă, am decis că era de preferat să tacă. Le-am mai cerut insistent să încerce să arate cât mai puțin bătător la ochi, ceea ce însemna nu doar să poarte haine mohorâte, ci și să afișeze o expresie

---

¹ Termenul „Geordie”, un diminutiv al lui George, se referă la o persoană din regiunea Tyneside, situată în nord-estul Angliei, sau la dialectul vorbit de acea persoană. (n.tr.)

mohorâtă! Căci exact așa voiau nemții să ne vadă – asupriți și abătuți! Fața proaspăt bărbierită de anglo-saxon a lui John era și ea un motiv de îngrijorare, dar nu puteam face nimic în această privință. Totul a mers însă bine, iar după două săptămâni, mi s-a cerut să-i escortez la o anumită adresă din Varșovia.

George Weeks a sosit câteva zile mai târziu și a rămas și el două săptămâni. Cum avea nevoie de tratament medical, a trebuit să fie consultat de un doctor, dar, așa cum ne așteptam, discreția lui a fost desăvârșită și a refuzat să ia bani. Să fie binecuvântat.

Al patrulea evadat era Alan Potter, un individ tăcut și destul de confuz, care, dintr-un oarecare motiv, stârni în mine suspiciunea că poate nu era ceea ce pretindea a fi. Am luat repede legătura cu Kathleen Smith, exprimându-mi îndoielile cu privire la el. Ea mă asigură însă că recomandările sale fuseseră verificate și că omul chiar era un evadat. Nicio măsură de prevedere nu era de lepădat. Și el avea să fie escortat la o altă locuință sigură din oraș după două săptămâni.

Astfel, întreaga operațiune depindea de foarte mulți oameni curajoși, pregătiți să-și riște libertatea și viața pentru a-i ajuta pe cei aflați la ananghie. O caracteristică esențială a organizației era aceea de a cunoaște cât mai puține lucruri cu putință despre aceștia, astfel încât să nu știm niciodată unde fusese sau pe cine întâlneau cutare sau cutare evadat. Nu știam decât adresa la care trebuia să fie dus. Iar, în acel moment, nu știam decât că irlandeza Kathleen Smith era băgată „până-n gât” în afacere.

Dintre ceilalți evadați pe care i-am întâlnit s-au remarcat doi, locotenentul Michael Sinclair și maiorul Littledale, care, lucru foarte interesant, au fost adăpostiți la acea vreme de familia Whitehead. Membrii acesteia, originari din Lancashire, fuseseră atrași de Rusia țaristă înainte de Primul Război Mondial. Ce-au făcut ei acolo nu știu, dar au fugit când a izbucnit Revoluția din 1917 și s-au stabilit în proaspăt independenta Polonie. Erau patru băieți, iar după moartea soției, domnul Whitehead s-a însurat cu o poloneză și a obținut cetățenia poloneză. Oricum, ce o fi făcut el în Rusia și apoi în Polonia trebuie să fi făcut bine, căci a reușit să devină proprietarul bine cunoscutei fabrici de dulciuri a lui E. Wedel, care deveni o marcă renumită și în străinătate, inclusiv în Marea Britanie. Tata îi cunoștea bine pe membrii acelei familii, și-mi amintesc că, din când în când,

ne întâlneam cu ei. Doi dintre băieții, Alfred și George, fugiseră în Marea Britanie după invadarea Poloniei în 1939 și se înrolaseră în RAF, când tata îi întâlni încă o dată.

Întâlnirea cu acești doi ofițeri britanici în aceste circumstanțe ciudate a fost o experiență interesantă; din nefericire, ei au fost prinși din nou și închiși în cunoscutul castel Colditz. Amândoi sunt menționați în cartea scrisă de P.R. Reid, intitulată *The Colditz Story* („Povestea castelului Colditz”) și publicată în anii 1950.

Între timp, nemții se pregăteau intens pentru atacul împotriva Rusiei. Locuitorii Varșoviei aflaseră de câteva săptămâni despre mișcările neobișnuit de ample de tehnică militară îndreptate spre est, iar informațiile primite din alte surse le confirmau și ele. La început, au fost puse pe seama unei regrupări obișnuite a forțelor, dar, odată cu trecerea timpului, deveni evident că se-ntâmpla ceva mult mai serios. Întreaga populație aștepta și se-ntreba. Oare avea să se producă imposibilul? Când, în cele din urmă, deveni cât se poate de limpede ce avea să se-ntâmplesse, ne rugam toți ca acești doi uriași malefici să se lupte până la distrugere și să se sfâșie între ei în depărtatele stepe ale Rusiei. Așa cum știm însă, lucrurile n-au stat tocmai așa.

Toată lumea spera ca, absorbiți în lupta lor pe viață și pe moarte cu sovieticii, germanii să fie obligați să mai slăbească regimul de reprimare și cruzime impus polonezilor. Din păcate, nu s-a-ntâmpnat așa. I-am subestimat pe germani, căci, în loc să-și slăbească eforturile, ei au părut să și le dubleze cu o furie incredibilă, parcă pentru a-și dovedi supremația absolută. Adevărul este că n-avea să existe niciun răgaz.

În cursul desfășurării acestor evenimente, eu și Olek am continuat să ne facem treaba ca de obicei, complăcându-ne în propria noastră luptă cu recalcitrantul Ford. Nici acest lucru nu se schimbaseră. La începutul lui 1941 însă, am fost chemat la o întâlnire de Kathleen Smith. Scopul ei era acela de a strânge la un loc mai mulți evadați în vederea unei scurte ședințe de informare care urma să aibă loc într-un apartament de pe strada Mokotowska. Eu trebuia să mă duc la o anumită adresă din Varșovia, să-i iau pe John Grant și George Newton și să-i escortez la destinație. Totul a mers șnur, iar noi am intrat pe străzile aglomerate. Planul era ca eu să merg înainte, urmat la câțiva

pași de John și George. Erau mulți germani împrejur, posibil soldați în permisie, dar n-aveam de ce să ne temem, cu condiția să ne ținem destul de departe de ei. Totul a decurs bine pe strada Marszalkowska, dar apoi am auzit ceva zarvă care părea a veni din spatele meu. Atunci, întorcându-mă, i-am văzut îngrozit pe Grant și pe un german stând în mijlocul trotuarului, uitându-se unul la celălalt cu evident dezgust, germanul dând drumul la un șuvoi de înjurături. Amândoi păreau a fi ajuns în punctul în care mai era puțin și s-ar fi luat la pumni, dar când germanul a ridicat mâna, l-am înșfăcat pe Grant de braț și l-am tras după mine.

Neamțul rămase neclintit, privind infuriat și mormăind amenințător, timp în care însoțitorii lui, care o luaseră înainte, s-au întors, îndreptându-se spre noi. Credeam că ăsta avea să ne fie sfârșitul, căci erau șapte inși care veneau în mod evident să-i sară în ajutor prietenului lor. Nu păreau însă să aibă o atitudine ostilă și, în glumă, i-au spus bătașului s-o lase baltă! Din fericire, acesta și-a ascultat camarazii, iar noi ne-am amestecat în mulțime. Când am putut să ne vorbim, John mi-a explicat că-l lovise întâmplător pe german în gleznă în ciocnirea ce urmasă și că era gata să se bată cu el. Grant fierbea de indignare și regreta că ratase șansa de a-și „regla conturile” cu neamțul. Dar mai bine să înghiți o insultă decât să fii dus înapoi într-un lagăr de prizonieri de război!

Respectând obișnuitele reguli de precauție, John și George au intrat primii în clădirea din strada Mokotowska și m-au așteptat în holul întunecat. Între timp, eu mi-am continuat drumul, observând cu atenție orice lucru suspect aflat în apropiere – o mașină parcată, cu obișnuitele personaje sinistre stând la pândă înăuntru, sau alte persoane stând „întâmplător” în ușă și prefăcându-se că citeau ziarul – iar după ce am lăsat să treacă patru minute, cum fusesem instruit, am intrat în clădire. Unii sosiseră deja la apartament, iar noi am așteptat încă o jumătate de oră să vină și ceilalți, singuri sau câte doi.

Toți evadații pe care-i cunoșteam erau prezenți, precum și unul pe care nu-l cunoșteam. Locotenentul Sinclair și maiorul Littledale lipseau pentru simplul motiv că nu ajunseseră încă acolo. De fapt, aceste întâlniri aveau să se repete, fiindcă numărul evadaților din Varșovia era atât de mare la acea vreme (s-a apreciat că douăzeci și doi în 1942), încât ar fi fost o prostie să încerci să-i aduni pe toți într-un singur loc în același timp.

Erau prezenți de asemenea conducătorii organizației: Kathleen Smith, Olszewski, Romanski și o doamnă Markowska.

Olszewski, un bărbat serios de vârstă mijlocie, inginer de profesie, vorbea excelent englezește. Romanski, un bărbat îndesat, tot cam de vârstă mijlocie, fusese ofițer activ în armata poloneză, în vreme ce dna Markowska ieșea în evidență ca „lumină călăuzitoare” a grupului. Era englezoaică, se măritase cu un polonez cu mulți ani în urmă și, în tinerețe, înainte de Primul Război Mondial, fusese guvernantă la familia domnitoare a Austriei. În ciuda vârstei, dovedea o energie și un entuziasm remarcabile pentru activitatea periculoasă pe care o desfășura acum. Mai era prezent un tânăr polonez înalt, un curier care fusese parașutat în teritoriul ocupat de germani.

La început, discuția se purtă în jurul unor chestiuni organizatorice, apoi trecu la problema situației materiale a evadaților și, în sfârșit, la ordinea în care aveau să fie evacuați, urmând a se îndrepta spre sudul Poloniei, trecând în Cehoslovacia și ajungând, în cele din urmă, în Turcia.

Planurile operațiunii fuseseră deja puse în aplicare, fiind, în mod evident, mult mai avansate decât îmi dădeam eu seama. Problemele și pericolele pe care le prezenta un asemenea plan complex erau într-adevăr demoralizante.

În general, avea să fie aplicat principiul „primul venit, primul servit” și, astfel, John și George urmau să plece primii. Al doilea grup trebuia să fie format din mine și George Weeks, și așa mai departe. Întreaga operațiune trebuia să înceapă în iulie (1941). După ce întâlnirea se încheie și părăsirăm clădirea câte unu sau câte doi, așa cum veniserăm, sentimentul de entuziasm deveni copleșitor, iar perspectiva pericolelor care ne pășteau, de-a dreptul înfricoșătoare.

Ulterior, aveam să-l escortez pe Alan Potter la o întâlnire asemănătoare, dar la o altă adresă, unde erau prezenți alți evadați, ca și curierul din Anglia. Acesta mă informă că se putea aranja ca mie să-mi fie acordat un ajutor bănesc „prin intermediul Londrei”, cum se exprimă el, ceea ce era o idee extrem de atrăgătoare, însă instinctul îmi spunea să refuz, spre marea lui nedumerire.

A treia și ultima întâlnire la care am participat a avut loc în toamnă, în frumosul apartament al familiei Whitehead, la intersecția străzilor Bracka și Hortensii, iar la ea s-a discutat despre Sinclair și

Littledale. Între timp, fusese amânată plecarea din iulie a lui John și George, aceștia fiind obligați să mai rămână o săptămână la noi, în Saska Kepa, după care au fost transferați într-o altă locuință sigură. Aveam să-i mai văd doar în treacăt după doi ani și jumătate!

Acum, trebuia să aștept cu răbdare semnalul care mă anunța că era rândul meu să plec.

Iarna din 1941-1942 a fost una aspră. Germanii, care se bazau pe o campanie rapidă și victorioasă în Rusia, trimiseră pe front mulți oameni prost echipați pentru ceea ce se dovedi a fi un război prelungit și dur, dacă nu chiar crud.

Totul mersese bine pentru ei în primele săptămâni, iar faimoasa lor tactică blitzkrieg se dovedi a avea un succes deosebit, cum avusese mai înainte atât în Polonia, cât și în Franța. Mii și mii de ruși fuseseră luați prizonieri, o armată întreagă, condusă de generalul Vlasov, predându-li-se. Armata sovietică se clătina la fiecare lovitură de ciocan dată de germani, dar, în același timp, se retrăgea în sânul protector, adânc și îndepărtat al „Maicii Rusia”, lăsând în urmă grupuri devotate de partizani care să hărțuiască Wehrmachtul.

Iarna a fost însă cauza prăbușirii Wehrmachtului. Fără îmbrăcăminte adecvată, unitățile sale au fost decimate de degerături, iar în acel moment, dovada raționamentului lor greșit deveni cât se poate de vizibilă pe străzile Varșoviei. După ce au rechiziționat majoritatea tramvaielor din oraș, acestea făceau curse continue între gări și spitale. Acest lucru se întâmpla în fiecare zi, iar imaginea tramvaielor care se târau unul după altul ca un crocodil, pline cu epave umane, era memorabilă.

Nu se poate nega faptul că, la început, fiecare tramvai cu răniți era întâmpinat de populație cu o tăcere satisfăcută. Ne bucuram de suferința lor. Odată însă cu trecerea timpului, acest sentiment începu să slăbească, pentru că, din punct de vedere pur omenesc, ar fi fost o indecență ca el să fi continuat.

Având nevoie disperată de îmbrăcăminte calduroasă pentru soldați, germanii au inventat o metodă simplă de procurare a acestui bun prețios fără niciun cost din partea lor. A fost dat un ordin prin care civilii care aveau blănuri, haine de blană și bocanci erau obligați să-i predea, dar n-au mai pierdut vremea așteptând răspunsul

populației, și au început să-i dezbrace literalmente pe oameni în stradă. Era ceva obișnuit să vezi un individ ghinionist mergând în ciorapi sau fără palton pe ger, după ce fusese jefuit. I se întâmplă și lui Jurek, căruia doi ofițeri îi spuseră să-și scoată bocancii, din fericire, foarte aproape de casă, dar s-ar putea spune că cel care a râs la urmă a fost el însuși, căci bocancii luați erau vechi și uzați, iar o pereche nou-nouță, păstrată cu grijă încă dinainte de război, stătea încuiată la loc sigur, într-un dulap. Pe aceștia îi duse de îndată la un cizmar, care-i mai scurtă pentru a semăna cu niște pantofi! Aceasta nu era însă decât o altă ilustrare a modului în care germanii „strângeau șurubul” asupra populației, care suferea deja privațiunii îngrozitoare.

Ca și cum acest lucru nu era destul de rău, oamenilor li se interzise să-și țină mâinile în buzunare. Acest ordin barbar a fost dat din cauza numărului tot mai mare de victime pe care mișcarea de rezistență le făcea în rândul forțelor armate germane pe străzile Varșoviei, iar oricine era văzut cu mâinile în buzunare era suspectat că ascundea un pistol! Dacă ajungeai într-o asemenea situație, erai literalmente împușcat pe loc, iar autodisciplina care te obliga să te conformezi acestui ordin aberant, exact în toiul iernii, te pune la grea încercare.

Astfel, răgazul la care sperasem nu se materializă niciodată, iar atrocitățile comise împotriva populației au continuat neabătute.

Lungul drum pe care-l făceam dimineata până la serviciu cu tramvaiul mergea la un moment dat paralel cu zidul înalt care înconjura ghetoul evreiesc, clădirile parțial distruse de-acolo profilându-se ca niște schelete deșirate și întunecate. În timp ce tramvaiul înainta gălăgios pe lângă această apariție fantomatică, puteai vedea atârând vreo cincisprezece cadavre, oameni uciși din răzburare pentru omorârea unor soldați germani. Acest mesaj adresat oamenilor era cât se poate de limpede, iar, în curând, a devenit ceva firesc.

El nu a slăbit însă hotărârea oamenilor. Am descoperit chiar că Hania era și ea foarte implicată într-o activitate clandestină, deși n-o întrebasesm nimic niciodată. Acum însă nu mai lucra la fabrică și era secretara particulară a directorului unei firme de construcții de mașini, motiv pentru care ne vedeam și mai puțin ca înainte.

La una dintre rarele noastre întâlniri, mi-a spus că avea ceva să-mi dea, întinzându-mi un mic obiect înfășurat în hârtie, care, la

o examinare mai atentă, părea a fi un produs de cofetărie – o bomboană – cu faimosul cuvânt „E. Wedel” tipărit pe ambalaj.

– Știi, nu este ceea ce crezi tu, spuse ea cu subînțeles.

– O, atunci ce este? am replicat eu, încurcat de acest mic și neașteptat cadou.

– Păi, este o pilulă cu cianură. Pune-o în buzunar și ține-o acolo. Am și eu una. Mi le-a făcut tatăl meu vitreg, un bătrân plicticos, dar foarte deștept. (Tatăl ei vitreg, dr. Kielbasinski, era profesor de chimie și fizică.) Mi-am pus-o cu grijă în buzunarul de la haină.

Cam în această perioadă am ajuns să aflu mai multe despre dna Markowska, pentru că a trebuit să-i duc diverse mesaje transmise prin mine de Kathleen Smith. Rolul meu de mesager avea menirea să o protejeze în general pe Kathleen, care se afla într-o poziție mult mai vulnerabilă decât a mea.

Dna Markowska și soțul ei vârstnic locuiau pe strada Ordynacka, la mică distanță de aglomerata arteră principală, Nowy Swiat. Situația lor era destul de curioasă, pentru că ocupau o parte din localul spațios, cu un singur nivel, în care se aflau birourile și salonul de prezentare ale unei firme care vindea cu ridicata unelte industriale, cum ar fi târnăcoape și lopeți. Se pare că, pentru a o scoate cumva la capăt, ea predă limba engleză unor oameni care se gândeau la viitor sau care, pur și simplu, voiau să-și lărgască orizontul și hotărâseră că, fie și în acele circumstanțe, merita să-și asume riscul respectiv. De fapt, învățarea limbii engleze devenise în general preocuparea preferată a unui număr mare de polonezi. Elevii nu știau nimic, desigur, despre activitatea ei secretă de ajutorare a evadaților.

În ianuarie anul următor, Kathleen, mult mai agitată, trecu pe la apartamentul nostru din Saska Kepa. Veștile erau neliniștitoare. Circulau zvonuri că situația organizației avea de suferit. Informațiile erau sărace, dar se bănuia că doi evadați britanici fuseseră prinși din nou. Cum era evident că germanii intenționau să păstreze tăcerea, lucrul cel mai înțelept care se putea face era să ne dăm la fund o vreme și să așteptăm derularea evenimentelor.

În vreme ce eu mi-am făcut bagajul și m-am mutat în grabă la bunul meu prieten Jurek, mama a hotărât să rămână în Saska Kepa și să golească repede apartamentul de orice material incriminator,

anticipând o posibilă vizită a Gestapoului. Timpul trecu, și pentru că nici eu, nici mama n-am fost informați despre apariția altor probleme, m-am întors în apartamentul ei după o lună.

Luându-se mai multe măsuri de precauție ca de obicei, o nouă întâlnire cu Kathleen revelă faptul că zvonul se adevărase și că identitatea celor capturați era acum certă. Deși nu se puteau obține informații mai detaliate, totul indica faptul că organizația fusese „expusă”. Situația era și mai gravă decât credeam, neavând altceva de făcut decât să ne dispersăm și să ținem capul la cutie. Înainte însă de a profita din nou de ospitalitatea lui Jurek și a mamei lui, m-am hotărât să trec pe la curajoasa doamnă Markowska în speranța de a obține mai multe informații despre situație.

Întorcându-mă de la fabrică pe la ora 18:00, după ce făcuserăm obișnuitele curse cu vechiul nostru Ford, am prins un tramvai și am mers până la Marszalkowska, unde am coborât și am luat-o pe o stradă care m-a dus la apartamentul Haniei din strada Mazowiecka. Era acasă, iar după ce am vorbit câțva timp, i-am spus că trebuia să mă duc pe strada Ordynacka și apoi să mă întorc acasă înainte ca lumea să se retragă în propriile locuințe. Timpul era scurt. Hania știa foarte puține despre implicarea mea în activitatea de evacuare a evadaților, dar își amintise că, la un moment dat în trecut, menționasem strada Ordynacka. Cu o veritabilă intuiție feminină, ea ceru să-mi întorc buzunarele pe dos ca să vadă dacă nu aveam la mine ceva incriminator. Și chiar aveam. Primul lucru care a apărut a fost un ziar clandestin mototolit, de genul celor care circulau adeseori în fabrică, acesta fiind urmat de unu-două mici obiecte pe care Hania a considerat că trebuia să mi le confiște. Două lucruri au scăpat însă neobservate. Unul era restul unui mic creion care aparținuse unuia dintre vechile jurnale ale tatălui meu, pe care era imprimat cu litere lizibile de aur „CHAS. LETTS”. Celălalt era vechea tunică din Primul Război Mondial, pe care o purtam pe sub palton. În mod normal, n-ar fi trebuit să aibă cine știe ce importanță, dar se întâmpla să fie una englezească – nu că tata ar fi avut vreodată ocazia s-o poarte – și era unul dintre acele lucruri pe care se întâmpla să le ai mereu la tine. Mama făcuse bine că înlocuise frumoșii nasturi auriți cu unii obișnuiți, iar eu o purtasem în fiecare iarnă de la începutul războiului. Cu toate acestea, pentru un ochi format, croiala și stilul revelau

originea ei evidentă. Fusese scoasă și o mică etichetă cu denumirea producătorului și data fabricației, 1918.

Nu doream ca mama să-și facă griji, așa că am hotărât să nu-i spun despre vizita mea pe strada Ordynacka, dar dacă trebuia să știe cineva, cine era mai indicat decât Hania?

Când am ieșit în stradă, ningeă încet și, pentru o clipă, am stat și am ascultat tonurile estompate și vesele ale muzicii care se auzea din cafeneaua Mazowsze de vizavi. Cum orchestra interpreta piesa „Geloze”, una dintre preferatele mele, am traversat strada ca să fiu ceva mai aproape și să mă pot bucura o clipă de pata gălbuie de lumină care se revărsa pe trotuar prin ferestrele elegant drapate. Norocoși cei dinăuntru, gândeam eu – dar oare chiar erau norocoși sau fericiți? Oricum, majoritatea erau probabil germani. Cu gândul la ei, am pornit-o mai departe.

Grăbindu-mă de data aceasta, traversai Nowy Swiat și, în scurtă vreme, o luai pe strada Ordynacka. Era întuneric beznă, deoarece pe stradă nu lumina niciun bec, dar am găsit casa fără nicio greutate. Nu erau mașini dubioase parcate în apropiere, iar calea era liberă. Am sunat și, în scurtă vreme, ușa a fost deschisă de un omuleț rotofei, ceea ce mă surprinse, căci dna Markowska era întotdeauna cea care răspundea. Mi-am zis totuși că o fi fost ocupată cu elevii ei, iar omulețul, care aștepta să-i vină rândul, fusese rugat să-i primească pe ceilalți vizitatori. Ezitând, am întrebat dacă dna Markowska era acasă, iar el s-a dat într-o parte pentru a mă lăsa să intru, făcându-mi în același timp semn să mă duc într-o cameră în care se părea că și el o aștepta. Acolo însă, înghesuiți într-un colț, stăteau patru oameni aflați într-o stare de neliniște evidentă – am înțeles după chipiul cu calota albastră că bărbatul din grupul respectiv era administratorul. Prezența lui a fost ca o lovitură de trăsnet pentru mine – el și familia lui erau reținuți acolo pentru a-i împiedica să-i avertizeze pe cei care treceau pe la apartament.

O clipă, am rămas în mijlocul camerei în stare de șoc în momentul în care am început să-mi dau seama ce se-ntâmplase. Vechea șmecherie a Gestapoului! Când m-am întors spre omuleț, m-am trezit uitându-mă în jos la butoișul unui Luger. Iar în tot acest timp nu se scosese niciun cuvânt. Fluturând arma, îmi făcu semn să stau pe un scaun într-un colț îndepărtat al camerei, departe de ușă, așezându-se în același timp

el însuși pe un scaun lângă ușă și ocupându-se întruna de arma pe care o ținea în poală. Am înjurat de o mie de ori în gând. Totul fusese atât de simplu și lipsit de dramatism. Cum am putut să cad într-o așa capcană? La început, prin cap nu-mi treceau decât gânduri confuze, dar mi-am spus că nu era momentul să mă panichez. Brutalitatea absolută a evenimentelor și nenorocirea evidentă care se abătuse asupra organizației, cu toate consecințele ei, ar fi putut covârși cu ușurință rațiunea.

În celălalt colț al camerei, administratorul stătea cu capul îngropat în mâini, în vreme ce nevasta lui își cuprinsese cu brațele protectoare amândoi copiii derutați. Îmi părea nespus de rău pentru ei.

Când liniștea se așternu în încăpere, luai decizia să fac pe „nevinovatul”, explicându-i omulețului că vizita mea la dna Markowska nu era importantă, că nu conta dacă era sau nu acasă și că ar fi trebuit să plec ca să ajung acasă înainte de ora nouă, când avea să intre în vigoare interdicția de circulație.

– Nu, trebuie să-i așteptăm și pe ceilalți, răspunse el liniștit. Fusese o încercare timidă, dar acum știam cel puțin că vin întăriri, ceea ce nu era bine.

Am studiat camera pentru a găsi o posibilitate de a fugi. Dacă aș fi ieșit în goană pe ușă, aș fi avut, se pare, cea mai mică șansă de a reuși. Să fac un salt pe fereastră poate că ar fi mers, dar draperiile erau trase și nu puteam să-mi dau seama dacă fereastra avea gratii, cum avea de obicei clădirile cu un singur nivel. Cu părere de rău, am renunțat la idee. Lampa din alamă masivă, aflată pe un birou mare, părea interesantă – măcar de-aș fi reușit s-o înșfac și să-l lovesc pe omuleț cu ea înainte ca el să tragă. Numai că lămpile sunt, în general, legate de perete cu un cablu, deci, cât de departe puteam merge cu asta până să cadă pe podea? Nu suficient de departe. N-aveam cum să repet ca să-mi dau seama dacă voi reuși – trebuia să-mi reușească din prima!

În ora care a trecut până la sosirea „gorilelor”, n-a mai căzut nimeni în cursă. Am avut însă destul timp ca să formulez o explicație plauzibilă a prezenței mele acolo. În plus, a trebuit să aștept și să văd ce se întâmpla, pentru că erau multe necunoscute în acel moment.

Gândurile mele cele mai sumbre se îndreptau însă spre mama. Mă rugam ca, printr-o minune, piste pe care le urma acum Gestapoul să nu ducă în Saska Kepa. Știam că, într-o oră, la nouă, absența mea va

declanșa semnalul de alarmă. Nu mă temeam aproape deloc pentru siguranța Haniei, pentru că ea n-avea oricum nicio legătură cu organizația. Se implicase în alte direcții, dar era singura care știa de mișcările mele din acea seară. Apoi erau Kathleen Smith, dna Markowska, Olszewski și Romanski, ca și întregul grup de evadați. Imaginea tragediei care se profila în mintea mea era prea greu de suportat. Iar în pânza păianjenului aveau să fie prinse cu siguranță mult mai multe victime.

În scurtă vreme, am auzit oprind o mașină, apoi un ciocănit în ușă. Omulețul nostru deschise, și patru indivizi cu înfățișare amenințătoare intrară în cameră. Toți patru m-au privit fix un minut, după care doi s-au dus într-o altă cameră (cea folosită ca salon de prezentare a uneltelor industriale), unde mă primea întotdeauna dna Markowska. Cei doi care rămaseră stăteau direct în fața mea și voiau să știe de ce mă dusesem acolo.

Am început să le răspund, dar am fost lovit peste față și somat să le spun adevărul, căci oricum știau exact de ce venisem. Am reușit să-mi închei povestea, explicându-le că voisem să cer informații despre lecțiile de limba engleză. Când au auzit asta, au început amândoi să mă lovească cu pumnii până m-au izbit cu capul de perete. M-a durut. Și mai amenințători de data aceasta, mi-au cerut să le spun de ce venisem acolo, repetând că oricum știau totul despre mine și că n-avea rost să mint. Răspunsul meu fiind același, se porni o altă rafală violentă de lovituri.

Îi apucase o furie care se amplifică, iar loviturile se tot repetau. Dar, dacă eu m-am ales cu durerea, din ce în ce mai acută, ei nu s-au ales cu nimic. Instinctul îmi spunea că, de fapt, nu știau absolut nimic despre mine. Cel puțin, până atunci. Când au terminat, am fost tras în cealaltă cameră, unde mi-au spus că mi se va da încă o șansă să mărturisesc adevărul despre vizita mea acolo. Dacă nu făceam asta, aveam să fiu bătut cu lopețile până nu mai simțeam nimic, urlă unul, arătând spre un rastel cu lopeți noi. Iar eu mă gândeam cu perversitate că dacă voiau să mă snopească în bătaie cu lopețile, trebuiau cel puțin să folosească latul lopeții, nu muchia!

După ce mi-am venit în fire și m-am liniștit cât am putut, le-am spus că fusesem întotdeauna interesat de limbile străine – pentru că stăpâneam deja destul de bine germana, voiam să învăț italiana, ca și

engleza. Auzisem că dna Markowska preda engleza și, de fapt, mai trecusem o dată pe la ea înainte ca să discutăm condițiile, dar fusese prea ocupată ca să mă vadă atunci. Chiar mă așteptam, strigară ei, să creadă povestea asta și nu-mi dădeam seama că știau totul despre mine?

Le-am repetat pentru a zecea oară că acesta era adevărul și că, dacă o vor întreba pe dna Markowska, ea va confirma fiecare cuvânt al meu. Apoi, au vrut să știe cine-mi vorbise mie întâi și-ntâi despre ea. Am spus că cineva cu care lucrasem cândva la fabrica de plase.

– Cum îl cheamă?

– Pawlowski, am răspuns eu (fusese un Pawlowski la fabrica de plase pentru camuflaj, dar plecase de mult de acolo). O verificare la locul meu de muncă ar fi confirmat aceasta, dar știam că Pawlowski nu avea să fie găsit niciodată, deoarece era un muncitor temporar, și nu existau informații despre domiciliul lui.

– Bine! O să vedem noi acum dacă ce spui tu este adevărat – adu-l aici! îi ceru el însoțitorului său.

Atunci a fost adus dl Markowski, groaznic de slăbit și înfricoșat.

– Acum, spune-ne cine este el, zise omulețul, Gustav, arătând spre mine.

– Este englez. L-am auzit vorbind englezește cu soția mea în cursul unei vizite anterioare, veni răspunsul nesigur.

– Vezi? Este englez! strigă Gustav, lovind cu pumnul în masă. Acum, ce mai ai de spus? Îmi aruncă o privire lungă, triumfătoare.

– Nu știu cum poate spune așa ceva din moment ce nu l-am văzut decât o dată până acum, este adevărat, iar în ce privește faptul că vorbesc englezește...! Am făcut un gest de desconsiderare. Am venit aici să învăț limba, așa că nu se poate să mă fi auzit vorbind-o. Cum să fiu englez? De ce n-o întrebați pe dna Markowska? Ea o să confirme! am replicat eu cu toată indignarea de care eram în stare.

O clipă, Gustav păru năucit, întrebându-se fără îndoială cum puteam eu, dacă eram englez, să vorbesc poloneza atât de bine.

– Percheziționați-l! ordonă Gustav și, înșfăcat de alți doi, am fost tras în mijlocul încăperii și pus să-mi golesc buzunarele. Cât am mai binecuvântat-o pe Hania pentru intuiția ei! Dar dacă descopereau pilula de cianură? Prinzând „bomboana” între două degete ca un

magician, am început să-mi golesc buzunarele de lucrurile inofensive, când, deodată, îmi căzu creionușul care stătuse pe fundul buzunarului. Cred că am înjurat și am sperat ca micul obiect să treacă neobservat, căci cu siguranță că numele „CHAS. LETTS.”, imprimat pe el, nu avea să scape atenției germanilor. Spre ușurarea mea, trecu neobservat. În definitiv, un creion este doar un creion.

– Acum, dezbracă-te! ceru Gustav.

Nici nu-mi scosesem bine haina de deasupra, că un tânăr ofițer SS mă și luă tare. „O, da, o, da!” exclamă el încântat, pipăindu-mi tunică. „Fără îndoială, asta este!” O clipă, se adunară toți – trăgând, împingând și înjurându-mă.

– De unde ai această tunică? strigă Gustav.

Am răspuns, pe un ton cât mai relaxat, că mi-a dat-o un țăran pentru că n-am avut ce să pun pe mine în iarna lui 1939, când mă aflam în zona rusească (guvernul britanic le vânduse polonezilor multe lucruri de care armata britanică n-a mai avut nevoie după războiul din 1914-1918, așa că povestea mea nu era o aiureală). Le-am mai oferit de bunăvoie și informația că, undeva în interior, fusese cusută o etichetă.

– Și ce scria pe ea? întrebă Gustav nerăbdător.

– Cred că anul 1918, am răspuns eu, remarcând dezamăgirea lui Gustav.

A urmat o percheziție amănunțită – fiecare tiv, fiecare colțișor a fost cercetat și examinat cu degetele, căci un foșnet semnificativ sau o îngroșare a țesăturii putea ascunde ceva. Și trupul meu gol a fost cercetat. Gustav nu încetă să-mi reamintească în tot acest timp că ei știau totul despre mine și despre activitatea mea – dar n-a spus niciodată limpede ce anume știau. Când mi-au luat la cercetat bocancii, mi-am adus aminte cum au rupt tinerii SS-ști pantofii în timpul percheziției de la Brest din 1940, așa că nu m-am putut abține să rostesc pe un ton sarcastic „am încredere că n-o să-mi distrugeți pantofii”, ceea ce a fost o greșală.

Gustav făcu o remarcă critică la adresa mea și îi spuse SS-istului mormăind: „Er ist ein intelligente – aber er ist sehr stolz.” („Este inteligent, dar foarte mândru.”) Am luat-o ca pe un compliment!

Întors din nou în prima cameră, n-am mai văzut nici urmă de administrator și de familia lui.

După ce au adus o mașină portabilă de scris, au început să-mi ia o declarație:

- Numele?
- Tomasz Kopystynski.
- Data nașterii?
- 1920.
- Locul nașterii?
- Kiev.
- Adresa?
- Obroncow, 22, Saska Kepa.
- Cine mai locuiește la acea adresă?
- Mătușa mea, dna Zaworski. A avut grijă de mine din copilărie, după ce părinții mei au fost uciși de bolșevici.

– Vom cerceta locul, spuse el misterios. Acum, spune-ne, ce făceai aici?

Am repetat motivul vizitei mele, iar după o pauză, am spus cu toată nevinovăția de care eram eu în stare în acel moment:

- Acum, pot să plec?
- Vii cu noi, râse Gustav.

Apucat cu fermitate de ambele brațe, am fost îmbrâncit afară și împins pe locul din spate al unei mici mașini DKW, care aștepta în fața clădirii. Cu Gustav așezat deasupra mea, am pornit la drum.

După un sfert de oră, am intrat într-unul dintre punctele de control care despărteau orașul de ghetoul evreiesc și ne-am oprit în fața uriașelor porți amenințătoare ale temutei închisori Pawiak – devenită acum închisoare într-o închisoare. Am fost înregistrat la camera de primire și am predat tot ce aveam în buzunare, cu excepția pilulei de cianură.

– De ce ai fost adus? întrebă funcționarul plictisit, așteptând să mă treacă în coloana adecvată.

- Chiar că nu știu, am răspuns eu.
- Bine, atunci ce ai făcut? insistă el.
- Din câte știu, nimic. Am fost arestat în acest apartament...
- Toți spun asta, mă întrerupse el cu dezinvoltură, fără să se uite-n sus și notă în registru cuvântul „politic”.

Luminile erau stinse de mult, iar toată închisoarea era cufundată în întuneric. Un gardian polonez mă conduse jos, pe scările de piatră,

zgomotul pașilor noștri răsunând pe coridoarele temniței. Descuind ușa celulei, a aprins pentru câteva secunde lumina și am văzut o celulă micuță și murdară, plină ochi cu trupuri întinse pe jos. În fund, sub o fereastră, stătea un om în vârstă. L-am recunoscut imediat pe Olszewski, una dintre figurile de seamă ale organizației noastre, pe care îl întâlnisem la ședințele de informare. Nu mi-a acordat nimeni nicio atenție, așa că, pășind cu grijă printre trupurile care gemeau, am luat-o înainte și m-am așezat lângă el.

– Deci te-au prins și pe tine, șopti el. Unde te-au prins?

– La dna Markowska, i-am răspuns tot în șoaptă.

– Doamne! Țasta-i locul cel mai rău în care te-ai fi putut afla.

Ascultă, trebuie să nu fim văzuți vorbind, căci nu știi niciodată cine-i în celulă; au informatori peste tot, dar dacă ne întreabă, nu ne cunoaștem. Bine?

Trebuia să mă întind, căci eram foarte obosit. Am reușit să-mi fac loc pe pardoseala de piatră și să mă lungesc, în vreme ce Olszewski s-a ntins pe prici.

Gândurile mele se-ndreptară spre mama. Mă rugam ca Gustav și gașca lui să n-o viziteze chiar în acea seară, dându-i astfel timp suficient să fugă. Am socotit că era trecut de ora nouă și speram că alarma va fi fost ridicată. Am revăzut evenimentele din acea seară, fixându-mi în memorie tot ceea ce am spus și căutând un semn dătător de speranță. N-am găsit decât unul: nu văzusem nici urmă de dna Markowska în apartament, altfel de ce să n-o fi adus pe ea în locul sărmanului și bătrânului domn Markowski, care fusese amenințat și înfricoșat în mod evident ca să dea o declarație împotriva mea? Chiar și Gestapoul și-a dat seama cu siguranță ce martor dubios era – dar numai timpul avea s-o dovedească. Mă întrebam cine mai fusese arestat și cum aveau să reziste încercărilor din zilele următoare. Olszewski și Romanski, pe care aveam să-l întâlnesc peste două zile, erau băgați până în gât în afacere și se aflau într-o situație cumplită.

„Apelul” de dimineață se dădu la ivirea zorilor, când închisoarea reveni din nou la viață în strigăte și zăngănit de chei. Cei nou veniți au fost duși într-o clădire separată pentru a fi deparazitați și a face duș ca întotdeauna, în mare grabă. Abia aveai timp să te dezbraci și să te

îmbraci la loc sub privirile răuvoitoare ale gardienilor SS înarmați cu bice. Din cauza drumului făcut la baie și la deparazitare, am pierdut „micul dejun”, fiind obligați să stăm pe pardoseala micii noastre celule ca niște sardele, unde nu puteam face nicio mișcare. În colțul celei se afla o găleată descoperită – mirosul ei era imposibil! Mă întrebam cât mai trebuia să îndur acest iad, când ușile celei se deschiseră în mijlocul strigătelor și al zgomotului produs de sute de cizme care tropăiau pe coridoarele de piatră. Toată lumea a fost adunată în curte pentru mișcare, în coloane de câte patru, sub privirile scrutatoare ale gardienilor SS. Mulți prizonieri se bucurau să-și vadă prietenii, se salutau și-și transmiteau mesaje, producând un zgomot constant care începu să-i irite pe gardieni. Strigătele prin care aceștia cereau liniște nu au prea avut efect, așa încât am fost amenințați cu pedeapsa dacă zgomotul mai continua. Am aflat curând acest lucru. „Alle nieder!” („Toată lumea jos!”) urlau gardienii, apropiindu-se de coloane cu bicele ridicate. Am fost puși să ne ghemuim și să mergem pe vine de jur împrejurul curții. Trebuia să ne ținem singuri echilibrul, iar cine era prins sprijinindu-se de omul din față sau cu mâinile de sol era biciuit. Numai cineva în formă putea executa un asemenea exercițiu de gimnastică. Nu este surprinzător așadar că bicele pocneau tot timpul. Totuși, de fiecare dată când aveai ocazia, trișai. Eu eram ultimul din rând, când se dădu brusc la loc comanda, iar noi trebuirăm să-i cărăm înapoi în celulă pe câțiva bărbați în vârstă.

În primele ore ale dimineții următoare, un tânăr foarte tulburat din celula noastră încercă să se spânzure de barele ferestrei, provocând agitație în momentul în care toată lumea se grăbi să-l înșface înainte de a putea să-și facă vreun rău. Nu putea fi consolată și mormăia întruna: „Or să mă omoare, or să mă omoare!” Reacția colegilor de celulă trecu de la înțelegere la nervozitate și ne provocă o stare de tulburare pe tot parcursul zilei. Eram toți în aceeași barcă, fiecare trecea printr-o situație îngrozitoare, așa încât pierderea cumpătului nu era binevenită. Deținuții mai bătrâni cerură ca nefericitul să fie transferat într-o altă celulă, ceea ce gardianul polonez și făcu.

A doua zi, am fost transferat într-o celulă mai mare de la subsol și l-am întâlnit pe Romanski, celălalt membru de seamă al organizației. Niciunul dintre noi n-a dat însă vreun semn că ne-am cunoaște, știind că puteam fi urmăriți. Nu vedeam în transferul meu alt rost decât acela

că celula anterioară era supraaglomerată. Pe Romanski nu-l cunoșteam așa de bine ca pe Olszewski, dar ajunseseam să-i admir curajul tăcut și umorul sec. Ca fost ofițer activ, avea probabil mai mult de pierdut decât noi, ceilalți. După câteva luni, în cursul unei scurte discuții cu Olszewski, acesta spuse: „Sărmanul Romanski a fost prins în flagrant delict – n-a avut nicio șansă.”

După aproape o săptămână de la arestare, am fost chemat împreună cu Romanski și Olszewski la camera de primire. Acolo mai erau deja adunați câțiva: dr. Dabrowski, Ignatowicz și două femei, pe care nu le cunoșteam, dar bănuiam că aveau legătură cu organizația (erau doamnele Borman și Zubrzycka). Ne-au fost înapoiate toate lucrurile, iar fiecare primi o pâinișoară neagră și o bucată de slănină. În cursul acestui du-te-vino, Olszewski îmi șopti:

– Cred că știi ce se-ntâmplă – o să mergem probabil la Cracovia. De întregul caz se ocupă Gestapoul din Cracovia.

Treptat, am aflat că motivul transferului nostru era acela că doi prizonieri de război (amintiți mai înainte) fuseseră recapturnați în sudul Poloniei și închiși la Cracovia. Prin urmare și operațiunile desfășurate ulterior în Varșovia fuseseră coordonate tot de Gestapoul din Cracovia. Între unitățile Gestapoului din diverse părți ale țării exista o rivalitate considerabilă, și fără îndoială că filiala din Cracovia considera această captură o realizare notabilă, știrbindu-le în același timp din glorie camarazilor de la Varșovia.

Semnificativ este faptul că atât Olszewski, cât și Romanski au fost duși inițial pentru interogare la sediul Gestapoului din Aleja Szucha din Varșovia, după care au fost luați imediat de acolo de Gestapoul din Cracovia. Deși eu n-am fost dus niciodată acolo, Gustav a făcut, mult mai târziu, în cursul anchetării mele, o afirmație interesantă: „Vă puteți considera norocoși că ați fost arestați de noi, cei din Cracovia, căci Gestapoul din Varșovia v-ar fi chinuit mult mai mult.”

Capitolul zece

Ne-am suit într-un camion gri care aştepta afară. Eu am fost aşezat imediat în spatele cabinei, iar ultimul care s-a urcat a fost Gustav, după un alt agent în civil al Gestapoului şi doi ofiţeri SS în uniformă, înarmaţi cu carabine automate Bergmann. După ce am fost zgâlţâiţi pe străzile pavate ale Varşoviei, am intrat pe şoseaua principală care ducea în sud-vest. Era groaznic de frig, cerul era plumburiu, iar zăpada groasă acoperea pământul.

Olszewski, care stătea lângă mine, şopti:

– Dacă o luăm la dreapta în următorii doi kilometri, suntem terminaţi toţi, pentru că ne vor duce la Palmiry, aşa că să ne rugăm să mergem înainte. (Se referea la câmpurile de execuţie, unde fuseseră executaţi sumar şi aruncaţi în gropi comune nenumăraţi ostatici şi deţinuţi politici.)

Mi s-a pus un nod în gât şi-am început să mă rog, dar camionul şi-a continuat drumul, iar noi ne-am mai relaxat. Mai târziu, am tras la un han de la şosea, care se goli ca prin minune la sosirea noastră, în momentul în care am fost băgaţi toţi înăuntru. Hangiul, împietrit de frică, ne-a condus la o masă lungă, unde ne-am aşezat, avându-l în capul ei pe SS-istul cel mai înalt în grad. Au fost comandate două farfurii de sandviciuri cu cârnaţi, dar gardienii noştri le-au mâncat pe cele mai multe, lăsându-ne nouă, celorlalţi, câteva resturi pe care să le împărţim. A trebuit de asemenea să plătim mâncarea. Pentru noi, nişte prizonieri înfomeţaţi, mirosul pâinii şi al cârnaţilor cu usturoi era aproape imposibil de suportat. Apoi, ofiţerul SS aflat la comandă ţinu un discurs în interesul nostru, spunându-ne că Germania trebuia să se pună mereu în gardă împotriva elementelor perturbatoare şi subversive care erau oricând gata să submineze efortul de război al ţării – se pare că noi intram în această categorie. „Totuşi”, adăugă el, „germanii sunt un popor omenos, iar după o audiere corectă” situaţia noastră „se va rezolva aşa cum trebuie”.

În timpul acestui discurs sforăitor, am observat că dr. Dabrowski a devenit tot mai agitat și mai roșu la față. Ba chiar nu s-a mai putut abține și a sărit deodată în picioare – deși, dintre noi toți, părea a fi cel mai puțin în stare să facă acest lucru.

– Atunci, vă rog să-mi spuneți, explodă el, cum se face că, dacă ziceți că sunteți atât de omenoși, trebuie să arestați mii de oameni nevinovați și să-i trimiteți în lagăre de concentrare?

Toate privirile se întoarseră spre el și se așternu o liniște cu ade-vărat apăsătoare.

– Stai jos, doctore! șuieră Romanski.

– Taci! adăugă Olszewski, albindu-se la față, în vreme ce noi, ceilalți, am fost repede cuprinși de un val de tuse și de vânzoleală.

În mod curios, cu excepția lui Gustav, gardienii noștri păreau să ignore această ieșire, mai puțin SS-istul, care se ridică de pe scaun roșu la față și repetă cu emfază:

– Noi, germanii, suntem „hart aber menschlich” („fermi, dar omenoși”).

Am pornit din nou la drum, iar eu, ascuns în colțul meu din spatele cabinei, am început să mă gândesc la posibilitățile de evadare. În condițiile în care camionul se deplasa, puteam să fac un salt peste tabla rabatabilă din spate, printre cei doi gardieni – un exercițiu destul de ușor pentru un acrobat foarte experimentat, dar nu pentru mine! Prelata era prinsă de părțile laterale ale camionului cu cârlige între care era o distanță de circa 25 cm, dar eu, cu trupul meu, nu mă puteam strecura pe acolo, chiar dacă aș fi reușit să scot unul sau două cârlige. În plus, șoferul vedea în mod sigur ce se-ntâmpla în oglinda retrovizoare. Am luat totuși o hotărâre și, mânat de un amestec de sfidare și optimism, am scos pe furiș bomboana otrăvită din buzunar și am lăsat-o să cadă pe drum. Aveam oare să regret? mă întrebai eu.

Am petrecut noaptea într-o închisoare din Kielce, cam la jumătatea distanței dintre Varșovia și Cracovia. Am fost despărțiți și distribuiți în celule diferite, cele două femei fiind obligate să stea într-o celulă de bărbați. Mai târziu în cursul serii, au fost aduși câțiva tineri ruși, prizonieri de război, înghețați și înfomețați. Un soldat amărât, extraordinar de slab, sleit și alb ca varul, era cărat de camarazii săi. Când vorbea, glasul îi hârâia îngrozitor. Era evident că sărmanul om n-avea să mai reziste multe zile. Cel mai coerent în exprimare dintre

ei era un sergent de vreo treizeci de ani, cu care începuserăm să conversăm. De departe cel mai întremat dintre ei, sergentul înțelegea germana și fusese interpret în lagăr, dar spunea că nu știa unde urmau să fie transferați. Prizonierii ruși erau tratați într-un mod înfiorător și piereau cu miile din cauza bolilor și a malnutriției.

Am ajuns la sediul Gestapoului de pe strada Pomorska din Cracovia în după-amiaza zilei următoare, apoi am fost duși mai departe, până la o închisoare militară. După obișnuitele măsuri pregătitoare de la camera de primire, am fost repartizați în celule separate. Vacarmul dinăuntru deveni asurzitor în momentul în care gardienii începură să strige ordine mulțimii de tineri infractori din armata germană care făceau zgomot urcând și coborând pe scările de metal și de-a lungul galeriilor. Închis într-o celulă înghețată, gândul de a fi aici părea oarecum de preferat celui de a te afla în custodia Gestapoului.

Foamea mă rodea acum neîncetat. Devorasem ultima bucată de slănină la Kielce, lăsând numai o mică, dar prețioasă bucată de pâine neagră din porția primită la Pawiak. Rația fusese consumată cu multă chibzuială, căci n-aveam de unde să știm când urma să mai mâncăm. Toate zgomotele indicau că era ora mesei și, brusc, micul capac din ușa celulei s-a deschis și o bucată de pâine veche a fost aruncată pe jos. La început, n-am putut să mă conving pe mine însumi s-o ridic, gândindu-mă că așa se hrănesc animalele la grădina zoologică, iar eu n-o să mă cobor nicidecum la nivelul ăla! Meditația mi-a fost întreruptă brusc în momentul în care ușa zbură într-o parte și patru sau cinci SS-iști se aruncară asupra mea. În câteva secunde, mi-au cotrobăit prin buzunare, mi-au desfăcut tunica, m-au făcut în fel și chip și apoi au dispărut la fel de brusc cum apăruseră – ca un vârtej! Se pare că era o ocupație preferată a lor, menită să le mai alunge plictiseala, un fel de „cine ce găsește, al lui să fie”. Am dormit cu intermitențe în celula înghețată, pe o saltea subțire umplută cu paie, fără pătură – inutil să mai spun că am mâncat și ultima fărâmbă de pâine uscată.

Ușa celulei a fost deschisă de un sergent nătâng care mă chemă spunându-mi „vino, englezule!”. Am fost dus la camera de primire, unde insistă că eram englez și fusesem auzit vorbind în englezește în somn. Mi-am dat seama că prostul încerca să se pună bine cu șefii și n-am putut decât să-i răspund cu răceală că nu aveam tendința să

vorbesc în somn, cu siguranță nu în engleză. Erau acolo și Olszewski, Romanski, Ignatowicz, dr. Dabrowski și cele două onorabile doamne, foarte tăcute. Deși Gestapoul nu făcuse niciodată aluzii cu privire la prezența prizonierilor britanici de război, ieșirea sergentului reprezenta o avertizare pentru mine că trebuia să fiu foarte atent dacă voiam ca păcăleala mea să țină.

Olszewski îmi șopti încă o dată:

– Aș vrea să intrăm sub jurisdicția Wehrmachtului. Se pare însă că vom fi predați definitiv Gestapoului. Apoi, dând din cap gânditor, continuă: Sunt sigur că i-au adus aici și pe cei doi prizonieri britanici. M-am așteptat la o confruntare cu ei, dar, dintr-un motiv oarecare, se pare că au hotărât ca aceasta să nu mai aibă loc.

Ulterior, cele două femei au fost duse la închisoarea Helclow, iar noi, ceilalți, am fost trimiși la Montelupich, o fostă închisoare militară de la periferia orașului. Aceasta avea să fie casa mea în următoarele cincisprezece luni.

Spre deosebire de închisoarea Pawiak, care a fost construită de ruși în secolul al XIX-lea, complexul Montelupich-Helclow – cenușiu, respingător, emanând o atmosferă de suferință veșnică prin care au trecut toate generațiile anterioare de polonezi persecutați – a fost construit mult mai târziu, când sudul Poloniei se afla sub ocupație austriacă. Complexul era destinat armatei și consta în cazărmi și clădiri administrative înșiruite de-a lungul unor alei mărginite de copaci, dar efectul de ansamblu era mult mai puțin respingător. Blocul în care se afla închisoarea propriu-zisă era înconjurat de un zid înalt, însă ferestrele aveau, din fericire, dimensiuni normale și paravane foarte mici pentru a împiedica vederea directă a drumului public de afară. Deși drumul făcea un unghi oblic cu planul închisorii, îl puteam vedea dacă ne întindeam gâtul. Cel puțin puteam vedea nestingherit cazărmiile de vizavi și cerul de deasupra.

După o așteptare de două ore în afara camerei de primire cu fața la perete, am fost duși la dușuri, în timp ce hainele ne-au fost luate pentru dezinfecție. Operațiunea de deparazitare dură douăzeci și patru de ore, iar hainele ne puteau a gaz și după mai multe ore. Între timp, după ce ni s-au dat saboți de lemn și pături cu care să ne acoperim trupurile goale, am fost repartizați în celule diferite. Eu am fost dus în

celula 152 de la etajul întâi de un SS-ist uriaș, Willi Allkämper. Dacă era cineva care să poată stârni frică în sufletul unui prizonier năucit, acesta era Allkämper. Era imens, cu trăsături de maimuță și o voce foarte puternică, ce reverbera în toată închisoarea. Era un personaj impresionant, dar ulterior am aflat că lătrătura lui era de multe ori mai rea decât mușcătura.

– MÂINE DIMINEAȚĂ VEI FI ÎMPUȘCAT! mugi el în timp ce eu intram în celulă.

– Nu-l băga în seamă – tuturor le spune asta, mă liniști un deținut din celula 152 după ce ușa grea se închise în urma mea.

Celula avea cam 3,5 pe 4 metri și adăpostea șase prizonieri, ceea ce era un lux la vremea respectivă, deși cifra avea să crească la douăzeci și șase în timpul arestărilor în masă din vara lui 1942. În colț se afla o latrină tip „cabină de telefon”, care și ea era un lux, căci în majoritatea celulelor exista doar o găleată acoperită, care nu asigura niciun pic de intimitate. Lângă un perete se afla un lavoar format dintr-o albie acoperită cu tablă de zinc și un rezervor de apă cu robinete de alamă. Acesta era umplut de două ori pe zi. Saltelele subțiri erau așezate ordonat una peste alta la perete și acoperite cu pături. Noaptea, acestea erau așezate pe jos, într-un rând. Mobila consta într-o masă de pin masivă, două bănci și un mic bufet.

Disciplina era extrem de strictă, raportul dat ca în armată în limba germană fiind la ordinea zilei ori de câte ori un gardian intra în celulă. Fiecare celulă avea un „superior”, numit de regulă chiar de deținuți, care răspundea de menținerea disciplinei și a ordinii generale în celulă. Orice semn de dezordine era sancționat cu promptitudine și asprime de gardieni, așa încât fiecare avea interes să se miște iute și să se supună ordinelor. Necazul era că unii gardieni, pentru a se distra, puneau ochii pe cineva pentru a-l bate!

Kempa, superiorul celulei noastre, era din Varșovia. Bărbat instruit, care știa să comunice cu oamenii și vorbea în mod fluent germana, el mă ajută să depășesc șocul și confuzia inițială pe care le sufereau majoritatea nou-veniților. Am avut motiv să-i fiu recunoscător mai târziu, în zilele grele care au urmat, și am devenit buni prieteni. Mai erau acolo Otahalik, un lucrător feroviar din Cracovia – purta încă uniforma – și prietenul lui, Peszkowski, un negustor din Rzeszow. Dr. Guzek era un distins tovarăș de-al nostru. Bine trecut de șaizeci de ani și având din toate punctele de vedere înfățișarea unui

„profesor”, el era directorul Institutului Bacteriologic din Cracovia. Toți petrecuseră deja câteva luni la Montelupich, iar acest lucru se vedea în constituția lor. Toți prizonierii cu excepția acelor „arbeieteri” (muncitori) aveau capetele rase.

Conform unei înțelegeri tacite, nu se puneau întrebări despre circumstanțele sau motivele arestării cuiva. Cu toate acestea, după mai multe săptămâni și luni, în condițiile în care majoritatea subiecților de conversație s-au epuizat, unele discuții, oricât de precaute, au atins acest subiect dureros. Kempa vorbea mai dezinvolt decât oricine despre arestarea lui, iar eu am aflat că făcuse speculă împreună cu doi SS-iști, care erau și ei închiși în calitate de complici la Montelupich. Era un interlocutor strălucit și priceput, cu o personalitate puternică și complexă.

Cel de-al șaselea prizonier era dr. Dabrowski, care venise cu noi de la Varșovia. Avusese ghinionul să fie arestat în apartamentul lui Ignatowicz, pe care-l vizita în interes profesional, în calitatea lui de medic de familie. A avut norocul să fie eliberat după câteva săptămâni, în ciuda ieșirii sale de la hanul din drumul spre Cracovia.

Reacția mea imediată la încarcerarea în celula 152 a fost aceea de claustrofobie, ceea ce nu mi se-ntâmplase nici chiar la Pawiak, în Varșovia, iar aceea fusese o închisoare teribil de deprimantă. N-aveam încotro, trebuia să mă obișnuiesc cu rutina zilnică, să fac treburile care mi se cereau și să află ceea ce trebuia aflat despre Montelupich. Fără îndoială că aspectul cel mai neplăcut al vieții de la „Monte”, în afară de veșnica lipsă a mâncării, era inactivitatea. În afara treburilor cotidiene, nu aveai să faci voie altceva. Otahalik și Peszkowski, care erau ochii și urechile celulei noastre, păreau a le ști pe toate și pe toți din închisoare. Trasaseră o tablă de șah pe dosul tăbliei mesei, care se desprindea ușor, și confecționaseră piese din rația de pâine ca din argilă, așa încât jocurile clandestine de șah deveniră singura noastră preocupare în timpul liber. Chiar și acest joc era riscant din cauza inspecțiilor pe nepusă masă făcute de gardieni, care se puteau sfârși cu bătăi sau cu reținerea rației de mâncare pentru o zi. Kempa, în calitate de „bătrânul înțelept” al celulei, era absolut împotriva oricui folosea tabla de șah, spunând că nu merita să riști pentru așa ceva. În două ocazii însă, el a trebuit să se supună insistenței lui Otahalik și a lui Peszkowski, care pretindeau că, cu ajutorul tuturor, puteau ascunde dovada înaintea de a fi descoperiți. În timp ce jocul era în plină

desfășurare, cineva stătea la pândă lângă ușă. Bineînțeles că cel care stătea la pândă, sau, mai precis, care „asculta”, avea o ureche lipită de ușă și dădea semnalul dacă se auzeau zgomote suspecte pe coridor. În mod normal, pașii grei ai gardienilor și clănțănitul cheilor se puteau auzi de la un kilometru și, neștiind la care celulă se vor opri aceștia, șahiștii erau repede sălțați, iar tăblia mesei întoarsă la loc, toată lumea încercând să se comporte ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Din fericire, n-am fost prinși niciodată. Se știa că erau doi gardieni care mergeau tiptil pe coridoare, cu papuci din material textil, și îi spionau pe deținuți prin vizetă. Era evident că nu se punea problema de o partidă de șah, sau orice putea da naștere unei pedepse violente, în timpul desfășurării rondului. Atunci, singurul semn al faptului că eram spionați îl reprezenta țcănitul perceptibil al capacului de metal care acoperea vizeta pe dinafară.

Hainele mi-au fost înapoiate a doua zi după sosire, puțind a gaz și a mort din cauza tratamentului cu abur cald la care fuseseră supuse. Am avut noroc că nu se stricase nimic, dar îmi era milă de cei cărora hainele le intraseră la apă sau care nu mai puteau purta bocancii din cauză că se rupseseră.

M-am mirat de sistemul simplu de comunicare existent între diverse celule, al cărui principal exponent era tot Otahalik. Se descoperise faptul că toaleta oferă cea mai bună acustică necesară comunicării cu celula de alături – îndeplinind, se pare, rolul unei camere de rezonanță! O bătaie în perete primea imediat răspuns din partea vecinilor noștri, dar, ca să fii auzit, trebuia să strigi la perete, iar mesajele nu se puteau auzi decât dacă stăteai cu urechea lipită de perete. Toate acestea se întâmplau de obicei în amurg, după ultimul apel, când erzațul și pâinea fuseseră distribuite, iar în închisoare se lăsa liniștea. Nu este surprinzător faptul că sunetul loviturilor în perete și al chemărilor se putea auzi de la un capăt la altul al coridorului, căci prizonierii, auzi de informații, își strigau mesajele. Acest mijloc de comunicare se dovedi nespus de util. Așa am descoperit, de pildă, că Ignatowicz, tovarășul meu de suferință de la Varșovia, se afla într-o celulă învecinată, iar Olszewski era închis într-o celulă de pe același coridor. Așa se transmiteau, din celulă în celulă, mesaje de salut, mulțumire și așa mai departe. Fără îndoială, vedeta etajului superior era Stan, ale cărui mesaje și „buletine de știri” făceau în fiecare seară minuni cu moralul nostru.

– Cine este acest oracol Stan? am întrebat eu.

Stan fusese arestat cu un an înainte și reușise să scape, pentru puțină vreme, împreună cu alți deținuți dintr-o celulă de la parter. Aceștia au escaladat zidul înalt dimprejur și s-au îndreptat spre liniile de tren secundare din apropiere, unde au fost prinși în cele din urmă, iar Stan a fost împușcat în picior. Drept pedeapsă, l-au ținut luni de zile legat cu cătușe la mâini și la picioare, condamându-l la moarte. Eliberat din îngrozitoarele lanțuri, cam în momentul sosirii mele la Montelupich, i se dădu voie să meargă la infirmerie ca să-și trateze rana produsă de glonț și vânătăile provocate de frecarea cătușelor. Era un personaj îndărătnic, venerat ca erou de aproape toți prizonierii și respectat chiar și de gardieni. M-am întâlnit cu el după mai multe săptămâni, după ce a fost numit medic-șef al închisorii, iar eu am devenit practic pacientul lui.

Din păcate, așa cum anticipasem, zilele telegrafului nostru rapid erau numărate. Gardienii încercaseră de multă vreme să oprească ecourile loviturilor și ale strigătelor care reverberau în toată clădirea, amenințările și bătăile ocazionale lovindu-se de o determinare neabătută. Abia când comandantul închisorii a ordonat suprimarea lor și impunerea unui embargo total asupra pachetelor trimise de Crucea Roșie, a trebuit să înceteze totul. Întâmplător, celula noastră se afla la etajul superior, aproape de capătul opus al coridorului. În acea zi, când au început loviturile, un contingent de gardieni a început să meargă din celulă în celulă, înarmați cu bastoane și lovind fără discernământ în victimele prinse în capcană. Când s-a auzit cheia scrâșnind, au intrat doi gardieni cu o înfățișare vizibil neplăcută, dar aceștia, fie pentru că erau prea obosiți din cauza efortului depus înainte, fie pentru că simțeau oarece compasiune în fața unei celule pline de bărbați de vârstă mijlocie (eu eram de departe cel mai tânăr), n-au făcut altceva decât să ne mustre și să ne împungă în coaste cu bastoanele.

Viața în pușcărie era suportabilă sau insuportabilă în funcție de comandantul acesteia, deși controlul aparținea în general Gestapoului, care avea drept de viață și de moarte. Teoretic, prizonierii aveau anumite drepturi de bază, însă practic, lucrurile stăteau altfel. Montelupich era în primul și-n primul rând o închisoare pentru deținuți politici, funcționând ca un centru de sortare. Cei găsiți

vinovați de crime politice împotriva celui de-al Treilea Reich erau trimiși în lagăre precum Auschwitz și Majdanek. Auschwitz era la numai două ore de mers cu mașina. Mulți stăteau la Montelupich câteva luni bune „în așteptarea încheierii anchetelor”. Grupurile minoritare, precum evreii și țiganii, erau considerate dispensabile de către regim și erau aduse aici în drum spre Auschwitz, unde urmau să fie exterminate. Aceeași soartă o aveau comuniștii declarați, criminalii, vagabonzii și bolnavii psihici. Prizonierii evrei erau ținuti întotdeauna în cele mai rele celule de la subsol.

Din momentul sosirii mele și până la începutul lui 1943, comandantul, Martin, a avut reputația unui om necruțător și crud. Trecut de cincizeci de ani, bărbat imens și bine clădit, el întruchipa aroganța fudulă a ofițerului prusac. Cu ten rozaliu, cap tuguat, păr tuns scurt, ochi ca de porc și ochelari cu ramă de oțel, era asemenea unui păun plin de sine atunci când se plimba țănoș în tunica frumos croită și cizmele de călărie lustruite. Ironia amară făcea ca acea tunică să-i fi fost, poate, croită special chiar de prizonierii evrei care lucrau în *arbeitszelle* (celula de lucru). Se spunea că participase la Olimpiadă în tinerețe și, adeseori, era văzut alergând în jurul închisorii în maiou și pantaloni scurți, spre marele nostru dezgust. Pentru prizonierii înfomețați și emaciați, aducea cu o manifestare obscenă și deliberată de superioritate.

Teoretic, o dată pe lună, prizonierii aveau dreptul la un *Bedarfschein* (formular de cerere) pentru pachete cu alimente sau îmbrăcăminte de la rude sau prieteni. Între „solicitare” și primirea efectivă a unui prețios *Bedarfschein* era însă o distanță enormă, căci gardienii fie erau prea leneși, fie erau de fapt instruiți să nu ne dea formularul, cu scopul de a ne face viața cât mai mizerabilă cu putință. Cu toate acestea, datorită în mare măsură germanei pe care Kempa o vorbea în mod fluent și prezenței unui gardian cu judecată, am reușit să obțin un *Bedarfschein*. Am completat formularul pentru câteva lucruri de bază, dar m-am gândit bine cui să-l trimit. Am hotărât că Hania era singura persoană, deoarece nu era exclus ca mama să se fi mutat din apartamentul ei sau (Doamne ferește!) să fi căzut și ea în mâinile Gestapoului. Speram că, primind ceva în schimb, îmi era destul să-mi fac o părere despre situația generală din Varșovia. N-aveam decât să aștept și să văd ce se-ntâmpla, dar exista întotdeauna posibilitatea ca pachetele să

fie furate de gardieni sau lăsate să se strice în beciurile închisorii. La un moment dat, autoritățile închisorii s-au simțit chiar nevoite să distribuie aceste formulare de cerere în momentul în care au apărut păduchii și toată lumea a fost infestată.

Exista o spălătorie de rufe la care lucrau niște deținute, iar, o vreme, grămezile de haine murdare erau adunate din celulă în celulă și înapoiate curate de fete, însoțite de un gardian. Chiar și această mică distracție era ceva deosebit pentru noi în ziua respectivă, deși nu ni se dădea posibilitatea decât să spunem „mulțumesc”, să zâmbim și să ni se zâmbească. Deștepte fete, totuși! Printre haine erau ascunse de multe ori mesaje vitale. Chiar și acestui lucru i se puse însă capăt la un moment dat, iar păduchii au continuat să prospere în ciuda metodelor noastre drastice de a eradica aceste creaturi mici și rezistente.

La aproape două luni de la arestare, sosi pachetul meu! Asemenea tuturor pachetelor, fusese deja deschis și examinat, dar, din fericire, nu lipsea nimic. Am umblat în el încet, încercând să-mi păstrez calmul. Un binevenit schimb de lenjerie intimă, ciorapi, o cămașă și o pătură. Toate acestea erau chiar de acasă! Era o adevărată minune, dar tot aveam nevoie de alte dovezi. Atunci, am observat etichetele de pe două borcane cu gem de casă. Una era scrisă de Hania, cealaltă, de mama! Asta era tot ce trebuia să știu și m-am simțit de parcă mi s-ar fi luat o mare povară de pe umeri. Mama era încă liberă. Abia în anul următor am aflat că ea nu plecase niciodată din acel apartament, cu excepția unui „exil” de câteva săptămâni în momentul arestării mele. A fost foarte norocoasă!

Otahalik, lucrătorul de la căile ferate, avea propriile lui teorii și previziuni referitoare la interogatorii. Acestea se desfășurau cam așa:

- a) Oricine este chemat la interogatoriu într-o lună de la arestare are mari șanse să fie eliberat.
- b) Dacă primul interogatoriu are loc după două luni de la arestare, ai șanse destul de bune să fii eliberat.
- c) După două luni, șansele sunt mici.
- d) Este de preferat să fii interogată în închisoare în loc să fii dus la sediul din strada Pomorska – asta dovedește că în opinia lor nu ești destul de important ca să fii plimbat cu mașina (Peszkowski

contesta acest punct), iar o ședere scurtă în închisoare este mai mult decât probabilă (nu spunea însă ce putea să ți se întâmple după aceea).

- e) Indiferent cât de mult te-ar tortura, cere întotdeauna o țigară. Pentru că noi (prin aceasta înțelegând el și Peszkowski) avem șanse mult mai mici ca voi să supraviețuim unei bătăi fără o țigară. De fapt, noi nu putem aștepta până vă duceți voi. Necazul este (adăuga el) că în celula noastră nu sunt destui indivizi care să poată fi duși la interogatoriu pentru a ne aduce nouă țigări!

– Mersi, am spus eu. Voi vedea ce pot să fac când îmi va veni rândul.

Și vorbeam serios – îl admiram pe Otahalik pentru fantasticul său simț al umorului. Sărmanul om – atât el, cât și Peszkowski au fost trimiși la Auschwitz după câteva luni. Când dr. Dabrowski a fost chemat la interogatoriu la Pomorska și apoi eliberat după o săptămână, m-am pregătit sufletește pentru a fi interogată imediat, crezând că dosarul nostru avea să fie „reanalizat”.

Auzeam adeseori strigătele înfiorătoare, agonizante, ale victimelor supuse torturii în închisoare. În acele momente, o liniște mormântală se lăsa asupra blocului de celule, iar sângele ne îngheța în vene.

Jos, în camera de primire, am dat nas în nas cu Gustav, care avea la el o mitralieră. Am mers în liniște cu mașina pe strada Pomorska, în spatele unui Buick mare și negru. Sediul Gestapoului era o clădire mare, modernă, folosită înainte drept cămin studentesc. Într-o cameră de la etajul al patrulea, am fost pus să stau în picioare în fața unui birou mare, la care ședea un ofițer SS de rang înalt. În cerc, în spatele lui, stăteau alți câțiva ofițeri de același rang și un civil cu aspect dezagreabil, îmbrăcat într-un costum simplu, albastru-închis. Imaginea era completată de Gustav și asistentul lui blond, mai tânăr, tot din Varșovia. N-am aflat niciodată numele acestuia, deși era un tip mai agreabil și mai civilizât decât ceilalți. Fundalul adecvat al acestei scene era asigurat de un uriaș steag nazist flancat de portretele lui Hitler și Himmler, iar pentru o clipă de nebunie, am crezut că mă aflu pe un platou de filmare! Pe birou zăceau câteva vrafuri de hârtii și fotografii. Mi-a trecut prin minte gândul că, undeva, în acea grămadă, se aflau de fapt dovezi ale asocierii mele cu prizonierii britanici de război care evadaseră.

Bărbatul de la birou a început să scotocească tăcut prin grămada de fotografii. Din când în când, se oprea și se uita în sus la mine, de parcă ar fi vrut să mă compare cu o fotografie. N-a avut noroc, așa încât continuă în acompaniamentul unor mormăituri cu subînțeles. Brusc, alege una și o aruncă pe birou, întorcând-o spre mine ca s-o pot vedea.

– Ei bine, ce ai de spus despre asta? Întrebă el încet, cu subînțeles, privindu-mă fix. Fără îndoială că era fotografia unui prizonier britanic de război și, la nevoie, putea să fi fost a mea. M-am holbat o vreme la fotografie, apoi i-am spus că nu l-am văzut niciodată pe omul din ea.

A urmat un alt mormăit și diverse mârâituri de dezaprobare din partea celorlalți SS-iști, iar Gustav se încruntă și șuieră la mine:

– Știi al dracului de bine cine este!

Mormăiturile au continuat o vreme și, judecând după tonul conversației lor purtate în șoaptă, păreau satisfăcuți de faptul că nu eram eu cel din fotografie. Așa se încheie etapa preliminară a ședinței de confruntare foto. Următoarea repriză era pe punctul de a începe.

Și ca gest de sfidare, dar și de nevoie, purtam încă vechea tunică a armatei britanice. Poate că mi-am pus în mod necugetat speranța în ceea ce putea fi considerat coincidență și/sau ignoranță cu privire la originea ei. Tunica mi-a fost minuțios examinată de „comisie”, ai cărei membri au continuat să mormăie nu știu ce între ei. M-au întrebat în mod inevitabil de unde o aveam, iar eu am repetat din nou povestea absurdă cu țăranul. Am respirat ușurat când, în cele din urmă, au început să dea înapoi.

Omul de la birou se aplecă în față.

– Acum, spune-ne ce făceai la apartamentul doamnei Markowska.

Am început să vorbesc despre dorința mea de a învăța engleza și italiana, când Gustav mă întrerupse, îndreptându-se spre mine amenințător.

– Uite ce-i, știm totul despre tine și de ce erai acolo, așa că, de ce nu ne spui pur și simplu? Altfel, te vom convinge cu bătaia.

– Dar vă spun adevărul.

Gustav dădu să mă lovească, dar se stăpâni când bărbatul de la birou ridică mâna plin de autoritate și începu o examinare încrucișată detaliată a „biografiei” mele. Aceasta nu trezi nicio suspiciune, la fel cum nu trezi nici o descriere detaliată a activității mele profesionale. În acel moment, ceilalți au început să mă bombardeze cu întrebări, iar capul îmi vâjâia.

- De ce ai mers la apartamentul doamnei Markowska?
- Ultima oară n-ai spus asta, atunci de ce ne minți acum?
- Ai face mai bine să ne spui adevărul de data asta, altfel îl vom scoate cu forța destul de repede!

Tirul se intensifica, inchizitorii mei sărind înveninați la cea mai mică abatere de la povestea mea.

- Bineînțeles că știai cu ce se ocupă, mincinosule. Spune-ne adevărul.

- Vă spun.

- Spune-ne adevărul - adevărul, mincinosule!

Gustav îmi trase o lovitură fulgerătoare peste cap și, deodată, haita de lupi se opri din urlat, lăsându-mă năucit, pentru o fracțiune de secundă, într-o liniște totală. Aparent, nu mai aveau de ce să se agățe. Atunci, civilul cu aspect neplăcut păși înainte și vorbi pe un ton liniștitor.

- Uite ce-i, nu-i nevoie să fim violenți. Îmi poți spune mie cine ești. Uite, eu sunt străin aici, așa că n-are de ce să-ți fie frică să ne spui că și tu ești.

- Dar eu sunt polonez, nu străin, am replicat eu indignat.

Se trase înapoi, și întregul spectacol reîncepu, până când am ajuns să obosesc din cauza efortului de a para tirul neîntrerupt de întrebări.

La un moment dat, au luat o scurtă pauză de consultare, care se încheie când Gustav îmi aruncă o foaie de hârtie și un creion.

- Acum, stai jos și scrie-ți numele! se răsti el.

Am fost cuprins de un acces crescând de panică. Scrisul meu! Dacă ceva mă putea da de gol acum, acela era scrisul meu. Învățasem din copilărie în Școala Misiunii Englezești, iar mai târziu de la dna Phillips să scriu frumos, cu litere rotunde, în adevăratul stil britanic. În toți anii următori petrecuți la școală în Polonia, n-am adoptat niciodată stilul polonez, destul de ascuțit. Gustav țipă când mă văzu că ezit.

- Haide, scrie! Fă ce ți s-a spus.

Mă urmăreau într-o liniște mormântală în timp ce eu începeam să-mi scriu numele. TOMASZ KOPYSTYNSKI. Era un dezastru.

- Este emoționat, mormăi Gustav. Haide, scrie-l încă o dată, ordonă el.

Am trecut oarecum peste șocul inițial și am reușit să fac o semnătură acceptabilă într-un stil apropiat de cel tipic polonez. Mi-au smuls hârtia de sub nas, au cercetat-o și au transmis-o din mână în

mână. Dar n-au găsit ceea ce căutau. Se așteptau oare să vadă scrisul frumos, rotunjit, al englezilor?

În sfârșit, Gustav aruncă atuul:

– Bine, acum o vom aduce pe dna Markowska, iar ea ne va spune totul despre tine. Vrei s-o vezi, nu-i așa? mă întrebă el cu răutate.

– Da, vreau. Va confirma tot ce am spus. Nerăbdarea prefăcută cu care am răspuns la întrebare abia a reușit să-mi ascundă teama.

Gustav traversă țațoș încăperea până la ușă și o deschise pe jumătate, apoi ezită o clipă, după care o trânti cu furie. Mă gândisem eu că era o stratagemă și, deodată, am simțit un enorm sentiment de ușurare.

Interogatoriul se sfârși brusc. Am fost întors și scos repede afară din încăpere. Escorta mea era un tânăr locotenent nu cu mult mai mare ca mine. Fusesse prezent pe toată durata interogării mele, dar nu jucase un rol activ. Se purta aproape ca un civil și, în timp ce ne depărtam cu Buickul, își scoase o țigară și o aprinse.

Ah, țigările!

– Îmi puteți da și mie una? l-am întrebat eu.

– De ce? Ai emoții?

– Puțin, am răspuns.

Îmi întinse o țigară, pe care o ținui o vreme în mână, înainte de a o strecura în buzunar.

Mașina opri lângă o clădire cu aspect oficial, iar eu am fost dus într-un studio fotografic sobru. Așezat dedesubtul unor lămpi care luminau puternic, am fost fotografiat cu o bucată de carton în poală, pe care era scris un număr. După ce mi s-au luat amprente, am fost dus înapoi la Montelupich, mult după stingerea luminilor.

Pe ansamblu, m-am simțit ușurat gândindu-mă la felul în care se desfășurase interogatoriul. Obținusem două indicii vitale: nici mama, nici dna Markowska nu fuseseră prinse. În cazul mamei mele, mi s-a confirmat ceea ce aflasem deja văzând acea etichetă deșteaptă de pe borcanul cu gem, dar n-aveam absolut nicio idee despre ce se-ntâmplase cu dna Markowska și m-am rugat să nu fie prinsă niciodată. Ba chiar dispăruse fără urmă, pentru a apărea abia după război și după eliberarea Poloniei de către ruși, împreună cu un număr de prizonieri britanici de război – o realizare remarcabilă pentru o femeie în vârstă! Nu se făcuse nicio referire la ceilalți membri ai grupului, adică la dr. Dabrowski, Olszewski, Romanski, Ignatowicz și cele două femei.

Adevărata mea identitate nu fusese descoperită, însă timpul nu era de partea mea și nu putea spune nimeni dacă mi-era sortit să ajung la Auschwitz sau în altă parte. Întregul interogatoriu se desfășurase în germană, pe care o înțelegeam destul de bine, Gustav făcând pe interpretul și dându-mi astfel un prețios timp de gândire. Ori de câte ori a fost cu putință, am tras de timp spunând că nu înțelesesem întrebarea. Deși îl făcea pe Gustav să-mi tot arunce priviri răutăcioase, tactica mea dăduse rezultate. Mă întrebam ce avea să se mai întâmple.

Țigara pe care o cerșisem de la tânărul SS-ist fusese primită foarte bine de Peszkowski și Otahalik. „Te văd întorcându-te întreg”, zâmbi larg Peszkowski. După multe săptămâni, făcu un comentariu curios. „Știi, Gestapoul se poartă cu mânuși cu noi și nu știu de ce. În afară de tratamentul brutal de la început, nu ne-au atins nici măcar cu un deget pe niciunul dintre noi. Parcă li s-ar fi spus să ne ia cu ușurelul.”

Privit în perspectivă, acest lucru n-a reprezentat o mare consolare, nici pentru el, nici pentru Romanski, căci amândoi aveau să fie trimiși la Auschwitz și să piară acolo.

1942

După primăvară, veni vara și, ca de obicei, era foarte cald. Lâncezeam în celula noastră, pierduți fiecare în lumea sa de speranțe și himere, fără a fi în stare să ne eliberăm de regrete sau să ne încredem în cineva. Ne mișcam făcând șase pași într-o direcție, apoi șase pași în direcția opusă, în spațiul liber din celulă. În asemenea momente, Kempa mi-a povestit multe despre el și despre visele sale, care erau ridiculizate de Otahalik și Peszkowski. În acel moment, eram împărțiți discret în două grupuri. Kempa, care nu avea întotdeauna aceeași părere cu cei doi, era susținut tacit de îngânduratul dr. Guzek și de mine, dar, în afara schimburilor ocazionale de replici și a „atmosferei” care exista între Otahalik și Kempa, ne înțelegeam realmente surprinzător de bine în circumstanțele date.

În primele săptămâni ale verii a venit un număr uriaș de prizonieri din tot sudul Poloniei. Majoritatea erau victime nevinovate ale unor razii aleatorii menite să asigure mâna de lucru necesară Reichului, însă în urma procesului malefic de eliminare, mulți erau trimiși în lagărele de concentrare sau executați. Vreme de câteva săptămâni, celula noastră deveni neîncăpătoare, adăpostind douăzeci și șase de suflete. Nu era literalmente loc să te miști și aveai nevoie de

toată răbdarea și tăria ca să nu-ți pierzi mințile. Sistemul nu putea face față acestui număr de deținuți – pe măsură ce gardienii erau tot mai depășiți, deveneau și mai nervoși. Măsurile de asigurare a igienei erau insuficiente, motiv pentru care toată lumea avea dizenterie, amplificând iadul pe care trebuia să-l îndurăm, dar cu cât se vorbea mai puțin despre asta, cu atât mai bine.

În acest nou grup se aflau două personaje incredibile. Amândoi erau infractori și, se pare, adevărați tovarăși de arme, dar unul se însurase și o apucase pe calea cea dreaptă, pe când celălalt nu avea de gând să facă nici una, nici alta. Ultimul era cel mai grotesc individ pe care l-am văzut vreodată. Vorbea întruna despre „loviturile” pe care le dăduse și se gândea foarte serios să jefuiască, după ce avea să fie eliberat, castelul Wawel, castelul regal din Cracovia. Vorbea deschis despre aceste lucruri și fără să se rușineze, iar eu ascultam vrăjit nesfârșita-i pălăvrăgeală, în vreme ce prietenul lui încerca disperat să-l facă să înțeleagă că ceea ce făcea era greșit. M-am simțit ușurat când a plecat, dar, din păcate, prietenul lui s-a dus după el la Auschwitz. Cu timpul, numărul celor din celulă a scăzut la opt.

Într-o noapte, am fost treziți de sunetul unor împușcături din curtea închisorii și, uitându-ne prin despărțitură, am putut vedea ce se-ntâmpla. Abia vizibile în întuneric, am reușit să vedem niște persoane care fugeau, urmărite de gardieni. Se dezlănțui iadul în momentul în care aceștia strigară și traseră cu revolverele în încăierare, până când, în cele din urmă, se așternu din nou liniștea. Dimineața, am numărat treisprezece cadavre întinse în curte. Un nor îngrozitor se lăsă deasupra închisorii și rămase acolo toată ziua, afectându-i chiar și pe unii gardieni. Se pare că o tentativă de evadare a câtorva nou-veniți de la parter eșuase lamentabil. Sărmanii nu știuseră probabil că blocul închisorii era supravegheat în permanență de patrule și că n-aveau nici cea mai mică șansă să reușească în efortul lor de a-și recăpăta libertatea.

În cele șapte luni petrecute în celula 152, n-am avut voie să ieșim în curtea închisorii decât de două ori. Fiecărui etaj îi venea rândul la mișcare. După ce se forma o coloană lungă, trebuia să facem în pas forțat înconjurul închisorii de zece ori. În starea noastră de slăbiciune, două tururi erau mai mult decât suficiente. Să ne ceri să facem zece era curată nebunie. Fusesse ideea lui Martin, care, înconjurat de amicii săi,

ne conducea de parcă se dădea startul unei curse de maraton olimpic. Gardienii, plasați strategic, se asigurau că nu trișa nimeni. După două tururi, am constatat cu bucurie că Martin și ai lui dispăruseră. După trei tururi în jurul închisorii, eram terminați toți, dar unii gardieni închideau ochii când ne hârșăiam literalmente picioarele pe lângă ei. Asta dovedea că nu erau lipsiți complet de omenie. Ajunseserăm să ne târâm, iar la turul al șaselea, toată lumea și-a pierdut interesul și a renunțat. Altă dată, din cauza infestării cu păduchi, a trebuit să ne cărăm saltelele în curte și să aruncăm paiele vechi, înainte de a intra în marș pe poarta care dădea în curtea închisorii pentru femei și a le umple la loc cu paie proaspete.

După toată operațiunea asta, eram plini de praf și complet epuizați, dar cel puțin ieșeam din starea noastră eternă de detenție. În mod asemănător, vizita o dată la două săptămâni la duș ne oferea o binevenită schimbare, ca și ocazia de a vorbi cu alți prizonieri. Duși în mare viteză la subsol, odată ajunși în camera dușurilor, trebuia să ne grăbim ca să prindem locul cel mai bun sub dușuri, urmați de o mulțime de trupuri goale care se învălmășeau. În ciocnirea care se producea însă, te puteai desfăta ceva mai mult de câteva secunde sub lichidul cald, iar de uscat nu mai aveai timp. Găsirea hainelor în grămada adunată pe o bancă de lemn era o altă problemă, cel care și le pune cel mai repede evitând loviturile de cravașă ale gardienilor. Alergam înapoi pe scări ca niște pisici opărite și ajungeam în celule, unde tremuram în hainele umede. Din când în când însă, dintr-un motiv oarecare, se mai făceau și excepții de la această regulă.

Întâmplător, în timpul unei vizite relativ relaxate făcute ulterior la dușuri, am fost uimit să aud doi bătrâni încercând să lege o conversație în engleză. Cum, în acel moment, singurul gardian care ne păzea stătea afară, pe coridor, nu se temeau că vor fi auziți. Aflasem prin radio-șanț că pe unul dintre bărbați îl chema Meier, că era inginer-consultant și că stătea în celula 149.

– Vorbești englezește?

– Oh, da, puțin.

Stând lângă ei sub duș, precauția mă părăsi în acea clipă și lăsai să-mi scape un „știți, și eu”.

Amândoi se holbară la mine, apoi Meier, privindu-mă plin de curiozitate, continuă în poloneză:

– Extraordinar. Ai spus „și eu”. Numai un englez ar spune asta, pentru că niciun polonez care a învățat limba cum se-nvață în mod normal nu s-ar fi exprimat așa. Poate că ar fi spus „da, și eu vorbesc englezește” sau „înțeleg engleza”, dar niciodată „și eu”. Asta înseamnă că știi limba din naștere. Spune-mi, unde ai învățat englezește?

Ieșirea mea mă surprinse pe mine însumi tot atât de mult cât îi surprinsese pe ei. M-am trezit în pană de cuvinte și, nevoind să mai prelungesc discuția, care se putea dovedi jenantă, m-am scuzat și m-am dat înapoi, pierzându-mă printre ceilalți deținuți.

Unul dintre marile evenimente de la Montelupich era sosirea camionului Crucii Roșii Poloneze, care aducea pachete cu alimente. În mod oficial, erau permise patru vizite în cursul anului: de Crăciun, de Paști și în timpul vacanțelor bancare din mai și august. Tot în mod oficial, fiecare prizonier polonez avea dreptul la câte un pachet pe vizită. De câteva ori însă, ele au fost trimise în altă parte de autoritățile închisorii sau lăsate să se strice în pivniță înainte de a fi distribuite. În ultimul caz, trebuia să separi viermii de ceea ce se mai putea mânca.

Cine însă, dintre cei care au fost la Montelupich, le-ar putea uita vreodată pe cele două neobosite doamne de la Crucea Roșie care soseau cu fiecare transport încurajator, riscându-și adesea libertatea în tentativa de a comunica în mod clandestin cu *arbeiterii* în timp ce descărcau camionul, sub nasul gardienilor?

Experiențele profund impresionante abundau la Montelupich, indiferent că era vorba despre suspinele și sunetele scoase de un prizonier încătușat care era bătut de gardieni sau despre cineva care înfrunta moartea, ca în cazul lui Madej și al multor alora ca el.

Madej era din Cracovia și lucrase ca paznic la calea ferată. Având o constituție delicată și cam vreo treizeci de ani, sosise în cursul anului 1942 îmbrăcat în uniforma de serviciu, completată cu o pălărie în patru colțuri. Potrivit propriei mărturisiri, fusese prins în flagrant delict dând foc articolelor medicale destinate Armatei Germane din Rusia. „Pentru mine, nu mai este nicio speranță”, spunea el cu realism. „Știți ce le fac celor care comit asemenea lucruri.” După două săptămâni, a fost dus la interogatoriu. „Or să mă execute”, anunță el liniștit. Noi, ceilalți, am încercat să-l ajutăm pe cât am putut, dar n-a fost ușor. În următoarele două săptămâni, părea rupt de toți și de toate,

stând pe pervazul îngust al ferestrei de parcă intrase în transă, rugându-se în tăcere, plin de ardoare. Apoi, într-o zi, au apărut la ușă câțiva gardieni veniți să-l înșface. Madej ieși din starea de rugăciune și se ridică în picioare.

- Adio, prieteni, spuse el, luptându-se cu lanțurile.
- Adio, Madej.

Așa cum menționam ceva mai înainte, ferestrele închisorii aveau doar un mic oblon, astfel că, în afara zăbrelelor, nimic nu ne împiedica să vedem curtea până la zidul împrejmuitor și la clădirile din celălalt capăt al zidului. Puteam zări și drumul de afară dacă ne lipeam capul de rama ferestrei. „Lumea liberă” cu oameni „liberi” trecând prin preajmă. Ce rai! Această mică plăcere ne-a fost însă interzisă când germanii și-au dat seama că prietenii se puteau așeza într-un anumit loc de pe drum pentru a le transmite prin gesturi mesaje deținuților. De fapt, niște femei fuseseră prinse făcând acest lucru, după care au fost duse la interogatoriu. Nu știu ce s-a-ntâmplat cu ele, dar urmarea acestui incident a fost aceea că toate ferestrele au fost aproape complet acoperite, lăsându-se doar o mică deschizătură deasupra, pe unde se vedea cerul. Operațiunea a fost realizată de meșterul închisorii și tovarășul său, meșterul nefiind altul decât fostul maior Josef Klink. Înainte de război, acesta fusese istoric militar, autor al câtorva cărți cu o valoare recunoscută.

După cinci luni de detenție pierdusem foarte mult din greutate și mă simțeam slăbit și bolnav. De la izbucnirea războiului, dieta mea zilnică fusese oricum foarte deficitară. Erau permise vizite săptămânale la lazaret (infirmierie), ceea ce constituia o schimbare binevenită de peisaj. Sperai să-ți folosească la ceva în ciuda puținelor medicamente disponibile. Dar dacă gardienii erau deosebit de scârboși, era mai bine să renunți cu totul la acest ritual. Medicul rezident, dr. Zajac, și Stan, asistentul lui, se pricepeau să ridice moralul prizonierilor suferinzi. Dr. Zajac îmi dădu de înțeles că va încerca să-i convingă pe gardieni să fiu acceptat în lazaret timp de o săptămână.

- Te-ai putea înzdrăveni cu puțină odihnă și ceva mai multă mâncare, spuse el înțelegător, iar într-o săptămână eram pacientul lui în *krankenzone*.

Deși condițiile erau departe de cele dintr-un spital propriu-zis, aveai totuși parte de un lux incredibil, inclusiv de paturi adevărate cu lenjerie adevărată. Pe jos nu erau saltele umplute cu paie! Mâncarea era mai îndestulătoare, dacă nu mai bună din punct de vedere calitativ, iar din când în când, un *arbeiter* omenos sau Stan ne mai strecura ceva în plus. Am părăsit acest rai simțindu-mă un alt om.

La scurtă vreme după sejurul meu în lazaret, în celula noastră veni un coleg nou. Pe parcursul discuției, ne spuse că stătuse deja câteva zile în *kretzezelles* (celula de decontaminare) și că îl avusese drept tovarăș pe Olszewski. Când l-am presat, mi l-a descris în amănunt pe Olszewski. Eram convins că nu putea fi altul decât prietenul meu din Varșovia. M-am întrebat ce-o fi căutând el tocmai în *kretzezelles*. Trecuseră multe luni de la ultima noastră întâlnire, iar acum ar fi putut fără îndoială să-mi spună mult mai multe despre situația noastră – asta, numai dacă reușeam să ajung la el. Eram hotărât să-l văd, iar mizerabila *kretzezelles* părea a fi locul ideal de întâlnire! I-am mărturisit totul lui Kempa, explicându-i că trebuia să văd pe cineva din celula de izolare. Kempa păru nedumerit.

– Cum vrei să faci asta? În definitiv, trebuie să le dai un motiv foarte serios ca să te lase acolo.

– S-ar putea să mergă. Știi doar cât de mult se tem de o altă invazie de păduchi și „sarcopți”. Ei bine, mă voi scărpinga pe brațe și pe piept vreme de trei zile neîntrerupt până când acestea se vor înroși și se vor inflama, ca și cum aș avea „scabie”. Sper doar că nu vor vrea să-mi vadă și restul corpului, căci atunci o să mănânc o mamă de bătaie.

După trei zile, eforturile mele de a simula „scabia” au început să aibă efect, iar Kempa a acceptat să raporteze situația mea gardianului, dar am așteptat până când intră de gardă unul mai de Doamne-ajută. Am fost dus la lazaret, gardianul ținându-se la distanță de parcă eram un lepros. Datorită norocului, gardianului i-a fost distrasă atenția în timpul examinării, iar eu i-am șoptit doctorului:

– N-am nimic, credeți-mă, dar trebuie să-l văd pe Olszewski în *kretzezelles* – este vital!

Fără să clipească măcar, dr. Zajac spuse cu voce tare:

– Da, omul ăsta trebuie să mergă neapărat la *kretzezelles*. Are „scabie”.

Nu-mi venea să cred cât eram de norocos. Bunul Zajac!

Kretzezele se afla lângă infirmerie și era din toate punctele de vedere o celulă normală. Acolo, spre marea mea ușurare, l-am găsit pe Olszewski, dar pentru că mai era un tânăr cu el, ne-am luat obișnuitele măsuri de precauție și am evitat să arătăm că ne cunoșteam. Trebuia să am răbdare. După vreo zi, am fost mulțumit să constat că tânărul părea a fi inofensiv și cu totul neinteresat de noi. A doua zi de dimineață, devreme, l-am găsit pe Olszewski făcând de zor exerciții fizice.

– Este un lucru demn de toată lauda. Ar trebui să vă urmez exemplul, am remarcat eu degajat.

– Da, pregătirea fizică are o mare importanță acum, mi-a răspuns el. Mă va ajuta să rezist la tot ce voi mai avea de îndurat în viitor. Oricum, am un plan care s-ar putea să dea rezultate.

Remarca lui îmi sună ca o aluzie vagă, dar a trebuit s-o las așa. Era însă evident că bunul doctor Zajac era amestecat în planul său.

Ulterior, într-o după amiază fierbinte care te trăgea la somn, când tânărul nostru tovarăș lânzezea în colțul lui moțăind, eu și Olszewski am schimbat scurte păreri și mesaje cu subînțeles. Olszewski a dat din cap a resemnare, indicând gravitatea situației sale. A remarcat indulgența cu care fuseseră tratați toți membrii grupului nostru din Varșovia.

– M-au întrebat totuși dacă te cunosc, dar am negat, desigur, și n-au mai spus nimic.

A continuat să facă exerciții ca un nebun, dar nu ne-am mai vorbit deloc. M-am întors în celula 152 a doua zi, fiind „vindecat” în mod miraculos de „scabie”. Pe de o parte, îmi părea rău de Olszewski, dar pe de alta, mă simțeam încurajat de faptul că implicarea mea în organizație rămăsese încă nedescoperită.

Capitolul unsprezece

Visul fiecărui prizonier era să devină *arbeiter* (lucrător în închisoare). La fiecare etaj exista un grup format din circa șase *arbei*teri, care stăteau într-o celulă alăturată camerei gardienilor. Datoria lor era să execute toate muncile de rutină, să distribuie hrana și așa mai departe. Viața unui *arbeiter* era cu mult mai bună. Puteau să-și lase părul să crească și se bucurau de un statut ceva mai bun decât al celorlalți prizonieri. Păreau a fi aleși pe criterii arbitrare, majoritatea fiind selectați chiar de gardieni. Cei cu state vechi aveau șanse sporite, iar cunoașterea limbii germane era și ea de folos. Aprobarea trebuia să fie dată însă de cei de la centrul de pe strada Pomorska. Kempa, cu talentul lui de a-i impresiona pe toți cei cu care venea în contact, inclusiv pe gardieni, părea să fie o alegere firească. „Tomek”, spunea el, „dacă voi deveni vreodată *arbeiter*, voi face tot ce-mi stă-n putere să te scot și pe tine – îți promit.” Știam că vorbea serios. Deocamdată însă, aceste aspirații erau zadarnice. Kempa a fost chemat brusc la două interviuri succesive cu avocatul său, după care deveni abătut și nesigur. La scurtă vreme după acestea, a fost convocat și i s-a spus să-și ia toate lucrurile cu el – nimeni nu știa unde. Fusesse un tovarăș fidel, iar la plecarea lui am simțit în mod firesc o mare pierdere. Viața trebuia să meargă însă înainte. Am fost ales de colegii de celulă să-i iau locul ca „șef de celulă” – rol care cu greu îmi făcea plăcere.

În vara lui 1942, din închisoare au ieșit tot mai mulți prizonieri într-o procesiune înfricoșătoare de camioane care se îndreptau spre lagărele de concentrare de la Auschwitz, Majdanek și Treblinka. Tensiunea își punea amprenta pe fiecare, așteptând toți să ne vină rândul. Dr. Guzek și Otahalik s-au alăturat din păcate exodului. Putea oare blândul doctor să supraviețuiască celui iad? Cum putea ști cineva înainte ca porțile acestor îngrozitoare locuri să fie sparte într-un viitor îndepărtat și ca toți prizonierii să fie inventariați?

Acum eram în timpul vacanței bancare din august și toți așteptam cu încordare sosirea camionului Crucii Roșii, cu a sa prețioasă încărcătură de alimente. Peszkowski, chiorându-se nerăbdător prin despărțitura îngustă, comenta întruna de parcă ar fi fost vorba despre un mare eveniment sportiv: „Da, uite-l că vine. Acum îl văd, oprește – ah, iată-le, doamnele coboară, și iată-i pe *arbeiteri* venind să descarce – Doamne, printre ei este și Kempa.”

Bineînțeles că era. Șmecherul, gândii eu în timp ce mă întrebam unde fusese în ultima lună. Cu siguranță că nu în *arbeitszelle*!

Kempa își respectă promisiunea, căci, după câteva săptămâni, apărui la ușa celulei însoțit de un gardian.

– Ia-ți lucrurile și urmează-mă, ordonă gardianul, iar de data aceasta știam că nu avea să fie pentru un interogatoriu.

Mă minunam de puterea de convingere a lui Kempa. Parcă avea puteri magice, chiar și asupra diavolului însuși. Primele lui cuvinte către mine au fost:

– Cred că aș fi putut să te aduc mai repede, dar, fiind eu însumi nou, n-am vrut să-mi forțez norocul.

După ce ne-am instalat bine în *arbeitszelle*, la parter, considerată „perla” închisorii, mi-a povestit ce s-a întâmplat cu el de când a plecat din celula 152. Stătuse o lună la Treblinka înainte de a fi dus din nou la Montelupich, dar încă nu știa ce soartă îl aștepta până la urmă. „Numirea” sa ulterioară în calitate de superior al *arbeitszelle* de la parter nu m-a surprins, deoarece îi cunoșteam personalitatea extraordinară și știam că și unii gardieni păreau să-l respecte.

Cu siguranță, *arbeiterii* de la parter o duceau cel mai bine, pe când cei de la etajele întâi și al doilea aveau foarte multe restricții. Celula noastră de la parter era de departe cea mai mare, adăpostindu-i pe toți cei care aveau îndatoriri cu caracter general, ca și pe instalatori, tâmplari, croitori, pe *bademeister* și *gasmeister*. Merită menționați câțiva dintre cei mai remarcabili *arbeiteri* pe care i-a avut Montelupich în timpul detenției mele în acel loc: pe Cyrankiewicz, un jurist devenit, în primii ani de după război, prim-ministru al Poloniei, mi-l amintesc bine. La fel pe contele Dzieduszycki, a cărui minunată voce de tenor răsună în toată închisoarea atunci când cânta diverse arii. S-a descoperit că nu toate textele ariilor pe care le cânta erau cele originare, ci erau de fapt frânturi de informații din buletinele de știri ale BBC. Nu se pierdea nicio ocazie. Apoi era Gajewski, electricianul,

un bărbat tăcut și modest, a cărui treabă era să repare aparatele de radio ale germanilor. În atelierul lui, izolat la subsol, se adunaseră sute de aparate de radio confiscate de la populația civilă în primele luni de ocupație germană. Nemții le alegeau pe cele mai bune, dar, evident, acestea trebuiau să fie reparate din când în când și, muncind în general singur, cu minimum de supraveghere, Gajewski avea șansa providențială de a asculta buletinele de știri transmise de BBC în poloneză, pe care le repeta, seara, prietenilor de încredere. Pot spune cu bucurie că și eu am devenit prietenul lui, și astfel știam exact ce anume se petrece afară. De-acolo proveneau frânturile de informații din cântecele contelui. Gajewski n-a fost suspectat niciodată și a supraviețuit multă vreme până a luat și el drumul Auschwitzului. Cât am mai stat eu la Monte, nimeni nu l-a înlocuit, iar pierderea buletinelor de știri ne-a zdruncinat serios moralul. Cel mai bun loc de muncă din închisoare era deținut de Vladek Czajka, „frizer extraordinar” al SS-ului. Locul său era la celălalt capăt al coridorului de la parter, lângă *arbeitszelle*. Era un ins fermecător și fusese frizerul Operei din Cracovia, unde își folosisese cândva talentele profesionale tunzând renumiți artiști ai scenei. Acum, bărbieria capetele gardienilor noștri, inclusiv pe cel al țăntoșului Martin.

Femeile care lucrau la spălătorie și locuiau acolo, la fel ca personalul de la bucătărie, din care făcea parte un delincvent „nebun” din Armata Germană, o brută uriașă, ucrainean de fel. Într-o altă celulă se afla un grup de tineri delincvenți din armata germană care lucrau în atelierul de prelucrare a metalelor. Pe ansamblu, era o echipă eterogenă, dacă se putea vorbi de o echipă. Îndatoririle pe care le avea *bademeisterul* și *gasmaisterul* erau definite astfel: *bademeisterul* se ocupa de boilerul care deservea dușurile, în vreme ce *gasmaisterul* răspundea de camera de deparazitare. Amândoi erau oameni de toată încrederea, așa cum erau de fapt majoritatea celor din *arbeitszelle*. Nu puteai lăsa însă niciodată garda jos, pentru că tâmplarul cu care împărțeam celula era un *Volksdeutsch* și îl suspectam că era informator.

Privită de sus, închisoarea Montelupich semăna cu un „V” larg, având în vârf turnul central, care se termina cu o cupolă strălucitoare. Intrarea principală și scările interioare se găseau în vârful „V”-ului. Casa scării avea un grilaj de sârmă groasă care acoperea întreaga suprafață a acesteia, probabil pentru a împiedica tentativele de

sinucidere. La parter, în aripile „V”-ului, se aflau administrația închisorii, „recepția”, celulele în care aveau loc interogatoriile, magaziile și câteva celule de detenție. La subsol se aflau bucătăria cu magaziile, camera boilerului, depozitul de cherestea, atelierele, dușurile și alte câteva celule. Majoritatea acestora din urmă erau mari și sinistre, aici având loc cele mai cumplite excese, precum și execuții. Aici erau ținute așa-numitele „elemente indezirabile”, precum țiganii și evreii.

Încă slăbit din cauza malnutriției, m-am trezit pus în fața unei misiuni grele, trebuind să mă plec sub volumul uriaș de muncă pe care-l presupunea funcția mea. Kempa m-a ajutat din nou pe tot parcursul acestei perioade dificile, până când mi-am mai recăpătat puterile și am putut să stau pe picioarele mele! Atât eu, cât și Kempa, împreună cu Kazek Japoll, formam un trio care răspundea de activitățile generale de la parter. Alți doi fuseseră trimiși la subsol, dar când aceștia au plecat, a trebuit să le preluăm noi atribuțiile. Kazek era deja de optsprezece luni la Montelupich; abia trecut de douăzeci de ani, mic de statură, dar solid și puternic ca un cal, fusese, înainte de război, membru al echipei olimpice de înot a Poloniei. Korbas era un alt *arbeiter* proeminent. Jucase fotbal în echipa națională a Poloniei, iar acum era cizmar, reparând cizmele SS-iștilor.

Ca *arbeiteri*, prima noastră îndatorire cotidiană era să ne adunăm la ușa bucătăriei de la subsol, unde se strângeau bidoanele cu așa-zisa cafea. Ne deserveam propria zonă, distribuind-o celulelor de la subsol, ca și celor de la parter. Era singurul moment în care ne întâlneam cu *arbeiterii* de la etajele superioare, iar eu eram bucuros că nu căzuse pe mine beleaua de a căra acele obiecte extrem de grele sus, pe scări, în fugă, de trei ori pe zi. Următoarea sarcină era mai puțin plăcută și presupunea strângerea tinetelor de zinc, care erau puse afară, la ușa fiecărei celule. Acestea trebuia să fie golite, curățate și dezinfectate înainte de a fi înapoiate. După ce era îndeplinită această sarcină neplăcută, toată zona, scările, birourile, celulele abia eliberate și fiecare ungher trebuia să fie curățat și dezinfectat. Pentru această operațiune se folosea apă din abundență. Pardoselile de marmură nu trebuiau să aibă nicio pată de murdărie și toate marginile trebuiau curățate de praf. În iarna dintre 1942 și 1943, s-a dat căldură doar foarte puțin, iar în lipsa unei alimentații rezonabile, am tremurat întruna, zi și noapte, consolându-ne întrucâtva cu cafeaua și supa îngrozitoare, care măcar

erau fierbinți. Porțiile suplimentare erau rare, din cauza respectării cu strictețe a numărului de prizonieri, bucătarul german și ajutoarele lui refuzând să facă cuiva vreun serviciu. În ciuda tuturor acestor greutăți, eu și Kazek am reușit să punem deoparte, în secret, niște pâine din rația noastră, ca și de la alții din *arbeitszelle*. Metoda a dat rezultate, iar, o perioadă, am reușit să distribuim pâine celor care sufereau cel mai mult, mai ales prizonierilor evrei care erau înfometați în mod intenționat. În această acțiune, am fost ajutați în mod pasiv de unu sau doi gardieni care fie erau neatenți, fie închideau ochii la ceea ce se întâmpla.

În privința prizonierilor evrei trebuia să avem mare grijă, dacă erai prins ajutându-i în orice fel însemna sfârșitul. Am fost nevoiți deci să ne gândim la un alt sistem de a-i aproviziona cu alimente. Ne-am dat seama că, atunci când mergeam la groapa de gunoi aflată în celălalt colț al curții închisorii, trebuia să trecem prin fața ferestrelor de la subsol, unde se găsea celula lor. Deși nu se vedeau din camera gardienilor, ele puteau fi văzute de oricine mergea spre intrarea închisorii și invers. Dar să vezi un *arbeiter* mergând în direcția gropii de gunoi în timpul activităților curente desfășurate dimineața era ceva perfect normal, iar acest lucru avea să ne ofere acoperirea de care aveam nevoie. Înainte însă de a ne pune planul în aplicare, trebuia să depășim două obstacolele importante. Ferestrele cazărnilor ocupate de unitățile SD (*Sicherheitsdienst*, sau Serviciul/Politia de Securitate) dădeau direct înspre zona noastră de operare. Observasem că acestea păreau a nu fi ocupate uneori și câteva zile la rând, dar, în general, mișcările unităților erau imprevizibile. Trebuia să fim cu mare băgare de seamă în această privință. Chiar dacă erau în aparență goale, nu era nevoie decât de o pereche de ochi răuvoitori pentru ca jocul nostru să ia sfârșit, dar acesta era un risc pe care trebuia să ni-l asumăm. Apoi, se punea problema gardienilor care patrulau alene de jur împrejurul închisorii, într-un ritm constant, previzibil, cu mișcări ușor de anticipat. Eu și Kazek am hotărât că, pentru a reuși, va trebui să facem cursa asta împreună, cel puțin la început. Unul dintre noi avea să „descarce” efectiv pâinea când ajungeam în dreptul ferestrelor celei, pe când celălalt avea să țină de șase, să asigure acoperirea și să creeze o diversiune dacă trebuia. În plus, conta foarte mult dacă gardienii erau de serviciu înăuntru și ce anume făceau. Ne era mai ușor dacă făceau ceva care să le îndrepte atenția în altă parte, nu în afara clădirii.

Cum noi lucram mai ales în interiorul clădirii, ne era greu să stăm cu ochii pe cei doi gardieni care patrulau afară – odată ce plănuiserăm să facem o „cursă”, ne-am înțeles să lucrăm amândoi în același timp aproape de ușa de la intrare ca să-i vedem trecând, apoi să așteptăm aproximativ un minut, timp în care ei ar fi dat colțul clădirii. Trebuia să acționăm cu dezinvoltură, însă inima ne era cât un purice, iar picioarele ni se înmuiaseră. Aveam la noi găleți, perii, fârașe, cârpe și mături, însă într-una dintre găleți aveam nu mizerie, ci bucăți de pâine ascunse în cârpe. Exact în momentul potrivit, am ieșit amândoi pe ușă, cărând gălețile, precum și un fâraș și o mătură, care n-aveau niciun rost, pentru că nu era nimic de măturat afară – dar cel puțin creau impresia adecvată.

După ce am ajuns în dreptul ferestrei de la subsol și ne-am asigurat că aveam cale liberă, am bătut în geam și am primit imediat un răspuns, de parcă deținuții dinăuntru ne citiseră gândurile. Fereastra se deschise și niște mâini întinse apucară de-ndată, nerăbdătoare, fiecare bucată prețioasă de pâine. Când au terminat, ne-am văzut de drum până când am ajuns la groapa de gunoi, unde, preț de câteva clipe, ne-am prefăcut a curăța ceva, după care ne-am întors pe același drum.

Prima cursă a fost o reușită deplină, ca, de fapt, și următoarele. A trebuit să ne schimbăm planul, din când în când și în mod oportunist, mergând afară cu echipamentul obișnuit și evaluând situația la fața locului, uneori fiind obligați să ne oprim într-un loc sau în altul, ori să facem două „circuite” întregi înainte de a ne ieși strategia. Mai târziu, am considerat că nu era bine să facem întotdeauna aceste drumuri împreună și le-am făcut separat, devenind specialiști în așa ceva, până când, din păcate, toți ocupanții celulei au fost transportați la Auschwitz.

Viața în *arbeitszelle* era ciudată și ireală – eram atât de aproape de tot ceea ce se întâmpla, asistând la multe dintre ororile care deveniseră ceva obișnuit între zidurile închisorii. În mod straniu, dintre multele incidente care mi-au rămas în memorie îmi aduc aminte foarte bine de unul în care un tânăr ofițer SS a fost condamnat la moarte prin împușcare. A fost încarcerat într-o celulă de la etajul întâi și, în seara dinaintea execuției, i s-a dat voie să-și exprime o „ultimă dorință”. S-a aflat că voia să-și petreacă noaptea în compania a două femei, și drept

urmare, Maria și o altă fată de la spălătorie au fost trimise să-i satisfacă dorința. A doua zi de dimineață, la ora șase, o mașină de serviciu îl aștepta în curtea închisorii; în spatele ei se afla un camion militar cu plutonul de execuție și un coșciug simplu din lemn. Prizonierul a fost dus jos, flancat de alți ofițeri, într-o liniște deplină, iar convoiul s-a pus în mișcare, dispărând pe poarta principală în ceața acelei dimineți reci. N-am aflat niciodată cine era sau ce făcuse pentru a merita un asemenea sfârșit, de care nici măcar nu ne-am bucurat.

Un alt episod care ne-a afectat mai mult a avut legătură cu cineva din grupul nostru de *arbeieteri*, un om liniștit și muncitor, care, asemenea celor mai mulți dintre noi, trăia cu propriile-i gânduri, sperând că o minune îl va elibera într-o zi din acest iad. Ulterior, el a fost inclus într-un grup de vreo treizeci de oameni și dus într-o celulă de la subsol. După trei zile, într-o dimineață, când ne pregăteam să distribuim cafeaua și stăteam în fața ușii celulei, gardianul nostru lovi în ea cu biciușca. „Aici nu. Țștia n-or să mai aibă nevoie de ea.” Am ezitat, dar ne-am continuat treaba. După ce-am terminat, gardianul ne-a dus înapoi la celula morții și a deschis ușa. Era goală, dar pe jos erau numai saltele, pături, lucruri personale și, cel mai rău, hainele pe care le purtasera acei prizonieri. Având pe ei doar lenjeria intimă, fuseseră suiți în camioane și duși undeva ca să fie executați. „Strângeți totul”, ordonă gardianul. Aceasta era una dintre acele îndatoriri care-ți întorceau stomacul pe dos.

În vara lui 1943, ni s-a alăturat Stan, un tânăr student la arte, foarte plăcut, care nu părea deosebit de preocupat de faptul că se afla la închisoare. În pauzele dintre sarcinile cotidiene, stătea la masă schițând fericit portrete ale diverșilor ocupanți ai celulei noastre. Fără discuție, înveselea atmosfera cu schițele sale și cu atitudinea lui în general jovială. Cum și eu eram pasionat de artă, m-am alăturat lui în scurtă vreme și, împreună, am făcut pe toată lumea să discute despre avantajele și dezavantajele muncii noastre. Gardienii știau foarte bine cu ce ne ocupam, dar, în loc să ne oprească, ne încurajau și ne vizitau cu regularitate pentru a vedea ce făcuserăm. Nu negociaserăm această inoportună schimbare de situație, dar nu aveam altceva de făcut decât să nu mai desenăm, ceea ce, în acel moment, nu ne-ar fi convenit deloc deoarece activitatea aceasta avea un efect salutar asupra tuturor celor din *arbeitszelle*. Nu-mi amintesc cum a reușit Stan să facă rost de

o cutie de pasteluri, dar hârtia de desen era o problemă. Cele mai multe desene le făceam pe hârtie igienică, pe care o găseam foarte greu, însă nimeni nu părea să fie îngrijorat. Apoi, într-o zi, am pus mâna pe o foaie de carton de Bristol și m-am pus realmente pe treabă! Folosind pastelurile lui Stan, am terminat un peisaj marin care înfățișa nave de luptă navigând de-a lungul unei coaste accidentate, pe vreme frumoasă. Tema desenului îi nedumeri pe tovarășii mei, din cauză că tot ceea ce era legat de mare nu era apreciat așa cum ar fi trebuit. Nu conta – mie-mi plăcea. Mai ales abia vizibilele drapele albe care fluturau la pupa fiecărui vas. Nu l-am putut păstra însă prea mult timp, pentru că mi l-a cerut unul dintre gardieni.

În scurtă vreme, Stan a fost dus la sediul din strada Pomorska, unde a suferit foarte mult din cauza anchetatorilor, înainte de a fi adus înapoi și închis într-o celulă de la subsol. A doua zi, a fost vizitat de trei gardieni ucraineni sadici, Kruszewski, Gonder și încă unul, cunoscuți pentru brutalitatea lor, care l-au bătut fără milă. În ziua următoare, scenariul se repetă, lăsându-l în stare de inconștiență. Când eu și Kazek ne-am dat seama ce se întâmplase, i-am spus singurului ucrainean cumsecade din acel grup că voiam să-l vedem pe Stan, iar el a acceptat. Deși l-am făcut să se simtă cât mai confortabil cu putință, era evident că avea nevoie urgent de îngrijiri medicale. În acel moment, gardianul începu să se agite și refuză să ne mai ajute. Însă cu toate că am făcut ce am putut cât timp ucraineanul era de gardă, se dăduseră deja ordine ca Stan să fie lăsat în pace, iar după zece zile muri.

Cu o altă ocazie, un tânăr a fost adus în celulă cu trei gloanțe în burtă. Deși avea dureri foarte mari și era în stare de șoc profund, a trebuit să fie respectată procedura – omul a fost dezbrăcat, spălat și îmbrăcat la loc, dus într-o celulă și lăsat să moară.

Știam sigur că cei trei ucraineni diabolici erau răspunzători de uciderea a cel puțin cinci prizonieri.

De asemenea, patru vagabonzi au fost încarcerati în magazia de lemne de la subsol, locul cel mai puțin potrivit dintre toate. Era foarte frig acolo, dându-se ordine stricte ca ei să fie lăsați complet singuri, fără mâncare și apă. După câteva zile, strigătele lor demne de toată mila au început să-i deranjeze pe gardieni, care au fost trimiși să-i bată. Eu și Kazek nu am mai putut să răbdăm, așa că am reușit din nou să apelăm la ucraineanul nostru de treabă și să le dăm ceva de mâncare, ori de câte ori era el de gardă, dar acest lucru nu i-a ajutat multă vreme.

Și mai rău pentru noi doi era faptul că lemnele folosite la aprinderea focului în sobe trebuiau să fie luate din magazie, iar aceste vizite au devenit un coșmar, deoarece eram asaltați imediat de cei patru bărbați înfomețați, emaciați, care ne apucau și se agățau de noi în disperare. Gardianul îi alunga atunci bătându-i cu un băț – deși ar trebui să vă spun că nu și tânărul ucrainean. Ei au murit mai târziu, rând pe rând, în afară de unul, cel mai tânăr dintre ei, care a obținut o comutare dubioasă a pedepsei, fiind trimis într-un lagăr de concentrare.

Ca de obicei, eu și Kazek a trebuit să cărăm în curte jalnicele trupuri ale celor trei morți, punându-le în spatele grămezii de cărbuni pentru a fi ridicate de mașina municipalității.

Cel Atotputernic știa, probabil, cât de puțină demnitate mai aveau viața și moartea, iar în acele momente, când trebuia să scăpăm de cei morți, Kazek spunea: „Putem măcar să-i așezăm încet și cu demnitate.”

Ne întrebam când avea să se termine acest coșmar! Aveam să mai fim pe lume atunci? De fapt, speram și ne rugam toți să mai fim acolo când avea să vină sfârșitul. Căci sentimentul de repulsie și ură față de naziști și nevoia de a răzbuna toate suferințele ardeau adânc și permanent în sufletele noastre.

Deși noi trei, Kempa, Kazek și cu mine, lucram adeseori împreună, Kempa, în calitate de *arbeiter*-șef, era chemat când și când să ajute la administrație. Știam că, dacă uneori nu reușea să-i convingă pe gardieni în legătură cu ceva, cu siguranță îi năucea. Era conștient până unde putea să meargă și nu depășea niciodată limita. Reușea de multe ori să se facă indispensabil ocupându-se de cei nou-veniți. Acest lucru era de fapt extrem de important, pentru că oamenii soseau într-o stare de șoc și buimăceală. În loc să-și bată joc de ei și să-i hărțuiască, el le vorbea cu multă înțelegere, explicându-le ce trebuiau să facă și jucând rolul de tampon între ei și gardienii batjocoritori. Ingeniozitatea lui este ilustrată de un asemenea episod tipic. Toți cei nou-sosiți, inclusiv femeile, erau luați în evidență la Montelupich. Apoi, femeile erau separate și duse în blocul femeilor de peste drum, denumit „Helclow” (se pronunță „Helțlov”). Într-o dimineață, au fost aduse la anchetă vreo douăzeci de femei, dar nimeni nu cunoștea cu exactitate circumstanțele arestării lor. Kempa le preluă imediat, liniștindu-le și spunându-le ce să facă. Femeile erau interogate una câte una într-o încăpere

separată, iar, între timp, el le vorbea liniștit și repede, pe când ele stăteau înfricoșate și abandonate.

– Ascultați, vă rog. Pe unele dintre dumneavoastră le pot ajuta, dar nu pe toate, pentru că pur și simplu nu se poate.

Se uită atent la ele și, după ce se hotără, continuă în șoaptă:

– Dumneavoastră, doamnă, spuneți-le că sunteți însărcinată – bine? Vă vor lăsa să plecați pentru că nu vor dori să-și bată capul cu așa ceva. Iar dumneavoastră, doamnă, spuneți-le că vă chinuie tuberculoza. Dumneavoastră, doamnă, spuneți-le că aveți cancer. Iar dumneavoastră, doamnă, spuneți-le că și dumneavoastră așteptați un copil – succes tuturor.

Și așa mai departe. Șmecheria funcționează, căci, una câte una, femeile ieșeau de la interogatoriu palide, dar bucuroase că pot pleca libere din temuta închisoare. Din păcate, câteva dintre celelalte n-au fost la fel de norocoase. Kempa mijlocea adeseori pentru prizonieri cu multă pricepere, scăpându-i uneori de la bătaie, iar eu am început să mă întreb cât avea să mai dureze acest noroc. Aveam sentimentul că unii dintre gardieni s-ar fi bucurat să scape de el.

Nu m-am priceput niciodată să aprind focul. Trebuia întotdeauna să folosesc toate cocloașele din hârtie de ziar și o cutie întreagă de chibrituri ca să obțin vreun rezultat. Prin urmare, am fost cuprins de neliniște când mi-am dat seama că trebuia să aprind focul în șase sobe de două ori pe săptămână, pentru a menține calde douăsprezece celule în lunile reci de iarnă. Pe continent, încălzirea se făcea cu ajutorul unor sobe care semănau cu un șemineu lung, acoperit cu plăci ceramice de sus până jos. În jumătatea inferioară, erau două deschizături, una pentru combustibil și una mai mică dedesubt – canalul de fum ajuta și la tiraj, și la depozitarea cenușii ca la o mașină veche de gătit. La Montelupich, aceste sobe erau încastrate în zid, așa încât jumătate dintr-o sobă încălzea o celulă, iar cealaltă jumătate, celula învecinată. Alimentarea cu combustibil și aprinderea focului se făceau de pe coridor, iar reușita operațiunii depindea de ajustarea potrivită a tirajului, căci un curent de aer prea puternic sau prea slab putea să stingă ușor focul cu totul. Aprinderea focului era o problemă; cealaltă era ajustarea corectă a tirajului pentru a-l menține. Uitasem că era esențial ca flacăra să fie mare înainte de a închide toate ușițele – altfel, puteai avea probleme. Soba în chestiune deservea o celulă mare cu

prizonieri germani – SS-iști și civili, care se bucurau de luxul de a avea o sobă întreagă în celulă. În graba mea de a pune în funcțiune toate sobele până la opt și jumătate, timp în care toate muncile curente trebuiau terminate, am închis brusc și prea repede ușița de la tiraj, motiv pentru care, după cincisprezece minute, pe coridor se auzi o bufnitură, urmată de o clipă de liniște și apoi de lovituri și strigăte puternice. Auzind zgomotul, un gardian se grăbi să vadă ce se-nâmplase. Deținuții germani apărură tușind și expectorând, cu fețele înnegrite și acoperite cu funingine. În celula lor era o mizerie îngrozitoare. În mod evident, din cauza cărbunelui care ardea mocnit, se produsese o acumulare de monoxid de carbon care se aprinse brusc, declanșând o mică explozie ce făcu să se crape soba pe la îmbinări. Se trecu repede la reparații, iar câțiva dintre prizonierii germani îmi aruncară cuvinte de ocară. De mult mă indigna atitudinea unora dintre acești prizonieri, care ne tratau ca pe gunoaie, așa încât, în loc să întorc celălalt obraz, am hotărât că era absolut necesar un tratament asemănător. Asta da „joacă cu focul” – dar merita să-mi asum acest risc, gândeam eu.

După vreo două săptămâni, mi-am propus să umplu soba cu praf de cărbune foarte volatil, iar după ce am închis ușița tirajului, am plecat de la fața locului, așteptând să văd roadele muncii mele. Așa cum mă așteptam, într-un sfert de oră, de la un capăt la celălalt al coridorului se auzi o bufnitură puternică, urmată de strigăte și lovituri violente. Rezultatul era devastator. Deja slăbită în urma primei explozii, soba fusese spulberată în întregime de a doua explozie, creând haos în celulă. Socoteam că zilele mele ca *arbeiter* îmi erau numărate, iar ulterior am fost dus în birou pentru un interogatoriu. În mod miraculos, am scăpat cu o muștrare drastică și, în mod ciudat, fără niciun cuvânt injurios din partea victimelor.

Următoarea pățanie s-a produs la ceva timp după acest episod și a avut urmări mult mai neplăcute. De obicei, orice fel de relație cu deținutele care lucrau în *washerei*, alta decât cea ocazională de ajutorare, era strict interzisă. În mod curios însă, doi *arbei*teri chiar au reușit să aibă o legătură mai mult sau mai puțin clandestină cu două dintre femei. Unul a fost Vladek Czajka, frizerul, iar celălalt, Tadek Stanczyk, *arbeiter* de la primul etaj. Numai unu sau doi gardieni care mai aveau o scânteie de omenie în ei au închis ochii la aceste povești

de dragoste, și trebuie spus că, făcând asta, și-au asumat ei înșiși un risc considerabil. Iubita lui Vladek Czajka era Vladka, iar a lui Tadek, Maria, care se afla deja de doi ani la Montelupich. Ziua, femeile lucrau în spălătoria de la subsol, iar după muncă stăteau în celula lor, care se învecina cu a noastră, la parter. Într-o după-amiază plictisitoare, când majoritatea *arbeiterilor* se odihneau pe priciurile lor, am auzit un ciocănit în perete. Nimeni nu băgă de seamă până când se auzi din nou ciocănitul, iar *bademeister* Ganter începu să se agite pe priciul lui.

– Ce mai este acum? Parcă ar fi cineva în celula de alături.

– Cum, în acest moment al zilei? Întrebă cineva.

– Nu-l lua în seamă, zise Ganter, întorcându-se pe partea cealaltă.

Ciocănitul continuă însă. De-acum, se stârni un protest general, iar cererea lui Ganter ca unul dintre noi să se ducă să vadă care era problema a fost întâmpinată cu un cor vehement de refuzuri.

În scurtă vreme, frecvența bățăilor crescuseră, iar eu, cu un sentiment de dezgust, am spus că mă voi duce să văd ce se-ntâmplă. Știam cu toții că putea fi cineva grav bolnav, iar gestul meu a fost întâmpinat cu foarte multe persiflări rostite pe un ton vesel.

– Bunule Tomek – chiar, de ce nu te duci tu? se auzi o voce chicotind.

– Du-te, Tomek – fă o faptă bună pe ziua de azi.

– Fii atent. Nu-i lăsa să te prindă, jubilă Ganter pe un ton serios.

Pe coridor era liniște, iar la bătaia mea în ușa celulei răspunse o voce slabă care mă pofți să intru. Era Maria, care stătea întinsă pe un prici de sus și arăta extrem de fragilă. Mi-a spus că nu se simțea bine și că voia să vorbească cu cineva. Primul meu gând a fost să mă scuz și să plec, dar ea mă imploră să nu fac asta.

– Ar putea fi periculos – nu pot sta aici cu tine, m-am bâlbâit eu.

În timp ce încercam s-o împac și-mi exprimam compasiunea față de starea ei de sănătate, am auzit un țcănit la orificiul ușii din spatele meu. Eu și Maria am înghețat. Ne uitam unul la celălalt, dându-ne seama că am fost urmăriți.

– Nu-ți fă griji, este doar Holzaue. El este de gardă în după-amiaza aceasta, spuse Maria pe un ton încrezător. (Holzaue era porecla unui tânăr SS-ist înțelegător.) Ca să mă asigur, am deschis ușa încet, doar pentru a mă trezi holbându-mă în ochii reci, de un albastru spălăcit, ai *Scharführer*-ului Froh, unul dintre cei mai răi gardieni de la Montelupich.

– *Ach, so!* mugi el. Luând o poziție melodramatică, cu un braț în sold și cu celălalt întins, arată spre birouri. *Los! Los!* strigă el.

Stârnit de agitație, „Față-de-Broască”, un alt gardian deosebit de antipatic, apăru din birou și începu să mă bată cu biciușca. N-aveam ce să fac sau să spun, decât să încerc să mă apăr de brutalele lovituri. Dus din birou înapoi în *arbeitszelle* sub o ploaie continuă de lovituri, am fost pus să-mi adun lucrurile, apoi am fost urcat pe scări la primul etaj și închis într-o celulă. Spatele și umerii îmi ardeau de durere, dar cel puțin eram întreg. Mă prăbușisem pe pardoseală, singur în nenorocirea mea, cu un sentiment de cruntă descurajare. Mi-am dat seama că, de data aceasta, mi-am făcut-o cu mâna mea. Plătisem într-adevăr pentru mila de care dădusem dovadă.

Ulterior, după ore întregi de meditație, m-am întrebat dacă nu cumva exista o cale de a ieși din această încurcătură, dar n-am găsit niciuna. Apoi, mi-am amintit brusc că fetele de la spălătorie aveau să distribuie a doua zi, ca de obicei, lenjerie curată și m-am întrebat dacă nu cumva născociseră o stratagemă, dar am renunțat repede la idee pentru că eu nu aveam să primesc oricum un schimb de lenjerie. Cu toate acestea, a doua zi am început să ascult cu atenție sunetele coșului de rufe târât de la o celulă la alta și zăngănitul cheilor cu care gardianul închidea și deschidea ușile celulelor. Se apropiau din ce în ce mai mult. Brusc, ușa celei mele se deschise și, în cadrul ei, apărură Maria și Krysia. Maria îmi dădu o grămăjoară de haine curate, care nu erau ale mele – fără să ne spunem un cuvânt măcar, ea mă privi direct în ochi, ceea ce era tot ce voiam eu să știu. De îndată ce ușa se închise, am început să caut cu înfrigurare în grămadă, în care am găsit un bilet scris în grabă și în care am putut să citesc: „Te rog să mă ierți pentru cele întâmplate, le-am spus că este numai vina mea și că este numai o neînțelegere. Kempa face tot ce poate ca să te ajute.” Iarăși Kempa. Știam eu că n-o să piardă timpul! Arzând de nerăbdare, am mai avut de așteptat o zi până să fiu salvat, când Kempa și un gardian m-au chemat.

– Știi, ești al naibii de norocos, spuse Kempa mai târziu. M-am chinuit groaznic să-i conving să-ți dea drumul. Maria le-a spus că este bolnavă și, cum avea nevoie de ajutor „urgent”, primul lucru la care s-a gândit a fost să bată în perete pentru a atrage atenția – iar tu ai fost singurul care a răspuns. I-au făcut însă și ei zile grele.

Mă sfătui să trec pe la birou când aveau să mai fie de gardă Froh și „Față-de-Broască” și să-mi cer scuze.

– Ar fi un gest de diplomatie în situația dată, adăugă el.

Deși ideea de a-mi cere scuze celor două canalii îmi stătea în gât, am făcut cum a zis el, și încă în germană. Cu prima ocazie, i-am mulțumit Mariei pentru rolul jucat în eliberarea mea și n-am putut decât să zâmbesc gândindu-mă la minciuna cu nevoia ei urgentă de ajutor.

Incidentul a fost consemnat în registrul oficial al închisorii și, cu toate că, ulterior, a fost adus în discuție într-una sau două ocazii despre care voi vorbi mai târziu, se pare că el n-a avut nicio influență asupra deznodământului evenimentelor.

Dumnezeu știe cât de puține lucruri stârneau râsul la Montelupich. Cu toate acestea, se mai ivea câte o ocazie, ca o adevărată și binevenită ușurare.

Nu este de mirare că micul informator *Volksdeutsch*, tâmplar de meserie, care poate că ar fi trebuit să fie mai degrabă compătimit decât detestat, era un paria în celula noastră și, în același timp, ținta unor farse. Încerca să comunice cu noi, ceilalți, iar eforturile lui erau chiar jalnice uneori, stârnind adesea reacții batjocoritoare. Se pare însă că era prea bătut în cap ca să-și dea seama de asta. Într-o seară, când el dormea, un deștept îi prinse saboții de podea cu șuruburi, după care strigă: „Domnule Samek, sunteți chemat imediat la camera gardienilor.” Arătând ca un cocoșel zbârlit, Samek se ridică drept pe priciul său ca și cum ar fi fost propulsat de o catapultă, lovindu-se cu capul de priciul de deasupra. Apoi, se dădu jos anevoie din pat, îmbrăcat în indispensabile și bluză de corp și, uitând să-și pună pantalonii, sări în saboții imobilizați. Cum aceștia nu se mișcă din loc, el veni de-a berbeleacul pe podea, țipând scurt și, furios din cauză că fusese batjocorit, se împăună și amenință că ne va reclama gardienilor – ceea ce și făcu. Când se întoarse de la camera gardienilor, a fost întâmpinat de un cor vesel de glasuri care voiau să știe ce au spus „ei” despre asta. „O să vedeți. O să vedeți”, mormăi el, dar nu se-ntâmplă absolut nimic.

Cu o altă ocazie, nefericitul Samek se întorcea într-o seară de la Helclow, unde lucrase, și se plângea că-l durea tare burta.

– Dle Vladek [Czajka, frizerul], puteți să-mi dați ceva care să-mi mai aline durerea? se văicări acesta. Mă doare îngrozitor. Ultima dată când mi-ați dat un medicament, a mers de minune.

Acum, Vladek n-avea niciun medicament.

– N-am nimic, dle Samek, veni răspunsul blând al lui Valdek.

Samek nici nu vru să audă și îl imploră pe Vladek să-i dea poțiunea magică.

– Dar trebuie să aveți ceva pentru durerea mea.

– Dle Samek, chiar nu am niciun medicament.

– Dar trebuie să aveți ceva...

În cele din urmă, disperat, Vladek își „aminti” brusc că avea ceva care să-i fie de folos.

– Bine, dle Samek, vă voi prepara ceva, dar o să-mi ia ceva timp. Vi-l aduc eu.

– Fiți binecuvântat, dle Vladek, fiți binecuvântat, mormăi Samek umil.

În scurtă vreme, Vladek apăru cu o ceașcă în mână.

– Iată, dle Samek, beți asta. O să vă facă bine.

Samek lipăi nerăbdător, iar după câteva minute ne anunță că se simțea mult mai bine. Toată noaptea n-am mai auzit niciun cuvânt de la el. Am aflat mai târziu că acest medicament infailibil era de fapt o combinație de „cafea” rece, săpun, apă de colonie și puțină apă de la spălatul părului.

Crăciunul anului 1942 a fost foarte ciudat. Ca de obicei, punctul culminant l-a reprezentat sosirea camionului Crucii Roșii cu prețioasele-i pachete cu alimente și bidoane cu băutură tradițională de Crăciun, multă și hrănitoare, care a fost împărțită fiecărui prizonier. Deși nu era destinat prizonierilor germani, au primit și ei un bidon întreg împărțit de către gardieni. Un bidon era de ajuns pentru a hrăni de zece ori numărul lor.

Pe 24 decembrie, în Ajunul Crăciunului, stăteam toți liniștiți la masă, delectându-ne cu bunătățile primite, vorbind și încercând să nu ne gândim la lumea urâtă din jurul nostru și la existența noastră precară. Kempa se gândi că poate era bine să-i invităm pe gardienii de serviciu la o „băutură”, în semn de bunăvoință. „Le vom arăta că știm să ne purtăm în mod civilizată chiar dacă ei nu știu”, explică el, dar ideea nu a fost aprobată de toată lumea.

Eu am spus că n-aveam de gând să le urez „sărbători fericite”, dar Kempa tot credea că ideea lui ne va oferi măcar un avantaj moral în

ziua respectivă. Chestiunea n-a mai fost supusă la vot, dar majoritatea și-a dat până la urmă, cu multă reticență, acordul. Ca urmare, nu doar gardienii aflați de serviciu ne-au vizitat, ci și alții, aflați în trecere, au venit să ne ureze „sărbători fericite”, inclusiv câțiva *arbei* germani. Zimmer, nebunul bucătar german, se așază la masa noastră cu o halbă de bere (ceea ce aveau voie) și începu să se delecteze cu bunătățile noastre. Curând, totul se transformă într-un fel de serată a pălărierului nebun, cu Zimmer, pe jumătate beat, și Kempa, cât se poate de treaz, cântându-i în strună neamțului, de parcă ar fi format amândoi un involuntar cuplu de comedianți. Între toasturile repetate închinat păcii și prieteniei veșnice, amândoi se îndopară unul pe celălalt cu delicioasele paste făinoase până când le ieșiră pe urechi. După aceea, Kempa rosti un discurs simplu și binevenit, urmat de Zimmer care, ceva mai treaz de data aceasta, reuși să rostească un discurs scurt, surprinzător de impresionant, în germană. Nu l-am crezut niciodată în stare de asemenea sentimente umane autentice. A stat cu noi multă vreme și se pare că i-a făcut plăcere compania noastră. Unii *arbei* au primit pachete de acasă, dar eu nu primisem niciun semn de viață de la Varșovia din vară, lucru care nu m-a îngrijorat din cale afară, pentru că acum eram convins că totul era bine și nu voiam ca mama să mai facă alte sacrificii, mai ales acum, când aveam mai multă mâncare și condiții mai bune datorită slujbei mele de *arbeiter*.

Într-o zi, a început să mă doară groaznic măseaua, durerea persistând zile în șir până când n-am mai luat-o în seamă. Din fericire, Vladek Czajka mi-a dat niște calmante Kogutek, care mi-au mai alinat suferința. Știam că infirmeria avea ustensilele necesare, dar nu era nimeni care să mă ajute. Stomatologia nu intra în agenda închisorii. Atunci, cineva a spus că exista un prizonier pe undeva care avea un talent minunat să extragă dinți fără anestezic. Acum deja nu mă mai interesau amănuntele și voiam doar să-mi fie scoasă săcăitoarea măsea. Gardianul ucrainean cel cumsecade spuse că a auzit de acest vrăjitor și că-l va căuta pentru mine. A fost om de cuvânt și mi-a aranjat să mă-ntâlnesc cu el a doua zi. Am așteptat împreună în infirmerie la ora stabilită, iar un alt gardian a venit cu doi bărbați.

– Iată-i, anunță el.

– Și cine-i pacientul?

– Eu sunt pacientul, dar de ce sunteți doi? am întrebat eu.

– Suntem frați și lucrăm mereu împreună. Fratele meu este specialistul, iar eu sunt asistentul lui – eu o să te țin.

M-am așezat pe un scaun, în timp ce asistentul îmi prinse capul cu putere.

– Gata – atunci începem. O să fie scoasă înainte să ai timp să te gândești la ea.

Specialistul îmi prinse măseaua cu o pensă și, cu o mișcare extraordinară de împingere, răsucire și smulgere, extrase molarul. După clătirea cu permanganat, chinul luă sfârșit. Metoda era brutală, dar eficace, și a meritat să suport durerea ce a urmat.

– Tomek, cred că acum te cunosc destul de bine ca să am încredere în tine. Kazek mă ajută deja de ceva timp, dar dacă mă puteți ajuta amândoi, ar fi și mai bine. Vorbitorul continuă pe un ton liniștit și serios: Am nevoie, din când în când, de informații despre anumiți prizonieri. De exemplu: știi dacă un prizonier este în zona ta? Dacă este, a fost el interogat, iar dacă a fost, cu ce rezultat? Voi mai vrea și niște liste cu toți prizonierii noi și să știu ce s-a întâmplat cu anumiți prizonieri, adică dacă au fost trimiși la Auschwitz sau în altă parte. S-ar putea să-ți cer să încerci să afli asemenea lucruri despre un anumit prizonier în orice moment și, bineînțeles, s-ar putea să mai fie întrebări la care va trebui să se dea un răspuns dacă se va putea.

Interlocutorul meu era Vladek Czajka, plăcutul, delicatul frizer, al cărui comportament liniștit și fermecător putea păcăli pe oricine.

– Vladek, știi că te poți bizui pe mine, dar îmi poți spune un lucru? Dacă nu poți, nu mi-l spune, dar ce naiba faci cu toate informațiile astea?

– Nu știu dacă trebuie să afli, dar eu am voie să mă duc în oraș [Cracovia] pentru cumpărături. În definitiv, trebuie să-mi refac mereu stocul. Bineînțeles că sunt escortat de un gardian sau doi și întotdeauna mă duc la aceeași farmacie. Ei bine, farmacistul care mă servește este omul meu de legătură. Așa cum îți poți închipui, tactica nu dă rezultate dacă gardienii sunt atenți, dar de cele mai multe ori sarcina asta îi plictisește, devin neglijenți și interesați de alte lucruri din prăvălie; atunci este în regulă. Mai trebuie să adaug ceva?

Am acceptat să-l ajut fără nicio rezervă. Kazek aduna de ceva vreme informații pentru Vladek fără ca eu să știu. Acum, ocupându-ne amândoi cu așa ceva, sarcina putea fi îndeplinită mai ușor.

Două perechi de ochi care observau venirea și plecarea prizonierilor erau mai bune ca una singură. Una dintre misiunile noastre zilnice era să socotim numărul prizonierilor din fiecare celulă și să scriem cifra pe ușa celulei. Cifra totală era apoi transmisă la camera gardienilor. Sarcina aceasta însă nu revenea întotdeauna *arbeiterilor*, o îndeplineau și unii gardieni. Cum se proceda? Se bătea pe rând la ușa fiecărei celule și se întreba câți prizonieri erau înăuntru. Celulele „solitare” nu presupuneau, bineînțeles, niciun calcul. Așa cum am arătat deja, această operațiune de rutină ne oferea posibilitatea de a culege informații, cum ar fi numele prizonierilor etc. Trebuia totuși să avem mare grijă, pentru că dacă erai văzut vorbind cu un prizonier „prin ușă”, urmările puteau fi dezastruoase. Mai mult, vocile se auzeau foarte bine pe coridoare. Când era nevoie să se strângă informații urgente într-un moment nepotrivit al zilei, de exemplu, obișnuita curățenie se dovedea a fi de o valoare inestimabilă. În acel moment, îmi procurasem o pereche de pantaloni de trening care aveau elastic la manșetă și îmi erau de mare folos. După fiecare expediție de culegere a informațiilor și după ce făceam repede niște însemnări pe o bucată de hârtie, o strecuram în pantaloni, unde era prinsă bine la bază. După ce informațiile îi erau transmise lui Vladek, hârtia era ruptă în bucățele și aruncată la toaletă.

Astfel, după o anumită perioadă, Vladek Czajka putea să-i transmită farmacistului, omul său de legătură, numele multor prizonieri, însoțite de alte amănunte pe care reușeam să le culegem de la ei. Știam de multă vreme că, în afară de Vladek, erau și alții care aveau nevoie de informații. Observatori pasionați ai curții închisorii, precum Otahalik și Peszkowski, care stătuseră înainte în celula 152, erau întotdeauna foarte atenți la orice schimbare apărută în situația obișnuită – fețe noi printre *arbeiteri*, ori altceva, oricât de mărunț. Vederea limitată pe care o aveau din celula 152 s-a dovedit a fi suficientă pentru a observa mișcările oamenilor din curtea aflată dedesubt, mai ales sosirea doamnelor de la Crucea Roșie cu vechiul lor camion. O privire de ansamblu asupra curții revelă în curând faptul că, în vreme ce una dintre bunele doamne discuta cu un gardian, cealaltă dispărea treptat din raza vizuală a acestuia, ducându-se în spatele camionului și având un schimb de cuvinte cu unul dintre *arbeiterii* care trudeau. Dar vai, la un moment dat, aceștia au fost prinși

și duși în camera gardienilor, dar se pare că au reușit să-i convingă pe gardieni că a fost vorba despre o discuție nevinovată cu privire la operațiunea de descărcare și despre nimic altceva.

Apoi, la Crăciunul din 1942, pentru prima oară, am făcut parte dintre *arbeiterii* chemați să descarce micul camion. Nu-mi venea să cred ce noroc aveam. Lucrând în tăcere, mi-am dat foarte bine seama că doamnele se uitau discret la noi tot timpul, întrebându-se, poate, cine eram, din moment ce nu mă cunoșteau, iar pe Kazek îl știau bine din vedere. Nici măcar n-am putut să le mulțumim pentru tot efortul extraordinar depus de ele în tentativa de a ne ajuta să rămânem în viață!

Cu următoarea ocazie, de Paștile anului 1943, la apogeul activităților noastre de culegere a informațiilor, clopotul închisorii anunță din nou sosirea camionului Crucii Roșii. Strigați de un gardian, câțiva dintre noi au început să descarce prețioasele pachete cu alimente, însă, între timp, am observat că una dintre doamne a trecut în dreptul meu, timp în care tovarășa ei a început o conversație cu gardianul. Mișcarea era inconfundabilă. Manevrând în mod voit stângaci pachetele, m-am aplecat și am murmurat „*slușam*” („ascult”).

– Îl știi pe unul Sasorski? șopti ea.

– Da, am răspuns eu și, sărind din camion, am cărat câteva pachete și le-am stivuit în pridvorul de la intrarea în închisoare. Când m-am întors la camion, ea era încă acolo. Am sărit în camion și, prefăcându-mă din nou că manevrez în mod stângaci pachetele, m-am aplecat, încercând să mă fac cât mai nevăzut.

– O duce bine?

– Da, se ține bine, am răspuns, știind că mesajul va fi transmis rudelor neliniștite. Era cât se poate de vag, dar chiar și aceste frânturi de informații însemnau foarte mult. Pe fața ei se zări un zâmbet abia schițat, după care se depărtă și se alătură tovarășei ei.

Eram fericit că eforturile noastre se dovedeau a fi folositoare, așa cum se poate vedea din acest incident, în schimb eram frustrați din cauza incapacității noastre de a urmări soarta diverșilor prizonieri după repartizarea lor în alte părți ale închisorii. Aceasta se datora bineînțelese separării aproape perfecte a acestor zone una de cealaltă. În aceste condiții, ne bazam pe propriile observații, ca și pe cele ale altora și pe remarcile ciudate făcute de *arbeiteri* din alte zone, precum și pe speculații și zvonuri.

De obicei, celulele de la parter și subsol erau ocupate pentru relativ puțină vreme; cu excepția germanilor, ceilalți prizonieri erau în cele din urmă repartizați la primul și al doilea etaj. Printre excepții se afla însă și o tânără femeie. Surprinzător, ea părea întotdeauna veselă și indiferentă până când Kazek a reușit să-i afle adevărata identitate.

– Oh, sunt spioană, îi spuse ea. Este foarte adevărat – sunt o spioană rusoaică și știi ce-mi vor face.

Din câte știam, nu fusese niciodată maltratată fizic și, uneori, reușise să poarte conversații animate cu doi tineri SS-iști încarcerați într-o celulă alăturată. Ca să se facă auziți, acest schimb de cuvinte avea loc pe un ton foarte ridicat care se auzea probabil în jumătate din închisoare, motiv pentru care, așa cum era de anticipat, gardienii i-au pus capăt. Pentru a face timpul să treacă mai ușor, ea scrijeli pe pereții celei sloganuri comuniste și schițe pe teme patriotice care înfățișau soldați și tancuri sovietice avântându-se într-un atac năvalnic. Curios este faptul că ea părea a fi oarecum respectată de gardieni, iar după multe luni de captivitate, n-am putut decât să presupunem că, într-o dimineață, în primele ore ale zilei, a fost luată și executată. În orice caz, celula ei a rămas goală, doar cu sfidătoarele desene de pe pereți, ca o mărturie absolută a spiritului ei nesupus.

Primăvara lui 1943 a adus un nou val de prizonieri la Montelupich, majoritatea evreice. Se spunea că femeile urmau să fie deportate în Canada potrivit unui acord încheiat între germani și o organizație internațională de ajutorare. Nouă, toate acestea ni se păreau foarte suspecte, și abia după încheierea războiului s-a aflat că naziștii au apelat de fapt la acest soi de păcăleală. Promițându-le că vor fi duși în siguranță în sanctuarul unei țări neutre, în virtutea unui acord internațional, ei au trimis de fapt mii de evrei la moarte în lagăre de concentrare. Între timp, cât au stat la Montelupich, evreii au fost tratați cu brutalitate, dar, pentru că erau prea mulți, n-am putut face mare lucru pentru a le ușura nefericita soartă. Nu-i puteam ajuta decât atunci când era de gardă tânărul nostru ucrainean, care închidea ochii la porțiile suplimentare de supă și pâine pe care li le dădeam.

La Montelupich au stat ceva timp și doi prizonieri britanici de război. Unul dintre ei, Griffiths, galez, mi-a spus că fusese capturat inițial pe insula Creta, iar ulterior, după ce a fost transferat la un etaj superior, l-am mai văzut de două ori, arătând epuizat și slab. A stat

multe luni acolo, dar nu știu ce soartă a avut mai departe. Celălalt era Tom Blanche din RAF. Ganter, *gasmeisterul*, a ținut să mă informeze de prezența lui în camera de deparazitare – lucru care m-a făcut să mă gândesc de ce a trebuit să-mi spună asta. Oricum, am hotărât să profit de ocazie și să mă duc la subsol sub pretextul măturării coridorului. Din fericire, nu se vedea niciun gardian. L-am remarcat imediat pe Blanche în grupul de prizonieri care așteptau să li se înapoieze hainele deparazitate. I-am făcut semn și m-am identificat, dar l-am făcut să înțeleagă că trebuia să nu spună nimănui nimic despre întâlnirea noastră. Am vorbit pe scurt despre mersul războiului, și-mi amintesc că mi-a spus despre moartea ducelui de Kent într-un accident de avion. Blanche a plecat la scurt timp după aceea, petrecându-și restul captivității într-un „stalag”¹. Războiul a făcut de fapt posibile multe întâlniri ciudate.

Cu altă ocazie, am fost chemat la administrație. M-am dus, alarmat, gândindu-mă la ce mă putea aștepta. Acolo, Zander, șeful administrației închisorii, mă anunță că avea nevoie de ajutor și mă conduse la o ușă care fusese întotdeauna încuiată, făcându-ne să ne întrebăm ce secret întunecat ascundea în spatele ei. Nici eu, nici Kazek n-o văzuserăm folosită vreodată. În încăpere era o grămadă uriașă de genți assortate, pachete și valize deteriorate care ajungea practic până în tavan. Am fost surprins când mi-am dat seama că asta era tot ce mai rămăsese de la atâția oameni sărmani trimiși să fie executați pe parcursul lunilor și al anilor.

– O să mă ajuți să cotrobăi prin lucrurile astea. Căutăm mesaje secrete. Dacă găsești vreunul, mi-l dai mie, ordonă el pe un ton tăios.

Doar gândul că voi scotoci prin lucrurile private, intime, ale unor oameni mă făcu să mă simt rău. Nu puteau fi lăsate așa cum erau? Oare nu făcuseră deja destul omorându-i pe toți acești oameni? Chiar trebuiau să scormonească prin resturi asemenea gunoierilor și să jubileze?

Fără a mai spune ceva, se puse pe treabă cu mult zel, în timp ce eu ezitam.

– Haide, haide, caută! strigă el.

---

¹ Lagăr pentru prizonierii de război. (n.tr.)

Luând o valiză, am deschis-o cu grijă și m-am uitat la ce conținea, nevrând să deranjez nimic.

– Nu, nu, nu! Trebuie să faci așa, se răsti el și, smulgându-mi valiza, îi răsturnă conținutul pe jos. Din fericire, era atât de absorbit de propriile eforturi, încât părea să-mi acorde prea puțin atenție. Deveni însă repede evident faptul că descoperise deja câteva bilețele cu mesaje patetice pe care le arăta triumfător. Mai mult, începu să scoată la iveală, cu chiote de plăcere, diverse lucruri femeiești cu volănașe, pe care le punea deoparte, într-o grămadă separată. Lua-te-ar naiba! Fără îndoială, gândeam eu, că acestea vor împodobi cândva trupul gras al doamnei tale – sau al amantei!

Am reușit totuși să fac ceva pentru a împiedica acest jaf de proporții – am început să lucrez mai repede decât el. Cum nu era interesat doar să găsească mesaje, ci era în mod evident pus și pe furat, am avut o șansă, căci, în nerăbdarea lui, era mai puțin atent la mine. Mi-am dublat eforturile, străduindu-mă cât puteam de mult și de convingător, dar abia atingând lucrurile. Treceam repede de la un pachet la altul și de la o valiză la alta, lăsând multe mesaje intacte. O vreme, totul a mers bine, dar știam că n-o să dureze prea mult. Zander începu să se neliniștească din cauza aparentului meu insucces, așa încât, în cele din urmă, a trebuit să-i dau două bucăți de hârtie, închizându-i astfel gura.

A doua zi, a sosit camionul Crucii Roșii, iar noi am fost puși să încărcăm în el toate acele lucruri personale, pentru a fi înapoiate rudelor. Întreaga operațiune mi-a produs un sentiment de tristețe și dezgust; am avut însă și un strop de consolare – plăcerea de a-l fi păcălit pe Zander.

Veștile despre lumea de dincolo de zidurile închisorii erau puține, deși, în 1943, știam foarte bine că soarta războiului devenise favorabilă Aliaților. Victoria de la Alamein, în nordul Africii, și apărarea Stalingradului de către ruși ne gâdilară plăcut urechile, iar noi ne rugam ca nimic să nu schimbe acest curs al evenimentelor. Cum avea să ne găsească sfârșitul războiului pe noi, cei de la Montelupich, era un lucru prea greu de anticipat și nu vorbeam niciodată despre el. În cel mai rău caz, ce șansă aveam dacă germanii hotărâu să ne șteargă de pe fața pământului înainte de a se retrage în patrie? Trăiam cu speranțe, așa cum n-o mai făcusem niciodată până atunci. Propriul meu

optimism n-a cedat niciodată în fața ideii că puteam să nu mai revăd niciodată Anglia.

Trecuse aproape un an de la primul meu interogatoriu și, deși extrem de îndepărtată, posibilitatea de a evada nu trebuia desconsiderată. Eu și Kazek vorbeam despre felurile în care se putea fugi de la Montelupich, iar la sfârșit am tras concluzia că numai unul avea șanse de reușită. El și-a amintit o situație ciudată în care un *arbeiter* se oferise să lucreze în Reich, fiind, de fapt, „ajutat” de unul dintre gardieni. Planul a funcționat, iar norocosul prizonier a fost trimis să lucreze la o fermă. Dacă putea fi aplicată din nou, această idee părea a fi de o mie de ori mai bună decât aceea de a lăncezi între zidurile închisorii. În plus, fuga de la o fermă era o variantă mult mai simplă. Cu cât mă gândeam mai mult la ea, cu atât ideea îmi plăcea mai mult, deși, ulterior, optimismul meu începu să se afunde în cea mai cruntă deznădejde în momentul în care mi-am dat seama cât de improbabilă era. Gustav și tovarășii săi încă nu terminaseră cu mine, iar după aceea, se putea întâmpla orice. Trebuia să dau uitării această idee și să am răbdare.

Între timp, schimbări bizare erau pe punctul de a se produce la Montelupich. Comandantul Martin plecă în acompaniamentul unor urale potolite, locul lui fiind luat, după câteva săptămâni, de *Oberscharführer* Wedemeyer. Dacă era să ne luăm după aparențe, Wedemeyer părea a fi o altă mâncare de pește, și am avut dreptate. Era un bărbat chipeș, de vreo patruzeci de ani, înzestrat cu acea calitate rară numită „politețe”. Este incredibil cum, aproape instantaneu, starea de încordare din toată închisoarea s-a mai domolit, ceea ce a început chiar să se reflecte în comportamentul gardienilor. Apoi, ca printr-o minune, fiecărui prizonier i s-a dat un prețios *bedarfschein* (cerere de pachet de acasă), lucru care lipsise în mod evident în lunile trecute. S-a simțit de asemenea o îmbunătățire a calității hranei și, culmea culmilor, ni se dădu o rație de margarină.

Mi-am completat cererea de pachet și am hotărât s-o trimit pe adresa Haniei, deși nu știam dacă mai locuia în acel apartament. M-am gândit că era totuși prea riscant s-o trimit pe adresa mamei – oricum, nu puteam fi sigur unde stătea. Merita să încerc însă, iar dacă Hania o primea, cel puțin îi dădeam un semn că mă aflam încă la Montelupich.

Din păcate, „minunea” lui Wedemeyer nu ținu mult. Din motive necunoscute nouă și pe care le puteam doar bănuî, bunăvoința lui Wedemeyer se sfârși brusc într-o lună. Vladek Czajka a fost dat afară din salonul său „exclusiv”, iar acesta a fost transformat într-o celulă obișnuită în care a fost condus, cu toată ceremonia cuvenită rangului său, Wedemeyer însuși. Așa a devenit el prizonier în propria-i închisoare. A rămas acolo vreme de câteva săptămâni, dispărând în cele din urmă cu totul, iar cu el s-au dus și speranțele noastre pentru o viață mai bună.

Cam în acea perioadă, Kazek apăru într-o dimineață palid și foarte agitat, spunându-ne că o tânără femeie dusă într-o celulă de la subsol cu o seară înainte fusese găsită spânzurată și că el, împreună cu un gardian, a trebuit să coboare cadavrul. Deși obișnuit să asiste la foarte multe tragedii, omul se prăbuși și începu să plângă amarnic de durere.

Cu o altă ocazie, măturam coridorul principal când tânărul gardian ucrainean trecu repede pe lângă mine și dispăru în birou, de unde reapăru cu o pușcă și o luă sărind în sus pe scările care duceau la primul etaj. Înainte însă de a ajunge acolo, se auzi o împușcătură, urmată de o vânzoleală teribilă. Ulterior, ne-a spus că un prizonier pe care-l escorta îi luase revolverul din toc și se împușcase.

Înțelegeam foarte bine traumele îngrozitoare pe care le sufereau noii prizonieri, mai ales când îi așteptau interogatoriul și, poate, tortura. Șocul arestării urmate de încarcerare era suficient să împingă pe cineva la o măsură atât de disperată.

În vara lui 1943, am remarcat că unii dintre gardienii germani se întorceau din concediul pe care îl făceau în Reich cu o expresie de nemulțumire pe față și mai puțin aroganți ca de obicei. Chiar și uriașul Allkamper, care amenințase că voi fi „împușcat în zori” la venirea mea la Montelupich, devenise într-atât de prietenos, încât îți dădea senzația că-i simpatiza pe prizonieri. Ne întrebam dacă vom asista la o schimbare radicală a atitudinii lor generale față de noi, având în vedere că destinul le devenea tot mai nefavorabil, un gardian recunoscând că, în țară, situația era proastă din cauza bombardamentelor Aliatilor. Niciodată însă nu ne-am permis să fim prea optimiști. Sosirea unui nou comandant a spulberat repede orice speranță pe care ne-am fi putut-o

face din acest motiv. O nulitate și un birocrat absolut, el a reinstaurat vechiul regim. Așa că am luat-o iar de la capăt.

Allkamper ne chemă pe mine și pe Kazek să-l ajutăm la o sarcină neobișnuită. Primise autorizație în mod evident de la centru, iar noi îl urmam pur și simplu în timp ce el ne conducea dincolo de porțile închisorii, în stradă. După câteva minute de mers pe jos, am ajuns într-o zonă aglomerată a orașului, amestecându-ne în mulțimea care se îmbulzea pe trotuare, de parcă am fi făcut parte din peisaj. A fost ceva ce ne-a produs amețală și, într-un sens, ne-a luat prin surprindere – eram total nepregătiți pentru așa ceva. Să fugim? Cum eram doi, trebuia să acționăm într-o manieră coordonată și să avem un oarece plan. Ar fi fost dezastruos ca unul dintre noi s-o ia deodată la fugă. Nu era atât de simplu pe cât se părea, căci, oricum ar fi fost, Allkamper ne urmărea cu multă atenție, iar „discuțiile” dintre noi doi erau *verboten* [interzise – n.red.].

În cele din urmă, am ajuns la cunoscutul sediu al Gestapoului din strada Pomorska. Majoritatea clădirilor din oraș aveau o curte interioară, cu straturi de flori și spațiu de parcare. În mijlocul acestei curți însă, care nu era cu totul lipsită de decorațiuni florale, se aflau un cal și o căruță. După ce am fost conduși la etajul al patrulea și am intrat într-o încăpere plină cu obiecte de mobilier, ni s-a spus să cărăm jos lucruri până umpleam căruța. Ne-am muncit vreo oră-două, iar când căruța s-a umplut, ne-am întors la Montelupich. Allkamper ne-a spus că se muta cu locuința și că, în ziua următoare, aveau să fie mai multe de făcut.

A doua zi, Allkamper a reușit să ne ia cu Buickul negru despre care deținuții de la Montelupich își aminteau cu oroare, pentru că servea la transportul prizonierilor în strada Pomorska pentru interogatoriu. Am fi preferat să mergem pe jos, cum merseserăm cu o zi înainte. Deși nu aveam experiență în manevrarea obiectelor de mobilier de asemenea dimensiuni și greutate – care erau masive, ca să nu spun mai mult, și se aflau la etajul al patrulea, – am reușit. Odată treaba făcută și căruța încărcată până sus, am luat-o din loc, noi, cei trei, urmând-o agale pe jos. Căruța fusese închiriată sau, mai probabil, confiscată în acest scop, iar căruțașul, cu care n-aveam voie să vorbim, numai fericit nu era.

Mergeam anevoie, ajungând la un drum suburban pavat cu piatră brută, așa încât trebuia să aranjăm întruna încărcătura ca să nu se strice

ceva. Într-un sfârșit, ne-am oprit în fața unei vile frumoase, care era noua casă a lui Allkamper.

După ce am descărcat obiectele pe trotuar, căruței i se dădu voie să plece. Cărând primul obiect greu la etajul întâi, am fost surprinși să le găsim deja acolo pe soția și fiica lui Allkamper. La început, Allkamper a stat cu ochii pe noi, urmărindu-ne fiecare mișcare, curând însă, vigilența i se mai diminuează și, deodată, ne-am trezit singuri pe drum!

– Doamne, ce șansă avem să fugim, îmi amintesc că i-am zis lui Kazek. Nu era însă momentul potrivit. Nu încă.

Pentru prima oară, aveam ocazia să vorbim nestingherit și ne-am dat seama că aveam șanse și mai mari să facem asta manevrând obiectele mai grele, când era mai greu să le „întoarcem”. Pentru a-l testa pe Allkamper, am tras cât am putut de timp cu un bufet deosebit de greu, până când omul apărui în ușă. Am măsurat din priviri drumul și zona înconjurătoare. Drumul era complet drept și monoton, majoritatea caselor fiind aliniate pe acea parte a drumului pe care ne aflam și noi, iar în spatele lor, la o oarecare distanță, se aflau liniile de cale ferată dinspre care puteam auzi sunetul trenurilor trecând pe la macazuri. Pe partea opusă nu prea găseai locuri în care să te poți ascunde, iar circulația pe drum era inexistentă – nu trecea nicio mașină sau camion în care să poți sări. Situația nu era deloc promițătoare.

Ne-am mișcat greu și cu următorul obiect masiv; este inutil să vă mai spun că Allkamper apărui din nou. Nu voia să riște nimic. Ne-am dat seama acum că singura noastră șansă era să alergăm ca nebunii de îndată ce duceam sus un obiect și ne-ntorceam după următorul. Astfel, cu ceva noroc, puteam conta pe un avans de vreo patru minute.

Apoi veni însă întrebarea hotărâtoare – nu-mi mai amintesc care dintre noi a pus-o:

– Știi ce se va-ntâmpla cu ceilalți dacă noi fugim? Nu vor avea milă față de ei. Oare chiar am putea trăi cu gândul ăsta?

Și, bineînțeles, era perfect adevărat. Nici Convenția de la Geneva, nici altă convenție cu privire la drepturile omului nu se aplicau vreunuia dintre noi. Libertatea noastră nu merita represaliile care aveau să se abată asupra prietenilor noștri din *arbeitszelle* în primul rând și, inevitabil, asupra familiei lui Kazek din Cracovia în al doilea rând, ca să nu mai vorbesc despre mama, în cazul în care o găseau. Aceasta era problema care ne-a împiedicat să acționăm.

După ce ne-am terminat în sfârșit treaba, Allkamper ne invită înăuntru și ne conduse în sufragerie. Acolo, așezate la masa pregătită cu gustări, se aflau planturoasa lui soție și fiica sa. Dintre toate experiențele, aceasta a fost cea mai ciudată.

Stăteam în jurul mesei bând ceai cu omul care ne-ar fi împușcat dacă am fi făcut o mișcare greșită. În ceea ce o privește pe nevastă-sa, aceasta stătea lipsită de orice expresie, fără niciun pic de blândețe pe fața ei lată; fiica ei, destul de slăbănoagă, cu părul împletit în coadă și palidă, stătea lângă ea, devorând în tăcere un sandvici. Parcă eram la petrecerea cu ceai a pălărierului nebun, iar conversația se purta într-o manieră politicoasă și prețioasă, dar poate că undeva, într-un alt moment și-ntr-o altă lume, am fi fost cu toții niște oameni obișnuiți. Însă nu acum.

După ce ne făcuserăm speranțe atât de mari, eu și Kazek ne simțeam acum descumpăniți. N-avea însă niciun rost să ne plângem de milă pentru că nu reușiserăm să fugim.

Cine era familiarizat cu traiul din Europa Centrală cunoștea foarte probabil unul dintre flagelurile vieții de zi cu zi, deși „viața de noapte” ar fi o expresie mai potrivită. Mă refer în mod deosebit la ploșnițe. Acești mici monștri au obiceiul de a se băga în cele mai accesibile colțuri și crăpături din cadrele paturilor, unde se înmulțesc și se bucură de tot confortul domestic. Vietăți mai ales nocturne, ele devin foarte vizibile vara, când este cald și încep să mărșăluiască una după alta sau în formație aleatorie, strecurându-se încet sub așternuturi cu un singur scop – să sugă cât mai mult sânge cu putință din omul care stă întins pe ele, apoi, sătule, să se retragă încet asemenea unor balonașe care stau să explodeze. Dacă aprinzi lumina brusc în toiul nopții, le poți vedea căzând, luate prin surprindere, de pe tavan și pereți! Este o poveste simplă despre un om care, după ce a alungat din patul său supărătoarele insecte, a crezut că avea soluția perfectă pentru a le ține la distanță, punând fiecare picior al patului în câte un lighean cu apă, asemenea unui castel înconjurat de un șanț. Apoi, ducându-se fericit la culcare, se trezi doar pentru a constata că bestiile se parașutau de pe tavan. Era greu de luptat cu ele, iar vara lui 1943, care a fost fierbinte și secetoasă, le-a priit de minune, așa cum am descoperit spre marea noastră groază. Priciurile noastre de metal, stivuite pe trei niveluri,

erau pline de ploșnițe, iar singura soluție eficace a fost să le demontăm, să le ducem în curte și să le ardem cu o lampă de sudat.

Când un gardian striga numele cuiva și apoi adăuga cumplitele cuvinte „*zum erhorung*”, care însemnau „la audiere”, în realitate fiind vorba însă despre un interogatoriu, era destul pentru ca bietului om să înceapă să-i tremure genunchii. În cazul meu a fost așa: „Tomasz Kopystynski, *zum erhorung*!”

M-am întrebat dacă, de data aceasta, aveam să merg în Buickul negru până pe strada Pomorska, dar gardianul mă conduse pe lângă biroul administrației și mă băgă în celula alăturată, destinată interogatoriilor. Era, într-un fel, în sfera mea de responsabilitate, căci făcusem de multe ori curățenie în ea! Înăuntru nu era nimic, cu excepția unei mese și a două scaune, iar prins de perete, la o înălțime de aproape doi metri, se afla un rând de cârlige masive din metal, cu o mască de gaze atârând de unul dintre ele. Gustav era acolo, așteptând cu acel zâmbet crud pe față, în vreme ce tovarășul său, același german blond, stătea la masă în spatele unei mașini de scris portabile. Spre deosebire de Gustav, acesta nu părea a se implica vreodată în bătaia și maltratarea prizonierilor, ocupându-se doar cu scrisul la mașină. Mai degrabă, părea a avea o influență liniștitoare asupra lui Gustav.

Era o după-amiază fierbinte, iar Gustav părea foarte plictisit. Preambulul se desfășură în maniera obișnuită: Numele? Adresa? Data nașterii? Locul nașterii? etc. Vechea și obișnuita rutină.

– Acum, poate o să ne spui ce legătură este între tine și dna Markowska.

La fel ca în rândurile anterioare, am repetat povestea mea, cum că trecusem pe la ea în acea seară ca să întreb despre lecțiile de engleză, subliniind că, de fapt, nu știam despre ea decât că era profesoară de limba engleză.

– Ai învățat ceva germană de când ești înțemnițat? întrebă Gustav.

Am spus că am învățat, dar că, într-o bună zi, aș vrea să iau lecții ca lumea. În acel moment, se întoarse spre mine într-o criză de nervi și spuse strigând că povestea mea despre lecțiile de engleză era inventată de mine, fiind o mare minciună.

– Dacă nu ne spui adevărul, te vom lega de cadru și te vom bate până vei spune. Deci, ce ai de gând să faci?

Înainte de a putea spune eu ceva, interveni blondul:

– Uite ce-i, chiar nu este nevoie de asemenea amenințări. Și-i șopti ceva lui Gustav.

Eram convinși că, în acel moment, nu știau mai multe decât știuseră cu un an înainte, iar acest lucru îmi dădea curaj. Am spus din nou că evenimentele descrise de mine erau adevărate și că dna Markowska va confirma toate spusele mele.

– S-o ia naiba pe dna Markowska! mârâi Gustav. Știai că este implicată în activități menite să-i ajute pe dușmanii Reichului?

Am spus că nu știam nimic despre asta, încercând să par îngrozit chiar și numai de acest gând. Nu știam că, în calitate de agent al ei, puteam să fiu împușcat? Se uită la mine lung, cu cruzime. L-am asigurat că, pe lângă faptul că nu aveam habar de activitățile ei, n-aș fi vrut să fiu implicat în ele. Lucrurile păreau a lua din nou o întorsătură deosebit de urâtă.

A urmat apoi o pauză prelungită în cursul căreia ambii bărbați m-au studiat cu atenție, iar cel care a vorbit în cele din urmă a fost blondul de la mașina de scris.

– Când ai fost ultima oară la Dunkerque? întrebă el într-o engleză acceptabilă. Eu privii în gol, ca și cum n-aș fi înțeles, și am cerut să mi se traducă, dar cererea mea a fost ignorată, iar cei doi au început să vorbească încet între ei în germană.

Când interogatoriul în sfârșit se termină, Gustav deschise ușa și-mi spuse să ies. În timp ce părăseam celula, un glas strigă în englezește: „Hei, așteaptă o clipă.” Mi-am ținut respirația și am continuat să merg. Atunci, glasul a început a striga din nou: „*Warte mahl, warte mahl*”, ceea ce însemna același lucru în germană. În acel moment, m-am oprit și m-am întors oarecum nesigur. Poate că ar fi trebuit să răspund la trucul lor ieftin spunând „ce mai este?” în engleză. Amândoi așteptaseră să vadă reacția mea, dar, iritați în mod evident, mi-au făcut semn cu mâna să mă duc. Câștigasem acea rundă și, cu toate că fusese relativ scurtă, îngrozitoarea experiență mă vlăguia. Eram mai sigur ca oricând că, în ultimele douăsprezece luni, nu găsiseră nimic care să mă incrimineze. Dna Markowska nu fusese încă arestată și, de asemenea, nu începuseră s-o caute pe mama, căci, în mod evident, și ea era încă liberă.

Instinctul îmi spunea că voiau să termine cu toate fleacurile acestui caz și să scape de mine într-un fel sau altul. Întrebarea era cum aveau de gând să facă asta, iar răspunsul nu se lăsă mult timp așteptat.

Acum am hotărât că era momentul să urmez firul subțire al poveștii lui Kazek despre *arbeiterul* devenit lucrător agricol. N-aveam timp de pierdut. Următoarea întrebare era la cine să apelez și cum să pun în aplicare planul. Vladek Czajka părea a fi omul cel mai indicat. Încă o dată, așezat confortabil în vechiul său salon după ciudatul episod cu Wedemeyer, am așteptat momentul potrivit ca să-l întâlnesc.

– Da, așa este, începu el. Trebuie să se fi întâmplat cu vreo doi ani în urmă. Bautz este cel care a reușit să facă asta; are o fermă undeva în regiunea Poznan. Chiar este un om cumsecade și pot să pun pariu că ar da o mână de ajutor dacă ar putea.

Bautz se găsea deja la Montelupich când am ajuns eu acolo, iar reputația sa de om cumsecade și civilizat era bine cunoscută în rândul prizonierilor. El era un alt fenomen de la Montelupich, fiind surprinzător faptul că reușise să supraviețuiască atât de mult. Deși fusese transferat de curând în altă parte, trecea din când în când pe la salonul lui Vladek ca să se tundă. Vladek îmi dezvălui apoi cum proceda el cu unii gardieni, mai ales cu cei implicați în pregătirea listelor cu prizonierii care urmau să fie transportați la Auschwitz.

– Știi, îi așez în scaunul ăla, îi fac să se simtă bine, să se relaxeze, să uite de problemele lor și să se gândească la „migdale albastre” [în poloneză însemnând „dulci nimicuri”, „*niebieskie migdaly*”]. Apoi, când văd că sunt receptivi, încep să stau la taclale cu ei. În cele din urmă, îndrept discuția spre lucrurile care contează cu adevărat. Trebuie să am răbdare, pentru că metoda nu funcționează întotdeauna, dar de foarte multe ori ei sunt bucuroși să poată vorbi. De două ori, am reușit să-i fac să scoată numele unui prizonier de pe o listă. Doamne, ce noroc am avut.

Brusc, am auzit sunetul unor pași apropiindu-se.

– Ascultă, lasă totul în seama mea, spuse el repede. O să vorbesc cu Bautz despre asta și-ți voi da de știre când are să fie aici. Atunci vei putea veni ca și cum ar trebui să faci curățenie, iar eu îi voi spune: „Ah, acesta este băiatul de care-ți vorbeam.”

Am plecat din salon așa cum venisem, cu fârașul și mătura în mână, prefăcându-mă ca de obicei că fac curățenie.

Cuvintele lui Vladek erau încurajatoare, iar din acel moment am stat ca pe ghimpi, nevrând să mă gândesc la un eșec. După câteva zile, un *arbeiter* mi-a șoptit la ureche că Vladek voia să mă vadă. Când am intrat în „salon”, Bautz era acolo, iar Vladek m-a prezentat exact așa cum spusese. Era evident faptul că Vladek îl informase deja pe Bautz în privința planului, iar primul lui răspuns a fost acela că, înainte de a lua o hotărâre, trebuia să discute despre el cu cei care se ocupau de cazul meu. I-am explicat că fusesem interogat de două ori, iar el m-a întrebat cine se ocupa de cazul meu. Am răspuns că nu cunoșteam decât pe unul zis Gustav. Bautz dădu din cap aprobator, spunând că știa la cine mă refeream. I-am mulțumit lui Bautz și am părăsit „salonul”. Parcă aș fi făcut o cerere de angajare în circumstanțe perfect normale, iar potențialul angajator mi-ar fi spus că, mai întâi, trebuia să obțină niște referințe înainte de a se hotări. Cel puțin însă n-a respins din start ideea.

Zilele următoare au fost greu de suportat, prin cap îmi treceau tot felul de idei, mai ales despre cum puteam s-o „șterg” de la ferma lui Bautz! N-am spus nimic nimănui, cu excepția lui Kazek, în care știam că puteam să am încredere și care, în definitiv, îmi băgase în cap această idee de la bun început.

Zilele treceau fără alte evenimente, iar eu am început încet, încet să-mi pierd speranța. Mă întrebam dacă Bautz chiar avea să se bage singur într-o primejdie fără să știe ceva despre mine și pentru ce fusesem întemnițat. Îl admiram totuși. Apoi, într-o dimineață, când făceam ca de obicei curățenie în holul principal, Bautz apăru brusc și ridică mâna în semn de recunoaștere.

– Aaa, Kopystynski. Voi vorbi cu Gustav despre tine – de fapt, este chiar acum la el în birou. Hai să-l căutăm – ai spus că Gustav este, nu-i așa?

– Da, Herr Scharführer, așa-i, am răspuns eu.

Când am ajuns în hol, Gustav părăsise de fapt biroul și traversa deja curtea, îndreptându-se spre poarta principală. „Hei!” strigă Bautz, luându-se după el. Eu îi urmăream pe amândoi din hol, încercând cu înfrigurare să înțeleg ce discutau. Când, în sfârșit, s-au despărțit, Bautz s-a întors să-mi spună ce s-a întâmplat, iar ceea ce mi-a spus n-a fost deloc liniștitor.

În mod evident, cazul meu era încă investigat, iar eu trebuia să mă mai aștept la un interogatoriu. Deocamdată, nu-mi putea dezvălui mai multe, în afară de faptul că avea să încerce din nou altă dată. Părea realmente preocupat și nu se grăbea să plece. Am stat de vorbă ca de la bărbat la bărbat, într-un mod cât se poate de firesc. Acesta era Bautz, un „tovarăș bun”, într-adevăr o raritate, care speram să supraviețuiască războiului ca să apuce zile mai bune.

Am rămas cu tentația de a diseca fiecare cuvânt al discuției avute cu el pentru a găsi vreun semn dătător de speranță sau un mesaj implicit, singurul fiind de fapt cuvintele sale „voi încerca din nou altă dată”. Erau ele un indiciu? Pe de altă parte, spectrul unui alt interogatoriu începu să mă bântuie mai mult ca orice. Simțeam oarecum că acesta avea să fie ultimul, cel care urma să decidă dacă aveam să fiu trimis într-un lagăr de concentrare sau închis la Montelupich. Singurul remediu pe care-l aveam la dispoziție pentru a pune stavilă gândurilor bune și rele care-mi răvășeau mintea la nesfârșit și fără niciun rost era să mă deconectez și să-mi văd de treabă.

După plecarea lui Wedemeyer, mâncarea a devenit de la o săptămână la alta tot mai puțină, nu doar din cauză că anonimul lui succesor era absolut nepăsător, ci și din cauză că situația nefastă a Germaniei își punea și ea amprenta. După ce m-am îngrășat de când începusem să lucrez în *arbeitszelle* cu câteva luni în urmă, am început acum să simt din nou întruna dureri din cauza foamei. Într-o zi, mi-am dus la bucătărie cu gândul de a șterpeli câteva fărâme de pâine, dar, spre dezgustul meu, uriașul bucătar ucrainean nu a fost deloc de ajutor sau înțeleghător.

– Mâncare, mâncare? Cred că glumești, mințea acesta fără să clipească. Nu, amice, nu-i nimic, dar te poți uita în cazanul de colo, adăugă el cu sarcasm, arătând spre un cazan enorm din inox care fierbea încet. Du-te și te uită.

Întrebându-mă ce avea acesta atât de deosebit, am ridicat capacul, am aruncat o privire și l-am trântit imediat la loc. Dinăuntru se uita la mine, cu un surâs mortal încremenit, capul cu tot cu gât al unui cal, parțial scufundat în lichidul care bolborosea. Fusesse aruncat în oală întreg, așa cum fusesse desprins de pe carcasă, cu dinții îngălbeniți, ochi și coamă.

– Nu-i așa că-i bun? strigă ucraineanul râzând. Ți place? Ți fierb ca să pun zeama la ciorbă.

Momentul culminant al verii acelui an, 1943, l-au reprezentat niște zile pe care nu le voi uita ușor. Într-o activitate febrilă, sosiră o mulțime de prizonieri noi, fiind trimise în același timp la Auschwitz alte camioane pline cu prizonieri. Aceste activități deveniră ceva aproape cotidian, fețe cunoscute dispărând peste noapte. Fără îndoială, am socotit eu, zilele îmi erau numărate. Avea să mai fie încă un „*erhorung*”, cazul meu urma să fie închis, iar eu aveam să fiu luat asemenea celorlalți.

Serviciile închisorii au fost prelungite atât cât s-a putut pentru a face față nebuniei, atât Ganter, *gasmeisterul*, cât și Klink, *bademeisterul*, lucrând fără întrerupere, deoarece regulamentele cereau ca și cei care plecau să treacă pe la dușuri, să-și curețe trupul. Apoi, de pe înfricoșătoarea listă a fost strigat numele lui Klink, și s-a dus și el. În confuzia creată în acea zi, am fost chemat de un gardian care, ducându-mă jos, la subsol, îmi spuse că, acum, eu eram cel care răspundea de sala boilerului.

S-a aflat că lui Klink i se spusese să numească un succesor înainte de a pleca, iar acesta le spusese gardienilor că eu ar trebui să fiu un candidat serios la acest post, lucru cu care ei au fost de acord. Bineînțeles, eu habar n-aveam cum funcționa tot sistemul. Era o grămadă de țevi, robinete și un boiler negru uriaș, alimentat cu cărbune. Sărmanul Klink s-a străduit din răspuțeri, în puținul timp cât a mai stat la Montelupich, să-mi explice mecanismul complicat de funcționare a acestui monstru – iar eu n-am putut decât să dau din cap și să mă prefac că înțelegem foarte bine ceea ce spunea el. N-am îndrăznit să refuz postul, însă mi-am dat seama că o să am probleme. Ce n-am prevăzut totuși a fost poziția excepțională în care aveam să mă aflu în ceea ce privea culegerea „informațiilor”, căci fiecare prizonier trebuia să treacă pe la baie la un moment dat. Nu putea exista un prilej mai bun de a acționa ca element de legătură între prizonier și lumea de afară, prin intermediul lui Vladek Czajka și al deplasărilor sale la farmacist.

Apoi, a venit rândul unora dintre fetele care lucrau la spălătorie să se alăture infamului „transport”. Printre ele se afla și înalta brunetă, Vladka, prietena lui Vladek Czajka. Cei doi reușiseră oarecum să aibă

o relație discretă, care era pe punctul de a se încheia brusc. Amândoi erau înnebuniți, însă Vladek a făcut tot posibilul pentru a-l convinge pe gardianul care se ocupa cu această operațiune să scoată numele ei de pe listă. Încercarea a dat rezultate, n-aș putea spune pentru câtă vreme, iar cei doi au plâns de ușurare și bucurie.

Efectivele noastre erau decimate fără milă. Cei doi croitori evrei, care trebuiau să fie morți deja, au fost trecuți în ordinul de trimitere la Auschwitz. Când se anunță acest lucru, Kempa și Ganter, cei mai în vârstă dintre noi, s-au adresat fără ezitare conducerii închisorii încercând să obțină anularea ordinului. În mod incredibil, s-a acceptat o amânare, iar cei doi au mai trăit o vreme. După două săptămâni însă, nu a mai fost posibilă nicio amânare, în ciuda eforturilor reînnoite ale lui Kempa și Ganter. Era aproape neîndoielnic faptul că cei doi își riscau pielea, pentru că a interveni în numele unui evreu echivala cu o sinucidere curată, iar cei doi nefericiți bărbați, a căror soartă era acum fără îndoială pecetluită, s-au purtat întotdeauna cu calm și demnitate, fără să se plângă.

Ca și cum trebuia să se încheie un capitol, Kazek și Kempa au primit și ei ordinul de a se pregăti pentru „transport”. Au acceptat acest fapt cu tărie de caracter, iar Kazek, tipic pentru el, purtând costum și pălărie pe care le păstrase undeva, a declarat că putea să meargă la fel de bine la Auschwitz îmbrăcat elegant. Kempa însă, din câte știu, urma să fie închis într-un alt lagăr. N-am aflat niciodată ce s-a întâmplat cu Kazek, dar Kempa a reapărut după război, fiind implicat în alte activități ciudate. Dar asta este o altă poveste.

Eliberarea bruscă a Mariei după trei ani petrecuți la Montelupich a fost singurul eveniment fericit în acele zile îngrozitoare. Astfel, odată cu plecarea lui Kempa și a lui Kazek, am pierdut doi prieteni buni și săritori.

Groaznicele „epurări” din toiuul verii au luat în cele din urmă sfârșit, iar viața și-a reluat cursul obișnuit – nu însă și normal.

Așa cum prevăzusem, prima mea încercare de a le oferi unor deținuți posibilitatea de a face un duș fierbinte a fost un dezastru, iar până când n-am reușit să stăpânesc întregul aparat, n-am primit nicio mulțumire de la nimeni. N-aveam la cine să apelez pentru sfaturi. Nimeni nu părea să știe, dar când am descoperit secretul, mi-am

răscumpărat toate greșelile săvârșite la început. Iar acest lucru a mulțumit pe toată lumea.

Chiar și la Montelupich, viața avea surprizele ei plăcute. Krystyna, o fetiță plăcută, brunetă, de la spălătorie, mi-a dat pe furis o carte pe care o ascunsese sub șorț.

– Am crezut că ție s-ar putea să-ți placă s-o citești, pentru că eu nu pot, spuse ea, privind atentă în jur, asigurându-se că nu ne urmărea nimeni. Vezi tu, este în engleză și am auzit că tu vorbești englezește.

Impresionat de generozitatea ei, i-am mulțumit și am ascuns cartea sub cămașă. În realitate, am fost mai mult deranjat decât mulțumit, căci, lăsând la o parte gafa făcută în sala dușurilor cu multe luni în urmă, legăturile mele cu britanicii nu erau cunoscute nimănui. Iar acum, practic o străină, chiar dacă una drăguță, pretinsese brusc că eu cunoșteam limba engleză! Cartea respectivă era o ediție Penguin verde, al cărei titlu l-am uitat de mult. Ca s-o citesc era o nebunie, și nici nu știam cum să scap de ea, așa că, în cele din urmă, am băgat-o sub saltea și am dormit literalmente pe ea, rugându-mă să nu aibă loc vreodată un control inopinat. Și acolo a rămas multă vreme.

Următorul incident a fost și el o surpriză, deși nu neapărat una plăcută. În orice caz, mi-a dat de gândit. Thiele, un deținut german cu constituție firavă, care ajuta la munca în birou, mi-a făcut pe ascuns semn să mă duc la el. Dintr-un motiv oarecare, părea binevoitor față de mine – nu-și dădea aere și mă trata ca pe un egal. Nu era nimeni în birou. Deschise un dosar gros, dând repede paginile.

– Știi întâmplarea cu Maria. Ei bine, totul este consemnat aici, dar nu trebuie să-ți faci griji.

– Bun, spusei eu. Ce altceva mai au despre mine?

Se uită cu atenție prin dosar și îmi șopti, indicând locul cu degetul:

– A, da. Trebuie să mai fii supus unui interogatoriu.

Spunând aceasta, închise dosarul și se depărtă, clipind cu subînțeles. În mod evident, erau mai multe de spus decât era el pregătit să-mi dezvăluie – puteam da ce interpretare doream acelei clipiri.

Între timp, locul lui Kazek a fost luat de un nou-venit, Zbigniev, de loc din Cracovia, fire jovială și sociabilă, un om bun cu care puteai să colaborezi. Am devenit repede foarte buni prieteni. Principalul său avantaj era faptul că vorbea fluent germana, lucru pe care am avut

motive să-l prețuiesc mai târziu, în alte circumstanțe. Suporta viața de închisoare cu o surprinzătoare seninătate, fiind capabil să se descurce într-o situație spinoasă atunci când aceasta apărea. Încrederea și optimismul lui erau într-atât de molipsitoare, încât mă invită cu multă căldură să-i vizitez pe el și pe soția lui când și dacă soarta va binevoi vreodată să-mi dea ocazia să fac acest lucru. După trei săptămâni, a fost eliberat.

Am fost chemat la ultimul meu interogatoriu în ultima zi de iulie din 1943. Lucru neobișnuit, acesta avu loc la primul etaj al clădirii și, în afară de Gustav și prietenul lui blond, m-am aflat în compania lui Ignatowicz, care făcea parte din grupul inițial de la Varșovia, un om bolnăvicios, care acum, după luni de închisoare, arăta și mai rău. Interogatoriul lui era aproape de sfârșit, când Gustav îl întreabă dacă era adevărat că suferea de tuberculoză, ceea ce Ignatowicz confirmă. Următoarea întrebare a fost însă foarte revelatoare. Întrebat fiind ce plănuia să facă dacă era eliberat, el răspunse că s-ar întoarce la Varșovia și și-ar relua vechea muncă. Părea prea frumos ca să fie adevărat, dar eu m-am rugat ca, pentru binele lui, lucrurile să se-ntâmple astfel.

Acum îmi veni mie rândul, iar Gustav deveni imediat sarcastic. A început cu obișnuitul preambul – numele, data nașterii și așa mai departe – apoi, fără alte intimidări și așteptate amenințări, mi-a pus următoarea întrebare: ce ai face dacă ai fi eliberat? Am luat-o ca pe o glumă de prost gust și, amintindu-mi de sfatul unui deținut, am spus fără ezitare că aş căuta de lucru în Reich. Mimica lui Gustav se schimbă într-o clipită, radiind de plăcere.

– Vezi? Vezi? spuse el, adresându-se lui Ignatowicz. Are de gând să lucreze în Germania. *Schön, schön* [bine, bine].

În timp ce el se umflase de mândrie patriotică, numai Ignatowicz a înțeles gluma și i-a fost foarte greu să-și reprime un zâmbet. După ce, până atunci, nu crezuse nimic din ceea ce-i spusese, mă întrebam de ce ar trebui să creadă acum o minciună atât de evidentă. Acum însă, nu mai părea să conteze. Era cât se poate de evident că zilele petrecute de noi la Montelupich erau numărate. Dacă eram sigur că Ignatowicz urma să se îndrepte în scurt timp spre Varșovia, aveam toate motivele să mă îndoiesc de viitorul meu, aducându-mi aminte de cuvintele spuse de Olszewski chiar la început, în închisoarea Pawiak din

Varșovia: „Doamne, ai fost arestat în cel mai rău loc cu putință” – apartamentul dnei Markowska. Ea fusese personajul central al întregii organizații și era căutată în continuare.

Pentru a putea relata episodul următor, este necesar să fac o întoarcere în timp. De-a lungul anilor, acesta mi s-a întipărit definitiv în memorie, nu doar cu tristețe, ci și cu un sentiment de umilință. Când veni rândul prizonierilor evrei să fie duși la dușuri, plăcerea provocată de faptul de a mă vedea în rolul de *bademeister* a fost evidentă și reconfortantă. Acum, posibilitatea de a fura și de a depozita pâine era mai mare ca oricând, iar mie nu-mi părea rău că am renunțat la corvoada aprovizionării cu găleata și mătura în mână. Micul dulap din lemn pe care-l moștenisem deveni curând depozitul perfect al unei și mai mari cantități de pâine, așa încât, atunci când gardienii nu erau de față, puteam s-o distribui așa cum ar fi făcut-o un asistent social în circumstanțe normale. Era ceva minunat să vezi marea fericire de pe fețele sărmanilor deținuți. Mi-am propus întotdeauna să distribui pâinea când prizonierii se întorceau de la dușuri în celule, și nu înainte, pentru că era mai sigur.

Odată însă, am fost asaltat de prizonierii evrei de îndată ce au pus piciorul în sala de dușuri și, în ciuda rugămintelor mele de a avea răbdare și de a aștepta până la plecare, pur și simplu nu și-au schimbat atitudinea. S-a produs astfel un blocaj, care-i împiedică pe ceilalți să intre, iar gardianul venea în urma lor mugind *los, los*¹ și plesnind din biciușcă amenințător. Ei tot nu s-au mișcat. Cuprins de panică, am aruncat câteva bucăți de pâine și le-am urmărit dispărând ca prin minune sub cămăși sau haine.

– Mai multe, mai târziu, am strigat eu, vocea fiindu-mi acoperită de hărmălaia generală.

Șmecheria a avut succes, dar a fost o treabă riscantă care mi-a dat fiori. Ieșirea lor, dimpotrivă, a fost ordonată, iar cum gardianul aștepta din fericire în capătul coridorului, situația era ideală, permițând de fapt distribuirea în tihnă a pâinii, spre încântarea tuturor.

Ultimul care a plecat de la dușuri a fost Koper, cel mai în vârstă din grupul prizonierilor evrei, împreună cu trei tovarăși de-ai săi.

---

¹ Hai, hai!

Koper era un individ altruist care, cu mult curaj și multă demnitate, dusesese întotdeauna greul îngrozitoarelor privațiuni de care toți sufereau și pe care noi, *arbeiterii*, îl admiram foarte mult. Acest mic grup stătea acum chiar înaintea mea, după cum se părea, în „calitate oficială”. Koper a început să vorbească.

– Noi, toți, te binecuvântăm și te venerăm. Ne vom aminti de tine cât timp vom trăi. Dacă te vom putea ajuta vreodată cu ceva, și dacă vom scăpa cu viață de aici, o vom face. Pentru tine, vom face orice.

Ceilalți au dat din cap în semn de aprobare. Îmi aduc aminte că le-am mulțumit și că am rămas fără grai, cu ochii în lacrimi.

S-a întâmplat ca eu să fiu mai norocos decât ei și ca eu să-i pot ajuta la nevoie. Dacă rolurile noastre ar fi fost inversate, nu mă îndoiesc că ar fi făcut la fel. Chiar și după cincizeci de ani, ori de câte ori îmi vine în minte acest scurt episod, lăcrimez.

Capitolul doisprezece

La o săptămână de la ultima mea întâlnire cu Gustav, un gardian își vârî capul pe ușa de la sala boilerului și anunță cu un glas vesel:

– Tomek, *komm. Du gehst nach hause.* („Vino, Tomek, te duci acasă.”)

– Nu cred, am răspuns eu sincer.

– Ba da. Uite ce scrie: *Kopystynski zum entlassung.* Ținea un petic de hârtie în fața mea ca să pot vedea.

Cu un mic efort de imaginație, dialogul se transformă aproape într-un joc de-a „ba da, ba nu”, atât de suspicios devenisem în privința intențiilor lor. N-aveam însă de gând să mai discut despre asta. Ne-am dus la *arbeitszelle*, de unde mi-am luat puținele lucruri care îmi aparțineau. Abia am avut timp să-mi iau bun-rămas. A fost un moment trist. Era atât de puțin timp ca să mai spui ceva. Mi-am recuperat de la magazie alte câteva lucruri care-mi fuseseră luate în momentul sosirii la Montelupich, dar puținii bani pe care-i avusesem îmi erau acum reținuți drept contribuție la „întreținerea” mea, așa încât eram complet lefter! Apoi, am fost dus afară, unde aștepta Gustav cu Buickul său negru. Am mers cu mașina, în tăcere, până la sediul de pe strada Pomorska.

După ce-am sosit, am intrat într-o încăpere în care ajutorul blond al lui Gustav stătea răsfoind un vraf de hârtii. Îi dădu două foi lui Gustav, care se uită peste ele și amuți. A fost un moment agonizant. Apoi, încet și cu multă grijă, ca și cum l-ar fi durut, a început:

– Ei bine, am hotărât să te eliberăm. Te poți considera foarte norocos că ai ajuns la Cracovia – dacă ai fi fost arestat de Gestapoul din Varșovia, nu numai că ai fi fost bătut, ci probabil că ai fi fost împușcat de mult.

Împingându-mi repede un formular, el adăugă că, dacă nu-mi țineam gura în legătură cu tot ceea ce văzusem și trăisem la Montelupich, urmările pentru mine aveau să fie foarte grave, așa că,

dacă eram pregătit să respect acel ordin, trebuia să semnez documentul. La aceasta, am răspuns că voi semna doar dacă voi citi și voi înțelege textul (care era în germană). El a replicat agasat că nu era decât o formalitate și să nu fiu atât de impertinent. (Din câte știam, puteam să semnez trimiterea mea la Auschwitz sau la muncă forțată în Reich.) Am semnat. Apoi, mi-a spus că eram liber să plec, dar dacă urma să am de-a face, pe drumul către Varșovia, cu Poliția de Securitate sau cu Gestapoul, să-i trimit la el.

Îi telefonă gardianului care stătea de pază la intrare să mă lase să trec nestingherit, iar când mă îndreptam spre ușă, ultimele lui cuvinte au fost: „*Also, aufwiedersehen, du alte Engländer.*” (Deci la revedere, bătrânule englez.) Jucându-mi rolul până la sfârșit, abia i-am aruncat o privire nedumerită și am dispărut pe ușă.

O vreme, m-am desfătat hoinărind pe trotuar, savurându-mi libertatea, inspirând aerul proaspăt al verii și amestecându-mă în mulțime. Aveam o dorință irezistibilă de a fugi întruna, cât mai departe de strada Pomorska și să mă ascund undeva, într-un ungher liniștit, ca să mă gândesc. A trecut ceva timp până când mi-am dat seama că nu aveam nicio lețcaie și că toți banii îmi fuseseră „reținuți” de administrația închisorii. Nu aveam unde să mă duc și, mai rău, eram în posesia unui act de identitate expirat, emis într-un alt oraș. În acel moment însă, eram cât se poate de fericit, așa că am hotărât să profit la maximum de această stare și să găsesc faimoasa Planty din centrul orașului. Planty, a cărei denumire îi trăda semnificația, „plantații”, era un loc în care straturile de flori mărgineau drumul larg pe o distanță de aproape un kilometru, într-o explozie de culoare care încânta privirea. În plus, cafenelele și barurile situate pe marginea drumului contribuiau din plin la crearea unei atmosfere splendide. Totul părea mult mai trist acum decât trebuie să fi arătat înainte de război, dar mie, locul acela îmi părea încă raiul pe pământ. În acel moment, pierdut în gândurile mele, mi-am amintit brusc de invitația lui Zbigniev. „Dacă vei fi eliberat vreodată de la Montelupich, vino să mă vezi”, spusese el. Fusesse eliberat cu o lună înaintea mea, așa încât acum nu mă mai oprea nimic ca să fac acest lucru. Îi memorasem adresa, Zybkiewiczza 5, și, fără să mai stau pe gânduri, am pornit s-o găsesc. Poate că acesta avea să fie ungherul liniștit în care urma să mă așez și să mă gândesc. După ce m-am oprit să întreb pe unde s-o iau, am

apucat-o pe o stradă laterală, îndepărtându-mă de aglomerata arteră principală. Când am trecut de un alt colț de stradă, mi-am dat seama că eram urmărit. O clipă, m-am gândit ce să fac, iar un impuls m-a făcut să mă-ntorc și să-l înfrunt pe neobositul meu urmăritor.

Buickul negru, în care se aflau Gustav și prietenul lui blond, mergea încet pe marginea drumului. Când m-am opri să-i înfrunt, Gustav a întors capul cu obișnuita lui expresie sarcastică și a șters-o, dispărând după colț. „Să te ia naiba, Gustav!”, mi-am zis. Într-o clipă eram în culmea fericirii, iar în cealaltă, cine știe ce mi se pregătea.

În loc să mă-ndrept direct spre apartamentul lui Zbigniev, am început să merg în cercuri, în caz că eram urmărit de cineva pe jos, căci nu voiam nicidecum să-i bag pe el și pe nevasta lui în problemele mele. Am tras furios concluzia că voi fi urmărit tot timpul până când, sperau ei, aveam să-i duc în cele din urmă la dna Markowska. Am hotărât ca, din acel moment, să-mi iau toate măsurile de precauție. Chiar dacă ipoteza mea era greșită, tot trebuia să procedez astfel. Deocamdată, nu puteam să fiu sigur.

Am găsit blocul în care locuia Zbigniev, aflat pe o stradă liniștită, și am trecut pe lângă el. După ce am dat colțul pe strada următoare, am așteptat în holul întunecat de la intrarea unui alt bloc vreme de câteva minute. Pentru că nu s-a întâmplat nimic, m-am întors și am urcat pe scări. Am sunat la ușă și am fost întâmpinat de un tânăr care se prezentă drept cumnatul lui Zbigniev. I-am explicat cine eram și de unde veneam, spunându-mi-se că Zbigniev și soția lui erau plecați „cu treburile” și nu aveau să se-ntoarcă până sâmbătă, peste două zile. Mă invită înăuntru și-mi spuse să mă fac comod.

Din fericire, Zbigniev și soția lui au sosit a doua zi și m-au primit ca pe o rudă pierdută de multă vreme. Bine dispus și expansiv ca de obicei, Zbigniev se strădui din răspuțeri să mă facă să mă simt confortabil. În vreme ce soția lui ieși să cumpere ceva de mâncare, noi am stat de vorbă, am mâncat ceea ce pregătise ea și am discutat până seara târziu. Am spus că voiam să plec cât mai repede cu puțință spre Varșovia, dar că n-aveam bani de bilet. Asta nu-i o problemă, spuse el și-mi puse în mână 400 de zloți. Îmi zise totuși că nu era recomandat să plec în acea noapte de vineri – era mai sigur sâmbătă, pentru că atât cei de la Gestapo, cât și cei de la Poliția de Securitate erau fie prea beți, fie prea relaxați ca să mai facă controale. Oricum, nu era decât un tren

spre Varșovia, iar acesta pleca la 9:30 seara, adică după începerea restricției de circulație la ora 21:00. Însemna că trebuia să ajung la gară înainte de nouă și să mă-nvârt pe-acolo o jumătate de oră, dându-i chiar și unui membru beat al Gestapoului destul timp să mă aresteze pentru că aveam asupra mea un act de identitate expirat într-un loc în care nu aveam voie să mă gădesc.

Încrederea lui Zbigniev a fost însă molipsitoare. Îmi dădu asigurări că nu aveam de ce să fiu îngrijorat. Urma să plecăm la nouă și să ajungem la gară la timp pentru a prinde trenul. Îmi spuse să nu-mi fac griji. A doua zi de dimineață, am făcut o plimbare în partea veche a orașului, foarte încărcată de istorie și relativ neafectată, după care ne-am îndreptat spre o micuță cafenea ca să luăm o gustare și un „ceai”.

La nouă seara, eu și Zbigniev am pornit-o în pas alert spre gară. Străzile începură să se golească cu repeziciune, ultimii trecători grăbindu-se spre case. În această atmosferă nefirească și fantomatică, pașii noștri răsunau într-un mod alarmant pe străzile pavate cu piatră.

În cele din urmă se zări gara, dar ca să ajungem la ea, mai trebuia să traversăm o piață mare. În acel moment, am auzit niște pași apropiindu-se. Era evident faptul că urma să ne ciocnim. Din întuneric, apără o patrulă SS, iar inima îmi stătu în loc instantaneu. Ce aveam să facem acum? Ne-am oprit în loc, iar Zbigniev a pășit înainte, arătându-i sergentului-șef cartea de identitate și explicându-i, într-o germană fără cusur și cu o încredere absolută, motivul prezenței noastre acolo. Tânărul sergent a ascultat, a aprobat din cap și ne-am despărțit, urându-ne unii altora „noapte bună”.

Ajungând la destinație cu câteva minute înainte de sosirea trenului, m-am simțit ușurat nevăzând pe nimeni de la Gestapo. Zbigniev insistă să-mi plătească biletul, iar când stăteam așteptând pe peron, un lucrător de la calea ferată se opri să ne-ntrebe dacă auziserăm de „accident”. Ce accident? am întrebat noi. Cu o seară în urmă, trenul de Varșovia fusese atacat și deraiat de partizani, lăsând în urmă numeroase victime. Am mulțumit stelelor mele norocoase că ascultasem sfatul lui Zbigniev de a lua trenul de sâmbătă.

Când trenul a intrat în gară, i-am mulțumit pentru tot ajutorul, promițând să-i dau înapoi cei 400 de zloți cât de repede puteam. Răspunsul său a fost unul caracteristic:

– Las-o baltă – drum bun.

Eram singur în compartiment și numai vreo doisprezece călători în tot trenul – era limpede faptul că trenul spre Varșovia nu era foarte solicitat în acea seară, după evenimentele din seara precedentă. În lumina slabă, am putut vedea că pereții vagonului erau plini de găuri de gloanțe și multe geamuri fuseseră sparte, ceea ce producea un curent de aer neplăcut. În mod evident, vagonul respectiv supraviețuise ciocnirii din seara precedentă. Într-o oră, viteza trenului se redusese simțitor în timp ce treceam pe lângă trenul distrus, cu vagoane suite unul peste altul sau aruncate de-a lungul șinei și pe câmpul dimprejur, și cu locomotiva scoțând în continuare nori de fum asemenea unui dragon doborât. Făcuseră cu siguranță o treabă temeinică. La scurtă vreme după aceea, am văzut flăcări țâșnind spre cer dintr-o mulțime de focuri care ardeau la mică distanță de calea ferată și, privind cu atenție în întuneric, mi-am dat seama că veneau de la două sate separate. Era prețul îngrozitor care trebuia plătit pentru recentul atac și obișnuita pedeapsă aplicată de SS.

Cum aveam de mers câteva ore, gândurile mi se îndreptau mereu spre mama. Mă întrebam ce făcea și unde era, rugându-mă să nu fi suferit privațiuni mai mari din cauza arestării mele. N-aveam nicio idee despre ce urma să găsesc când voi sosi la Varșovia, presupunând că ajungeam acolo fără a întâmpina nicio problemă. M-am simțit devastat că nu promisem nicio veste vreme de un an și jumătate. Credeam că Hania avea șanse mai mari să fi trecut nevătămată prin această perioadă, căci dacă i s-ar fi întâmplat ceva, cu siguranță aceasta n-ar fi avut legătură cu arestarea mea. Am hotărât ca prima oprire s-o fac la apartamentul mamei din *Saska Kepa*.

Trenul ajunsese în Gara Centrală din Varșovia la 7:30, într-o dimineață senină de duminică. Din fericire, în holul principal și pe scări nu era niciun om în haină de piele de la Gestapo, iar eu ieșii ca să prind un tramvai pe drumul pe care, în trecut, l-am făcut de un milion de ori.

Circulau puține vehicule la această oră, nu se vedeau patrulare pe străzi și era o zi frumoasă. *Saska Kepa* avea un aer proaspăt și atrăgător, iar faptul că râul *Vistula* îl separa de orașul în sine îți dădea impresia că te aflai într-o altă lume. După câteva minute de mers pe jos, am ajuns în strada pe care se afla apartamentul mamei. Înainte de a intra

pe ea, m-am asigurat că nu fusesem urmărit și, ajungând la nr. 18, am intrat și am sunat la ușa apartamentului nr. 1. Mi-a deschis o doamnă necunoscută, care mă privi o clipă înainte de a spune:

– N-oi fi oare, din întâmplare, Tom?

– Ba da, am răspuns eu, moment în care dispăru înăuntru pentru o clipă. Se auzi apoi un amestec încântat de glasuri, și mama apăru întâmpinându-mă cu lacrimi de fericire.

Ulterior, mama îmi povesti ce s-a întâmplat după dispariția mea în martie 1942. În momentul în care, după restricția de la ora 9 seara, nu m-am întors acasă, ea a telefonat imediat prietenilor, întrebându-i dacă aveau idee ce mi se întâmplase. Din cauza unei comunicări deficitare, mama nu știa numărul de telefon al Haniei și deci n-a putut s-o întrebe și pe ea – acest lucru a trebuit să fie lăsat în seama altcuiva. Hania a luat apoi cu promptitudine legătura cu mama și i-a spus despre vizita pe care intenționez să i-o fac dnei Markowska, ea însăși neavând bineînțeles nici cea mai vagă idee că aș fi dat de bucluc. Dispariția bruscă a cuiva însemna de regulă un singur lucru, că fusese arestat de Gestapo. Pentru binele ei, mama a trebuit să dispară înainte de a fi vizitată de Gestapo, dar a fost obligată să aștepte până dimineață. A fost o experiență nedorită, știind că o vizită se putea produce în orice moment în cursul nopții, însă n-a putut să plece de acasă din cauza restricției de circulație.

În realitate, ea a stat trei săptămâni la prieteni într-o altă parte a orașului, iar când pericolul imediat părea să fi trecut, s-a întors acasă. Potrivit vecinilor vigilenți, în lipsa ei, Gestapoul n-a trecut niciodată pe acolo. Avusese din nou noroc, dar tot n-a știut unde eram eu până la primirea acelei prime *bedarfschein* (cerere pentru pachet) de la Montelupich la șase săptămâni de la dispariția mea.

Din rețeaua varșoviană care se ocupa cu evadările n-a mai rămas nimic. Majoritatea membrilor ei de bază fuseseră prinși, cu excepția dnei Markowska, conducătoarea acesteia, alții ascunzându-se în diverse locuri, inclusiv George Newton, George Weeks și John Grant. Kathleen Smith „dispăru” și ea o vreme, încercând să fie cât mai puțin vizibilă și neîndrăznind să comunice cu niciunul dintre cei care aveau legătură cu organizația. A fost însă destul de norocoasă ca să nu fie

arestată. Efectele dezastrului se resimțiră și în afara Varșoviei, căci tentaculele organizației se întindeau departe, în provincii, dar în ce măsură nu știam. În afară de mine, fuseseră eliberați alți doi, Ignatowicz și Bormanova, una dintre femeile din grupul nostru. Dr. Dabrowski, care a fost eliberat la șase săptămâni după încarcerarea noastră la Montelupich, n-avea nicio legătură cu organizația, el vizitându-l pe suferindul Ignatowicz în calitate de medic. Nu știam dacă Ignatowicz și dna Bormanova erau implicați în vreun fel.

Capitolul treisprezece

Între timp, viața în Varșovia devenise din ce în ce mai periculoasă. Tragedia ghetoului evreiesc, despre care, la Montelupich, auzisem numai zvonuri, se încheiase cu distrugerea lui totală, fiind bine consemnată în istoria celui de-al Doilea Război Mondial. Am putut să văd eu însumi ce a mai rămas în urma uneia dintre, probabil, cele mai mari tragedii ale aceluia război.

În condițiile în care șansele unei victorii se diminuau pe toate fronturile, naziștii, asemenea unui animal rănit și înnebunit, își vărsau toată furia pe populația civilă, în efortul disperat de a zdrobi orice încercare de rebeliune. Uciderea unui german era răzbunată prin executarea a zeci de ostatici în piețele orașului și chiar pe o plajă de pe malul râului din Saska Kepa. Am fost cât pe aci să fiu prins chiar în timpul aceluia episod, abia reușind să nu dau de bucluc zbughind-o pe o alee de îndată ce am detectat semnele unei „activități neobișnuite” din partea a doi SS-iști înarmați. De fapt, erau mai mulți prin preajmă, aceștia apărând aproape din senin, dar eu am luat-o încet într-o direcție care mi s-a părut a fi sigură și m-am ascuns într-o mică prăvălie de pe strada Francuska (strada Franceză), avertizându-l în același timp pe patron în legătură cu cele ce se întâmplau. O liniște mormântală s-a lăsat peste zona respectivă, de parcă toată lumea simțea pericolul iminent. De fapt, veștile cu privire la asemenea evenimente se răspândeau ca focul, avertizându-i pe oameni să nu se apropie. În scurt timp, răsună o salvă, urmată de o altă perioadă de liniște. „Pentru ei, totul s-a terminat” șopti, cu lacrimi în ochi, nevasta proprietarului prăvăliei.

Douăzeci și cinci de oameni au fost împușcați atunci pe plajă, la numai câteva sute de metri distanță de apartamentul mamei mele. Raziile în masă ale forțelor de securitate s-au intensificat și ele. În cursul acestora, blocuri întregi erau înconjurare, după care se făcea percheziție din casă în casă, operațiune care dura uneori cel puțin două

ore. Chiar faptul de a-ți vedea de treburile zilnice devenise o ocupație periculoasă, tramvaiele erau oprite și percheziționate (autobuzele nu mai circulau de mult), iar când mergeai pe stradă, trebuia să te uiți cu un ochi înainte și cu celălalt în spate.

În aceste condiții, nevoia de a avea o carte de identitate valabilă și un certificat bun de angajare, chiar dacă era unul fictiv, deveni mai importantă ca oricând. Patronii cumsecade le dădeau adeseori angajaților aceste acte făcând o foarte impresionantă descriere a postului, cum ar fi „muncă vitală pentru Wehrmacht”, ceea ce, probabil, nu era nicidecum adevărat, dar putea însemna diferența dintre a deveni un alt ostatic și a putea să pleci liber. Gestapoul nu putea să verifice toate recomandările, iar dacă reușeai să scapi, foarte bine, dar, în ultimă instanță, erai pe cont propriu.

Procurarea unei cărți de identitate deveni, repet, o chestiune vitală. Aceasta însemna că trebuiau întrebați discret câțiva prieteni care cunoșteau pe cineva la departamentul potrivit din cadrul primăriei. În scurtă vreme, am fost înștiințat să mă prezint la un anumit individ, cu o fotografie de-a mea. Poate că era o persoană importantă în cadrul departamentului, dar dacă manierele lui inspirau o anumită încredere, înfățișarea sa era cu totul neobișnuită pentru acele vremuri. Era îmbrăcat într-un costum de vară de un alb imaculat, cu cămașă albă și cravată de mătase, arborând o pălărie de panama bej, îmbrăcăminte mult mai potrivită pentru sudul Franței în vreme de pace. Am așteptat preț de o oră, timp în care el tot intra și ieșea din birou, încercând să ascundă de ochii germanilor care lucrau acolo adevărata lui activitate. Tot timpul era nevoie de oameni ca el. În cele din urmă, apăru cu documentul vital, spunând: „A fost un pic cam greu, dar am reușit.” Nu se puneau niciodată întrebări.

În acel moment, eram încă foarte îngrijorat de posibilitatea de a fi urmărit de oamenii lui Gustav, așa încât m-am străduit să evit contactul cu prietenii pe care nu-îmi doream să-i implic.

I-am telefonat Haniei și i-am spus că o întâlnire n-ar fi recomandată, discuția dintre noi desfășurându-se pe un ton destul de oficial, deoarece convorbirea putea să fie și ea ascultată. Realitatea era că, fiind evreică, nu puteam să risc – între timp, ea se mutase din centrul orașului într-un cartier îndepărtat din suburbie și lucra într-un birou

undeva. De fapt, motivul pentru care am păstrat distanța a fost, după toate probabilitățile, greșit înțeles, și, în cele din urmă, când au intervenit alte lucruri, ne-am îndepărtat unul de celălalt. Îi eram totuși recunoscător pentru multe, mai ales pentru contribuțiile ei prețioase la mult așteptatele pachete pe care le-am primit în închisoare. În cele din urmă, a emigrat în Israel când ostilitățile au încetat.

Suspiciunile mele au sporit când am dat în Cracovia peste un SS-ist pe care-l știam bine din vedere – aștepta în oraș într-o stație de tramvai și a trebuit să fac repede stânga împrejur ca să evit o întâlnire directă. Îl chema Sarger. Văzându-l, m-am temut că Gestapoul din Cracovia își putea arunca din nou plasa, așa că am hotărât că cel mai bine era s-o șterg din Varșovia cât mai repede cu putință. Mama, care-și făcuse griji pentru siguranța mea încă de când mă întorsesem, a fost pe deplin de acord cu planul meu. Norocul a jucat și el un rol. Aveam mare nevoie de niște bani și, întâmplător, un prieten, care nu-mi cunoștea însă adevărata identitate, mi-a oferit de lucru, propunându-mi să particip împreună cu el la construcția unui pod în districtul Tarnow. I-am spus că eram pregătit să fac orice, atâta vreme cât mă aflam departe de Varșovia.

Într-o asemenea situație, formalitățile în ceea ce privea înregistrarea erau ușor de îndeplinit, căci se găsea întotdeauna ceva de lucru. Ceea ce nu știam era faptul că proiectul respectiv se anunța unul de anvergură și presupunea construirea unui viaduct de cale ferată. În mod evident, viaductul în sine făcea parte dintr-un plan măreț, a cărui amploare părea a fi oarecum greșit evaluată.

Oricum, când eu și prietenul meu Karwowski am pornit-o într-o duminică spre Tarnow, nu știam bine care va fi rolul meu. În orice caz, când am ajuns la destinație, ne aștepta un BMW cu patru ingineri germani de construcții civile înăuntru. Am fost obligat să stau în poala unuia dintre ei, sperând să aibă cea mai incomodă călătorie a vieții sale – probabil că așa a și fost, din cauza condițiilor oribile în care am călătorit. În cele din urmă, am coborât din mașină într-o zonă pustie, nisipoasă, și am mers anevoie cel puțin vreo opt sute de metri până la locul cu pricina, lăsându-i pe germani să-și continue drumul.

După ce am urcat un povârniș, am ajuns într-un cătun frumos, înconjurat din toate părțile de copaci, iar Karwowski a intrat într-o colibă și și-a lăsat bagajul. Mi-a explicat că, din păcate, toate colibe

fiind deja ocupate de „conducere”, mă va conduce la locuința mea. Am ajuns la celălalt capăt al acestui loc frumos, dând de un peisaj sumbru, și ne-am îndreptat spre o cabană aflată la marginea povârnișului, așa încât era expusă din toate părțile. Vedeam nestânjenit toată zona și, în plan apropiat, imaginea vastului proiect, aflat încă în primele faze ale execuției. Când am intrat în cabană, un tânăr se ridică de pe prici și ne întâmpină. Îl chema Jan și era șeful echipei. Karwowski spuse că voi lucra în echipa lui Jan, care avea să-mi explice tot ceea ce trebuia să știu despre munca mea, și apoi plecă.

Cum Jan era singurul ocupant al cabanei, a trebuit să aleg unul dintre priciurile libere suprapuse. Făcându-se ecoul experienței mele anterioare, el mă sfătui să optez, din cauza puricilor, pentru un prici de sus – se aștepta ca locul să se umple foarte curând, așa încât de ce să nu-i lase pe ceilalți să atragă atenția puricilor?

Ne-am învârtit agale pe șantier timp de vreo oră, Jan explicând entuziasmat ce se întâmpla acolo, după care mă duse la una dintre cele două sonete așezate pe șine la marginea unui șanț adânc. Eu trebuia să-l ajut să lucreze cu una dintre ele. Cealaltă sonetă era folosită la realizarea unui șanț paralel, dar aparținea unei alte companii. Trebuiau excavate și consolidate mai multe asemenea șanțuri, iar eu încercam să-mi închipui care avea să fie rezultatul final al trudei noastre. În acel moment, ne aflam într-o adâncitură situată cu vreo 10 metri mai jos decât terenul dimprejur. Marginea povârnișului, unde se afla cabana noastră, era situată la unul dintre capetele gropii, în vreme ce, la vreo patru sute de metri depărtare, era construit un taluz asemănător cu ajutorul unor vagoane basculante care se deplasau pe o șină cu ecartament îngust. Șanțurile erau excavate la o adâncime de circa trei metri, iar marginile erau consolidate cu dulapi masivi pentru a preveni surparea lor. Dulapii, care aveau capetele ascuțite, erau băgați în solul nisipos cu ajutorul sonetelor, aflate în locul în care apăruserăm noi. În cele din urmă, șanțurile aveau să fie umplute cu tone de beton, formând baza suporturilor verticale menite să susțină podul. În condițiile în care, pentru nemți, lucrurile mergeau rău acum, mai ales cu retragerea lor constantă de pe teritoriul sovietic, nu vedeam ce șanse aveau să-l folosească, ca să nu spun să-l termine la timp.

Șina cu ecartament îngust și cele două sonete erau singurele componente mecanice de pe tot șantierul. Nu existau săpătoare

mecanice sau excavatoare – totul era făcut de mulțimi întregi de tineri țărani obligați să muncească, unii dintre ei încă copii, îmbrăcați într-o uniformă simplă și aduși pe șantier în fiecare dimineață cu camioanele armatei. Caracteristic era faptul că toți lucrau desculți, așa cum munceau întotdeauna țăranii în acea parte a lumii.

Acum însă, era duminică, iar pe șantier nu găseai pe nimeni (în mod evident, germanii nu-i dădeau cine știe ce zor cu treaba), dar, a doua zi, locul respectiv avea să fie plin de viață.

Cuvântul „confort” nu fusese auzit aici și nu avea practic niciun echivalent. În afară de o toaletă șubredă cu „un singur cilindru”, situată la oarecare depărtare, singura sursă de apă era o coloană de alimentare montată de Jan la baza povârnișului. Cea mai mare problemă o constituia obținerea hranei. În mod evident, Jan reușise să convingă o femeie dintr-un sat îndepărtat să vină o dată la două zile să pregătească niște ciorbă la soba aflată într-un colț al cabanei, dar acest lucru nu dură, și nimic nu avea să convingă femeile din „conducere” să se ocupe cu așa ceva. Nu ne mai rămăsese decât o amărâta de rezervă de pâine. Povestea din 1940 se repeta. La o săptămână sau două, ne-am dus în acel sat îndepărtat într-o duminică, încercând s-o convingem pe aceeași femeie, de data aceasta pentru o remunerație mai mare, să mai vină pe la noi, să ne aducă niște pâine și să ne gătească ciorbă, lucru pe care ea-l făcu, fără tragere de inimă, puțină vreme, după care am rămas iarăși să ne descurcăm singuri.

Am petrecut primele zile cu Jan învățând să folosesc soneta – când am devenit suficient de îndemânatic, m-a lăsat să fac treaba singur, împreună cu trei-patru băieți. Era o muncă plictisitoare, dar nu fără probleme, căci deplasarea uriașei mașinării pe șine în vederea înfngerii fiecărui stâlp în pământ necesita multă grijă, marginea șanțului fiind atât de instabilă, încât, în două rânduri, aceasta era să se răstoarne în groapă. Mașinaria în sine era totuși o mostră ingenioasă de inginerie germană, singura problemă fiind aceea că nu făcea față. În vreme ce rivalii noștri de la șanțul de alături avansau permanent cu mașina lor veche pe aburi, noi am început să ne oprim cu regularitate. Mașina noastră funcționa în mare pe principiul unui motor diesel, dar segmentii de piston și garnitura sau segmentul elastic se tot rupeau. Așa încât, în vreme ce așteptam sosirea pieselor de schimb, mă duceam să-l ajut pe Jan la ce avea nevoie.

În concluzie, munca se dovedi a fi foarte dificilă, iar în condițiile în care soarele încins ne ardea fără încetare și n-aveam unde să ne adăpostim, am găsit-o greu de suportat. La sfârșitul fiecărei zile, eram prea obosiți ca să mai mergem undeva și petreceam cea mai mare parte a timpului odihnindu-ne pe priciuri, alungând muștele și țânțarii.

La vreun kilometru și jumătate distanță de șantier, terenul sterp se termina cu o pădure luxuriantă, verde, care se întindea până departe. Se zvonea că era plină de partizani și că germanii n-au îndrăznit niciodată să se aventureze în ea. Pădurile de aici erau păduri în adevăratul sens al cuvântului, fiind foarte întinse și, pe alocuri, dese, încât era foarte ușor să te rătăcești. Prin urmare, dacă se putea, trebuia să folosești soarele pentru a te orienta și, în cel mai bun caz, după ce ai găsit o cărare, să n-o părăsești până nu ajungeai undeva unde locuiau oameni. Într-o seară, era cât pe ce să constatăm pe pielea noastră că zvonul era adevărat. Dormind liniștit pe priciurile noastre, am fost treziți de sunetul unor focuri de armă care se transformară într-o luptă aprigă, gloanțele vâjâind prin aer foarte aproape de cabana noastră. Ne-am apărat băgându-ne sub priciuri, pentru că unele gloanțe pătrundeau prin lemnărie. Lupta dură vreo zece minute, după care se stinse treptat și, în cele din urmă, încetă cu totul.

Dimineața devreme, primul lucru pe care l-am văzut a fost un detașament de soldați înaintând cu încetineală și cercetând cu atenție terenul în timp ce se apropiau de marginea pădurii dese, unde însă se opriră.

Foamea cruntă de la sfârșitul celei de-a cincea săptămâni mă determină în cele din urmă să părăsesc acel loc. Poate că Jan era mai motivat să rămână și să-și continue lucrul, construcțiile civile fiind profesia sa, însă munca asta nu era de mine. În plus, nu mai voiam să-i ajut pe nemți în planurile lor. În orice caz, Jan a fost înțelegător în această privință.

Și așa, într-o vineri, am hotărât că aș putea să plec cu mult tam-tam. În momentul în care lovea, forța ciocanului putea fi controlată cu ajutorul unei manete acționate manual, aflate la capătul unui cablu lung. Era exact ca maneta acceleratorului de pe ghidonul unei motociclete vechi sau al unei mașini de tuns iarba. Deci, cu o ajustare adecvată a pârghiei mai mici, puteai permite ciocanului să lovească fie

cu cea mai mare „blândețe”, fie cu multă putere, după cum era nevoie. De regulă, pagubele apăreau la partea superioară a brațului. Astfel, la momentul oportun, am fixat maneta la puterea maximă și am urmărit matahala de metal dezintegrându-se încet, cu mult zgomot, într-o ploaie de fragmente metalice roșii, fierbinți. Am făcut zgomotele și gesturile de rigoare, în timp ce toată lumea de pe șantier stătea și se uita uimită. În scurtă vreme, se arătă un inspector german ca să vadă pagubele, iar acesta făcu niște zgomote la fel de urâte, îndreptate în mare parte spre mine. Aveam însă un pretext foarte bun: mașina ne făcuse întruna probleme, iar el știa asta.

Nu intenționeam să aștept să văd ce se-ntâmplă, așa că mi-am luat la revedere de la Jan și am sărit în spatele unui camion militar, îndreptându-mă spre Tarnow. La gară, funcționarul de la casa de bilete îmi ceru permisul de călătorie, iar eu i-am spus că nu aveam și că mă duceam acasă doar pentru sfârșitul de săptămână. Nu, trebuia să-i arăt mai întâi permisul, iar eu, temându-mă că voi atrage atenția celor doi-trei membri ai Poliției de Securitate care se plimbau agale pe acolo, i-am cerut un bilet, pe care l-am primit. Exact la țanc, deoarece, în timp ce niște polițiști erau ocupați cu cotrobăitul în valizele altui bărbat, trenul intră în gară. Am ajuns la Varșovia fără alte probleme.

Beneficiind în continuare de un permis excelent de muncă, valabil încă vreo câteva săptămâni, dar neavând de lucru, am remediat repede situația în momentul în care am început să lucrez la un service în celălalt capăt al orașului. Totuși, în absența mea, mama a avut un șoc când o tânără a trecut pe la apartamentul ei și s-a prezentat drept o angajată de la poștă. I-a înmănat mamei o scrisoare care, spunea ea, fusese interceptată de un lucrător poștal de la biroul de sortare, căci era adresată Gestapoului de pe Alea Shucha. Textul ei, scris de mână, era pe de-a-ntregul compromițător, dezvăluind adevărata identitate a mamei și legăturile ei cu prizonierii de război britanici. Semnificativ era faptul că nu se amintea absolut nimic despre mine, ceea ce însemna că autorul scrisorii trebuie să fi avut ceva personal împotriva ei. Din păcate, aceasta nu era o fațetă rar întâlnită a războiului, multe scrisori asemănătoare fiind interceptate în zilele ocupației. Nu puteam decât să le mulțumim acelor susținători pentru vigilența lor. Pe de altă parte, mișcarea de rezistență avea metodele ei de lucru cu autorii.

O vreme, a trebuit să fac greul și riscantul drum la și de la service, iar când vechiul meu prieten, Jurek, și mama lui mi-au propus să stau la ei cât timp era necesar, m-am bucurat. Astfel, drumul meu s-a redus la jumătate, dar nici centrul orașului nu era un loc sigur. Bineînțeles că nicăieri nu erai în siguranță, iar noi trăiam pe muchie de cuțit de la o zi la alta. Dar, pe moment, cel puțin, știam că nu eram supravegheat în niciun fel, dacă chiar am fost vreodată supravegheat. Dar asta nu voi ști niciodată.

Am supraviețuit iernii dintre 1943 și 1944 în condițiile în care atât mâncarea, cât și combustibilul s-au împuținat permanent. Îmi amintesc că, în fiecare zi, eram înnebunit de foame, iar gândul de a mă bucura de o masă ca lumea îmi rodea întruna măruntaiele.

Cam în acea perioadă, am dat nas în nas cu o „fantomă” a trecutului: Tadek Stanczyk. Mi-l amintesc ca pe un tânăr cu fața curată, făcând parte din grupul *arbeiterilor* de la primul etaj de la Montelupich. Era un om lipsit de griji, fiind considerat fără îndoială de gardieni drept un individ inofensiv. Acest lucru, combinat cu buna stăpânire a limbii germane, l-a ajutat să fie transferat temporar la infirmerie, unde a îndeplinit funcția de asistent pe lângă medicul responsabil. În afară de Vladek Czajka, el era singurul prizonier care avea voie să iasă escortat pentru a obține articolele medicale necesare la infirmerie. În complicitate cu tânărul gardian ucrainean, care ne fusese de ajutor și mie, și lui Kazek, reușise oarecum să aibă o relație amoroasă clandestină cu Maria de la spălătorie. Ca *arbeiteri*, bănuiserăm ceva despre această relație, dar după ce am plecat de la Montelupich, n-am crezut că-l voi mai vedea vreodată. Și iată-ne stând la același rând, așteptând tramvaiul pe o stradă aglomerată din Varșovia! A trebuit să mă uit de două ori ca să mă asigur că era el. Purta uniforma kaki a Organizației Todt și părea slab și obosit. Când privirile ni s-au întâlnit, a părut surprins și a plecat de la coadă, îndreptându-se spre intrarea unui bloc. L-am urmărit și am început să vorbim numai când nu ne putea auzi nimeni. Exprimându-mi surprinderea, l-am întrebat ce făcea în uniformă. Era în mod evident înfricoșat și jenat, vorbind precipitat. Implorându-mă să nu par surprins și să mă port normal, mi-a spus că el și Maria fuseseră căsătoriți în taină la Montelupich de un deținut-preot; când Maria a

fost eliberată, el n-a mai suportat. A fugit în timp ce plecase, ca de obicei, să cumpere ceva, iar acum era căutat de Gestapo. Atunci își dădu seama că cel mai bun loc în care se putea ascunde era Organizația Todt, așa că se înscrise în ea de bunăvoie. Spera să fie trimis la muncă în portul Stettin sau în oricare alt port de unde să poată fugi în străinătate la bordul unui vas suedez. I-am urat succes și ne-am despărțit.

Organizația Todt era formată din voluntari și persoane mobilizate din toate țările aflate sub ocupație nazistă, care erau puse să muncească la construcția de drumuri, în transporturi, la manipularea proviziilor și așa mai departe. Cum nemții aveau nevoie disperată de mână de lucru suplimentară, orice doritor era binevenit să se înscrie – fără să-și dea seama, oameni ca Tadek Stanczyk, care erau urmăriți de Gestapo, și ca mulți alții de fapt, se înscriau cu gândul expres de a fugi fie în tabăra Aliaților, fie, pe mare, într-o țară neutră, în special în Suedia.

Capitolul paisprezece

Primăvara lui 1944 veni cu o senzație de amenințare și cu o prevestire. Deși erau acum în plină retragere din fața forței devastatoare a armatei sovietice, naziștii găseau încă tăria și mijloacele necesare pentru a ține sub călcâi populația aflată în pragul unei rebeliuni fâțișe. Acum, simțai în mod constant acest lucru. Toată lumea îl știa și-l dorea. Se vedea inclusiv în comportamentul nemților. Explozia avea să se-ntâmplesse în curând. Viața însă trebuia să meargă înainte, iar uneori, în mod surprinzător, comportamentul oamenilor părea atât de nepotrivit cu tendința amenințătoare prevalentă. Natura umană părea a dicta necesitatea continuării existenței într-un mod cât mai firesc cu putință, așa cum o ilustrează următorul episod.

În iunie, veștile cu privire la debarcarea Aliatilor în Franța au reprezentat un tonifiant minunat, căci ele anunțau începutul sfârșitului pentru germani. Cu toate acestea – nu că noi n-am fi știut – trebuia să se mai verse mult sânge și să se îndure mai multe suferințe până la venirea sfârșitului. După ce ratasem șansele anterioare de a fugi, am început acum să mă gândesc serios la o tentativă de redobândire a libertății, doar că, de această dată, nimic nu avea să mă mai împiedice să fac asta. În plus, îmi închipuiam că o să fie mai ușor ca la Montelupich! Trebuia însă să plec din Varșovia, care, după părerea mea, avea să devină o capcană mortală după ce rușii ajungeau la porțile orașului. Din surse germane, era greu să obții informații precise despre lupte, așa că ne bazam mai mult ca oricând pe buletinele de știri de la BBC, ca și pe zvonurile răspândite de oamenii care veneau de pe front. Pe lângă aceasta, pe străzile Varșoviei au început să apară unități ungurești aflate în serviciul germanilor, care se îndreptau spre vest, semn clar că armata se retrăgea. În mod naiv, așa cum avea să se dovedească, planul meu era să mă îndrept spre liniile rusești și să trec dincolo cu prima ocazie. Cum aceștia erau acum aliații noștri, nu puteam să cred că voi avea vreo problemă după ce treceam în partea

cealaltă. Aveam însă nevoie de o bază undeva, la est de Varșovia, ca punct de plecare – și asta era o problemă care trebuia să fie rezolvată. Atunci, printr-una dintre acele ciudate coincidențe, mama îmi trimise un mesaj să mă duc la o anumită casă din oraș și să mă văd cu niște oameni care mă puteau ajuta să-mi duc planul la îndeplinire.

Am aranjat prin telefon o întâlnire, iar când am vorbit cu dna Kondratowicz, am găsit foarte bizară „propunerea” ei. Ambele fete ale doamnei învățaseră englezește (în secret) și aveau nevoie de exerciții de conversație pentru a ști mai bine limba. Fusesse abordată Kathleen Smith, dar aceasta refuzase oferta în favoarea mea. Din prudență, nu s-au pus întrebări cu privire la identitatea mea, deși, de regulă, oamenii trăgeau propriile concluzii, indiferent care erau acestea. Atunci, am început să caut un pretext potrivit pentru a respinge oferta (pentru care aveam să fiu plătit), când ea îmi explică unde anume urmau să se țină aceste „lecții”. Totul avea să se petreacă la ferma lor de la țară, unde aveau o locuință, lângă Minsk Mazowiecki, la vreo 55 de kilometri est de Varșovia, în ultimele două săptămâni ale lui iunie. Problema mea, aceea a găsirii unei „baze”, părea astfel a fi rezolvată, așa că am acceptat de-ndată misiunea.

Cu mult înainte de data stabilită, am obținut de la patronul meu un concediu de două săptămâni, precum și o scrisoare justificativă în acest sens, în caz că eram oprit la un moment dat pentru a fi întrebat. Deși trecerea unor mașini și camioane în mare parte civile de pe benzină pe gaz lichefiat nu era o muncă foarte importantă, săritorul meu șef făcu să pară astfel în scrisoare.

Când sosi în sfârșit ziua plecării mele, despărțirea păru tristă și definitivă. Din fericire, mama se ținu foarte tare, reușind oarecum să nu verse un potop de lacrimi, iar eu simțeam că, în adâncul sufletului, ea știa că eu aveam șanse mai mari de supraviețuire, și poate chiar toate șansele de a reuși în planurile mele, dacă nu rămâneam la Varșovia. Dintre prietenii mei, numai Jurek și mama lui știau, și mi-au urat succes. Nu aveam să-i mai văd niciodată.

Am plecat din Varșovia cu trenul într-o frumoasă dimineață de duminică, fără a fi deranjat de prezența omniprezentului Gestapo și ajungând la Minsk Mazowiecki după o oră. Aici, ca de obicei, un șir lung de trăsuri și căruțe aștepta sosirea proprietarilor, a oaspeților și a altor doritori să călătorească cu asemenea taximetre rurale. Am mers

de-a lungul acestui șir strigând numele familiei Kondratowicz, până când unul dintre vizitii a răspuns cu un „ho”, ridicând brațul în semn de recunoaștere. Drumul până la Rudzienko a fost foarte scurt, desfășurându-mă, în timpul călătoriei făcute fără grabă în pașnicul peisaj rural, cu soarele dimineții, care ardea cu putere, și cu liniștea lumii care se odihnea. Dacă n-ar fi fost două camioane cu jandarmi gonind în direcția opusă într-un nor de praf și stricând această imagine liniștită, aș fi crezut că mă aflu în vremuri mai pașnice. Mă întrebam totuși ce mă aștepta la Rudzienko, cum aveam să fac față celor două sarcini și cum urma să se realizeze planul meu de a trece la ruși. De fapt, acest următor și foarte important pas nu prea avea să depindă de mine, pentru că evenimentele mult mai ample au urâtul obicei de a prelua oricum controlul asupra destinului unei persoane. Soarta sau norocul cel puțin îmi oferi ocazia de a face primul pas în realizarea planului meu – sosirea mea la Rudzienko.

Aici, am fost surprins să găsesc o mulțime de oameni, în afară de dl și dna Kondratowicz, cele două surori, Jadwiga, cea mare, și Irena, precum și fratele lor, Zbigniew. Mai erau două mătuși necăsătorite aproape identice, o blondă atrăgătoare, Danuta, pretinsa prietenă a lui Zbigniew, Mietek, intendentul, și, în fine, Jurek Berezowski, care se afla și el acolo ca musafir, pentru a organiza întâlnirea. Prezentările au avut un caracter formal și ritualic, însă odată făcute, atmosfera a devenit prietenească și relaxată.

Curios era că, printr-o rară întâmplare, îl întâlnisem pe Jurek Berezowski înainte de război și ne frecventaserăm foarte mult o vreme. Știa foarte bine cine eram, dar a acceptat numele meu de împrumut, Kopystynski, fără să se arate surprins. Totuși, spre binele celorlalți, am comentat în treacăt că ne-am cunoscut înainte de război și atât. Oricum, cu prima ocazie, i-am relatat toată povestea mea, iar el a înțeles și a promis într-un mod reverențios că n-o va spune nimănui. În adolescență, ne înțeleseserăm întotdeauna foarte bine și eram bucuros să constat că puteam face asta în continuare.

Proprietatea Kondratowicz era întinsă. În fața conacului cu un singur nivel se afla o terasă mare dotată cu scări în serpentină la ambele capete, care duceau jos, la drumul de acces pentru vehicule, ce înconjură un strat uriaș de flori, plin cu tot felul de plante colorate. În spate se găseau o magazie de lemne, un beci și alte construcții anexe. Întreaga proprietate era înconjurată de mulți copaci care creau o impresie de

siguranță și relativă izolare. Dincolo de inelul de copaci se întindeau, pe kilometri întregi, câmpurile aurii de grâu, întrerupte ici-colo de arbori și păduri. Chiar în spatele inelului de copaci se afla însă grădina de zarzavaturi pentru consum propriu, iar dincolo de ea, o livadă și plantații de arbori cu fructe cărnoase, șoproane pentru vite și grajduri pentru paisprezece cai de povară. Mai departe, pe câmp, se vedeau câteva iazuri pline cu o mulțime de crapi grași. Pe partea mai luminoasă, găseai un teren de tenis ascuns după copacii învecinați. Pe ansamblu, era un loc idilic. Doar înainte de război mai avusesem eu parte de atâta plăcere și abundență de mâncare.

Mi-am luat în serios îndatorirea de „profesor particular” și am introdus regula ca, timp de două ore pe zi, după masa de prânz, eu, Jadwiga și Irena să citim și să conversăm în englezește. Aveam un manual de engleză, iar pentru citit, am ales o carte potrivită din vasta lor bibliotecă. În afară de asta, am încercat cât am putut să fac conversație în timpul zilei, dar, curând, am constatat că această sarcină era extrem de grea, căci, deși Jadwiga, care avea douăzeci și trei de ani, lua lucrurile în serios, Irena, o fată poznașă de șaisprezece ani, plină de viață, găsea orice pretext ca să nu participe la aceste ședințe. Atmosfera de vacanță o îmboldea să nu prea respecte oricum foarte multe reguli. M-am străduit totuși să-mi justific prezența acolo.

Ca intendent, Mietek petrecea majoritatea zilelor călare, făcând înconjurul vastei proprietăți și întorcându-se de regulă plin de praf și mort de oboseală exact la masa de seară. Avea douăzeci și cinci de ani, era înalt și drept de statură, destul de reținut în comportament. Zbigniew Kondratowicz, care avea aceeași vârstă, băiat ager la minte, sufletul grupului adunat acolo, petrecea și el o mare parte a timpului ocupându-se de chestiuni privind administrarea proprietății, adeseori împreună cu Mietek, dar, din când în când, dispărea cu motocicletă într-un loc neștiut de nimeni – se bănuia că pentru a desfășura o activitate clandestină în zonă. Motocicleta, de fabricație germană și vopsită în cenușiul tern al tuturor mijloacelor de transport nemțești, era mândria și bucuria lui, modul în care și-o procurase rămânând un mare secret. La sfârșitul zilei, era ascunsă întotdeauna cu grijă într-un hambar. Nu era fraier.

În aceste condiții, cele trei fete își vedeau adesea de treburile lor, în vreme ce eu și Jurek petreceam mult timp împreună, hoinărind fără grabă sau nefăcând absolut nimic. Era un tip afabil și lipsit de griji, cu

un simț dezvoltat al umorului, cu care mă potriveam de minune. Ori de câte ori însă grupul era în formație completă, ne distram din plin și eram cât se poate de nepăsători, întâlnirile durând adesea până târziu în noapte. Uneori, îmi spuneam că nu era decât un vis, un vis care trebuia să se termine curând. De fapt, noi băteam fierul cât încă mai era cald.

În a treia zi a vizitei mele, s-a stabilit să jucăm tenis destul de târziu în cursul serii, când soarele apunea. Trebuia să jucăm toți, împărțind între noi cele două-trei rachete disponibile, însă, pe măsură ce se întuneca, am băgat de seamă luminile strălucitoare care explodau pe cerul de la răsărit, a căror semnificație n-o știam în acel moment. Cuprinși de microbul tenisului, am încercat să continuăm să jucăm în întuneric, observând din nou acele lumini nocturne, însoțite, de această dată, de bubuituri îndepărtate. Pe măsură ce bubuielile au crescut în intensitate, ne-am dat seama de semnificația lor. Ele anunțau sfârșitul partidei noastre de tenis, sfârșitul distracției noastre, sfârșitul stării de normalitate în sine. Totul s-a schimbat într-o clipită. În condițiile apropierii a ceea ce poate fi descris ca un val uriaș, era timpul să se ia niște decizii. Membrii familiei Kondratowicz s-au cufundat într-o discuție serioasă, știind cât se poate de bine că, foarte curând, viața lor în acel loc avea să se ncheie, poate pentru totdeauna. De asemenea, și mandatul meu de „profesor particular” lua sfârșit.

A doua zi de dimineață, a sosit cu două mașini un grup de ofițeri germani, care au început să inspecteze locul, rechiziționând curtea fermei cu toate clădirile, șoproanele și hambarele dimprejur. După-amiaza, toată proprietatea a vuit de zumzăitul motoarelor, sosind camion după camion cu soldați care au ocupat fiecare locșor. Am aflat că era vorba despre o unitate de întreținere și reparații; soldații au început imediat să descarce echipamentul și, curând, s-au pus serios pe treabă. Măcar ne-au lăsat în pace în conac. Am fost surprinși să observăm cât de liniștiți și relaxați erau, având în vedere faptul că se retrăgeau. Deși se purtau frumos și nu se băgau peste noi, am hotărât totuși că situația necesita multă precauție, și ne țineam cât mai departe de ei cu putință. Când intram însă în contact cu ei, căutam de regulă să fim politicoși unii cu alții. Printre ei se aflau niște ruși, foști prizonieri de război care lucrau în unitate, iar conversația cu aceștia ni se păru interesantă. Purtând încă uniforme rusești, păreau a fi retrași, dar, în mod curios,

germanii nu păreau a fi deranjați de faptul că vorbeam cu ei. Cu o singură excepție, erau tineri simpli și direcți. Când i-am întrebat de ce mergeau cu germanii, cel mai în vârstă dintre ei, un rus autentic, blond, înalt, cu vorba apăsată, mi-a răspuns că toți detestau regimul comunist din Rusia, acesta era motivul. Nu erau dornici să discute despre politică, iar nu după mult timp, au adus o balalaică și au început să fredoneze voios un cântec, moment în care ne-am alăturat și noi bucuroși.

Plecarea unității după câteva zile lăsa un gol ciudat, concluzia evidentă fiind aceea că sosirea rușilor nu avea să mai întârzie mult. Măcar de-ar fi fost atât de simplu.

Între timp, Zbigniew se dusese în satul din apropiere de Rudzienko (de la care își trăgea numele ferma) și se întoarse încântat cu vestea că o unitate din avangarda armatei ruse sosise acolo. El observă că unul dintre tancuri era comandat de o femeie-ofițer. Rușii iradiau încredere și bravură, explicând că intenționau să străpungă frontul până la Varșovia, după care au luat-o din loc într-un nor de praf. Toate acestea păreau să confirme părerile noastre, însă mulțimile de refugiați care au început deodată să năvălească spre Rudzienko spuneau cu totul altceva. Principala unitate germană aflată în retragere era încă intactă și se apropia de Rudzienko. Ca pentru a confirma această veste, apărură brusc o formație de avioane rusești, care a început să bombardeze în picaj o țintă situată la vreo trei kilometri depărtare. (Mult mai târziu, un comunicat dat de ruși arăta că o unitate de avangardă formată din tancuri a străpuns liniile germane și s-a îndreptat în mare viteză spre Varșovia, fiind distrusă la mică distanță de oraș.)

În scurtă vreme, se auzi sunetul unui foc sporadic de armă însoțit de huruitul tancurilor germane care mergeau pe drumul principal situat la vreo 400 de metri distanță. Noi, toți cei patru, am devenit tot mai neliniștiți, dorindu-ne să fi avut una sau două arme cu care să tragem în nemți. Începurăm astfel să ne facem iluzii, când Jurek anunță că știa exact unde putea să găsească una – nici mai mult, nici mai puțin decât o mitralieră! Urmându-l, ne-am îndreptat în grabă spre un hambar, unde el începu să caute cu înfrigurare prin fân și scoase o frumoasă mitralieră Kalașnikov. Din păcate, nu aveam muniție, însă Jurek știa unde puteam găsi și așa ceva. La vociferările noastre, ne răspunse de fapt cu un „of, în iazul rațelor”. După ce și-a scos pantofii, a pășit cu greu în apa mocirloasă și a stat acolo privind de-a dreptul cu frică, lipăind, anunțând din când în când „cred că-i aici, nu – trebuie

să fie acolo”, aplecându-se de fiecare dată să dibuie în noroi cu mâinile goale. Până la urmă, eforturile lui au fost încununate de succes când găsi două cutii de metal pline cu muniție. Îi văzuse pe ruși ascunzându-le în ziua plecării lor.

Deși n-aveam nicio idee dacă muniția mai era bună după ce stătuse în apă, am început să facem „planuri strategice” în privința folosirii cu eficiență maximă a mitralierei. Eu am sugerat să mergem la drumul principal și să ne ascundem, așteptând sosirea camioanelor și a mașinilor, având în vedere că șanțurile de pe ambele laturi asigurau un bun adăpost. Planul a fost acceptat de toată lumea, dar câteva trageri de probă erau necesare înainte de a pleca. Ne deplasam deja în grabă spre șosea, când cineva observă că lipsea importantul perculator. Întorcându-ne din drum dezgustați, am aruncat inutilul obiect și cutiile cu muniție în iaz, când, chiar în acel moment, o mașină de serviciu cu patru ofițeri SS îmbrăcați în uniformă de luptă intră cu mult zgomot în curte, iar, în câteva minute, locul se umplu de soldați înarmați până-n dinți și care se aflau în mod evident într-o stare de agitație. Din fericire, ne-au ignorat, însă eu nu voiam să mă gândesc ce ni s-ar fi întâmplat dacă ne-ar fi prins, cu câteva secunde mai devreme, vânturând o mitralieră.

Acum, era o zarvă totală, o mulțime de refugiați înfricoșați asal-tându-ne și amestecându-se cu soldații abătuți care se precipitau în momentul în care soseau tancurile, doborând copăcei și tufe și răvășind frumoasa peluză cu straturile ei de flori. În același timp, ofițerii au preluat controlul conacului, ocupând două dintre încăperile cele mai mari din spate, de unde aveau să conducă în mod evident lupta, care părea iminentă.

Amânând decizia de a părăsi Rudzienko până în ultima clipă, familia Kondratowicz împachetă repede câteva lucruri și se pregăti să plece cu o camionetă care-i aștepta în curtea din spatele casei. Fiul lor, Zbigniew, se simți obligat să rămână și să îngrijească de proprietate atât cât se putea. Eu, Jurek și Mietek am ales să rămânem. Motivele mele au fost explicate deja, în plus, îmi făcea plăcere compania lor. Dl Kondratowicz ne-a spus liniștit că, dacă vreunul dintre noi nu era foarte sigur că voia să rămână, eram bineveniți să călătorim împreună cu ei, până la Varșovia, dar dacă rămâneam, atunci, îndrumați de Mietek în calitate de intendent, trebuia să încercăm să ținem ferma pe picioare cât mai mult cu putință. În aceste circumstanțe, nu ne puteam bizui pe

ajutorul lucrătorilor de la fermă, deoarece aceștia aveau să fie în mod firesc mai preocupați de siguranța familiilor lor. Recoltatul trebuia să mai aștepte, dar cele treizeci de vite, ca și cei paisprezece cai trebuiau să fie hrăniți și îngrijiți. El ne-a spus că nu era pregătit să-i aștepte pe ruși din cauză că, fiind proprietar funciar, știa ce le vor face aceștia lui și familiei sale, și indiferent că erau sau nu erau aliații noștri, nu puteai avea încredere în ei. Dna Kondratowicz îmi mulțumi pentru efortul meu de a-i învăța fetele și-mi dădu suma convenită de 300 de zloți, deși lucrasem mai puțin, adăugând alți 100 de zloți în caz că aveam nevoie.

Cele două mătuși necăsătorite, atât de tăcute și de liniștite, încât abia dacă fuseseră observate în tot acel tumult, aleseseră și ele să rămână, Zbigniew devenind astfel responsabil și de siguranța lor. Pentru a căpăta încredere în el, acesta le trată cu multă grijă și considerație, asigurându-se, în zilele nebune care au urmat, ca ele să nu aibă nimic de suferit.

Între timp, mulți refugiați umpluseră pivnițele în încercarea de a scăpa de iminentul bombardament. Seara, în timp ce Zbigniew era ocupat să-i ajute pe refugiați în problemele lor, noi, ceilalți, vedeam de vite și de cai, întorcându-ne la conac după lăsarea întunericului.

În aceeași seară, pe când nemții săpau încă de zor și se pregăteau de luptă, am auzit un zvon că mult-așteptata revoltă de la Varșovia începuse. Evenimentele se desfășurau acum într-un ritm rapid și, cu toate că doream foarte mult să știm ce se întâmpla cu bravii cetățeni ai Varșoviei, n-am putut afla mai multe.

Contrar așteptărilor noastre, timp de două zile se așternu o stranie acalmie, iar unii dintre noi, profitând de această perioadă de liniște, se aventurară pe terasă pentru un „respiro”. Atunci, în înaltul cerului care se întuneca, am observat umbra unui bombardier mare cu patru motoare care se îndrepta spre Varșovia. Raza îndepărtată a unui proiector țâșni spre cer, încercând, agitată, să dea de obiectul urmărit. Căută în zadar, însă, curând, i se alăturară altele, încrucișându-și ici, colo, tentaculele, până când, prins în sfârșit în centrul rețelei, bombardierul deveni o țintă perfectă. Priveam cu uimire cum avionul era urmărit de un baraj antiaerian constant până când a fost lovit. Cu un motor în flăcări, își continuă zborul neabătut, înainte de a-l pierde complet din vedere. Undeva în spatele meu, o femeie se ruga cu voce

tare pentru siguranța aviatorilor, în vreme ce alta, văzând avionul în flăcări, izbucni în lacrimi.

(Istoria consemnează că, în timpul revoltei de la Varșovia din 1944, RAF a încercat să arunce din avioane muniție pentru luptătorii asediați din Rezistență. Aflate la bordul unor bombardiere Halifax și Liberator, echipajele acestor misiuni erau formate din britanici, polonezi și neozeelandezi.)

În ciuda propriilor noastre probleme, acest episod a produs o impresie profundă asupra tuturor celor care au asistat la el, dându-ne speranța că totuși, până la urmă, era ceva de partea noastră acolo, departe.

Am continuat să ne îngrijim de animale, acesta fiind primul lucru pe care-l făceam dimineața și seara, și la care am primit ajutorul neașteptat al unui lucrător credincios de la fermă. În cursul zilei însă, ne străduiam să nu dăm ochii cu soldații SS. Erau în mod evident nervoși, iar prezența noastră în curte părea a nu fi binevenită. În cele din urmă, ni se spuse să nu ne apropiem. Apoi, prețioasa noastră rezervă de alimente a fost furată din pivniță, lăsându-ne doar cu rezerva de urgență ascunsă în conac. Chiar și aceasta a fost șterpelită de germani când, întâmplător, am dat de șase dintre ei ducându-se la dulapul în care o țineam. În acel moment, am văzut roșu înaintea ochilor și m-am așezat între ei și ușa dulapului. Soldații au ezitat o clipă, iar eu am început imediat o conversație banală cu ei, care îi făcu să se răzgândească. Unul deveni oarecum agresiv, dar ceilalți îl potoliră și, în cele din urmă, se retraseră timid, părând mai degrabă rușinați. Nu puteam să cred ce noroc am avut. Degeaba însă, căci, în ziua următoare, și acea rezervă dispăru. Mai rău chiar, strecurându-ne în grajduri și în adăpostul vacilor pentru a hrăni animalele, am constatat că erau goale. Acest lucru trebuia să se-ntâmplesse odată și-odată. Mai târziu, am constatat că germanii ne luau vacile și caii lipsind astfel, dintr-un foc, comunitățile țărănești de sursa lor de existență.

Zbigniew ne mărturisi că avea 40 de litri de votcă ascunse sub pardoseala beciului, pe care promise că le va păzi cu viața. „Ați fi surprinși dacă ați ști ce puteți face cu o sticlă, două de tărie, mai ales în vremuri ca acestea”, adăugă el cu înțelepciune. Cuvintele lui profetice se dovediră a fi cât se poate de adevărate.

Cu tancurile bine ascunse în șanțuri săpate în perimetrul exterior al enclavei noastre protejate, germanii au început un foc de baraj în

direcția liniilor rusești, reacția fiind pe măsură. Obuzele rusești vâjâiau deasupra capului, căzând în cea mai mare parte în spatele conacului. În loc să ne întoarcem în pivnițe, am hotărât să rămânem în camere și să ne încredem în protecția oferită de zidurile solide ale clădirii. Singurul neajuns era că ne aflam chiar în calea focului și că un obuz putea să ne intre pe fereastră, dar parcă preferam acest lucru în locul pivnițelor ticsite cu refugiați înfricoșați și copii plângăcioși. Lupta a continuat până târziu în noapte, obuzele explodând din când în când în fața casei, iar restul căzând undeva în spate. Pe măsură ce se lăsa întunericul, bombardamentul încetă, permițându-ne să ne odihnim puțin, iar după ce am tras obloanele de lemn, am căzut într-un somn adânc.

A doua zi, nu se văzu nicio schimbare, lupta începând la opt dimineața și urmând un anumit tipar toată ziua. Indiferent cine începea primul, bombardamentul continua vreme de circa cincisprezece minute, urmate de o pauză de vreo zece minute. Apoi, cealaltă parte răspundea cu un baraj cu o durată similară, și așa mai departe. Totul părea a merge ceas, iar încordarea ne-a slăbit nervii. Alte câteva obuze au explodat pe ceea ce mai rămăsese din peluză, restul zburând în continuare, din fericire, peste acoperiș. Din când în când, coboram în pivnițe ca să vedem dacă puteam să ajutăm cu ceva, altfel limitându-ne la cele două camere de la etaj, iar când lupta a încetat din nou, ne-am culcat. Am avut norocul să găsesc în sertarul de la noptieră un vraf de reviste de dinainte de război, care m-au transportat, la lumina unei lumânări, într-o lume de mult apusă. Era o terapie minunată pentru niște nervi distruși.

În a treia zi a bătăliei, am avut de-a face cu un alt pericol, total neașteptat. Umbla vorba că nu trebuia să ne arătăm la față pentru că un detașament al *Feldgendarmrie* căuta pe cineva în jurul conacului. Apoi, soldații au înconjurat casa, ordonând tuturor bărbaților să iasă și să se adune în curtea din spate. N-am avut nicio șansă. I-au adunat deja pe toți lucrătorii de la fermă, care stăteau acolo înșiruiți, cu teama întipărită pe fețe. Eram îngroziți, mai ales că niciunul dintre noi nu-și făcea nicio iluzie cu privire la ceea ce putea să urmeze, dându-ne seama că nu aveau de gând să permită vreunui bărbat să cadă în mâinile rușilor.

Între timp, Zbigniew, care reușise într-un fel să treacă neobservat de *Feldgendarmi*, se duse imediat la ofițerul-comandant care stătea în

acel moment aplecat deasupra hărților militare și-i spuse că, în calitate de proprietar, era obligat să asigure bunul mers al fermei și că, pentru aceasta, mai avea nevoie de cel puțin trei oameni. Menționează ca lucrători indispensabili pe Jurek, pe Mietek și pe mine. Germanul nu avea însă chef să asculte, așa că nu-i permise lui Zbigniew decât să rămână.

Încolonați pe două rânduri, am pornit într-un marș de câțiva kilometri prin zonă sub pază înarmată, evitând orice locuință și ajungând în cele din urmă într-un sătuc, unde am fost băgați într-un hambar și închiși. Am stat acolo tot restul zilei și noaptea, aproape sufocându-ne din cauza căldurii, a mirosului înțepător de fân și a supraaglomerării. Părea să ne fi venit sfârșitul, căci hambarele pline cu fân erau locul perfect unde nemții puteau să ne incinereze fără a risipi nici măcar un singur glonț. Noi, cei trei, am reușit să găsim un loc liber în capătul opus, lângă un perete, și am început să testăm rezistența planșeului. Era solid și ferm, iar eforturile noastre de a disloca o placă nu au avut succes. Alții au făcut la fel, cu același rezultat. Aleseseră cu siguranță locul potrivit pentru ceea ce voiau să facă. Nu exista nicio posibilitate de scăpare. Și chiar dacă ar fi existat, eram înconjurați, iar oricine încerca să fugă ar fi fost prins ca o muscă. Din fericire, nu se întâmplă nimic, iar când se luminează de ziuă, ne-am socotit fericiți.

Ușile hambarului s-au deschis brusc și ni s-a ordonat să ieșim, apoi am fost încolonați și am mers vreo doi-trei kilometri pe un drum prost, nisipos, până într-un loc în care acesta cobora brusc până la albia unui râu, urcând apoi pe malul celălalt. Aici se desfășura o activitate intensă, construindu-se un pod înalt din lemn, care, atunci când avea să fie gata, urma să fie folosit la retragerea germanilor, ale căror mijloace de transport s-ar fi scufundat în nisipul moale de dedesubt. Forța de muncă era formată din tineri de la țară, asupra lor veghind ochiul de vultur al unui ticălos sergent SS, al cărui singur mijloc de comunicare părea a fi tonul foarte ridicat al vocii sale. Invectivele lui stridente reverberau în toată valea, stârnind teamă în inimile băieților. Cu excepția acestui spectacol vocal, totul îmi amintea de zilele în care participasem la construirea unui alt pod, lângă Tarnow, dar la o scară mai mică.

Sergentul, care răspundea în mod evident de lucrări rutiere, i-a dat unuia dintre gardienii noștri ordine să ne pună la muncă, ceea ce însemna de fapt umplerea gropilor de pe căile de acces către pod. Cum nu existau unelte de niciun fel, am fost obligați să ne folosim mâinile. Astfel, sub privirile atente ale celor doi gardieni ai noștri, am început

să râcâim și să ne umplem mâinile cu nisip. Acest lucru nu făcu decât să dispară niște gropi și să apară altele în loc, iar în ritmul acesta, am fi stat acolo și în ziua de azi, la multă vreme de la plecarea germanilor! Am atras atenția paznicilor cu privire la această stupizenie, dar ei au dat din brațe într-un gest de zădărnici. Imaginea atât de multor bărbați alergând de colo, colo, cu nisip în palme era de-a dreptul ridicolă – dacă situația n-ar fi fost gravă în esență, ar fi putut fi chiar hilară.

Abia ne întorseserăm la mizerabilul hambar, când o gardă ceru să se prezinte trei voluntari. În ce scop, n-aveam nici cea mai mică idee, dar, într-o clipită, noi, cei trei, am făcut un pas înainte. Eu, Jurek și Mietek conveniserăm să analizăm fiecare posibilitate de evadare, iar aceasta părea să fie o șansă pe care nu trebuia s-o ratăm. Puseserăm însă o condiție, aceea de a evada toți trei sau niciunul.

Ni s-a spus că o cireadă de vaci fusese dusă pe o pajiște alăturată și, ca să nu fugă niciuna, am fost așezați în diferite puncte ale acesteia. „Supravegherea” trebuia să dureze de pe la ora opt seara până la unu dimineața, locul nostru fiind luat apoi de alții. Ni s-a spus ca, la fiecare zece minute, să strigăm „totu-i bine”, iar în cazul în care apăreau probleme, să facem semn. Doi gardieni înarmați patrulau întreg perimetrul pajiștii, fiind mereu cu ochii pe noi, dar și pe vaci.

La prima vedere, părea cea mai bună șansă pe care o puteam avea vreodată ca s-o ștergem, și de aceea era cu atât mai enervant faptul că nu avuseserăm ocazia să ne facem un plan de acțiune. De unde stăteam eu, abia îi puteam vedea pe cei doi tovarăși ai mei, dar, când se lăsa întunericul, nu ne puteam vedea unul pe celălalt, ceea ce împiedica orice comunicare prin semne. Ceva mai devreme, reușisem să studiez în fugă terenul, observând un pâlț de arbori și tufe la vreo sută de metri distanță, într-o pajiște alăturată, care putea reprezenta un bun adăpost imediat, dincolo de acesta întinzându-se un câmp deschis.

Pe măsură ce minutele treceau, gardianul care patrula în sectorul meu apărea cu regularitate ca o fantomă în noapte, noi strigam cum ni se ordonase, iar vacile docile nu ne făceau probleme – nici măcar nu încercau să fugă, cum le stă în fire. În condițiile în care frustrarea creștea, m-am întrebat cum să fac să comunic cu prietenii mei ca s-o ștergem toți odată, dar cum așa ceva era imposibil, am început să-mi doresc să nu fi făcut niciodată acel „pact”.

Habar n-aveam cât era ceasul, când, deodată, mi-am dat seama că ceilalți doi nu mai strigau ce li se ceruse. Zadarnic am așteptat și am

ascultat. Era o liniște asurzitoare. Primul meu gând a fost acela că indivizii plecaseră fără mine și m-am simțit înșelat. Gardianul apărură însă iarăși din întuneric și, anunțându-mă că rondul meu se încheiase, mă duse înapoi la hambar. În întuneric, m-am lovit de Jurek și Mietek, care au fost surprinși să mă vadă, căci și ei erau siguri că eu plecasem pe nepusă masă, lăsându-i pe ei acolo, și erau pe punctul de a face la fel când își făcu apariția gardianul. Enervați la culme de ratarea acelei ocazii, ne-am petrecut restul nopții dormind.

A doua zi de muncă la repararea drumurilor se desfășură în același mod, doar că rămăsese cu noi un singur gardian, ceea ce reprezenta o nouă ocazie tentantă, dar ca să-l anihilăm, dat fiind numărul nostru covârșitor de mare, era nevoie din nou de un acord și de o acțiune concertată. Oricum, era foarte puțin probabil că am fi scăpat toți cei cincizeci. Mulți ar fi fost prinși, cu urmările de rigoare.

Singura bucurie a acelei zile a fost adusă de un avion rusesc de recunoaștere care zbura la altitudine mică, moment în care ni s-a ordonat să ne adăpostim, deși nu aveam unde, însă avionul a continuat să zboare încet și jos.

Ne era îngrozitor de foame, deoarece nu mâncaserăm nimic de trei zile, iar spiritele începură să se ncingă.

În ziua următoare, principalul subiect de conversație a fost mâncarea. Potolit și rezervat din fire, Mietek prinse așa o ură pe pământul de gardian, încât stătea chiar în spatele lui și îi imita fiecare cuvânt și gest cu un efect devastator. Noi ne prăpădeam de râs, ceea ce nu făcea decât să-l înfurie pe gardian. Cel puțin acest unic subiect de conversație, mâncarea, părea să ne unească și să ne ajute să ne mai omorâm vremea. Într-un final, s-a ajuns la concluzia generală că trebuia făcut un protest către germani. Nu aveam decât să încercăm. În cele din urmă, după un proces de selecție aleatorie și după ce se puse întrebarea „cine știe cel mai bine germana?”, atât Jurek, cât și Mietek au declarat că, fără îndoială, eu eram cel potrivit pentru misiunea respectivă. În plus, era evident că singurul german cu autoritate la care puteam apela era ticălosul sergent SS. Gardianul nostru nu formulă nicio obiecție și mă duse la el. După tot ceea ce mi se întâmplase la Montelupich, asta era joacă de copil, astfel că am stat în picioare în fața încruntatului omuleț și am prezentat ceea ce credeam eu a fi niște

argumente destul de convingătoare, în cel mai bun limbaj cvasimilitar. Prima lui reacție a fost să se lanseze într-o avalanșă de invective, dar apoi, după ce-și pierdu energia, deveni brusc rațional și, promițând că va vedea ce putea să facă, se întoarse pe călcâie și plecă cu un aer demn. Întoarcerea mea fusese așteptată cu multă nerăbdare și a trebuit să repet totul cuvânt cu cuvânt, însă ultima afirmație a sergentului stârni un murmur de dezamăgire.

Opinia generală era acum că trebuia să muncim ca sclavii până când cădeam morți de foame, iar când ne-am întors la hambar în acea seară, arătam foarte dărâmați. Abia ce ne târăserăm picioarele în curtea fermei, când cineva ne avertiză să ne adăpostim. În timp ce ne băgam la adăpost, un avion rusesc, posibil același pe care-l văzusem cu o zi înainte, apăru deasupra capului nostru și aruncă peste noi cu bombe mici. Pe măsură ce proiectilele se apropiau țiuind, aveai impresia că pe mulți dintre cei care se ghemuiră de frică în curte îi aștepta sfârșitul, dar, ca prin minune, bombele au fost purtate mai departe de inerția creată de viteza avionului și și-au ratat ținta, producând o serie de mici explozii într-un crâng din apropiere. Ulterior, ni s-a dat voie să rămânem în curte o vreme și am intrat în vorbă cu câțiva germani cazați în casa de la fermă. Erau bavarezi și păreau să ne trateze ca pe niște oameni, ceea ce era o schimbare plăcută în raport cu felul în care stăteau de obicei lucrurile. Acest lucru nu-l împiedică totuși pe unul dintre ei să-mi spună că Reichul dispunea acum de o armă nouă cu care aveau de gând să distrugă Marea Britanie. Se referea la rachetele V2, și cu toate că l-am privit cu îndoială, îmi amintesc că vestea nu m-a lăsat chiar așa de indiferent. O vorbă spune că nu este animal mai periculos ca un tigru încolțit, și cu toate acestea, m-am rugat să nu fie vorba decât despre propaganda germană.

După ce am fost duși înapoi în hambar, reveni în discuție subiectul mâncării, dând naștere unui sentiment general de deznădejde și deprimare. Urma să avem însă o surpriză, căci ușile hambarului se deschiseră și un gardian ceru trei voluntari, adăugând că aveam să primim toți ceva de mâncare. Au sărit repede trei dintre noi. Conduși de doi gardieni, ne-am îndreptat spre o colibă aflată la vreo opt sute de metri distanță, unde aceștia au intrat fără să bată la ușă și au cerut ca fermierul și soția lui să pregătească mâncare pentru cincizeci de oameni. Sărmanii au rămas fără grai, apoi fermierul, desfăcându-și brațele în semn de consternare, a spus că nu aveau nimic de mâncare.

Gardienii au devenit agresivi și au cerut să se pregătească ceva de mâncare, adăugând că erau oameni înfometați care n-au mâncat nimic de câteva zile.

Situația era îngrozitoare, căci, deși aveam o foame disperată, nu ne-am așteptat niciodată ca ea să ne fie potolită astfel. De fapt, ne simțeam ca niște hoți, dar acum nu mai aveam ce să facem. Nici fermierul și soția lui nu prea mai puteau face mare lucru. Ulterior, am reușit totuși să le explicăm situația noastră grea și ne-am cerut scuze. În timp ce fermierul și soția lui s-au retras ca să pregătească ceva, unul dintre gardieni s-a întors la hambar după un grup de douăzeci și cinci de oameni.

O oră mai târziu, ne-a fost adus un platou enorm pe care se afla carcasa întregă a unui vițel proaspăt pregătit; când a fost pus pe masă, am început să tăiem felii din el și să mâncăm cu mâna. Eu am luat o gură și mi-a fost de ajuns. Am simțit pur și simplu că nu pot accepta acest act de cruzime al naziștilor. Totul fusese făcut fără îndoială din ordinul aceluia mic și nesuferit sergent. Și așa, după ce primul grup a luat parte la masă și a fost escortat înapoi la hambar, a venit rândul ultimului contingent să repete experiența. Eu am plecat înfometat.

Se spune că surprizele vin câte două odată și, astfel, unii dintre noi, cel puțin, au fost pregătiți pentru încă una.

După ce am terminat de reparat drumul, am fost duși jos, la baza văii, așteptând să ni se dea altceva de făcut. Era evident că lucrările la pod întârziaseră și că unii dintre noi aveau să fie puși la treabă pentru a grăbi finalizarea lui. În vreme ce sergentul și subordonații lui erau ocupați să pună lucrurile la punct, apăru brusc pe o motocicletă un curier, care opri și-i înmână sergentului un mesaj. Acesta îl studie o clipă, apoi începu să strige niște nume. Printre ele se găseau și numele meu, al lui Jurek și al lui Mietek. El anunță apoi că toți cei menționați erau liberi să plece, adăugând: „Haideți, duceți-vă.” Neînțelegând semnificația cuvintelor sale, nimeni nu se mișcă. Dar doar pentru o clipă, pentru că nu a trebuit să ni se spună de două ori ce să facem. Oarecum năucii de această întorsătură a evenimentelor, cei opt norocoși ale căror nume fuseseră strigate au ieșit în față și, luându-și la revedere de la ceilalți, s-au grăbit să pună o distanță cât mai mare între ei și sergent. Nu ne-am oprit până când nu ne-am simțit în siguranță. Am tras concluzia că numai Zbigniew putea să facă această minune,

pentru că toți cei opt veneam de la Rudzienko, în timp ce restul grupului era format din bărbați din alte sate și cătune. În afară de mine, Jurek și Mietek, cei cinci tovarăși ai noștri erau vechi lucrători la ferma Rudzienko, ceea ce explica în parte norocul nostru, însă răspunsul la întrebarea principală, și anume cum a reușit Zbigniew să obțină acest lucru, l-am aflat mai târziu. Cu siguranță că, din punctul meu de vedere, întoarcerea la Rudzienko împreună cu ceilalți părea a fi singura soluție, și, oricum, mai interesantă decât să ne ducem în pădure, unde trebuia să-i așteptăm pe ruși o perioadă necunoscută. În orice caz, noi, cei trei, am căzut de acord asupra acestui aspect. Marea întrebare era cum să ajungem în „partea cealaltă”.

Deși mergeam cu multă atenție, încercând să evităm trupele germane și mai ales pe soldații din SS, înainte de a ne da noi seama, am dat peste un detașament care se odihnea în pădure, dar soldații nu s-au arătat interesați de noi, iar după aceea, traversând un lan de grâu, am trecut pe lângă o baterie cu tunuri antiaeriene ușoare, deservite de soldați tineri. Atât de bine erau ascunși, încât i-am văzut în ultima clipă, dar nici aceștia nu ne-au creat probleme.

Am ajuns la Rudzienko după două ore, apropiindu-ne de fermă cu grijă, moment în care ne-am despărțit de cei cinci lucrători, care se îndreptară direct spre colibele lor. La prima vedere, totul părea liniștit, fără urmă de nemți. Ne-am întrebat dacă nu cumva aceștia se retrăseseră deja de pe proprietate, dar, când ne-am apropiat, am zărit o căruță încărcată până sus, cu Zbigniew și cele două mătuși cocoțate în vârful ei. Salutările au fost călduroase, dar scurte. Zbigniew explică pe nerăsuflate că situația de la Rudzienko devenise imposibilă și că nu avea altă variantă decât să caute un loc mai sigur pentru el și cele două mătuși ale lui. Noi puteam să rămânem dacă voiam, dar el ne sfătui să mergem cu ei spre proprietatea familiei Illowiecki, care se afla încă, în mod evident, într-o relativă siguranță. Am acceptat să mergem cu ei.

Căruța foarte încărcată se mișca extrem de greu pe drumul cu făgașe adânci, iar la scurtă vreme după ce am părăsit Rudzienko, se porni în spatele nostru un baraj de artilerie. Germanii se agățau cu toate puterile de Rudzienko, iar situația generală părea absolut confuză.

Când, în sfârșit, ne-am depărtat în siguranță de Rudzienko, Zbigniew ne spuse totul despre eliberarea noastră. Ca oaspeți ai familiei sale, el se simțea pe deplin răspunzător de siguranța noastră, ca de fapt de siguranța tuturor lucrătorilor de la fermă care-i slujiseră atât de bine

familia. Cu acest gând, îi ceru ofițerului superior german să ne elibereze pe motiv că eram indispensabili la fermă. Nereușind să-l impresioneze pe german, se duse din nou, înarmat cu două sticle de votcă. La momentul potrivit, când alcoolul începu să producă efectul dorit, Zbigniew îl convinse cu abilitate să scrie o scrisoare prin care autoriza eliberarea noastră, ceea ce și făcu. Restul poate fi pus pe seama eficienței armatei germane în îndeplinirea ordinului unui comandant beat.

Așadar, prețioasa rezervă de votcă a fost cea care a făcut treaba în definitiv, dar ne-a arătat și ce fel de om era Zbigniew – după toate probabilitățile, fapta sa altruistă ne salvase viața. M-a impresionat atenția deosebită cu care avea grijă de cele două mătuși bătrâne, manifestând un simț de răspundere pe care nu-l vezi de obicei la cineva de vârsta lui.

Pentru a scuti de efort caili care trebuiau să suporte încărcătura suplimentară, noi patru am mers pe jos, pe lângă căruță, în timp ce Zbigniew ținea frâiele și îndemna caili ori de câte ori căruța se împotmolea în nisip.

(După foarte multă vreme, am auzit că ceilalți oameni împreună cu care lucrasem au fost duși în marș forțat timp de mai multe zile și, în cele din urmă, au fost uciși.)

Epuizați deja după întoarcerea noastră la Rudzienko, am început să ne simțim picioarele de parcă ar fi fost niște entități separate. N-aveam însă timp de pierdut, așa că am continuat să ne mișcăm încet, până când am ajuns în cele din urmă pe proprietatea familiei Illowiecki chiar înainte de amiază. Am fost întâmpinați cu căldură de Illowiecki și soția lui, care ne-au invitat să ne simțim ca acasă. Asemănător cu Rudzienko din punctul de vedere al aranjării, locul respira un aer de pace și confort casnic. Era greu de crezut că abia văzuseră un neamț în luni de zile.

Ne-am dus direct la apă, căci nu mai băuserăm o cană de apă, darămite să fi văzut o bucată de săpun, de o săptămână. Când mă gândesc la asta, probabil că n-am fost o companie plăcută!

Apoi, la o elegantă ceașcă de ceai servită de o slujnică în salonul cu mobilier comod, familia Illowiecki ascultă cu înțelegere experiențele cumplite trăite de noi la Rudzienko.

Mă întrebam dacă fuseserăm transportați într-o lume în care războiul era un fenomen nemaiauzit. Asemenea ficelilor lui Kondratowicz, și ei veniseră aici pentru perioada verii, împreună cu cele două fete ale lor, și aveau aceleași responsabilități în ceea ce privea conducerea unei

ferme de dimensiuni considerabile. Proprietatea era formată dintr-un cătun în care locuiau lucrătorii de la fermă, în vreme ce gospodăria familiei Illowiecki, o clădire solidă, zugrăvită în alb, construită după modelul unei cabane englezești, era înconjurată de o centură groasă și verde de arbori și tufe, dincolo de care se întindeau câmpuri vaste pe care unduiau lanuri de grâu. Spre deosebire de Rudzienko, unde recoltatul fusese întrerupt din cauza luptelor, nenumărate șiruri de căpițe frumos aranjate stăteau mărturie despre ordinea netulburată a lucrurilor care domnea încă aici. La un kilometru și jumătate depărtare, unde se terminau lanurile aurii de grâu, se înălța zidul compact și verde al pădurii care se întindea fără întrerupere de la un capăt la celălalt al orizontului.

La cina din acea seară, am stat la o masă pe care fuseseră puse tacâmuri argintate strălucitoare, șervete frumos împăturite în dreptul fiecărui loc și două coșuri pline cu chifle în mijloc. Când servitoarea termină de aprins lumânările, anunță după regula știută, adresându-se stăpânei casei: „Cina-i gata, doamnă.” Deși nu prea eram deprinși cu o așa ceremonie, am savurat fiecare minut, simțindu-ne încă o dată asemenea unor oameni civilizați. Veselia debordantă nu-și avea locul aici. Totul părea să funcționeze într-o manieră liniștită, bine organizată. Acum, din cauza neașteptatei supraaglomerări, trebuiau pregătite locurile de dormit, eu și Jurek împărțind o cameră, iar Zbigniew și Mietek, alta.

În vremuri ca acestea, puteam spune fără teama de a greși că trăiam de pe o oră pe alta, iar a doua zi de dimineață am văzut un cu totul alt scenariu. Puhoaie de refugiați jigăriți și epuizați curgeau spre sat, revărsându-se pe terenurile conacului. Ele au fost urmate de familiarul huruit al tancurilor care se răspândeau în jurul perimetrului exterior al proprietății, ascunzându-se în frunzișul des. Aveau de înfruntat un dușman aflat la un kilometru și jumătate distanță, ascuns în lizieră, în spatele lanurilor aurii de grâu. În mod ciudat, deși auzeam toate aceste sunete amenințătoare, nu vedeam de fapt niciun german. În afară de asta, imaginea începea să semene surprinzător de mult cu cea de la Rudzienko.

Noi, cei patru, ne-am întâlnit ca să analizăm situația. Zbigniew era cât se poate de hotărât, angajându-se să aibă grijă în primul și-n primul rând de cele două mătuși ale lui. În virtutea acestui fapt, el

avea să se abțină de la orice încercare de a trece la ruși. Avea totuși să ne ajute cum va putea, dar și să ne avertizeze, în caz că apăreau cei de la *Feldgendarmarie*. Rămaserăm așadar eu, Jurek și Mietek, de data aceasta absolut hotărâți ca următoarea tentativă de a ajunge la ruși să reușească. În acel moment, se auzi cineva strigând: „Repede, ascundeți-vă, vin nemții!” Am alergat să ne ascundem, sărind în tufișuri și așteptând cu inima bătându-ne cu putere. A fost însă o alarmă falsă.

Între timp, familia Illowiecki se pregătea de o plecare grabnică în caz că situația devenea de nesuportat, iar o căruță trasă de un cal stătea în așteptare.

Din experiența noastră de la Rudzienko, am reținut că de la ocuparea unor poziții noi de către ambele părți și până la reluarea luptei treceau vreo douăzeci și patru de ore. Ziua s-a scurs fără evenimente deosebite, iar când s-a apropiat seara, a fost pregătit iarăși totul pentru cină. Preotul locului, prieten de familie, se așeză în capul mesei și începu o discuție serioasă cu membrii familiei. Atmosfera era chiar sumbră. După câteva minute însă, se porni un foc de baraj extraordinar, care zgudui casa din temelii. Germanii începuseră primii, iar când s-au oprit, după zece minute, a fost rândul rușilor să răspundă.

Acum eram noi supuși unui foc de artilerie atât de feroce, încât parcă se apropia sfârșitul lumii. La Rudzienko fusese destul de rău, dar aici era și mai rău. Toată lumea îndură cu stoicism o perioadă, dar, în cele din urmă, preotul li se adresă Illowieckilor:

– Cred că a venit vremea să plecați, dragi prieteni. Pentru binele vostru și al copiilor voștri, vă implor să nu mai amânați. Plecați acum.

Acestea fiind spuse, cei doi Illowiecki se ridicară de la masă, își luară fetițele și plecară. Ceilalți se împrăștiară în pripă, fiecare căutând un refugiu, de preferat în fața casei, rugându-se ca zidurile groase să fie suficiente pentru a-i apăra de o lovitură directă.

Ne-am ghemuit toți din instinct în momentul în care se auzi sunetul tânguitor al unui obuz apropiindu-se, însă acesta, din fericire, trecu pe deasupra, ratând la mustață acoperișul și explodând în sat. Alte obuze au explodat mult mai aproape de pozițiile germane. Când s-a întunecat, bombardamentul a încetat cu totul. Noi trei am urcat pe scări în camera copiilor și am tras niște saltele pe podea, căzând repede într-un somn adânc.

Rușii au început bombardamentul cu promptitudine a doua zi de dimineață, la ora opt. Acesta dură zece minute, fiind urmat de o pauză de cinci minute, reîncepând apoi pentru alte zece minute. Bombardamentul urma un program stabilit, dar era mai intens ca la Rudzienko, fiind evident că măreau presiunea.

Am ieșit cu prudență din casă pentru a vedea cum puteam să trecem la ruși. În tot zgomotul și sunetul metalic enervant, nu se vedea niciun suflet. Ascunși la marginea tufișului care se ridica deasupra lanurilor de grâu, am studiat situația și am făcut un plan. Forțele germane păreau a fi concentrate la dreapta noastră, în vreme ce sectorul din stânga părea a nu fi apărat. Am ajuns la concluzia că, dacă aveam ceva noroc, puteam să ajungem în mijlocul câmpului și să ne ascundem în sutele de câpițe răspândite peste tot. Eram pregătiți să ne asumăm riscul de a fi observați de germani, dar simțeam că era momentul să acționăm acum ori niciodată. Mulțumiți de concluziile trase, unul dintre noi a fost trimis să-l găsească pe Zbigniew și să-i comunice intenția noastră. Zbigniew ne-a asigurat că ne va găsi ceva de mâncare dacă unul dintre noi va risca să se întoarcă și s-o ia mai târziu. Căutaserăm deja prin toată casa și constatașerăm că toată mâncarea dispăruse, însă am convenit ca, la douăsprezece fix, unul dintre noi să-și ia inima-n dinți, iar Zbigniew să aștepte în spatele casei cu ceea ce reușea să găsească.

Am așteptat apoi pauza de cinci minute ca s-o pornim pe câmp. În loc să ne târâm, am mers în picioare, îndreptându-ne plini de cutezanță spre liniile rusești. După ce am ajuns cam la jumătatea drumului, am fost foarte tentați să mergem mai departe, dar am hotărât să nu ne forțăm norocul. În acel moment, rușii au tras din nou, astfel că ne-am trezit sub o ploaie de obuze țuitoare care se dovedi insuportabilă, făcându-ne să ne aruncăm în câpițe, Jurek și Mietek într-una, iar eu într-alta, la câțiva metri depărtare. Am stat întinși acolo râzând și glumind oarecum isteric, cu toate că nu ne vedeam, întrebându-ne cât puteam să supraviețuim în acele condiții fără mâncare, dacă era nevoie. Sporovăiala noastră a fost întreruptă brusc când câteva obuze au explodat la câțiva metri de noi, aruncând fragmente de metal ce pătrunseră în câpițe și trecură pe lângă noi la câțiva centimetri. Apoi a urmat obișnuita pauză de cinci minute, dar când bombardamentul s-a reluat, am constatat că eram învăluiți de explozii și ne cuprinsese o teamă teribilă. Ne întrebam dacă rușii ne văzuseră și ne confundaseră cu germanii, căci pe toată întinderea câmpului nu părea să existe o țintă

care să merite atenția. Ajunși în pragul unei prăbușiri nervoase, eram gata să ne părăsim ascunzătoarea și s-o zbughim spre un loc mai sigur. Oriunde părea a fi mai bine ca acolo. Apoi, convingându-se fără îndoială că își consumau în mod inutil muniție prețioasă pe un inamic inexistent, rușii și-au îndreptat din fericire atenția spre ținte mai îndepărtate, așa încât doar din când în când mai ateriza câte un obuz lângă noi. Când bombardamentul a atins intensitatea maximă, strigam foarte des unul la celălalt doar ca să ne asigurăm că eram încă în viață și nevătămați.

Sporovăiala fără sens și dătătoare de curaj dintre noi se reluă din nou și, cum se apropia miezul zilei, trebuia să stabilim care dintre noi avea să-și asume dificila misiune, după cum conveniserăm cu Zbigniew. Simțeam încă crampele provocate de foamea îndurată cât timp fuseserăm la mâna germanilor, o foame ce nu fusese potolită niciodată de la sosirea noastră la familia Illowiecki. Am luat însă repede hotărârea, cu o majoritate de doi la unu, să mă duc eu. Cei doi au răstare, adăugând că decizia se bazase pe faptul că eu știam mai bine germana.

Am așteptat următorul moment de acalmie ca să pot ieși din căpița mea și am început să merg. Când am trecut pe lângă prietenii mei invizibili, am amenințat că voi mânca toată mâncarea pe care o voi primi, la care ei au răspuns cu un strigăt sardonice de aprobare. Aveam acum la dispoziție cinci minute pentru a-mi atinge obiectivul, până la începerea următorului baraj, știind foarte bine că așa ceva era imposibil. Însă în scurtul moment de acalmie, m-am minunat de peisajul pașnic în aparență. Nu se auzea niciun sunet, iar cu excepția figurii solitare a unui bărbat care traversa un câmp în depărtare, nu se întrezărea niciun semn de viață. Eram la jumătatea drumului când reîncepu bombardamentul și m-am aruncat la pământ. Am continuat să mă deplasez cu intermitențe, ajungând până la urmă la perimetrul verde al proprietății. Ieșind din tufișuri, m-am apropiat de casă prin față, apoi am ocolit-o cu precauție, ducându-mă în spate. Cum era de așteptat, Zbigniew se afla acolo, iar când mă văzu, dădu agitat din mâini, strigând că cei de la *Feldgendarmarie* erau prin preajmă și să plec imediat. Reuși de asemenea să-mi spună, înainte de a mă retrage în grabă în tufișuri, că nu avea nimic de mâncare. Am stat întins la pământ nemișcat, gândindu-mă ce să fac mai departe. Am așteptat următoarea pauză – acel moment ciudat de liniște în care puteai auzi căzând un ac – și apoi am

început să traversez câmpul îndărăt, pe același drum. În scurtă vreme, obuzele au început să țiuiască din nou pe deasupra capului și mi-am dat seama că am pierdut reperele după care mă orientam. N-aveam unde să mă opresc, așa că am început să mă târăsc pe burtă și să strig „unde naiba sunteți?” – behăind ca o oaie pierdută.

În cele din urmă, am auzit răspunzând:

– Aici suntem.

– Unde AICI? strigai eu. Când dintr-o căpiță apărură un braț care-mi făcea semne, am știut că sunt pe calea cea bună, însă vestea tristă cu privire la situația alimentelor îi făcu pe însoțitorii mei să mormăie nemulțumiți.

Și astfel, hotărârea noastră de a rămâne pe câmp două zile a fost puternic zdruncinată. Bineînțeles că n-aveam de unde să știm cât timp vor putea să reziste germanii pe pozițiile lor de atunci – dacă luam în considerare ce se întâmplase la Rudzienko, putea fi vorba despre câteva zile. (De fapt, au ocupat Rudzienko timp de circa două săptămâni.) Acum, din punctul nostru de vedere, perspectiva încercării de a continua drumul spre liniile rusești părea mult mai puțin atrăgătoare, și asta din două motive: rușii se aflau încă la vreo opt sute de metri distanță și, până la urmă, căpițele nu ofereau cine știe ce adăpost, căci un trăgător de elită german le putea lua la țintă cu ușurință. Dacă reușeam să traversăm lanul de grâu, intram direct în vizorul armelor grele ale germanilor. Apoi, existau toate șansele ca rușii înșiși să ne confunde cu niște soldați care voiau să se infiltreze în teritoriul lor și să ne împuște. Eram profund descurajați și, în cele din urmă, lipsa hranei înclină balanța în favoarea întoarcerii la conac. Astfel, pe la vreo patru după-amiaza, am așteptat întreruperea bombardamentului și am pornit-o spre conac. Pe drum, un tun german de 88 mm deschise focul de la vreo cinci metri distanță de noi. Atât de bine era camuflat, încât nici nu-l observasem. Și apoi, nu ne așteptaserăm să amplaseze un tun într-o poziție atât de avansată. Iată-i însă acolo, și acest lucru explica fără îndoială toate neplăcerile noastre. N-am mai stat să vedem dacă rușii au reușit până la urmă să-l doboare sau nu.

Am fost uimiți să găsim casa încă neatinsă și goală, așa cum o lăsaserăm de fapt când plecaserăm dis-de-diminează. Masa din sufragerie era la locul ei, împodobită cu tacâmurile lucitoare, iar puținele resturi ale ultimei noastre mese zăceau încă pe farfurii. Toate acestea păreau acum a se fi întâmplat într-o altă viață. După ce am

Închis toate ușile, am început să căutăm încoace și-ncolo în speranța că vom găsi ceva alimente abandonate, dar în zadar.

În acel moment, rușii își intensificaseră într-atât bombardamentul, în tentativa lor disperată de a-i alunga pe nemți, încât ajunseserăm să ne temem că aveam să fim loviți, astfel că am zbughit-o afară și ne-am repezit într-un beci din spatele casei. Aici i-am găsit pe Zbigniew, pe mătușile lui și alte câteva suflete ghemuite în semiîntuneric. În condițiile în care obuzele explodau pretutindeni împrejurul nostru, iar beciul ne apăra și mai puțin decât casa de o lovitură directă, fiind de fapt o groapă care avea drept acoperiș o movilă de pământ, ne-am grăbit să ne-ntoarcem în casă și am rămas în salon, care era locul cel mai îndepărtat de linia focului. Aici cel puțin erau trei ziduri groase care să ne apere. Mietek scoase capul pe o fereastră din față, rămase înmărmurit și țipă:

– Jandarmii, repede, ascundeți-vă!

Am rupt-o în sus pe scări, căutând agitați un loc în care să ne ascundem, iar în camera copiilor am descoperit o ușiță care dădea în mansardă. Mansarda era ultimul loc în care ne puteam ascunde de obuzele zburătoare, dar, în acel moment, n-aveam altă alegere și, deși nu vedeam încă nici urmă de jandarm, am pus la punct o tehnică inteligentă cu scopul de a ascunde ușița în spatele unui bufet. Mai întâi, după ce am găsit o coardă pe care am legat-o în jurul bufetului, l-am așezat în fața ușii într-un anumit unghi, lăsând destul spațiu pentru ca noi să ne putem strecura după el și să ajungem în mansardă. După ce am ajuns în mansardă, am tras de coardă, așezând bufetul chiar în fața ușii acesteia, ascunzând-o în totalitate. Ne-a ieșit foarte bine, iar noi am rămas acolo cât ne-au ținut nervii, înainte de a ne hotărî să ne repezim din nou până în beci. Eram de-acum într-o asemenea stare de încordare, încât acțiunile noastre deveneau iraționale, însă aveam cel puțin libertatea de a alege noi înșine unde să ne ascundem, și am constatat că acest lucru era infinit mai bun decât să stăm paralizați într-un ungher, uluiți.

Decizia noastră de a ne ascunde în acel moment în beci a fost providențială, deoarece s-a produs o explozie atât de aproape de noi, încât din acoperișul acestuia au fost dislocate bucăți de pământ. Alarmați, am privit afară și am văzut o gaură uriașă în peretele camerei copiilor. Ulterior însă am constatat că, în loc să producă distrugeri în interior, obuzul trecuse prin toți pereții și explodase în grădina din fața casei.

Odată cu apropierea serii, ferocitatea bombardamentului rușilor ne reînnoi speranțele unei retrageri iminente a germanilor, dar, ghemuiți în acel mic beci întunecat, avea să ni se-ntâmpale în curând un lucru neobișnuit și neașteptat. Ușa șubredă a acestuia se deschise brusc și trei ofițeri SS au dat buzna înăuntru, cărând cu ei o masă pliantă și scăunele de campanie, iar după ce s-au uitat în grabă la toți cei prezenți, au pus masa și au început să studieze hărțile militare. Vorbeau încet între ei și erau în mod evident extrem de obosiți. Au dormit cu rândul câte puțin, iar, în cele din urmă, unul dintre ei a plecat. Ușa beciului a fost lăsată deschisă, iar din când în când apărea un curier care dădea raportul cu privire la situația din teren. De la el am aflat în ce belea erau băgați germanii. Începu să raporteze din ce în ce mai des un număr tot mai mare de victime. Ulterior, a apărut un soldat cu un binoclu atârnat de gât, și a fost întrebat cui îi aparținea. „A fost al locotenentului, domnule”, răspunse soldatul. Ofițerul abia mormăi ceva în semn de nemulțumire. Noi urmăream fascinați toate acestea, în timp ce obuzele explodau unul după altul tot mai aproape de beci, acoperindu-ne cu sfărâmaturi și praf. Deși creierele noastre erau paralizate, ofițerii păreau imuni la explozii, doar aplecându-se și înjurând de fiecare dată când se producea una chiar în apropiere. Unele dintre femeile din beci se rugau în liniște, cu ochii pierduți și cu privirea fixă, în vreme ce noi așteptam acum obuzul bine țintit care să pună capăt la toate.

Povara răspunderii începu acum să-și spună cuvântul în cazul ofițerului aflat la comandă, iar când un curier coborî în grabă scările ca să-i raporteze că tancurile cu numerele 5 și 6 rămăseseră fără muniție și că așteptau ordine, el se ridică de pe scăunel și izbucni plin de furie:

– Deci tancurile 5 și 6 au rămas fără muniție! Ce vrei să fac eu, soldat? Crezi că am în buzunar o fabrică de muniție? Și zicând acestea, îl lovi pe tânărul soldat peste față.

Instinctul ne spunea că acesta era momentul potrivit pentru a pleca din beci, iar trei dintre noi au ieșit la intervale scurte de timp, frecându-se practic de nemți în trecere, însă aceștia nici nu ne-au băgat în seamă. Fără muniție, nu mai rămăsese decât un singur lucru de făcut – retragerea. Pe de altă parte, noi ne-am gândit că era prudent să plecăm înainte ca germanii să se hotărască să arunce în mijlocul nostru o grenadă în semn de bun-rămas. Am alergat în casă, încuind și blocând ușile și obloanele.

Am tras apoi toate draperiile, iar după ce am aprins lumânările de pe masa din sufragerie, ne-am așezat comod în salon. Ni se părea că eram în rai comparativ cu atmosfera încărcată și sufocantă din beci. De ce nu l-au folosit și alții ca adăpost a rămas un mister. Mai târziu, am mers la etaj pentru a lua niște saltele, pe care le-am adus în salon, observând că distrugerile produse de acel obuz nu erau serioase. După ce am tras saltelele jos, le-am așezat una lângă alta și ne-am trântit pe ele sleiți din punct de vedere fizic și psihic. A fost însă un semn bun faptul că ne-a revenit cheful de vorbă, iar spre marea mea plăcere, am găsit un maldăr de reviste dinaintea războiului, la fel ca la Rudzienko. Punând o lumânare aproape de mine, am început să le citesc cu pasiune – ce terapie minunată revistele astea vechi!

– Nu știu cum poți să stai și să citești reviste, când afară este așa un zgomot, mormăi Jurek de sub pătură.

De somn, nici vorbă. După ce am stins lumânările, am stat întinși pe întuneric, mormăind câte ceva din când în când până pe la miezul nopții, când am remarcat că bombardamentul a mai slăbit în intensitate, moment în care, amestecându-se cu sunetul armelor mai grele, se porni răpăitul sacadat și ascuțit al mitralierei. Era binevenit acest sunet, asta însemna că rușii dădeau un ultim asalt asupra pozițiilor germane, apropiindu-se. A fost de ajuns pentru a ne cuprinde un somn adânc și a adormi instantaneu.

Capitolul cincisprezece

M-am trezit în dimineața următoare cu o tresărire ce părea să indice faptul că se întâmplase ceva neobișnuit. Liniștea era copleșitoare. L-am văzut în semiîntuneric pe Jurek privind printre scândurile obloanelor, pe unde soarele dimineții arunca săgeți înguste de lumină.

– Se-ntâmplă ceva? întrebă Mietek de sub pătură.

– Nu văd niciun suflet și este o liniște mormântală, răspunse Jurek.

– Păi, dacă ai tăcea măcar, am putea încerca să ascultăm, spuse Mietek chicotind.

Am hotărât să studiem situația și, deblocând ușa din față, am întredeschis-o. Un individ cu ochii împăienjeniți se plimba pe-acolo, iar noi l-am întrebat ce se-ntâmpla. „Rușii sunt aici”, răspunse el cu o voce monotonă, fără să se oprească. Am pășit afară, în soarele strălucitor, și am pornit-o spre beci ca să vedem ce se-ntâmplase cu cei rămași acolo în acea noapte de pomină. Pe când ne apropiam, ieși Zbigniew, care confirmă informația cu privire la ruși și spuse că, din fericire, toți cei din beci supraviețuiseră. Apoi ne povesti ultimele clipe dinaintea retragerii nemților din sat. Când cei doi ofițeri au părăsit beciul, toată lumea a crezut că n-o să mai vadă alții, dar, curând după aceea, au apărut alți doi ofițeri care și-au scos revolverele. În acel moment, Zbigniew era convins că urmau să fie împușcați toți, însă germanii au cerut să le dea ceasul de mână, pe care, spunea el, l-a dat aproape cu plăcere, iar ei au plecat.

Apoi, am pornit în căutarea rușilor și, în cele din urmă, i-am găsit șterpelind mere din livadă. Erau patru, toți niște băieți cu puști cât ei de mari, dar nu prea ne-au băgat în seamă. Când le-am spus „bună dimineața” în rusește, ne-au răspuns, după care ne-au întrebat pe un ton relaxat dacă știam unde erau nemții. Le-am spus că germanii părăsiseră satul în cursul nopții, dar că nu știam exact unde erau. Apoi, ei ne-au explicat că făceau parte dintr-un grup din avangardă, dar cum

erau mai interesați să găsească ceva de mâncare, i-am lăsat în pace. Sărmanii, păreau groaznic de epuizați și de năucii!

Este remarcabil faptul că niciun civil nu fusese ucis – dată fiind violența atacului, era aproape o minune. N-am aflat niciodată câte pierderi au avut germanii, însă, potrivit informațiilor sosite din sat, doi dezertori au fost găsiți ascunzându-se într-un hambar.

Aveam acum sentimentul ciudat că ne aflam într-un vid. Dar cel puțin ne atinseserăm scopul, chiar dacă, deocamdată, eram amețiți, confuzi și dărâmați din punct de vedere fizic. După ce trecuserăm cu bine prin acea furtună, era timpul să ne adunăm mințile și să plănuim următoarea noastră mișcare. N-am îndrăznit decât să ne facem planuri imediate care să ne ofere siguranță și să servească scopurilor noastre. Cel mai prudent era să părăsim zona, în cazul în care germanii puneau ochii, la rândul lor, pe acest sat. Împreună cu Zbigniew, am avut o discuție și am stabilit să ne îndreptăm spre Rudzienko, care, după socoteala noastră, trebuia să fie deja în mâinile rușilor. Cum mătușile lui aleseseră să rămână acolo unde erau, Zbigniew era liber să facă ceea ce considera el a fi cel mai important în acel moment – să afle ce se-ntâmplase cu proprietatea respectivă.

În privința situației mele, știam că trebuia să am ceva mai multă răbdare și să aștept ca praful luptelor să se aștearnă înainte de a mă gândi să abordez o persoană cu autoritate care să mă poată ajuta. Așa că, deocamdată, eram fericit să mă alătur celorlalți în drumul lor spre Rudzienko, mai ales că stabiliserăm între noi o relație extraordinară, iar acum simțeam că, în poziția mea superioară, speram eu, de „aliat britanic”, dacă puteam să ajut cu ceva, eram hotărât s-o fac. Cum nu mai era nevoie să-mi ascund identitatea, le-am spus lui Zbigniew și Mietek adevărul; bineînțeles că Jurek știa deja. Surpriza a fost foarte mare, iar într-o atmosferă optimistă, am pornit pe drumul de întoarcere, traversând lanul de grâu în care pătimiserăm atâta cu o zi înainte. Când am ajuns la marginea pădurii care se înălța în fața noastră asemenea unui zid verde, gros și amenințător, unde se ascunseseră rușii împreună cu artileria lor, un rus apărură dintre copaci și, făcându-ne cu mâna, strigă agitat să ne dăm la o parte căci urmau să deschidă focul. Nici măcar nu remarcaserăm prezența lor și mergeam fără să ne dăm seama chiar în direcția tunurilor care păreau a fi îndreptate spre noi, doar la câțiva metri distanță.

Am alergat ca niște pisici călcate pe coadă și am observat câțiva ruși uitându-se la noi și râzând cu toată pofta.

Mult mai târziu, ne-am întâlnit cu un alt grup din satul Rudzienko, care ne-a spus că n-avea rost să mergem mai departe pentru că germanii rezistau încă acolo. Am mers cu ei la o căsuță unde ne-am odihnit și am petrecut noaptea optsprezece oameni înghesuți pe podeaua unei singure camere. Mâncarea a fost atât de săracă, încât micul dejun a constatat într-o îmbucătură de pâine și o ceașcă cu apă de la fântână. Ne era atât de foame, încât începu să ne doară stomacul.

Am hotărât atunci toți să ne continuăm drumul și să aflăm singuri cum stăteau lucrurile. Cei vreo doi ruși pe care-i întâlnirăm în cale habar n-aveau ce se întâmpla la Rudzienko, iar, în cele din urmă, am dat peste un sergent care ne-a sfătuit să nu mergem mai departe, căci acolo se duceau lupte grele chiar în acel moment, dar nu credea că germanii vor mai sta multă vreme acolo. Cu toate acestea ne-am continuat drumul, cu precauție însă, până când, ajunși pe un loc mai înalt, am putut vedea satul și proprietatea.

Era ciudat să putem sta deoparte și să asistăm la o luptă care se desfășura chiar înaintea ochilor noștri. Trâmbe de fum se înălțau din colibe care fuseseră lovite în plin, iar când tunurile germane au tăcut, soldații ruși au început să avanseze pe câmp de-a valma, într-un ultim asalt. Rudzienko era în sfârșit liber. Sergentul își făcu din nou apariția și ne spuse că, acum, puteam să avansăm în siguranță.

Locul era plin de ruși și nemți morți, ca și de o mulțime de cai și vite, acestea din urmă amintindu-mi de niște animale de jucărie răsturnate. Vederea atâtor animale moarte a fost mai tulburătoare ca orice.

Ne-am despărțit de ceilalți oameni din sat și ne-am îndreptat spre proprietate, unde Zbigniew se lovi de o altă problemă, legată în mod evident de vechea atitudine a sovieticilor față de proprietarii de pământ, cu care polonezii făcuseră cunoștință în mod nefericit în prima parte a războiului. Este adevărat că acum se presupunea că erau de aceeași parte a baricadei cu polonezii – și cu britanicii, ca și cu Statele Unite ale Americii – și că semnaseră cutare și cutare acord, dar, în realitate, din motive foarte întemeiate, polonezii nu aveau deloc încredere în ei. Acum, totul depindea de atitudinea acestora. În orice caz, Zbigniew nu avea nicio intenție să fie arestat pe loc pentru că era

un „capitalist care suga sângele poporului”. Am discutat ce puteam face fără a-l pune în pericol pe Zbigniew, iar eu m-am arătat dispus să-mi asum singur riscul. N-aveam decât să încerc. Socoteam că, dacă făceam suficient de mult caz de calitatea de „aliat britanic”, puteam să mă înțeleg cu rușii. Zbigniew nu voia decât să poată să-și inspecteze proprietatea și să vadă în ce stare se găsea. Ceilalți trei au așteptat în timp ce eu am pornit-o plin de îndrăzneală spre intrarea din spate, unde un soldat stătea de pază. Arătându-mă foarte încrezător, i-am explicat că eram britanic și că voiam să inspectez casa, care era proprietatea mea. „Nu, nu-i voie” („*Nyet, nyelzya*”) răspunse el scurt. Am repetat solicitarea mea cu mai multă vigoare, ocolindu-l și ducându-mă spre ușă. El deveni agresiv, îndreptând pușca spre mine și înjurând de mama focului. Eu am dat înapoi, iar Zbigniew, dându-și seama că era inutil ce făceam, spuse că va încerca mai târziu, când lucrurile se vor fi așezat, iar rușii vor fi mai puțin nervoși.

Zbigniew ne-a dus apoi la coliba unui prieten din sat, unde toată lumea a luat parte la o discuție serioasă despre viitor. Am rămas acolo peste noapte, dormind într-un hambar. Îmi amintesc că mă gândeam ce idee prostească a fost să pretind că proprietatea Rudzienko îmi aparținea, pentru că puteam fi arestat eu, nu Zbigniew. Faptul că eram britanic – nu că aș fi putut-o dovedi – ar fi putut înrăutăți situația, iar gândul acesta îmi dădu fiori. La vremea respectivă, doctrina sovietică era foarte radicală, nu tolera proprietatea asupra unor terenuri atât de întinse, iar cine avea legătură cu așa ceva era considerat dușman al societății, menit să fie „eliminat”, adică să fie trimis în Siberia la muncă silnică. Nu conta absolut deloc naționalitatea pe care spuneai că o aveai, rezultatul ar fi fost același. De fapt, temerile noastre cele mai mari au fost confirmate.

A doua zi de dimineață, Zbigniew era hotărât să încerce să intre el însuși în casă și chiar a făcut asta. La întoarcere, ne-a spus că gardienii au fost mai cooperanți și i-au dat voie înăuntru, unde a fost înfruntat de un ofițer care, deși beat criță, l-a amenințat că-l va împușca dacă nu-i va spune unde ținea votca pe care Zbigniew o ascunsese în pivniță. Nu știa nimeni dacă ofițerul chiar avea cunoștință despre aceasta sau doar blufa, însă Zbigniew se întoarse din acea vizită profund dezgustat și dezamăgit.

(De fapt, Zbigniew a fost arestat mai târziu și trimis în Siberia, împreună cu mulți alți polonezi, dar a fost eliberat în cele din urmă și s-a întors la Varșovia după încetarea ostilităților.)

În ciuda situației incerte, Zbigniew hotărî să rămână la Rudzienko, noi, ceilalți, trebuind să decidem dacă să rămânem ori să plecăm. Erau multe de făcut la Rudzienko, dacă ne gândeam la recolta care începea deja să putrezească pe câmp, ca și la refacerea fermei în forma anterioară – bineînțeles, cu condiția să nu se producă o schimbare a proprietarului. Atât eu, cât și Jurek aveam cunoștințele noastre în capitală, iar acum, gândindu-mă întruna că Varșovia putea să cadă repede în mâinile rușilor, neliniștea mea cu privire la siguranța mamei mele începu să aibă mai multă greutate decât toate celelalte considerente. Pe de altă parte, Mietek părea a nu avea nicio obligație, nepăsându-i unde avea să se ducă, așa încât, atunci când eu și Jurek i-am spus că ne-am hotărât să ne-ntoarcem la Varșovia, el acceptă de-ndată să ni se alăture. N-am luat absolut niciun bagaj, mergând și dormind în hainele pe care le aveam pe noi.

Am părăsit deci Rudzienko voioși și optimiști, așteptându-ne să ajungem la Varșovia în câteva zile. Ne gândeam că, în cel mult trei săptămâni, rușii vor cucerii orașul. Pentru noi, era o concluzie inevitabilă. Am înaintat cu greu peste câmpuri și prin păduri toată dimineața, îndreptându-ne spre vest, dar, după-amiază, am ajuns fără să vrem în spatele pozițiilor rusești. Fapt ce ne-a încurcat planurile și, oricât am încercat noi, înaintarea părea a fi imposibilă. Ne-am dat repede seama că rușii avansau mult mai încet decât anticipaserăm. La un moment dat, am trecut încet, fericiți, pe lângă un lansator de rachete ascuns după niște tufe exact în clipa în care înfricoșătorul dispozitiv începu a se dezlănțui. Ulterior, am întrebat un ofițer dacă avea vreo informație despre Varșovia, dar nu ne-a putut spune nimic. Niciunul dintre rușii pe care i-am întrebat după aceea n-a știut să ne spună ceva. În cele din urmă, am fost sfătuiți să nu mergem mai departe de către un sergent care arătă spre un cadavru aflat la circa o sută de metri depărtare și care ne spuse că germanii opuneau încă rezistență acolo.

Luând-o îndărăt, am ciocănit mai târziu la ușa unei colibe și am întrebat dacă puteam să cumpărăm ceva de mâncare. Spre surprinderea noastră, ni se aduse un castron mare emailat, cu picioare de porc

în aspic. După ce le-am devorat, micuța și bătrâna doamnă apărură cu altul, dar oricât de înfometăți eram în continuare, pur și simplu nu ne-a lăsat sufletul s-o lipsim și de acela și, punându-i niște bani în mână, i-am mulțumit pentru bunătate și ne-am văzut de drum.

Mai târziu, am ajuns într-un sat care gemea de soldați ruși, ca și de refugiați, care, la fel ca noi, nu aveau unde să se ducă. Majoritatea lor erau adunați în biserică și împrejurul ei, unde i-am găsit pe preot și pe un ajutor care împărțea pâine. Am fost recunoscători să primim o bucată fiecare și ni s-a spus că, dacă am fi sosit mai devreme, am fi putut primi și niște supă, din care nu mai rămăsese însă nimic. Locul fremăta de zumzetul discuțiilor, căci toată lumea povestea întâmplările prin care trecuseră în aceste ultime zile agitate, unii exprimându-și optimismul cu privire la viitor, alții dând din cap plini de tristețe și disperare. Însă discuțiile conform cărora rușii nu intenționau să înainteze spre Varșovia în viitorul apropiat ne interesau și ne îngrijorau de fapt cel mai mult. În acea seară, a sosit un cinematograf mobil rusesc, care a fost instalat într-un hambar, unde s-au înghesuit soldați și civili deopotrivă. Jurnalul de actualități a fost urmat de un film artistic despre faptele eroice ale unui pilot de vânătoare.

După o noapte neconfortabilă petrecută într-un hambar, am plecat din sat, hotărâți să ne încercăm iarăși norocul, dar am dat peste pozițiile avansate ale rușilor. Am vorbit cu un ofițer, spunându-i despre planul nostru de a ajunge la Varșovia, dar acesta a dat din cap neîncrezător, zicând că „va mai dura ceva”. Veștile nu erau bune, iar noi eram obligați să ne schimbăm planurile. Trebuia în mod evident să ne pregătim pentru o perioadă grea, care putea să dureze mai multe săptămâni sau chiar luni. Cum nu se punea problema să ne întoarcem în sat, am început să ne gândim fie să ne ducem la Rudzienko, fie să ne îndreptăm spre cel mai apropiat oraș, care era Siedlce. În cele din urmă, am optat pentru Siedlce, gândindu-ne că vom găsi mai ușor un serviciu și o locuință pentru a putea trece cu bine perioada grea care urma, chiar și lunile de iarnă dacă era nevoie.

În condițiile în care indicatoarele și drumurile adecvate lipseau cu desăvârșire, era ușor să te rătăcești. Când am ajuns totuși la șosea, vehiculele militare circulau în ambele direcții în număr mare și în mare viteză. Cum Siedlce se afla la 35 de kilometri distanță, am făcut

cu mâna unui camion care transporta containere goale de muniție și care părea să se îndrepte în direcția potrivită. Din fericire, acesta încetini suficient de mult pentru ca noi să ne putem urca în el, după care o porni în goană. Containerele fuseseră aruncate fără doar și poate la întâmplare, iar noi, cocoțați pe această grămadă instabilă, ne țineam bine, temându-ne de o moarte sinistă. Când vehiculul a luat, fără să încetinească, o curbă în unghi drept pe un drum prăfuit, plin de hârtoape, care ducea într-o pădure, Jurek strigă să ne aplecăm. Am făcut asta din instinct. Apoi am trecut la numai câțiva centimetri pe sub un cablu întins de-a curmezișul drumului. De ce se afla acolo nu conta. Important era că foarte puțin a lipsit să fim decapitați. Până la urmă, camionul încetini, șoferul strigând că întoarce din nou, moment în care ne-am despărțit bucuroși. Însă chiar când ne pregăteam să sărim, camionul accelerează din nou, făcându-ne să aterizăm grămadă, unul câte unul, în praf. N-am avut altă variantă decât să ne continuăm drumul pe jos.

Ulterior, am fost depășiți de o căruță mânăată repede de doi tineri, iar noi, alergând, am reușit să ne suim în ea. Cei doi erau foarte agitați, spunându-ne că, în unele zone, rușii nu doar operau arestări în masă în rândul populației civile, ci și ridicau tineri în putere, asemenea detașamentelor care luau cu forța bărbați la oaste, și-i înrolau obligatoriu în armata sovietică. Povesteau că rușii apelau în mod evident „din nou la vechile lor șmecherii” și că, dacă situația se înrăutățea, se gândeau amândoi în mod serios să ia drumul codrului, cum făcuseră și sub nemți.

Le-am urat succes și, sărind din căruță, am continuat să mergem pe jos până când, spre seară, am ajuns la periferia orașului Siedlce. Acum eram profund marcați de ultima noastră întâlnire, iar moralul nostru era la pământ. Ne-am apropiat de un rând de colibe, îngrijite și tentante, neafectate întrucâtva de lupte. Deși nu se făcuse încă bine seară, aveam nevoie de odihnă și mâncare. Ne-am oprit să vorbim cu un om care lucra în grădina lui de zarzavat, dar acesta spuse că-i părea rău că nu ne putea oferi adăpost peste noapte, sugerându-ne să încercăm mai aproape de oraș. În timp ce vorbea, se apropie de noi un ofițer rus, care ne ceru să-i arătăm cărțile de identitate. I le-am prezentat, explicându-i că erau emise de autoritățile germane, iar după ce le-a studiat, ni le-a dat înapoi fără să spună ceva. Deși eram obișnuiți

cu un asemenea control de rutină din partea germanilor, am fi preferat să nu atragem în acest moment (sau chiar deloc) atenția rușilor. Ofițerul se îndepărtă agale, iar noi ne-am continuat discuția cu omul din grădină. La scurtă vreme, ofițerul se întoarse, însoțit, de data aceasta, de un soldat înarmat. Ne ceru încă o dată cărțile de identitate, iar când i le-am dat, acestea au dispărut imediat în buzunarul său, iar el ne-a cerut să-l urmăm.

După cum stăteau lucrurile, se părea că eram arestați, și ne-a cuprins imediat teama că vom fi luați cu forța în armata sovietică. În acel moment, cel mai bun lucru pe care puteam să-l fac era să-i dezvălui naționalitatea mea și să mă rog la Dumnezeu. Așa că, într-o rusă stricată, i-am explicat că eram un „*vojenno plenny*” (prizonier de război) britanic care evadase de la germani, iar cei doi colegi polonezi ai mei mă ajutaseră să fug. I-am spus însuflețit cât de minunat era că britanicii și rușii se aliaseră împotriva naziștilor pentru cauza comună a libertății și democrației. Însă cu cât vorbeam mai mult, cu atât părea să asculte mai puțin, iar, în curând, mi-am dat seama că un zid ar fi fost mai sensibil la cuvintele mele. În cele din urmă, am renunțat, iar Jurek și Mietek au făcut o grimasă jenată. Cu toate acestea, socoteam eu, povestea prizonierului de război părea mai plauzibilă decât o interpretare prost înșăilată a faptelor reale și complexe petrecute. Nu puteam decât să mă rog ca această asociere cu britanicii să ne ajute pe noi trei să ieșim din situația respectivă, și de aceea a trebuit să insist asupra ei cât mai mult cu putință.

Între timp, am fost duși la o adunătură de colibe, trecuți dincolo de o barieră și puși să așteptăm, păziți de un soldat. Am stat acolo o veșnicie până când atât lui Jurek, cât și lui Mietek li s-a spus să intre într-una dintre colibe. Acum era deja întuneric, iar când au reapărut, a fost rândul meu să intru. În camera în care am intrat era semiîntuneric, o lampă solitară cu ulei aruncând pe pereți umbre întunecate asemenea unor siluete negre. Am fost întâmpinat cu indiferență de un general de vârstă mijlocie și chel-lună. Mă privi cu ochii lui obosiți, încercănați, fixați pe o față palidă, trasă. Mi s-a oferit un scaun. Așezată la o masă aflată în celălalt capăt al încăperii, o femeie corpulentă, roșie la față, îmbrăcată în uniformă, stătea înaintea unei mașini de scris. Generalul începu prin a pune întrebări de rutină cu privire la vârstă, adresă, numele părinților, ocupația tatălui și altele (ocupația tatălui a

părut întotdeauna a fi importantă în orice chestionar sovietic). Apoi am explicat că eram britanic și că tata a lucrat la consulatul britanic din Varșovia înainte de război – motivul pentru care a trebuit să iau un nume polonez și felul în care eu și mama am rămas blocați în Varșovia când orașul a fost ocupat de nemți. Am explicat că singurul meu scop era să mă întorc în oraș ca să-mi găsesc mama și apoi să merg în Anglia, unde trăia acum tata. Am mințit în mod deliberat cu privire la ocupația tatălui meu, sperând că aceasta va avea mai multă greutate, în loc să încerc să explic semnificația termenului „om de afaceri”, care, credeam eu, putea fi greșit interpretat în mod sinistru, și, în acele zile, de obicei era.

Cum cu rusa mea nu puteam explica toate acestea, am vorbit în poloneză, și cu toate că mă asculta impasibil, generalul părea să înțeleagă ceea ce-i spuneam. Dactilografa trebuie să fi înțeles și ea, căci bătea la mașină aproape fără întreruperi. Deși nu avea o atitudine neprietenoasă, caracterul lui enigmatic îmi crea un sentiment de neliniște. Eram fără îndoială în mâinile „Serviciului de Securitate”, probabil notoriul NKVD sau KGB.

Toți trei am fost escortați apoi la o oarecare distanță până la un hambar, unde ni s-a ordonat pe un ton nepoliticos să ne așezăm pe podea. În momentul în care am protestat, un gardian ne-a amenințat cu patul puștii. În beznă, ne-am împiedicat, călcând peste trupuri întinse pe jos, care gemeau când erau deranjate, dar până la urmă am găsit un ungher cu totul incomod în care să ne așezăm. În timp ce stăteam acolo întrebându-ne ce avea să ni se întâmple, murmurul constant de afară ne dădu de înțeles că eram bine păziți.

Sărmanii Jurek și Mietek erau în culmea disperării și nu puteau să înțeleagă de ce eu, ca britanic, trebuia să fiu tratat atât de rău, în vreme ce ei înșiși nu se așteptau la nimic bun din partea rușilor. Era totuși adevărat că nu aveam absolut nimic care să dovedească adevărata mea identitate, iar rușii nu aveau cum s-o verifice. Nu puteam decât să sper în proverbialul miracol, îndeosebi pentru că rușii nu se purtau cu blândețe cu străinii care umblau nestingheriți pe teritoriul lor. Situația noastră numai roză nu era, iar dacă eu aveam să fiu considerat un personaj suspect, atunci, implicit, și prietenii mei aveau să fie. Vremurile acelea erau încă foarte departe de „glasnost” și de căderea regimului comunist.

Când s-a crăpat de ziuă, toți trei am fost treziți și duși să ne spălăm la o pompă de apă – abia atunci ne-am dat seama cât de bine păziți am fost, căci hambarul era înconjurat de soldați înarmați, cu un comportament agresiv. Apoi, am fost duși imediat la coliba în care fuseserăm anchetați în seara precedentă și ni se spuse să așteptăm afară. În scurtă vreme, însoțiți de doi gardieni înarmați, ne-am suit într-un camion militar și am fost duși într-un alt loc, la vreo 25 de kilometri distanță. Aici, totul se schimbă în mod dramatic. Sosiserăm într-o tabără, cu corturi înșiruite frumos într-o livadă, iar după ce am trecut de o poartă mare, am fost opriți lângă o vilă din teracotă și băgați repede într-un cort încăpător de un maior binevoitor.

– Aha, deci dumneata ești englezul, spuse el. Am vorbit între noi și i-am explicat pe scurt cum am ajuns să mă aflu acolo, în acea parte de lume; el încheie laudându-i pe britanici pentru că erau buni aliați.

Mai târziu, o ordonanță, trimisă să se ocupe de nevoile noastre, ne aduse prosoape și săpun, iar nu după mult timp, niște mâncare gustoasă și caldă. Nu prea ne dădeam seama ce ni se-ntâmpla. În acea seară, după ce ne-am retras în cort, ordonanța ne-a învelit frumos în paturile noastre, ca și cum am fi fost copiii lui.

– Ești un aliat atât de bun, Tom. Dacă așa are să fie de acum înainte, cred că nu ne vom dezlipi de tine tot drumul, chicoti Jurek.

A doua zi de dimineată, am fost luați la întrebări fiecare în parte, astfel că a trebuit să repetăm povestea noastră de mai multe ori, dar cel puțin prietenosul maior se purta omenește și, de asemenea, părea că-i făcea plăcere să stea de vorbă. Când l-am întrebat însă când vom putea să ne vedem de drum, deveni evaziv. Deși puteam să înțeleg motivele pentru care voiau să mă rețină pe mine, nutream speranța că cei doi prieteni ai mei vor fi lăsați să plece.

Ne-am lăfăit în acel mediu relaxant vreo două zile, dar când am hotărât să facem o plimbare în jurul taberei, ni s-a cerut cu promptitudine și politețe să rămânem lângă cortul nostru. Cu toate acestea, eram plini de speranță, iar eu aproape că mă puteam vedea trimis în Anglia în orice moment, planul meu de a ajunge la Varșovia fiind acum compromis. Nu puseserăm însă la socoteală comportamentul imprevizibil al rușilor. Când apăru ca din senin un sergent care ne spuse că urma să fim mutați altundeva, noi am protestat, iar eu am

cerut să-l văd pe maior pentru explicații. Când sergentul mi-a spus că „nu-i nevoie”, am trecut ca un uragan pe lângă el și m-am dus la cartierul general al maiorului încercând să-i dau de urmă, cu sergentul după mine, într-o evidentă stare de panică. Zâmbitorul maior se făcuse însă nevăzut. Pentru noi, acel „altundeva” se dovedi a fi un ocol pentru găini situat în spatele unui hambar.

– Pofțiți, tovarăși, faceți-vă comozi. Veți sta acum cu noi, soldații, spuse sergentul cu bunăvoință. Așa ne-am pomenit noi într-un ocol pentru găini, cu un strat de paie pe care să ne culcăm și neprotejați de nimic în afara unui acoperiș din tablă ondulată.

În următoarele patru zile, am mâncat și am dormit cu vreo șase soldați, care veneau și plecau după cum le cerea datoria. Din fericire, vremea se menținu frumoasă, altfel am fi fost o șleahță jalnică și udă learcă. Soldații erau niște oameni simpli, fără pretenții, cu o filozofie foarte practică și fără opinii politice manifeste. Am mâncat de două ori pe zi porțiile lor uriașe de *kasha* și pâine neagră până a început să ne iasă pe urechi. Duse erau rațiile și gratuitățile ofițerilor, cum ar fi săpunul și țigările cu filtru. Am reușit să ieșim pe furiș în două rânduri în căutarea maiorului, iar după ce l-am găsit, l-am întrebat despre schimbarea bruscă a tratamentului nostru, însă el nici nu și-a cerut scuze, nici nu ne-a dat vreo explicație, ci a spus doar că totul se va lămuri în curând și că să nu ne facem griji. Aveau expresiile lor preferate, cum ar fi *zavtra* (mâine) și *skoro budiet* (va fi în curând), care aveau aceeași semnificație atemporală ca *mañana*. Neavând altceva de făcut, ne-am lăsat imaginația s-o ia razna, visând cum ar fi să ni se dea voie să călătorim în Anglia, departe de toată această mizerie și persecuție.

Din păcate pentru Jurek și Mietek, a rămas doar un vis, căci, în a cincea zi, a apărut un sergent care le citi numele de pe o bucată de hârtie. Am simțit instinctiv că drumurile noastre se puteau despărți aici, așa că ne-am urat unul altuia succes, strângându-ne mâinile. I-am văzut pentru ultima oară când se urcau într-un camion pentru a porni într-o călătorie în necunoscut. După toate aventurile și suferințele îndurate împreună, m-am simțit foarte trist și singur. (Amândoi au fost înrolați în divizia poloneză a Armatei Roșii și au supraviețuit războiului.)

N-a trebuit să mă gândesc mult la nenorocirea mea, pentru că un alt sergent își făcu apariția, de această dată pregătit de marș, cu o carabină automată atârnată pe piept, și-mi spuse să-l urmez. În același timp, era preocupat să bage în buzunar un plic galben, care, după cum mi-am dat seama, conținea niște ordine. Am mers pe jos, deplasându-ne cu greu, kilometri întregi, pe drumuri de țară și poteci necirculate de nimeni. Mai mult ca orice, eram curios să aflu destinația noastră finală, și cum mi s-a părut un om cumsecade, i-am pus această întrebare.

– Mi-e teamă că nu trebuie să-ți spun, zise el.

– Vrei să spui că nu știi unde mergem?

– Ba da, știu, începu el, dar l-am întrerupt.

– Păi, ce scrie pe plicul pe care-l ai în buzunar? l-am întrebat eu.

Îl scoase din buzunar și începu să-l citească cu voce tare, iar apoi, dându-și seama de greșală, îl înghesui înapoi în buzunar, rostind cuvintele „*da nietu, da nietu*” (o, nu, o, nu), vizibil jenat de faptul că fusese victima unei șmecherii atât de simple – nu înainte însă ca eu să observ toate cuvintele. Cu siguranță că acestea nu m-au liniștit, căci ele sunau astfel:

CĂTRE OFİTERUL-COMANDANT

SEDIUL SERVICIULUI DE CONTRAINFORMAȚII Nr. 1 WORSACH

Habar n-aveam unde se afla Worsach, așa că mi-am zis că nu putea fi decât un cătun sau un sat puțin important.

Mai târziu, am făcut semn unui camion militar și am scutit mulți kilometri de mers anevoios, sărind până la urmă din el la o răscruce. După o altă bucată de mers anevoios, ne-am așezat la marginea drumului ca să ne odihnim, sergentul punându-și, oarecum neglijent, gândii eu, arma între noi. Brusc, am fost tentat să fac un gest disperat. Ar fi fost bine să pun mâna pe armă înainte de a-l amenința cu ea, pentru că nu știam unde era piedica – trebuia, cumva, să aflu asta mai întâi, însă într-un mod subtil, ca să nu-i stârnesc bănuieli. Nu prea știam ce să fac. În timp ce stăteam acolo uitându-ne la mulțimea de ciori-de-semănătură care țopăiau de colo, colo pe câmpul de alături, i-am sugerat să tragă la nimereală în zgomotoasele creaturi. Așa aveam să văd unde era piedica. La început, a refuzat, dar când l-am provocat

să nimerească una, s-a răzgândit și, uitându-se în susul și-n josul drumului spre a se asigura că nu se vedea nimeni, încetă a se mai mișca și își fixă cu grijă ținta. Căzuse din nou victimă micii mele stratageme, iar eu îl urmăream înlemnit, întrebându-mă dacă aveam curajul să fac ceea ce-mi propusesem. Îmi părea rău să-l rănesc, căci era un om de treabă, și-mi dădeam seama că, odată fapta săvârșită, aveam să fiu urmărit fără încetare, până la sfârșit, ca un fugar. Puteam să-mi compromit pentru totdeauna orice șansă de a-mi dobândi libertatea. Iată însă că el se ridică brusc în picioare și spuse: „Nu, mai bine nu.” Apoi, rămânând în picioare, se hotărî că trebuia s-o pornim la drum.

Ne-am petrecut noaptea într-o colibă, la o fermă, unde fermierul și soția lui au fost deosebit de neprietenoși, iar eforturile mele de a conversa cu ei au fost zădărnice de sergent. În cele din urmă însă, am reușit să încheg o discuție, cerându-mi scuze pentru sosirea noastră neașteptată și explicându-le cine eram. Din acel moment, atitudinea lor se schimbă cu desăvârșire.

Pe la mijlocul dimineții, am ajuns în lunga noastră călătorie într-un cătun ocupat de armată, care fremăta de activitate. Aici, sergentul mă duse la o colibă, asigurându-mă că era cineva care înțelegea englezește, după care dispăru în cea de alături pentru a raporta sosirea noastră. Am spus *good morning* (bună dimineța) unui ofițer care stătea la o masă.

– *Ach, ja, guten morgen*, răspunse el, strâmbându-se.

– Nu așa, mă grăbii eu să-l corectez. *Guten morgen* se zice în germană, pe când *good morning* se zice în engleză – iar eu sunt englez.

La auzul acestor cuvinte, el se ridică de pe scaun arătându-se deranjat și ridicându-și brațele.

– Englez sau german – ce importanță are? Toți sunt saxoni.

A continuat să spună în șoaptă ceva dezagreabil unui tovarăș care tocmai intrase în cameră, iar eu m-am bucurat când a trebuit să pornim din nou la drum. Cam asta era ideea lui de un „bun aliat”.

Worsach a fost greu de găsit, dar, până la urmă, am ajuns acolo într-o oră. Sediul Serviciului de Contrainformații Nr. 1 consta într-o adunătură de colibe, eu fiind dat în grija unui maior pe nume Levkov.

După îndeplinirea unor formalități, maiorul m-a anunțat că voi fi dus într-o colibă unde mi se vor oferi cele mai confortabile condiții cu putință. Era politicos, dar, după cum am constatat, asemenea atâtor sovietici ajunși în poziții de autoritate, absolut insensibil și lipsit de orice însuflețire, ceea ce era frustrant. Când am pus întrebarea esențială „totuși, de ce sunt reținut?”, el a răspuns că, până la clarificarea anumitor chestiuni, era spre binele meu ca ei să procedeze astfel. Și acesta se dovedi a fi un răspuns banal, convențional, repetat apoi și cu alte ocazii. Împreună cu un locotenent scund, cu înfățișare tristă, ne-am suit într-un jeep. Pe drum, am remarcat că o mare parte din sat era înconjurată cu un gard înalt din sârmă ghimpată. În scurt timp, am ajuns la o pășune comunală întinsă, rectangulară, mărginită de rânduri de colibe cu aspect îngrijit. Am tras lângă una dintre ele, iar eu am fost împins înăuntru. În acel moment, am fost întâmpinați de doi soldați ruși și doi indivizi murdari și neîngrijiți. M-am holbat o clipă la cei doi și am întrebat:

– Sunteți britanici?

– Eu zic că suntem! răspunse unul zâmbind larg.

– Și eu sunt, am răspuns eu, și ne-am strâns mâinile. Noii mei însoțitori erau Bob Easterbrook, sergent în Serviciul de Intendență al Armatei Britanice, originar din Bristol, și soldatul Len Mann din Regimentul de Pușcași „Queen’s Westminster”, care se trăgea din Shiplake Cross, de lângă Henley-on-Thames; curând, am ajuns să ne povestim unii altora experiențele trăite. Amândoi fuseseră luați prizonieri în Franța în 1940 și, în cele din urmă, transportați în lagărele de prizonieri de război create pe teritoriul polonez de germani, de unde evadaseră. Timp de mai multe luni, au fost îngrijiți și adăpostiți de polonezi curajoși, Len reușind să supraviețuiască lângă Varșovia până la sosirea rușilor. Când s-a întâmplat acest lucru, a ieșit din ascunzătoare, dar, ulterior, s-a răzgândit când și-a dat seama că rușii îi arestau pe polonezii loiali guvernului polonez din exil, de la Londra, recunoscut de Marea Britanie, America și alte guverne importante în acel moment. Se părea că Rusia Sovietică acceptase doar de formă acea înțelegere, având propriile planuri. Înfricoșat de întorsătura pe care o luau evenimentele, el s-a retras din nou în ascunzătoare, dar a fost găsit, arestat, interogat și acuzat că era spion britanic. Apoi, se pomeni aici, în Worsach.

Dacă Len părea liniștit din fire, Bob Easterbrook era cu totul altfel. Individ ingenios, spiritul său liber și neobosit îl duse la Gdansk după evadare, înainte de a se muta în zona Varșoviei, unde se alătură unui grup de partizani care duceau o existență rudimentară, deplasându-se întruna la adăpostul pădurilor dese. Cum majoritatea acestor deplasări se făceau călare, deveni un călăreț priceput. Au avut multe ciocniri cu germanii, iar când au sosit rușii, partizanii s-au oferit de-ndată să lupte alături de ei. În schimb, au fost dezarmați și ținuți în captivitate, iar Bob a fost și el adus la Worsach. De atunci, au fost ținuți întruna sub pază, interzicându-li-se orice contact cu sătenii. Acest tratament i-a înfuriat, făcându-i să se plângă atât locotenentului, cât și maiorului Levkov, dar în zadar.

Experiențele lor păreau să confirme zvonurile potrivit cărora rușii erau puși pe eliminarea, de la bun început, atât a grupărilor de rezistență, cât și a persoanelor care nu erau cu comuniștii. Toate acestea îmi sunau cunoscut.

Polonezilor le era deja refuzat accesul la informații din surse occidentale. De exemplu, când s-a aflat că Churchill avea să rostească la radio un discurs important cu privire la viitorul Poloniei și al altor țări din Europa Răsăriteană, marea masă a populației a fost deosebit de interesată. A doua zi, trebuia să fie tipărit un buletin special, dar nu se întâmplă nimic, nici atunci, nici mai târziu, deoarece rușii impuseseră o cenzură totală. În schimb, după câteva zile, a fost publicat un buletin care cuprindea discursul integral al lui Stalin.

În această atmosferă vădit ostilă, era limpede că noi trei nu ne simțeam deloc bine, în primul rând, pentru că eram obligați să năvălim peste fermier și modesta lui familie, iar în al doilea rând, pentru că n-aveam voie nici măcar să vorbim cu ei. În ciuda eforturilor gardienilor însă, am reușit până la urmă să facem asta, spre marea lor frustrare. În camera noastră aveam un prici amărât, destul de mare ca să dormim toți trei în el, un bufet și un scaun. Cei doi gardieni care rămăseseră cu noi zi și noapte împărțeau spațiul existent în cameră, dormind pe jos sau șezând rezemați într-un ungher. Asemenea tuturor soldaților ruși, suportau fără să crâcnească disconfortul și privațiunile.

Bob, a cărui îmbrăcăminte se reducea la o pereche de pantaloni jerpeliți, stătea de departe cel mai rău din acest punct de vedere în comparație cu mine și cu Len. Din fericire, era un caracter puternic,

iar vremea deosebit de blândă îl ajută să supraviețuiască încă o lună, până când primi o pereche de bocanci, și aceasta, după repetate proteste adresate locotenentului. Am remarcat că bocancii erau de fabricație americană. Ni se dădeau o mare cantitate de pâine o dată la două zile, grăsimi de porc, ceai, zahăr, conserve de carne din America și, din când în când, săpun, ca și țigări rusești de bună calitate și tutun de calitate inferioară numit „mahorcă”, deși ar fi o greșeală să i se spună „tutun”, pentru care îți trebuia multă îndemânare ca să-l „rulezi singur”, de obicei în bucăți de hârtie rupte din ziarul *Pravda*.

Așadar, în primele zile, n-am dus lipsă de mâncare, nici nu mai puteam face față cantităților incredibile de pâine pe care le primeam și pe care nu le puteam da nici măcar fermierului și soției acestuia, care-și făceau pâinea lor, pe care oricum o preferau. În cele din urmă, era folosită la îngrășatul găinilor.

Era un lucru bun că noi ne înțelegeam bine, având în vedere spațiul limitat în care ne duceam existența și faptul că eram trei indivizi cu caractere foarte diferite. Toată ziua discutam despre soarta noastră nenorocită – mai ales despre ceea ce intenționau să facă rușii cu noi – jucând la nesfârșit „vapoare” și zgândărindu-i pe gardieni cu amenințarea că aveam să plecăm. Neastâmpăratul Bob, căruia îi era chiar foarte greu, descoperi că se distra foarte bine săcâindu-i ori de câte ori se ivea ocazia. Gardienii nu erau obișnuiți cu un asemenea comportament rebel, îndurând de fapt totul extraordinar de bine și adoptând în general un ton conciliant. Uneori însă, dădeau semne de iritare când mergeam prea departe cu zeflemeaua.

La fel ca în majoritatea situațiilor de captivitate, speranțele creșteau și scădeau cu fiecare zi care trecea, marele nostru dezavantaj fiind acela că niciunul dintre noi nu avea un act de identificare, Bob fiind convins că destinația noastră finală avea să fie minele de sare din Siberia. Vorbele monotone, vagi, atât ale maiorului, cât și ale locotenentului nu făceau decât să alimenteze furia lui Bob, declanșând o serie de confruntări cumplite care au avut ca rezultat relaxarea regulilor, astfel că ni s-a permis să facem, sub pază, scurte plimbări în jurul fermei. Astfel, în interiorul propriei noastre tabere, au apărut două puncte de vedere contrare, Bob voind să-i „zgândăre” întruna, eu, care credeam că-i cunoșteam mai bine pe ruși, susținând o atitudine mai „diplomatică”, iar Len plasându-se undeva la mijloc.

Din când în când, se schimbau gardienii, ceea ce însemna că trebuia să ne obișnuim cu felul lor de a fi. Ori de câte ori ne pomeneam cu unul nesuferit, făceam repede cunoscut acest lucru și el era curând înlocuit. Am remarcat însă că cei prietenoși nu rămâneau nici ei prea mult, cu siguranță nu din cauza noastră. În cele din urmă, a venit un soldat înalt, uscățiv, care a stat cel mai mult și căruia îi ziceam „Cheliosul”, din cauză că avea părul (roșcat) ras. Era un tip conștiințios, care încerca din răspuțeri să le facă pe plac superiorilor, și nouă în același timp.

Între timp, viața în sat se schimba încet, încet în rău, primul semn fiind numirea unui comisar care trebuia să se asigure că recolta, care stătea pe câmp din cauza luptelor, avea să fie culeasă repede. De asemenea, orice gospodărie care nu dădea o cantitate obligatorie de cinci tone de cartofi era pasibilă de o amendă de 5.000 de zloți. Părea a fi o cifră arbitrară, cu mult superioară resurselor materiale la care puteau apela majoritatea fermierilor. Ravagiile provocate de război din punctul de vedere al mâinii de lucru și al uneltelor necesare muncii n-au fost nici măcar luate în calcul, provocând o neliniște profundă și suferință în comunitate.

Apoi au venit milițienii, înarmați cu puști și purtând banderole cu secera și ciocanul. Ei trebuiau să fie cu ochii pe toți și pe toate; lumea se temea și-i ura de moarte. Păreau a fi recrutați dintre cele mai josnice elemente ale societății, fiind selectați pentru această treabă, în mod evident, din alte domenii. Când fermierul nostru află toate acestea, se așeză și își îngropă capul în mâini, în vreme ce nevasta lui izbucni în lacrimi de disperare. Parcă se abătuse o calamitate asupra întregii comunități. Ne-am oferit imediat să-i ajutăm, și trebuie să-i fi văzut cum s-au schimbat în acea clipă. Nici măcar gardienii noștri n-au mai putut să ne oprească și, în sinea lor, păreau solidari cu cauza noastră. Ulterior, după ce toate muncile agricole au fost încheiate la timp, ei și-au exprimat admirația pentru fapta noastră plină de spirit civic!

Munca a fost plictisitoare și obositoare, fiind făcută în cea mai mare viteză pentru a îndeplini cota. Când am terminat la ferma noastră, am trecut la următoarea. A fost o mobilizare extraordinară, toată lumea dând o mână de ajutor în cel mai bun spirit comunitar, ceea ce a făcut ca pe câmp să nu mai rămână nimic și să nu se aplice

nicio amendă. Pentru a-și atribui merite, câțiva soldați au ajutat și ei aici, colo, iar la urmă satul a sărbătorit în stilul vechi, tradițional, toată lumea mergând de la o gospodărie la alta și dând pe gât litri întregi de votcă făcută în casă. Din cauza crizei teribile de alimente, *zakaski* (gustările) au fost însă puține. Votca făcută în casă era îngrozitoare și nu se asemena în niciun fel cu alcoolul pur care se găsea în Marea Britanie în acea perioadă. Din cauza situației generale însă, sărbătoarea s-a desfășurat în surdina, iar noi trei n-am avut voie să vizităm pe nimeni – chiar și gardienii au stat stingheriți deoparte.

În aceste ultime zile de vară, rușii au instalat un nou guvern polonez în orașul Lublin. Spre deosebire de guvernul aflat în exil, la Londra, despre acesta nu se știa nimic, iar polonezilor li se impusese acum un guvern comunist, strecurat cu abilitate, ca să zic așa, pe ușa din dos. Era format din polonezi care petrecuseră mulți ani în Rusia, unii ca fugari de brațul legii în perioada dinaintea războiului, și care, de fapt, nu mai erau cetățeni polonezi. Unii abia puteau să mai comunice în limba maternă. A fost un moment tragic pentru polonezi, care vedeau cum țara și poporul lor erau înghițite treptat de o altă putere străină.

Plictiseala era cel mai mare dușman al nostru. Pentru noi, totul s-a întors la normalitate după sărbătoarea recoltei, dacă s-o fi gândit cineva să-i spună astfel, iar, din plictiseală, le-am jucat gardienilor o farsă. Sau așa am crezut noi. Obișnuita noastră plimbare zilnică consta în parcurgerea perimetrului fermei, cu hambarul, cocina, adăpostul pentru vite și alte adăposturi de acolo, gardienii venind supuși la câțiva pași în urma noastră. După o vreme, au început să se miște destul de încet și, am remarcat noi, aveau tendința să rămână tot mai în urma noastră. Acesta era momentul potrivit, iar, cu următoarea ocazie, ne-am ascuns în spatele unui hambar, urmărindu-i pe gardieni cum treceau agale pe lângă noi. Negăsind pe nimeni în camera noastră, l-au întrebat pe fermier, care habar n-avea unde ne aflam. În acel moment, am ieșit din ascunzătoarea noastră și ne-am dus în cameră, având aerul că am fi fost acolo tot timpul. În scurtă vreme, am auzit afară niște împușcături și mult zgomot. Am înțeles că se pornise o vânătoare în toată regula a „englezilor evadați”. Deși situația părea serioasă, trebuia acum să mergem până la capăt cu păcăleala. După un sfert de oră, unul

dintre gardieni apăru fulgerându-ne cu privirea și, pe un ton de-a dreptul melodramatic, ne acuză de înșelăciune și insubordonare. I-am răspuns cu un nevinovat „ce, noi?”, dându-ne seama ce război stârniserăm când șase soldați înarmați până-n dinți au intrat în cameră, privindu-ne bănuitor. Ulterior, maiorul Levkov și abătutul său însoțitor, micuțul locotenent, au venit să afle ce anume se întâmplase. Ceea ce începuse ca un glumă se transforma acum într-o confruntare în toată regula, căci, în loc să ne recunoaștem vina, am trecut la ofensivă, acuzându-i că ne tratau ca pe niște prizonieri de război dușmani, nu ca pe niște aliați, și cerându-le să ne spună când se va face ceva în privința repatrierii noastre. Cei doi au ascultat și au încercat să liniștească lucrurile, dar noi am cerut să vedem o autoritate superioară. Spre marea noastră surprindere, a doua zi, am fost vizitați de un colonel și alți trei ofițeri, cărora le-am expus în termeni neechivoci sentimentele acumulate de noi. Colonelul își exprimă nemulțumirea provocată de fapta noastră și încercă și el să liniștească situația, dar, de fapt, nu ne spuse nimic.

Cel mai mare în grad dintre cei doi gardieni ai noștri a fost schimbat și, fie că fusese planificat dinainte, fie că nu, rațiile noastre au fost drastic reduse, și așa au rămas până la sfârșit. Țigările, conservele de carne pe care le prețuiam atât de mult, grăsimea și zahărul – toate au fost scoase din meniu.

Într-o zi, un prieten de-al gazdei noastre a venit în vizită și, din întâmplare, am putut să vorbim cu el fără știința gardienilor. Când a auzit că eram britanici, ne-a spus că fusese de curând în zona Koval (la circa 100 de kilometri sud de Worsach) și că întâlnise misiunea unor observatori ai armatei britanice, aflată în vizită acolo. Încântat să-i vadă, a reușit să-i abordeze, dar a fost imediat arestat și interogat de ruși. Povestea lui părea adevărată, iar mult mai târziu i s-a confirmat autenticitatea, însă rușii s-au asigurat ca nimeni altcineva să nu mai poată intra în contact cu ei. Încurajați de aceste informații, am cerut să-l vedem pe maior, dar, în locul lui, a venit să ne vadă un alt ofițer. Când l-am întrebat de ce n-am fost predați britanicilor aflați în vizită, omul a fost evaziv. Acest lucru ne-a demoralizat în așa hal, încât am început să ne gândim în mod serios la evadare, în ideea de a ajunge la englezi. Am discutat și analizat pe larg șansele noastre, însă de la

început era evident faptul că nu se putea pune problema să fugim toți trei. Ideea ne-a frământat până la mijlocul lui septembrie, când ni s-a spus să ne pregătim pentru a fi mutați la Sediul Nr. 1.

Când veni ziua mutării, priciul demontat și tot ce aveam noi au fost adunate într-un camion deja încărcat cu echipament militar. Prin urmare, ne-am început călătoria înghesuiți printre toate acele lucruri, împreună cu Cheliosul și alți câțiva soldați tineri. Noii noștri tovarăși de drum formau cea mai jalnică șleahță de soldați pe care au văzut-o vreodată ochii mei. Erau mai mult niște băieți, dar, în afară de asta, arătau triști și zăpăciți, unul ieșind în mod deosebit în evidență cu fața lui palidă și emaciată. Părea să nu-i pese ce se-ntâmpla în jurul lui și se holba în mod jenant la noi, de parcă eram marțieni. În scurtă vreme, ne imploră să-i dăm ceva de mâncare, dar n-am putut să-i dăm nimic din cauză că toate rațiile noastre fuseseră puse în lăzi care zăceau undeva la fundul grămezii. El nu se mulțumi însă cu răspunsul nostru și se rugă de noi întruna cu o voce tristă și monotonă. Aveam impresia că sărmanul băiat o lua încet, încet, razna. Într-un sfârșit, Cheliosul îl muștră pentru comportamentul lui atât de nepotrivit pentru un soldat, manifestat în fața unor străini, și puse capăt rugămintilor sale. Era greu de înțeles ce se ascundea în spatele stării nenorocite a acestui băiat – dacă era vorba doar despre lipsa hranei, părea cu atât mai greu de înțeles, deoarece trupele rusești nu mureau cu siguranță de foame.

Camionului nostru i s-au alăturat altele și am mers în convoi câteva ore, după cum ni se păru nouă, sosind în cele din urmă într-un sat al cărui nume n-am reușit să-l țin minte. Aici, am descărcat toate lucrurile personale și le-am dus într-o casă situată la oarece depărtare, cu ajutorul unui soldat. Casa care trebuia să ne găzduiască în următoarele săptămâni arăta mult mai bine decât coliba de la Worsach. Ne-am instalat într-o cameră plăcută, cu intrare și prispă proprie.

Când proprietarul și soția lui au venit să ne întâmpine, nu păreau deloc fericiți, până când le-am spus cine eram. În acel moment, fețele lor s-au luminat, iar nevasta, Janina, nu mai știa ce să facă pentru a ne simți confortabil. Era însă evident că gardienii priveau cu preocupare, nemulțumire și suspiciune această manifestare firească a prieteniei, iar Janina își dădu repede seama că precauția trebuia să fie cuvântul ei de ordine.

N-am încetat să ne minunăm de rezultatele teribile ale îndoc-
trinării și izolării la care au fost supuși rușii de la revoluția lor din 1917,
care i-a înstrăinat de oamenii din afara propriilor granițe.

În scurtă vreme, micul locotenent și maiorul Levkov au trecut să
ne vadă, iar după câteva zile, noile noastre gazde ne-au invitat pe noi
și pe cei doi ofițeri la cină. A fost un gest prietenesc pe care noi, cei
trei, l-am acceptat cu dragă inimă, dar care i-a jenat în mod vizibil pe
ruși, deși, nedorind să pară grosolani, au acceptat și ei – cu evidentă
reticență. În realitate, ceea ce ar fi putut fi o ocazie plăcută s-a dovedit
a fi aproape un dezastru. În locul maiorului, veni un alt ofițer
împreună cu micul locotenent, iar conversația deveni formală, fără
urmă de prietenie din partea lor, și amândoi s-au ridicat să plece
înainte de sfârșitul mesei, ceea ce voia să însemne că și noi trebuia să
plecăm. Am fi putut insista să mai rămânem, dar n-am vrut să creăm
probleme gazdelor noastre, așa că, cerându-ne scuze, am plecat și noi.
În pofida tuturor acestor lucruri, Janina a continuat să fie prietenoasă
și să treacă din când în când pe la noi ca să mai stăm de vorbă,
ignorându-i pe gardieni.

Capitolul șaisprezece

Luna septembrie a adus cu sine un aer inconfundabil de toamnă. Gata cu zilele lungi și fierbinți ale verii, locul lor a fost luat de temperaturi mai scăzute, averse frecvente și un cer sumbru, înnorat. Se reinstală plictiseala, iar gândurile noastre se îndreptară din nou spre o posibilă evadare. Cu toate că Bob era mai hotărât ca oricând să fugă, problema evadării întregului nostru grup părea a fi în continuare de nerezolvat. Speranțele noastre se înmulțiră însă când ne-am oferit să ajutăm la recoltatul sfeclei, care era mult întârziat și cu care Janina și soțul ei trebuiau să se lupte. Alte două femei s-au alăturat grupului nostru, iar, de la o vreme, am început să elaborăm un fel de plan bazat pe observațiile făcute de noi în timp ce lucram la câmp.

În primul rând, cei doi gardieni ai noștri au stat aproape de noi vreme de câteva zile, după care, lăsându-l în urmă pe tovarășul lui mai mic în grad, Cheliosul începu să dispară câteva ore. Atunci, ca să încercăm vigilența gardianului rămas, când unul dintre noi trebuia să se ducă la toaletă, aflată la oarecare distanță, stăteam cât mai mult ca să vedem cât timp trecea până când acesta începea să se agite și să se uite după noi. Când dădea semne de nervozitate, îi spuneam să nu-și facă griji. În cele din urmă, am socotit că dura aproape cincisprezece minute până reacționa. Era excelent, dar ne-am dat seama că nu puteam merge toți trei la toaletă în același timp fără să dăm de bănuț. De aceea, am început să mergem câte doi, lucru la care el protestă, dar o lăsa repede mai moale, arătând că înțelegea nevoile noastre firești.

Acum, trebuia să ne mișcăm repede, deoarece avansul câștigat se putea evapora foarte repede. De fapt, numai doi dintre noi puteau să fugă, nu toți trei. După ce ne-am pus de acord asupra acestui lucru, următoarea problemă era să stabilim cine urma să plece. Cel care rămânea avea datoria să-l oprească pe gardian cât mai mult timp cu putință, cum știa el mai bine. Am tras pe loc bețișoare, cel mai scurt revenindu-mi mie, așa că eu urma să fiu momeala. Fără a mai sta să

discutam despre dezavantajele evidente ale acestui rezultat, am trecut la pasul următor. După ce am stabilit cu exactitate cât dura totul, trebuia ca gardianul să se obișnuiască cu faptul că Len și Bob se duceau la toaletă împreună. El nu-și făcea griji din această cauză ori din cauza absenței lor timp de un sfert de oră, ceea ce însemna că se puteau baza din start pe un avans de 15 minute, iar, cu ajutorul meu, poate chiar pe unul și mai mare. Acum, aveam nevoie de ajutorul cuiva din afară, iar, aici, alegerea noastră se opri în mod evident la Janina. Trebuia obținută o cantitate suplimentară de mâncare, pe care nu ne-o puteau asigura rațiile noastre insuficiente. De asemenea, din cauza vremii rele, era vital ca evadații să poarte haine mai călduroase, de care era mare nevoie în acele condiții.

I-am explicat toate acestea Janinei în timp ce lucram la câmp, iar discuția noastră trebuia să pară ceva întâmplător, banal. Învățaserăm să facem așa ceva în timpul războiului, iar Janina nu ezită în niciun moment, promițând să ne ajute cum va putea.

Ideea era ca Bob și Len să plece și să găsească o autoritate britanică, de preferat o misiune militară, precum cea care vizitase în mod evident zona de curând, cu scopul de a-i atrage atenția asupra prezenței noastre și a probabilității ca rușii să aibă în detenție mulți alți prizonieri de război britanici fugiți. Era un plan foarte îndrăzneț – probabil, unul dintre cele mai îndrăznețe concepute vreodată.

Acum, era esențial să ne coordonăm mișcările cu Janina, iar singurul mod de a comunica era să ne întâlnim când și când în taină, pentru a nu stârni bănuieli. Pretextul unei ultime vizite la de acum faimoasa toaletă înainte de a ne duce la culcare a fost o bună acoperire pentru o întâlnire clandestină, iar gardienii ne permiteau, oricum, să mergem singuri acolo. Întâlnirea noastră urma să aibă loc însă în hambarul de lângă toaletă și trebuia să dureze zece minute într-un interval orar stabilit. Nefiind o începătoare în privința activităților clandestine, Janina pregătise totul și, în seara dinaintea evadării, ascunse mâncarea și hainele călduroase înăuntru, lângă ușa hambarului, pentru ca Bob și Len să le ia înainte de a pleca.

A doua zi de dimineață, eram hotărâți ca evadarea să aibă loc la scurtă vreme după obișnuita plecare a Cheliosului în sat. Între timp, ne-am făcut treaba la câmp ca de obicei, împreună cu Janina și celelalte

ajutoare, așteptând cu emoție clipa în care Bob și Len aveau să se ducă întâmplător, ca de obicei, la toaletă. Când au făcut asta, eu și Janina ne-am uitat unul la celălalt, gardianul, plictisit de tot acest spectacol, nu observă nimic, iar eu stăteam locului și așteptam focurile de artificii. După vreo zece minute, gardianul a început să întrebe de ei, dar eu l-am liniștit, spunându-i că se vor întoarce dintr-un moment într-altul. Curând după aceea, începu să se îngrijoreze și întrebă din nou. Am reușit să-l liniștesc încă o dată, spunându-i de data aceasta că poate s-au dus să facă o plimbare. El înjură și spuse că nu era treaba lor să facă asta. Acum, neștiind dacă să plece în căutarea lor sau să mă lase pe mine nepăzit, hotărî să meargă după ei. La întoarcere, dădu de veste că nu erau acolo. Când i-am spus că s-ar putea să se fi dus la casă, el alergă acolo și, negăsind pe nimeni, se întoarse panicat la culme.

– Ești sigur că s-au dus la toaletă? întrebă el cu vocea tremurându-i de teamă.

– Nu da, am răspuns eu relaxat, adăugând: Deci, nu pot fi departe.

În acel moment, Janina scoase un chicot. Gardianul dădu de pământ cu boneta, sărind înfuriat pe ea, apoi o șterse urlând ca un copil bătut:

– Unde s-or fi dus, unde s-or fi dus?

Ultima oară l-am văzut pe sărman gonind înspre sat cât îl țineau picioarele.

Până acum era bine, căci Bob și Len aveau de fapt un avans de aproape o jumătate de oră, mai mare decât socotiserăm. Noi, ceilalți, am continuat să muncim pe câmp ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Cum lipseau amândoi gardienii, și mie mi-ar fi fost ușor să dispar!

Gardianul nostru se întoarse cu Cheliosul și amândoi au scotocit zona fără succes vreme de o jumătate de oră încheiată.

– Cum a putut Bob să-mi facă una ca asta, când eu l-am ținut practic ca în palme? se văicări el cu o naivitate mișcătoare, de care doar un rus era în stare.

După cum am spus, în felul lui enervant, el s-a străduit cât a putut, cu siguranță, să suporte crizele și cererile lui Bob și, în mod evident, a luat foarte în serios sarcina de a „avea grijă de englezi”.

Seara a fost neplăcută. Eu am stat lângă lampa cu ulei care pâlpâia, gândindu-mă la tot ce se întâmplase și unde aveau să ducă toate

acestea. Foarte târziu în noapte, sosi un detașament bine înarmat, cu un maior în frunte și doi câini de urmărire. Păreau să aibă intenții serioase, iar eu speram că Bob și Len se vor fi depărtat destul de ei. Nu erau deloc amenințători, iar ofițerul, care-și trimise oamenii în căutare, îmi propuse să facem o partidă de șah amândoi cu setul de piese pe care îl cumpărasem cu câteva zile în urmă. Când i-am spus că eram jucător foarte slab, el se oferă prompt să mă-nvețe regulile. Am stat acolo două ore, până când i s-au întors în sfârșit oamenii, cu mâna goală.

Ziua următoare a fost una a frustrării și, în același timp, a anticipării, pentru că știam că, mai devreme sau mai târziu, trebuia să se-ntâmples ceva. Cel mai mult îmi făceam griji pentru cei doi tovarăși ai mei. Faptul că nu știau limba poloneză putea fi o problemă reală, chiar dacă ei credeau că nu va fi și se bazau pe dorința oamenilor de a-i ajuta pe parcurs. Odată extrase bețișoarele, n-am mai discutat despre acest aspect, zarurile fuseseră aruncate.

După lăsarea întunericului, un ofițer și doi soldați au venit să-mi spună că urma să fiu transferat în altă parte. Mi-am luat la revedere de la Janina și de la soțul ei și am plecat, luând tot ce puteam căra, mai puțin priciul. Era întuneric beznă când am ajuns în sat, și ne-am trezit în fața unei porți înalte din sârmă ghimpată. Un soldat dibui un lacăt în lumina slabă a unei lanterne și am intrat, mergând poticnindu-ne prin mocirlă până când am ajuns la o colibă cufundată în întuneric. Am urcat pe prispă și am intrat într-o cameră, unde, la lumina slabă a unei lămpi cu ulei, i-am văzut pe Bob și Len.

– Hristoase, deci te-au adus și pe tine aici, zise Bob primul. Acum chiar că am dat de belea. Ieri aproape că ne-au împușcat nenorociții.

Amândoi păreau profund demoralizați.

Mi-au povestit cum, după un start foarte bun, au mers cu autostopul până la o gară, unde s-au urcat într-un tren de marfă, plin de refugiați, care se îndrepta spre vest. După o călătorie cu întreruperi, trenul nu a putut merge mai departe, așa încât au fost obligați să se adăpostească peste noapte într-o colibă. Spre dezamăgirea lor, a doua zi de dimineață, o patrulă rusească le ceru să se identifice și-i arestă. Amândoi bănuiau că fuseseră dați de gol de gazde, care-i confundaseră cu niște dezertori sau soldați germani rămași în urmă. Așadar, până la urmă, limba le venise de hac. Așa se sfârși o altă tentativă de evadare, iar

acum înfruntam viața de după gardul de sârmă ghimpată înalt de doi metri și jumătate. Avuseseră într-adevăr noroc că n-au fost împușcați, pentru că nu și-au recunoscut identitatea decât mult mai târziu.

În acea noapte, am dormit pe jos. Vechiul nostru prici a venit a doua zi și a fost montat din nou, ocupând aproape toată camera, care era de fapt o bucătărie dotată cu o sobă de gătit. Situație părea foarte proastă. Camera era o adevărată închisoare, ușa care dădea în camera de alături fiind barată și închisă și, ceea ce era cel mai rău, singura fereastră fusese astupată cu scânduri bătute în cuie, ceea ce însemna că trebuia să stăm practic în întuneric. Niciun strop de lumină nu pătrundea printre scânduri – oricum, în acea perioadă a anului, nu mai era cine știe ce lumină afară. Singura sursă de lumină o reprezenta o călimară umplută cu seu și prevăzută cu fitil. Doi gardieni noi ne păzeau toată ziua în acest spațiu minuscul, într-un colț, și, noaptea, dormeau pe prispă. Nu păreau să fie înarmați, dar, în timpul rondului de seară, patrulele le dădeau întotdeauna o pușcă-mitralieră, deși, când i-am întrebat despre acest lucru, ei l-au negat vehement. Dintr-un motiv oarecare, noi nu trebuia să știm despre asta. De asemenea, adusesem cu mine modesta noastră provizie de pâine și cuburi de supă pe care ne-o făcuserăm înainte, căci acum nu aveam, practic, nimic de mâncare. De două ori pe săptămână, venea un soldat cu un sac și arunca pe podea câteva bucăți de pâine uscată, cu scopul evident de a ne umili – când i-am spus asta, nu ne-a mai adus nimic. Din când în când, ni se dădea niște ciorbă de pește pe care n-o puteam mânca. Uneori, nu era decât un castron plin cu apă caldă și nimic mai mult. Astfel, raționalizând în mod judicios cuburile de supă, amestecându-le cu *kipiatok* (apă caldă), am putut-o duce două săptămâni. După aceea, și după ce s-a terminat rezerva de pâine, am răbdad de foame.

Treaba mică ne-o făceam oriunde în afara casei, stând cufundați până la gleznă în noroi, și, cu toate că era o toaletă undeva, la oarecare distanță, pentru treaba mare, gardienii nu ne lăsau niciodată să ieșim din raza lor vizuală.

Fără îndoială că planurile noastre fuseseră date peste cap și că suportam consecințele. Acum eram destul de obișnuiți să supraviețuim în spații închise, dar întunericul permanent și lipsa de mâncare au început să ne zdruncine treptat moralul. Am avut însă noroc, pentru

că noi ne aflam în partea „de lux” a unui complex de detenție mai mare și mai sinistru. În interiorul unei zone întinse, înconjurată de un gard înalt din sârmă ghimpată, se afla o zonă mai mică, de mărimea unui teren de fotbal, împrejmuită și ea cu gard, dar cu turnuri de pază în fiecare colț. Prizonierii încarcerați în bordeiele din acea zonă sufereau probabil privațiuni fizice îngrozitoare. Acolo, firea omenească a atins nivelul cel mai de jos, iar vederea acelor lucruri îți făcea pielea de găină. Nu avea să se afle niciodată cine erau aceia și ce făcuseră ca să merite un asemenea tratament.

Am protestat în fața gardienilor noștri în legătură cu tratamentul la care eram supuși și am fost răsplătiți cu o vizită-surpriză din partea micului și tristului locotenent, care ascultă nemulțumirile noastre, dar, ca de obicei, nu veni cu nicio soluție și nu ne liniști în niciun fel, apărând mai târziu, spre edificarea noastră, cu niște exemplare din *Pravda*. Am aflat din ele că rușii se pregăteau pentru instalarea unui nou guvern german „democratic” în aceeași manieră în care-l instalaseră pe cel polonez. Înaintarea Aliatilor în Europa Occidentală sau în Pacific abia dacă era menționată. Prin omisiune, se considera în mod evident că aveau o contribuție minoră la încheierea războiului.

Acum, ne aflam într-o stare destul de jalnică și respingătoare. Am avut noroc că n-am contractat nicio boală de piele și nu ne-am umplut de păduchi. Apoi însă, într-o zi, am fost duși la spălător, unde ni s-a permis luxul să ne spălăm cu apă caldă din găleți, aceasta fiind prima baie pe care o făceam după luni de zile. Cu toate acestea, în condițiile în care proviziile noastre de alimente se terminaseră de mult și nu era niciun semn că rațiile normale vor fi reinstituite, aveam un sentiment de izolare, începând să ne retragem într-o stare de disperare tăcută. Niciuna dintre cererile noastre ulterioare de a-l vedea pe micuțul locotenent n-a fost ascultată.

Întunericul și mizeria în care trăiam a durat o lună încheiată, după care am început să vedem din nou lumina zilei. Cred că m-am agățat de o fărâmă de speranță că, într-o bună zi, toate se vor rezolva în vreun fel, deși, pe moment, se părea că toate drumurile aveau să ducă în Siberia – acel tărâm îngrozitor, mistic al purgatoriului în care, de-a lungul generațiilor, fuseseră duși oameni ca noi, ce nu conveneau regimului. Dacă reușeam să-i supraviețuiesc, poate că în zece ani aveam să revăd Anglia. Da, rușii aveau un război de dus, și noi nu

însemnam nimic în comparație cu el, dar, în acel moment, pentru noi, lucrurile nu arătau cu siguranță astfel.

Era de-acum sfârșitul lui noiembrie, și iarna sosi, învăluindu-ne cu o vreme umedă, neprietenoasă. Apoi, într-o zi, ni s-a spus să ne dichisim și să facem curat în șandramaua noastră, pentru o inspecție. Sosi un ofițer cu grad înalt, care ne examină cu atenție. Părea deosebit de omenos și ne informă că, în curând, aveam să fim trimiși acasă. L-am întrebat când, iar el ne spuse să nu ne facem griji, căci acest lucru avea să se-ntâmple nu peste mult timp. Auziserăm de prea multe ori povestea asta înainte ca să-i mai dăm crezare, motiv pentru care ne-am lăsat din nou cuprinși de deprimare. Totuși, chiar și gardienii noștri mumificați au prins brusc viață și au devenit realmente mai prietenoși.

După o săptămână, au început să se miște lucrurile. Au sosit doi soldați cu tot felul de unelte, au scos scândurile de la fereastră, iar, după aceea, au deblocat ușa care ne despărțea de camera alăturată. Păreau mulțumiți de eforturile lor și ne-au asigurat că, în curând, vom merge acasă. În acea după-amiază, ni s-au adus două franzele și o cutie de *kasha*. După alte două zile, ni s-au dat uniforme (rusești). „Astea să le puneți pe voi”, spuse omul, zâmbind. Când l-am întrebat de ce ar trebui să purtăm așa ceva, ne-a răspuns că pentru siguranța noastră, dar adăugă: „Să fiți pregătiți mâine dimineață, la opt, de plecare. Mergeți acasă.”

În ciuda tuturor acestor semne promițătoare, aveam încă îndoieli în privința sincerității lor. Între timp, iată-ne stând acolo, îmbrăcați ca trei adevărați soldați ruși, cu căciuli de blană în cap.

Dimineața zilei de 3 decembrie 1944 sosi rece, cenușie și absolut liniștită, fără pic de vânt care să împrăstie norii încărcăți cu zăpadă. Am fost întâmpinați de maiorul Levkov, care ne conduse afară, unde aștepta o mașină de serviciu. Am mers cu ea câțiva kilometri pe drumuri cu fâgașe adânci, în tăcere – maiorul n-a avut niciodată multe de spus, nici chiar în perioada petrecută la Worsach – ajungând în cele din urmă la un aerodrom improvizat. Într-o cabană care servea drept cameră de control, am fost prezentați unui locotenent de vârstă mijlocie, despre care ni s-a spus că ne va escorta în timpul călătoriei, deși destinația acesteia a rămas în continuare un mister.

Vremea, care se înrăutățise și devenise cețoasă, a întârziat plecarea noastră cu două ore. După ce se dădu însă permisiunea de

decolare, ne-am suit într-un Dakota, faimosul aparat bun la toate. Cum fusese folosit doar la transportul mărfurilor, acesta n-avea deloc scaune. Accesoriile de genul hamurilor de siguranță lipseau cu desăvârșire. Am zburat printr-o pătură nesfârșită de nori la mică altitudine, dar, din când în când, puteam vedea câmpurile dedesubt și, brusc, am fost cuprins de un puternic sentiment de tristețe.

Nu mai călcam cu picioarele pe pământul Poloniei, ci eram suspendați deasupra lui ca într-un vis. Nu mai puteam să-l simt, să-l ating sau să zâmbesc și să fac cu mâna nimănui în semn de rămas-bun. Simțeam tristețe și deznădejde pentru Polonia și oamenii ei, ale căror atașament și altruism față de cauza Aliaților erau fără pereche. În acel moment al istoriei, viitorul Poloniei ca țară liberă, care-și lega speranțele de Occident, era în cumpănă, pentru ca, în numai câteva luni, să fie înghițită de imperiul sovietic.

După o oră, am aterizat pe un aerodrom izolat. Lângă avion, a fost trasă o căruță cu cal, care transporta un motor radial care a fost repede ridicat la bord și legat cu frânghie de niște suporturi din cabină. După părerea mea, ar fi trebuit să stea pe niște bârne, ca să nu vină în contact cu puntea de aluminiu, dar nu se întâmplă astfel. A fost tras pe poziție până când diversele componente ale masivului motor Pratt and Whitney au început încet, încet să perforzeze planșeul. A fost o manevră executată la repezeală, deloc sigură. După ce am plecat fără a mai pierde o clipă în această pustietate izolată, în timp ce avionul decola zgâlțâindu-se de pe pista denivelată, mă uitam fascinat și îngrozit cum încărcătura grea de lângă noi alunecă spre spate până când frânghiile se întinseră la maximum, după care se afundă și mai mult în planșeul fragil. Mai trebuiau doar câteva zgâlțâituri pentru ca teribilul obiect să se prăvălească prin fuselaj, dar, din fericire, în acel moment, am început să ne desprindem de pământ.

După o oră, am aterizat la Minsk. Vremea nu dădea semne de îmblânzire. Aici, am fost duși la popotă pentru o masă frugală și am stat alături de piloți care se întorseseră în mod evident din misiuni de luptă, printre aceștia aflându-se și câteva femei, îmbrăcate în salopete de zbor. A fost ceva inedit. Escorta ne-a informat, pentru prima oară, că destinația noastră era Moscova, dar, după o lungă așteptare, ne-a anunțat că, din cauză că prognoza vremii era încă nefavorabilă, vom fi obligați să ne petrecem noaptea acolo și să ne continuăm drumul cu

trenul a doua zi. Până la urmă, sosi o mașină de serviciu, care ne duse în centrul Minskului și mai departe. Distrugerile îngrozitoare provocate orașului erau cât se poate de vizibile. Am fost șocați să vedem mulțimi întregi de oameni umblând aiurea, cu pași mărunți și repezi, asemenea unor furnici printre ruine. Totul părea atât de deprimant și trist! Noi însă, ca străini, urma să fim tratați mai bine, și am tras în fața unei vile frumoase, care se vedea că fusese renovată în grabă. Era extraordinar de izolată, strălucind ca un far pe un tărâm pustit. Construită fără îndoială pentru vreun potentat local în perioada țaristă, ea le-a fost de folos cu siguranță germanilor, iar acum părea a servi drept casă de oaspeți pentru străini și pentru actualii ștabi ai Partidului Comunist. Înăuntru, restaurarea se făcuse în spiritul epocii, folosindu-se pe pereți culori pastelate. Am fost duși în dormitoare noastre, care păreau confortabile, dar, spre consternarea noastră, am constatat în curând că WC-urile nu funcționau și că la robinet nu curgea apă caldă. În cele din urmă, au adus o cană mare cu apă caldă, pe când noi tânjeam după experiența liniștitoare și civilizatoare a unei simple băi. Până să vină însă apa caldă, Len sărise deja în singura cadă existentă, doar pentru a descoperi un firicel de apă roșiatică scurgându-se încet din robinetul de apă „caldă”.

Hârtia igienică lipsea cu desăvârșire, ceea ce stârni alte huiduieli și ne făcu să cerem urgent câteva exemplare de *Pravda*. Erau câțiva servitori care se fâțâiau de colo, colo într-o tăcere plină de reverență, părând a nu face mare lucru, de toate nevoile noastre îngrijindu-se locotenentul, „escorta noastră personală”. Mai târziu, am fost duși în sufrageria destul de mare, unde era așternută frumos o masă lungă, pentru douăsprezece persoane. În dreptul fiecărui loc stătea o sticlă de bere, iar locotenentul, care se vedea că era mândru de această etalare a bunăstării, ne conduse la locurile noastre cu mult aplomb. Aveam să fim singurii care au cinat în acea seară.

Meniul a fost simplu și gustos, dar departe de a reuși să ne potolească foamea. A trebuit totuși să ne socotim norocoși, mai ales când ne-am adus aminte de acele figuri emaciate dintre ruinele orașului. Ce aveau să mănânce ele în acea seară? Foarte probabil, nimic. „Asta bun, da?” întrebă locotenentul într-o engleză stâlcită. Din nefericire, bariera limbii împiedica orice încercare de conversație fluentă și inteligibilă, dar am reușit să ne înțelegem, chiar dacă discuția

deveni monotonă. Într-un fel, locotenentul devenise plictisitor, dar atitudinea lui de superioritate era din ce în ce mai nesuferită, mai ales atunci când, pe nepusă masă, se lansă într-o diatribă patriotică și înșirui câteva mari realizări ale industriei sovietice din punctul de vedere al producției, debitând date statistice și cifre care, în mod evident, erau menite să impresioneze. Apoi, după ce termină și după ce luă alte două înghițituri de bere, se aplecă în față și, cu o privire pătrunzătoare, ne întrebă:

– Când vă veți duce acasă, în Anglia, ce veți spune? Că Uniunea Sovietică este bună, mâncare bună, totul bun?

Deși nu aveam chef să-i ascultăm discursurile, după alte câteva înghițituri de bere, părea hotărât să-și impună punctul de vedere.

– Deci, ce credeți acum despre Uniunea Sovietică, Uniunea Sovietică loc bun, țară bună?

În acel moment, am început să ne întrebăm dacă divagațiile lui nu aveau cumva un motiv ascuns, dar, ca să-l mulțumim, l-am asigurat că vom merge acasă cu cele mai plăcute amintiri despre Uniunea Sovietică. Era păcat, căci ieșirile lui au stricat ceea ce ar fi putut să fie o seară frumoasă.

După cină, locotenentul a discutat în șoaptă cu „directorul” localului. Ultimul anunță că au adus pe cineva care știa englezește. Acea persoană se dovedi a fi o tânără extrem de emotivă și de palidă, care refuză să se depărteze de ușă, așa încât am rămas cu gura căscată, neștiind ce să spunem. În cele din urmă, am spart gheața cu niște întrebări banale, dar nu se înfiripă nicio conversație, căci femeia vorbea în monosilabe, iar, într-un sfârșit, am renunțat. În acel moment, ea a dispărut imediat. Fără îndoială că intențiile lor au fost bune.

Cum vremea continua să fie rea, trebuia să facem o lungă călătorie cu trenul la Moscova. În timp ce eram duși cu mașina la gară, am văzut ceva incredibil, care ne-a amintit de anul-1940. Mii de oameni se înghesuiau pe căile de acces spre gară, familii întregi dormind afară, lângă lucruri, nenorocite și desperate, așteptând trenul care avea să le ducă cine știe unde, pe teritoriul imens al Uniunii Sovietice. După război, milioane de oameni se deplasau prin Rusia, fie întorcându-se la casele distruse, fie căutând o viață și un adăpost nou în altă parte. Drumul nu era însă ușor, din cauza numărului insuficient de trenuri

și din cauză că, pentru deplasările pe distanțe mari, era nevoie de permise de călătorie, iar acestea erau greu de obținut.

Importanta bucată de hârtie pe care o ținea locotenentul și care preciza că eram străini ne-a ajutat să ajungem repede pe peronul gării, unde un tren care mergea la Moscova era luat cu asalt de o mulțime tumultuoasă. Odată urcați în tren, locotenentul își croi drum spre un compartiment plin cu ofițeri obosiți, cărora le ordonă pur și simplu să plece. Protestele acestora nu au avut niciun efect, deoarece noi eram străini și trebuia oricum să ni se ofere acele locuri. Acum veni rândul nostru să protestăm împotriva acestei atitudini despotice, pentru că, în compartiment, puteau încăpea cu ușurință câțiva dintre ei, dar cum locotenentul nu a acceptat, ofițerii au plecat, plângându-se fără încetare. Noi credeam că fusese o răutate, dar locotenentul părea mulțumit de ceea ce făcuse.

După ce am plecat din gară, am mers exasperant de încet. Nu cred că am depășit vreodată 35 km/h. Uneori, ne opream într-un loc izolat și luam apă pentru astmatica locomotivă, apoi ne opream din nou ca să luăm o încărcătură de lemne, deoarece cărbuni nu erau, ceea ce explica probabil viteza redusă cu care înaintam. Adeseori abia ne târam din cauza reparațiilor la calea ferată, făcute de echipe de femei corpolente, înfofolite până la ochi în șaluri negre care să le apere de frigul aprig. Nu voi ști niciodată cum au ajuns ele să facă această muncă deosebit de grea în acele locuri pustii și neprimitoare. Am trecut pe lângă ruinele sinistre a zeci de sate și chiar orășele, ultimele aflate de regulă la oarece depărtare, rase de pe fața pământului din cauza războiului. Pur și simplu, n-a mai rămas nimic care să folosească cuiva, în afara unor grămezi de moloz și scânduri arse.

N-am avut de mâncare decât o rezervă infimă de pâine și cârnați pe care locotenentul o împărți între noi, un „prânz la pachet” ce-i fusese dat când am plecat din casa de oaspeți de la Minsk. Ne-am mișcat greu toată noaptea, iar când se crăpă de ziuă, m-am dus la fereastră să văd Moscova apropiindu-se. În scurtă vreme, am străbătut o câmpie mărginită în depărtare de o pădure care se întindea pe cel puțin trei kilometri. În loc să fie netedă, câmpia era plină de movile care semănau cu niște mușuroaie uriașe, aflate foarte aproape unele de altele și întinzându-se cât se vedea cu ochii. Era o priveliște care mă deruta, până când am observat ciudatul fir de fum care se ridica din

unele dintre ele și, apoi, silueta unui om care mergea printre movile; apoi, altul, mișcându-se încet, asemenea unei ființe primitive dintr-o poveste de groază. Mi-am dat brusc seama că acolo, în acea sălbăticie lipsită de viață, trăiau de fapt în mușuroaie, asemenea cârțițelor, sute, chiar mii de oameni. Era o priveliște pe care n-aveam s-o uit niciodată. Cu 25 de kilometri înainte de destinație, am trecut pe lângă niște tranșee care indicau limita înaintării germanilor în Rusia și cât de aproape fuseseră aceștia de atingerea scopului. Întregul drum a fost atât de deprimant, încât sosirea la Moscova ne-a adus o binevenită ușurare.

La gară, am fost întâmpinați de un maior, care ne-a luat în primire de la neînduplecatul nostru locotenent. Fără păreri de rău că-l vedeam pentru ultima oară, ne-am înghesuit într-una dintre acele omniprezente mașini Dodge și ne-am îndreptat spre centrul orașului. Am mers în tăcere, maiorul afișând o indiferență totală; încercările mele de a conversa au avut puțin succes. Nicio tresărire nu se putea vedea pe fața lui, singurul său răspuns fiind un mormăit monosilabic.

Eram convinși că următoarea noastră oprire avea să fie la ambasada britanică și ne simțeam în al nouălea cer. Nu conta că escorta noastră scotea vreun cuvânt sau nu, atâta vreme cât ajungeam acolo. Am traversat însă Piața Roșie, trecând de biserica Sfântul Ștefan, cu cupolele ei aurite, strălucitoare, și, curând după aceea, de Kremlin, iar, după ce am ieșit din oraș, am bănuț că vom avea probleme. Întrebărilor mele despre biserică li se răspunse cu o mișcare grăbită a mâinii – de fapt, maiorul n-a vorbit decât atunci când a trebuit să-i dea șoferului instrucțiuni. Am intrat pe o șosea care ducea în afara orașului și am mers pe ea câțiva kilometri înainte s-o luăm pe un drum accidentat, care ducea într-o pădure. Zăpada groasă acoperea pământul, pomii arătând deosebit de frumos înveșmântați în albul imaculat, dar pe noi nu ne mai interesa nimic pe măsură ce neliniștea noastră creștea. Șoferul manevră cu pricepere mașina printre copaci, până când ne-am apropiat de un grup de vile din lemn și ne-am oprit. După ce am intrat într-una dintre ele, ne-am izbit imediat de o imagine neobișnuită. Locul fusese păstrat în mod evident într-o stare ireproșabilă, câțiva soldați aflați la datorie mișcându-se repede și eficient. Am fost duși într-o cameră cu un rând de paturi, pe fiecare aflându-se pături împăturite frumos și stivuite; într-un colț, erau

aranjate grămezi de prosoape și diverse cutii de carton cu alte lucruri. Totul era marcat la loc vizibil cu inscripția „Crucea Roșie Britanică”.

Doi indivizi, care erau ocupați cu o partidă de șah, s-au ridicat de pe un pat și ne-au salutat. Cei doi noi tovarăși ai noștri erau Cyril Rofe din RAF și Charles Hillebrand din Regimentul de Pioneri „Palestina”. Cyril supraviețuise unei prăbușiri la aterizare în Olanda, iar Charles fusese luat prizonier, cred eu, în Africa de Nord și, din nefericire, nu se simțea bine. Amândoi evadaseră dintr-un lagăr din sudul Poloniei și, ulterior, se alăturaseră unui grup de partizani. Erau acolo de câteva zile, dar li se interzisese să ia legătura cu ambasada britanică. Am aflat că eram primul lot de foști prizonieri britanici de război (în afară de mine) care soseam la acel centru de primire special pregătit. Dar pentru ce atâta secret?

Aveam la dispoziție o cantitate nelimitată de conserve americane, lux de care am văzut că se bucurau și soldații ruși, iar pentru prima oară ne era cald și ne simțeam confortabil, dar, în același timp, nu aveam voie să ieșim din vilă. Acestor vile, care erau răspândite în număr mare prin pădure, li se spunea „dacea”, fiind folosite de moscoviți vara, în concediu; fiecare cameră era numerotată, iar fiecărei familii i se repartiza o cameră. Nu aveai unde să te speli înăuntru, căci se presupunea că, vara, făceai duș și baie afară.

Băile publice erau populare în Rusia, iar a doua zi am fost escortați la una dintre ele. Fiecare dintre noi trebuia să obțină o plăcuță metalică de la o femeie de serviciu zeloasă, pentru a putea intra în vestiar și, apoi, în camera de îmbăiere comună, unde stăteau pe niște bănci lungi și te spălai aruncând pe tine cu apă caldă dintr-o găleată. Era în mod evident un ritual important și un eveniment social în viața oamenilor, însă duhoarea era insuportabilă. Am ieșit de acolo fără a mă simți curat, cum ar fi trebuit, deoarece în tot locul acela era o mizerie de nedescris. Dar nici de acolo nu am plecat fără ca între zeloasa femeie de serviciu și Bob să nu aibă loc o altercație minoră. Totul a început de la ceva banal, după care s-au amestecat și alții – localnici – iscându-se o dispută verbală aprinsă. Bob bălmăjea ceva într-un amestec neinteligibil de poloneză, rusă, germană și engleză, până când l-am tras deoparte, strigându-i: „O să ajungi în Siberia dacă nu-ți ții gura!” În acel moment, am ieșit repede în frigul de afară. Invectivele care ne-au urmărit la plecare sunau ceva de genul „blestemații de străini”.

În a patra zi de ședere la *dacea*, ni s-a spus să ne pregătim de plecare. Umbla vorba că, de data aceasta, vom fi duși în mod hotărât la ambasada britanică.

Am mers cu mașina într-o stare de entuziasm domolit, pe drumul care ducea înapoi la Moscova și în centrul orașului, oprind în cele din urmă în fața unei clădiri înalte, elegante, vechi. Ursuzul maior ne încredință unui locotenent tânăr, agitat, care ne duse înăuntru, într-o încăpere de la etajul întâi. Era o relicvă dinaintea Revoluției, totul având o înfățișare sobră, impunătoare. Am așteptat în ceea ce era în mod evident o sală de consfătuiri, mobilată cu o masă lungă, acoperită cu postav verde și flancată de rânduri de scaune. Pe perete, atârna o hartă mărită a Insulelor Britanice. Locotenentul se învârtea în jurul nostru, întrebându-ne agitat dacă aveam să-i comunicăm vreo nemulțumire. Nevrând să-i exacerbăm starea de agitație, l-am asigurat pe sărmanul om că n-aveam nicio nemulțumire și că totul era bine. De fapt, mai bine ca în acel moment nu ne putea fi, căci, în scurtă vreme, au intrat în încăpere doi ofițeri britanici și, prezentându-se, ne-au strâns mâinile. Apoi, fără alte comentarii, spuseră: „Bun, urmați-ne, băieți.”

Am parcurs cu două mașini o distanță scurtă, intrând pe o poartă dincolo de care se afla o clădire mare, sediul Misiunii Militare Britanice. Unul dintre ofițeri ne spuse că ambasada a fost înștiințată de existența noastră doar cu o oră în urmă!

Am intrat într-o cu totul altă lume. Întâmpinați de ceilalți membri ai misiunii, ni s-a dat „libertatea” de a ne mișca nestingherit prin clădire. Am putut cu adevărat să ne relaxăm, să ne punem la curent cu ultimele informații, să răsfoim o grămadă de cotidiane și reviste, iar, la ora mesei, să participăm, alături de ceilalți, la discuții aprinse. La masă, eram serviți de o fată și de un servitor mai bătrân, ruși amândoi, fiind avertizați să nu spunem nimic compromițător despre ruși în prezența lor. Un tânăr locotenent spunea: „Trebuie să ai grijă ce spui când este el prin preajmă. Toți procedăm așa. Deși pretinde că nu înțelege englezește, noi știm al naibii de bine că înțelege.” În continuare, ne-a atras atenția că ei știau sigur că rușii angajați acolo îi spionau și raportau totul stăpânilor lor. Nu am avut nevoie să mă conving, iar gustul lăsat de acest lucru a fost amar, însă așa era Rusia acelor vremuri. Sper din suflet că, odată cu schimbările

care au avut loc acolo în anii 1990 și după aceea, acele timpuri triste să nu se mai întoarcă niciodată.

Eram liberi să ieșim în oraș, dar și de data aceasta am fost avertizați să nu ne depărtăm prea mult și, oricum, să evităm să stăm grupați, pentru că vom atrage atenția poliției. În acel moment, nu ni se eliberase niciun fel de carte de identitate sau pașaport, ceea ce ne putea pune în situații extrem de neplăcute. Cu toate acestea, Cyril și Charles au ales să meargă într-o seară la Balșoi, iar după ce am reflectat mai bine, mi-am dorit să mă fi dus și eu cu ei. Mi-am găsit în schimb un colțișor liniștit la popotă și m-am afundat, într-o izolare totală, în vraful de reviste. Purtam încă uniforme rusești cu care veniserăm și ne-am simțit mult mai bine după ce am fost duși la magazinele de la subsol și echipați cu uniformă de luptă, mască de gaze și cască. Mi-am schimbat căciula rusească de blană cu o căciulă din piele de focă, specifică Armatei Britanice, lucru pe care n-am încetat să-l regret niciodată. În ceea ce privește uniforma rusească, o am și acum, inclusiv cureaua de piele Sam Browne pe care sunt marcate literele „СССР” și anul 1942.

Centrul nevralgic al misiunii era localizat la subsol. Aici se găseau camera de comunicații și semnale, precum și serviciul fotografic. De aici se ținea legătura direct cu Ministerul de Război de la Londra. În baza unui acord reciproc, un specialist rus în radiocomunicații fusese detașat acolo pentru a urmări fluxul de informații. Era un individ brunet, îmbrăcat în haine civile, care, după cum mi-a spus un tânăr operator, „nu ne dă deloc pace și își bagă nasul în tot ceea ce facem și trimitem. Știm că se află aici ca să ne spioneze”.

Fiecare dintre noi a fost fotografiat, eliberându-i-se un pașaport într-un timp record. Era mijlocul lui decembrie și se depuneau eforturi ca noi să ajungem acasă până la Crăciun. Acasă de Crăciun – cel mai frumos cadou de Crăciun pe care mi l-aș fi putut dori! Înainte de a pleca din acest colț de Anglie, fiecare în parte a fost intervievat de general-locotenentul Hall. Pentru tovarășii mei, o fi fost o chestie de rutină, dar eu, fiind civil, a trebuit să dau multe explicații. El mă ascultă cu atenție, luându-și când și când notițe și punând întrebări. Poate că, în ciuda informațiilor amănunțite pe care am reușit să i le dau, se întreba și el dacă eu eram cel care pretindeam că sunt. Nu aveam însă nicio îndoială că ambasada știuse despre mine, iar, în ceea ce mă privește, asta era tot ce conta.

A doua zi, am fost chemați la o întâlnire cu amiralul Archer, comandantul Flotilei de Nord, care, pe un ton grav, ne informă că vom pleca din portul Murmansk cu un convoi și, „cu puțin noroc”, trebuia să ajungem acasă înainte de Crăciun. Acest lucru ne făcu să ne simțim bine, de parcă se făcea un efort special în beneficiul nostru. Drumul spre Murmansk avea să dureze aproape două zile cu trenul, dar, după aceea, aveam nevoie de tot norocul, căci perspectiva unei întâlniri cu invizibilele submarine în apele Mării Arctice nu era una plăcută. Acesta avea să fie ultimul nostru obstacol.

Ne-am luat la revedere de la toți membrii misiunii, iar ei ne-au urat succes, invidiindu-ne că plecam acasă de Crăciun. Apoi, escortați de un ofițer, am mers cu mașina la gară, care gemea de lume. Făcându-ne loc cu coatele, am ajuns la peronul la care trăgea trenul nostru, unde ne aștepta căpitanul Nairn. Urma să călătorim cu el până la Murmansk, împreună cu vreo duzină de saci diplomatici grei, care-i fuseseră dați în grijă. Noi cinci împărțeam un compartiment, în vreme ce căpitanul stătea singur, împreună cu sacii lui, într-un alt compartiment, lângă al nostru.

Astfel, am plecat din Moscova, îndreptându-ne spre nord, spre un nou tărâm cu nori încărcăți de zăpadă deasupra și cu peisajul sumbru desfășurându-se în maniera cunoscută, dar, de data aceasta, din ce în ce mai pustiu pe măsură ce avansam spre nord. Ne opream când și când în gări inexistente, în mijlocul pustietății, fiind asediați de fiecare dată de o mulțime de țărani cu *tobolki* (boccele), care voiau să se urce în tren. Era un balamuc total. Paznicii de la calea ferată se asigurau însă că masele agitate stăteau departe de vagonul nostru. Ca străini, aveam și aici prioritate, iar acest privilegiu era respectat cu strictețe. Mai târziu, când ne-am oprit în două rânduri într-o zonă atât de pustie și deprimantă, încât nu te-ai fi așteptat să vezi o ființă vie, am fost asaltați de mulțimi de oameni emaciați și zdrențuroși, care ne implorau să le dăm ceva de mâncare. Strigătele lor jalnice îți rupeau sufletul, iar paznicii începeau să-i alunge, dar ei se-ntorceau rugându-se stăruitor, cu lacrimi în ochi. Cei mai mulți dintre ei erau bruneți, fiind, după înfățișare, din sudul Europei sau din regiunea mediteraneeană și vorbind prost rusește. Cine erau ei și de ce se aflau aici, în acest loc uitat de Dumnezeu? Făceau parte, fără îndoială, dintre acele epave umane produse de război, dar oare erau atât de nedemni

de un tratament omenesc, normal, ca să fie lăsați să moară de foame și frig? Poate că nu-și aveau locul în societatea sovietică.

La lăsarea întinericului, ne-am oprit iarăși într-un loc necunoscut, de unde am luat alți călători; de data aceasta, am putut auzi o ceartă între paznic și cineva care, după glas, părea a fi englez. Se dovedi bineînțeles a fi un locotenent din Marina Regală căruia nu i se dădea voie să intre în vagon. Un matroz stătea alături cu o sanie încărcată pe care o căraseră între ei pe întinderea nesfârșită din portul Arhanghelsk. Am intervenit cu toată autoritatea noastră în sprijinul lui, încercând să forțăm o decizie favorabilă. Paznicul renunță până la urmă când căpitanul Nairn, vorbind într-o rusă perfectă, ceru ca ofițerului să i se dea voie să urce în tren, explicând că drumul pe care-l făcea acesta avea o importanță vitală. Am împărțit bagajul suplimentar între cele două compartimente ale noastre și am făcut cu mâna în semn de rămas-bun matrozului, care porni singur pe drumul de întoarcere la bază.

Trenul nostru era împărțit aproximativ în două părți, una fiind rezervată personalului militar, iar cealaltă, călătorilor civili. Din întâmplare, în vagonul de după noi se serveau băuturi răcoritoare – numai ceai – iar foarte întreprinzătorul Bob dispăru imediat, pornind în căutarea distracției oferite de soldații ruși, cu cântecele și dansurile lor frenetice, care erau pe placul lui. Tot acolo, a găsit-o pe Tamara, una dintre cele două fete sau însoțitoare care serveau ceai soldaților însetați. El a insistat să merg și eu s-o cunosc pe Tamara, iar, când i-am refuzat oferta, a promis că o va aduce să facem cunoștință. Eram prea preocupat cu gândurile mele, întrebându-mă ce avea să urmeze și ce trebuia să facem când ajungeam în Anglia, și-mi petreceam cea mai mare parte a timpului privind în gol pe fereastra de la coridor – Tamara era ultimul lucru la care-mi stătea mintea. Bob se ținu însă de cuvânt și o convinse să-l urmeze în vagonul nostru. Am fost foarte surprins, pentru că Tamara era o fată extraordinar de frumoasă și mă întrebam ce naiba căuta ea acolo. Nu părea a fi un loc potrivit pentru ea. Acum, eram obligat să fac conversație, străduindu-mă din răspuțeri să vorbesc limba ei; pe de altă parte, compania ei se dovedi a fi încântătoare, foarte naturală și animată. Ne-am înțeles de minune. Datoria o chemă însă, iar ea se întoarse la muncă, promițând că va reveni cât mai repede cu putință. Și chiar se-ntoarse, foarte mulțumită să-și

petreacă timpul stând la taclale și uitându-se pe fereastră. Nerăbdarea ei evidentă de a-mi căuta tovărășia îmi stârni suspiciuni, și am așteptat inevitabila întrebare cu încărcătură sentimentală, dar aceasta n-a venit niciodată, iar, la un moment dat, îmi făcu un compliment, numindu-mă un „adevărat gentleman”, prin aceasta vrând să spună că nu eram „ca toți ceilalți”. Am fost impresionat de sentimentele ei și, în același timp, mi-a părut foarte rău pentru ea, care trebuia să facă ce făcea într-un loc atât de pustiu și lipsit de frumusețe. A rămas până când a trebuit să se-ntoarcă la locul ei cu un vesel „ne vedem mâine”. Un general rus, care călătorea în lux, singur, în același vagon, ceva mai departe de noi, ieși din compartiment, aruncă o privire pe fereastră, nu văzu nimic și se duse și el la culcare.

Eu eram însă cu gândul la sosirea acasă. Mă întrebam cum o să mi se pară Anglia pe timp de război, ce făceau în acel moment tata și fratele meu, George, și am constatat că, din cauza anilor de despărțire și tăcere, nu reușeam să-mi imaginez nimic. Nu știam dacă trăiau ori au murit, dacă s-au înrolat ori altceva. Și totuși, simplul fapt că mă întorceam în Anglia era o bucurie în sine.

În primele ore ale dimineții, am fost trezit de Bob care mă trăgea de mânecă.

– Hei, Tom, știi ceva? șopti el stăruitor.

– Ce? am zis eu fără să mă mișc.

– Tocmai am văzut-o pe Tamara ieșind din compartimentul generalului, îmbrăcată într-o adorabilă rochie lungă, albastră.

– Îți mulțumesc mult, Bob, am răspuns eu.

Așa deci, m-am gândit. Ar fi trebuit să-mi dau seama, și am simțit doar o ușoară durere. N-am fost însă nici surprins pe de-a-ntregul. Cum spun francezii, „așa-i la război” sau „asta-i viața”. Iar în confuzia mea de atunci, am iertat-o – tovărășia ei îmi făcuse oricum plăcere.

Acum, peisajul era foarte schimbat. Luminați de un soare strălucitor, traversam dealurile acoperite de zăpadă ale Kareliei, părând a ne legăna periculos de mult pe cel mai îngust dig, de o parte și de alta lui întinzându-se o apă limpede, sticloasă, pe care se reflectau la perfecție pantele înzăpezite și cerul albastru de deasupra, într-un peisaj scânteiitor, de o serenitate și frumusețe care-ți tăiau răsufarea. Undeva,

dincolo de acele dealuri, se afla Marea Albă. Paznicul de la calea ferată ne informă că germanii tocmai părăsiseră zona și că avem norocul s-o traversăm fără incidente. Tamara veni iar să mă vadă și, deși conversația noastră devenise searbădă acum, nu părea să fie deranjată. Eram mulțumit că nu avea un motiv ascuns ca să caute tovărășia mea și că părea să-i placă realmente să stea la palavre cu mine.

Toți tânjeam după o masă ca lumea, dar n-am avut acest noroc și a trebuit să împărțim între noi pâinea și conservele de carne pe care le aveam. După ce-am mâncat, am băut niște „ceai” luat de la vagonul-restaurant.

Pe măsură ce ne apropiam de Murmansk, cerul devenea plumburiu. Era sfârșitul după-amiezii, iar prețioasa zi-lumină era scurtă, fiind cuprinsă cam între orele unu și patru. În rest, era un semiîntineric permanent, ceea ce avea un efect deprimant. Înainte de a ajunge la destinație, Tamara veni din nou să mă vadă, implorându-mă să-i scriu și dându-mi adresa părinților ei, care stăteau undeva, în sudul Rusiei. Am promis că-i voi scrie, dar am știut imediat că, fiind un „străin”, nu voi risca niciodată s-o pun în pericol făcând așa ceva. Poate că m-am înșelat fiind precaut, dar am considerat că era mai bine să fii în siguranță decât să-ți pară rău. În realitate, amândoi tânjeam după căldura și bunătatea omenească. În ciudata ei lume a călătoriilor continue și a prieteniiilor trecătoare, ea nu cunoștea pe nimeni, iar eu știam în sinea mea cât de mult îmi doream așa ceva. Mai aveam însă cale lungă până acolo, iar războiul era departe de a se fi încheiat.

Gara Murmansk era capătul liniei. Se afla singură în pustietate, la vreo trei kilometri de oraș, la fel ca atâtea alte gări din Rusia. Fără îndoială că, astăzi, ea a fost înglobată într-o mare metropolă, dar, atunci, semăna cu ceva din *Dr. Jivago*. Trenul își eliberă călătorii obosiți în zăpada groasă, iar locomotiva stătea acolo pufăind și scoțând coloane albe de fum, mulțumită că-și făcuse datoria.

Doi matrozi din Marina Regală, cu sănii, ne așteptau acolo pentru a ne ajuta să transportăm la bază toți sacii diplomatici. Am încărcat și am legat sacii pe sănii, după care am pornit-o pe întinderea acoperită cu zăpadă, folosind stâlpii de telegraf drept reper. M-am întors să văd dacă o mai puteam zări pentru ultima oară pe Tamara, iar ea stătea acolo, arătând minunat într-o haină lungă de blană și o căciulă uriașă de blană, asemenea unui model dintr-o revistă de modă. Ne-a făcut

cu mâna până când am fost înghițiți de întunericul care creștea. La revedere, Tamara, n-o să te mai văd niciodată, dar îți doresc succes!

Urmând șirul stâlpilor de telegraf, am ajuns până la urmă la un drum presărat cu câteva locuințe. La un moment dat, ne-am despărțit, primind explicații cum să ajungem la spitalul Marinei Regale, în vreme ce matrozii cu săniile au luat-o spre bază. În spital, am fost duși într-o secție cu rânduri de paturi imaculate și ni s-a spus să ne alegem fiecare un loc. Un matroz spunea că avuseserăm noroc, căci, cu o lună înainte, toate paturile erau ocupate. Tot aici l-am cunoscut pe Garth Glasson, un sud-african evadat dintr-un lagăr de prizonieri de război, însă nu reușesc să-mi amintesc mai multe despre el, în afară de faptul că era un individ sincer, cu o înfățișare aspră.

Se auzeau tot felul de voci însuflețite, tinerii matrozi din Marina Regală venind și plecând întruna, dar ceea ce mă mira pe mine era veselia lor. Am încercat să-mi închipui cum trebuie să fi fost pentru ei când războiul era în toi, expunându-se atacurilor înspăimântătoare ale submarinelor și avioanelor în periculoasele lor călătorii de escortare a convoaielor de nave care transportau material de război și provizii în Uniunea Sovietică. În acel moment, știam foarte puține lucruri despre aceasta.

Câțiva dintre ei își reveneau încă de pe urma suferințelor îndurate, așteptând un vapor care să-i ducă înapoi, acasă; alții așteptau să fie mutați de pe un vapor pe altul și așa mai departe, pe banda de la beretă fiind scris vasul de război de pe care veneau.

În acea seară, la popotă, am mâncat carne de vacă la conservă și piure de cartofi servite în porții consistente, am băut mult ceai dulce și fierbinte, iar, la sfârșit, ne-am dus la cinematograful, într-o sală alăturată, să vedem filmul *Ziegfeld Follies*, turnat în 1940. A fost un moment deosebit de relaxant, o adevărată evadare din realitate, lucru de care aveam mare nevoie în acel moment. Cel mai mult m-au emoționat însă jurnalele de actualități, mai ales imaginile cu aviatorii din RAF vânând bombele zburătoare, rachetele V-1, și făcându-le să se prăbușească după ce le loveau cu vârful aripilor. A fost o revelație absolută, pentru că noi nici măcar nu auziserăm de asemenea aparate diabolice.

În ciuda oboselii, am adormit greu în acea seară. Gândurile la ceea ce avea să urmeze ocupau întotdeauna primul loc în mintea noastră.

Trebuia să ne pregătim mai ales pentru acea ultimă încercare. Apoi, m-am gândit la Garth Glasson, care era atât de departe de casă și căruia regiunea subarctică i se părea, probabil, atât de străină. Avea un drum foarte lung de făcut, iar călătoria spre Marea Britanie era doar începutul lui. Charles Hillebrand părea foarte grav bolnav, dar îndura fără să se plângă. Oare avea să ajungă acasă, oriunde ar fi fost aceasta? Îl admiram pe Cyril Rofe, tovarășul său de evadare, care stătea cu el, îl ajuta și arăta în orice clipă o preocupare deosebită pentru starea lui. Cyril ajunsese în cele din urmă proprietarul unei cârciumi în Sussex. În vreme ce atât Bob, cât și Len aveau să fie în curând acasă, la Bristol și Henley, cu familiile lor, eu habar n-aveam ce m-aștepta la sfârșitul călătoriei.

A doua zi de dimineață, în timp ce ne aflam pe chei, în portul Murmansk, am fost întâmpinați de o priveliște minunată. În depărtare, ancorate la mare distanță de țărm, pluteau mai multe nave ale Marinei Regale, împreună cu câteva vase comerciale. Dintre acestea, ieșeau în evidență două nave cu fundul plat, care se înălțau deasupra celorlalte vase. Erau portavioanele-escortă HMS *Campania* și HMS *Nairana*, două nave identice. Împreună cu un număr de marinari de la spital, am fost repede suiți într-o barcă mare, care se îndreptă spre portavionul *Campania*.

Duși pe puntea pe care se lua masa, care era situată foarte în față, de fapt, aproape la proră, ne-am dat seama, puțin amuzați, că, dacă vaporul lovea o mină, aveam să fim primii care aflam, deși lucrurile nu trebuiau să stea neapărat așa. Eram o ceată amestecată, niște rătăciți, ca să spun așa, împărțind sala de mese cu câțiva membri ai echipajului. Micului nostru grup i se dădu libertate pe vas, ceea ce însemna că puteam merge oriunde voiam, între niște limite raționale. Înainte de a ridica ancora, am fost prezentați contraamiralului Roderick McGrigor, comandantul convoiului, un scoțian mic și vânos, în ale cărui mâini stătea soarta tuturor navelor. Odată plecați, am fost obligați să ne conformăm obiceiurilor de la bord, inclusiv aceleia de a ne așeza la coadă pentru mica porție zilnică de rom. Nu era pe gustul meu, așa că l-am dat omului de după mine.

Cum hamacurile erau încă în uz la acea vreme, agățarea lor se dovedi a fi o operațiune de-a dreptul hilară. Fiind atârnat aproape de

nivelul capului, trebuia să te ridici în el cu ajutorul unei frânghii, meșteșug pe care nu-l deprinsesem încă. Între timp, spre amuzamentul tuturor, veneai de multe ori cu capul în jos, peste acel hamac nenorocit, aterizând foarte rău pe partea cealaltă. Era ca și cum ai fi încercat să mergi pe un stâlp unsuros. Agățat în mod corect, era extrem de confortabil.

De îndată ce n-am mai zărit uscatul, ne-am luat în primire rolul de paznici ai convoiului odată cu decolarea de pe puntea de zbor a primului avion Swordfish. Aceste biplane fiabile străbăteau alene cerul cenușiu, dispărând adesea cu totul dincolo de orizont. Acum, întregul convoi, alcătuit din numeroase nave comerciale, patru distrugătoare și cele două portavioane ale noastre, erau adunate într-o flotă impresionantă, care se întindea pe o distanță de vreo trei kilometri. Nava soră cu a noastră, *Nairana*, se menținea la vreun kilometru și jumătate în urmă. Aceste convoaie avansau de obicei cu viteza navei celei mai lente, așa încât nouă ni se părea că înaintăm îngrozitor de încet. În acest timp, distrugătoarele țâșneau asemenea unor câini ciobănești vigilenți, unul dintre ele accelerând când și când ca reacție la prezența suspectă a unui submarin care ne dădea târcoale. Când am ajuns în apropierea coastei norvegiene, ni s-a spus să ne așteptăm la probleme.

A doua zi, vântul sufla cu putere, însoțit de valuri uriașe. Vremea era atât de rea, încât zborurile de recunoaștere au fost anulate și speram noi ca și submarinele să renunțe să mai iasă în larg. Cu toate acestea, de îndată ce condițiile meteorologice au devenit mai favorabile – ceea ce însemna că, în loc de valuri de zece metri, aveam valuri de cinci metri – zborurile de recunoaștere au fost reluate. Admirația mea deplină se îndrepta însă spre acei membri ai forțelor aeriene ale marinei militare care înfruntau cu bărbăție aceste condiții îngrozitoare, știind că o prăbușire în mare pe un asemenea frig însemna moarte sigură.

Trebuia să vezi ca să crezi că un avion poate ateriza pe o punte care se balansează. Momentul contactului cu puntea trebuia să fie foarte bine ales, altfel ricoșeul putea proiecta avionul și echipajul acestuia pe o traiectorie tangentă și poate chiar în mare. Din fericire, acest lucru nu se întâmplă, însă am asistat la un incident care era cât pe ce să mă coste, când un avion ricoșă și se răsuci pe punte, iar o aripă

a acestuia trecu pe lângă capul meu la vreo 30 de centimetri. Se opri înclinat într-o poziție îngrijorătoare, atârând deasupra apei, dar cu o parte a trenului de aterizare prinsă într-o platformă. În condițiile în care vântul sufla cu putere, pentru o clipă, situația părea delicată, indiferent dacă avionul rămânea sau nu rămânea acolo. Într-o clipită însă, puntea mișuna de salvatori, printre care mă aflam și eu, și care ținură de el cu toată puterea până la sosirea unui tractor ce-l trase înapoi la loc sigur. Pe toată durata acestei operațiuni, cei trei membri ai echipajului păreau foarte calmi.

Erau efectuate și zboruri de patrulare și antrenament cu aparate Grumman Wildcat, micile avioane de vânătoare.

Convoiul înainta foarte greu în apele internaționale – „cea mai groaznică deplasare din câte am văzut”, cum spunea un marinar. Uneori, micile distrugătoare dispăreau cu totul din vedere, iar *Nairana*, ca și *Campania*, nava noastră, înfățișau privirii un spectacol incredibil, punțile lor plate ridicându-se și coborând întruna.

La amplificatoare, se transmiteau adeseori știri de interes când nu erau întrebuințate pentru probleme mai serioase, însă un anunț de pregătire pentru luptă, însoțit de sunetul strident al sirenei, în toiul nopții, nu era o glumă. Am sărit din hamacuri, ne-am tras repede pe noi hainele, ne-am pus vestele de salvare și am așteptat noi ordine. Sonarul recepționase bineînțeles sunetul unui submarin, iar un distrugător a fost trimis să-l găsească. Din fericire, de data aceasta, nu s-a-ntâmplat nimic.

Ulterior, în seara zilei următoare, am fost informați cu amabilitate că era cât pe ce să ne ciocnim cu *Nairana*. Am pălit doar gândindu-ne că se putea întâmpla așa ceva, mai ales când era întuneric, însă eu n-am fost surprins, deoarece uneori cele două nave chiar păreau să meargă aproape una de alta în cursul zilei, iar noaptea, când se stingeau toate luminile, iar marea era foarte agitată, acest lucru se putea întâmpla cu ușurință.

În sfârșit, am lăsat ce era mai rău în urmă și am pătruns în ape mai sigure și mai liniștite. Când toate avioanele au fost băgate în hangar și echipajele care manipulau tunurile antiaeriene n-au mai fost nevoite să stea permanent de veghe, am știut că eram aproape de casă. Deși am avut parte de unele dintre cele mai rele condiții meteorologice, am avut norocul să depășim situația fără a fi atacați de dușmani.

Abia acum am aflat că destinația noastră era Scapa Flow, loc în care fuseseră scufundate multe nave germane după predarea lor în 1918. Am aruncat în cele din urmă ancora undeva la mijloc, abia zărind pământul. Aveam invariabil un sentiment de tristețe când părăseam un vapor, și cam la fel simțeam și acum, însă a trebuit să ne luăm rămas-bun de la *Campania* și să debarcăm pe o mică flotă de remorchere care trase aproape și se depărta în întunericul care creștea. Nu-mi amintesc unde anume am ajuns, dar, după trei ore, un alt feribot ne duse la Thurso. Aici, am fost îndrumați spre un vas de tranzit, vechiul *Duluth Castle*, amarat la chei, în așteptarea unor noi ordine.

Ca membri ai forțelor armate, celor cinci însoțitori ai mei li s-a spus să meargă în diverse părți ale Marii Britanii, Bob și Len trebuind să se prezinte într-o tabără din Womersley, lângă Guildford, în Surrey. Nimic nu părea să mă împiedice să părăsesc și eu nava, din moment ce nu promisem niciun ordin și nimeni nu părea interesat în mod deosebit de mine. Eram trist că trebuia să mă despart de prietenii mei, mai ales de Bob și Len, cu care împărțisem și bune, și rele, dar ordinele erau ordine. Când m-am dus să-l văd pe omul care „deținea comanda” și i-am relatat despre intenția mea de a părăsi vasul, acesta se burzului la mine, spunându-mi să aștept, căci avea să vină cineva și după mine. Prin urmare, știau totuși de mine. În cele din urmă, veni într-adevăr cineva, care se prezentă drept sergentul Meteyard, de la Serviciul de Informații Militare, și care mă anunță că era instruit să mă escorteze la Londra. Ne-am dus în oraș și am căutat un loc în care să stăm peste noapte, ceea ce n-a fost ușor, ajungând în cele din urmă la o pensiune deloc confortabilă.

Am fost bucuros să constat că escorta mea era un om plăcut. Am prins trenul de dimineață spre Glasgow, iar, de acolo, am luat un tren de Londra, sosind seara la Euston. Am vorbit foarte mult în cursul călătoriei spre sud, eu având puternica impresie că urma să petrec ceva timp într-o așa-numită „școală patriotică”. Aceasta mă ducea cu gândul la un fel de așezământ pentru sufletele pierdute care, după ce au petrecut multă vreme la poarta iadului, trebuiau să fie deprinse din nou cu viața normală. Eram pregătit să accept acest lucru, dar mi-era frică de faptul că putea fi vorba despre un sanatoriu destinat celor dezechilibrați mintal. De fapt, o scurtă perioadă petrecută într-un sanatoriu nu era un lucru rău – cât de minunat este ca un grup de

surori blânde și atente să te răsfete și să-și facă griji exagerate pentru tine într-un refugiu liniștit de la țară, mă gândeam eu.

Dar n-a fost să fie, iar eu am avut parte de o neplăcută trezire la realitate când, după ce am sosit în gara Euston, am luat autobuzul spre Brixton, în sud, apoi am mers pe jos spre Streatham Hill, am luat-o pe o stradă lăturalnică slab luminată și ne-am oprit înaintea unei uși masive, înspăimântătoare, din lemn. Inima mi-a stat în loc – pe o placă de alături se putea citi „Închisoarea Brixton”.

M-am uitat stupefiat la sergent și am zis:

– Doar nu vreți să spuneți că o să merg aici?

– Îmi pare nespus de rău, prietene, răspunse el vrând să se scuze și sunând din clopoțel.

Un gardian ne lăsă să intrăm pe mica ușă destinată pietonilor. Sergentul îi înmână un plic, după care, cu o tristețe cât se poate de reală în glas, îmi ură succes, îmi strânse mâna și plecă.

Ca atare, mi-am lăsat la camera de primire toate lucrurile personale, apoi am fost dus într-o odăiță, unde m-am schimbat în haine de pușcărie: pantaloni maronii, groși, din flanelă (fără curea) și un veston gri. Protestele mele au fost zadarnice. Gardianul își făcea pur și simplu datoria, fără a răspunde la întrebări. Nu era treaba lui să explice de ce.

Următorul drum a fost la baie, iar, după aceea, am fost condus în celulă. Totul îmi era atât de familiar – n-a trebuit să mi se spună ce să fac. Era trecut bine de ora opt în seara zilei de 23 decembrie 1944. În toată închisoarea domnea o liniște absolută. După puțin timp, apărură un alt gardian cu o cană de cacao și o porție de budincă de Crăciun pe o farfurie. Ura, au spus că vom fi acasă de Crăciun!

După șocul inițial provocat de toate acestea, m-am așezat pe prici și am încetat să-mi mai fac griji, sperând că, dacă voi avea puțin noroc, avea să se afle totul a doua zi. Eram însă profund deranjat de faptul că închisoarea Brixton era singurul loc pe care găsiseră să mi-l ofere pentru a-mi petrece noaptea, o singură noapte, speram eu. În condițiile în care Crăciunul bătea la ușă, puteau s-o lase mai moale și să se ocupe de mine mai târziu.

A doua zi de dimineață, abia am avut timp să-mi termin micul dejun și să fac curățenie în celulă, că la ușa acesteia își făcu apariția un domn îngrijit, îmbrăcat într-un costum cu dungi fine și cu servietă.

Părea destul de agitat, înștiințându-mă că venea de la Ministerul de Interne. Apoi, se așează pe priciul meu și răsfoi niște hârtii. Eu mi-am pierdut calmul, acuzând pe toată lumea de lipsă crasă de eficiență, la care el deveni mai împăciuitor, spunând că-i părea rău „că s-a întâmplat așa ceva”. Plecă asigurându-mă că eliberarea mea se va produce de îndată. La scurt timp după plecarea lui, veni un gardian care mă duse înapoi la camera de primire, unde m-am schimbat în uniformă și mi s-a dat jumătatea de coroană prevăzută de lege (astăzi, circa cinci lire sterline) pentru șederea în pușcărie, aceasta fiind tot ceea ce aveam pe numele meu. Un gardian săritor mi-a explicat cum puteam să ajung mai ușor în oraș și, cu asta, am lăsat în urmă închisoarea Brixton.

Primul lucru pe care trebuia să-l fac era să dau de tata. Fiind Ajunul Crăciunului și orașul, practic încremenit, că era sau nu era război, știam că trebuia să mă mișc repede. Din cunoștințele mele, putea fi oriunde în Marea Britanie. Prima mea oprire trebuia să fie însă la singura adresă pe care o știam, cea a partenerilor de afaceri de dinaintea războiului, din London Wall. Când am ajuns acolo, clădirea părea părăsită, dar, după ce am bătut la ușă, mi-a răspuns cineva. A apărut un îngrijitor. L-am întrebat dacă cunoștea un domn Firth care trecea pe acolo înainte de război. Eram conștient că șansele de a primi un răspuns favorabil erau mici, dar îngrijitorul se gândi o clipă, apoi, brusc, își aduse aminte. Da, spuse el, chiar și-l amintea pe tata, însă ultima oară când a trecut pe acolo a fost în 1940, când era în RAF. Asta era o veste nemaipomenită, iar eu mi-am dat imediat seama că-mi va fi mult mai ușor în căutările mele. Îngrijitorul adăugă apoi că, de când părăsise acest birou, tata își mutase firma și se asociase cu un domn Arnold, în Pall Mall. Aproape că nu-mi venea să cred, și acest nume mi se părea cunoscut. Mai trebuia să aflu totuși unde anume în Pall Mall.

În orice caz, aveam acum două posibilități: fie să urmez pista RAF, fie pista Pall Mall. Cariera lui de aviator militar era bineînțeles un mister total pentru mine și, chiar și așa, era posibil ca el să fi fost trimis la post în străinătate. Pentru a-mi conserva cât mai bine resursele financiare, am mers cât am putut pe jos, iar, în drumul meu, m-am oprit să consult un polițist în privința problemei mele. Din fericire, mă aflam în zona potrivită, iar el îmi sugera să merg la arhiva RAF situată în Casa Ad Astra sau să trec pe la poșta mare din Mount

Pleasant, unde puteau să dea de adresa poștală a domnului Arnold din Pall Mall. Vizita mea la Poștă a scos la lumină numărul din Pall Mall de care aveam nevoie – era nr. 1. În drum spre Pall Mall, am mers la Casa Ad Astra, însă căutările celor de acolo n-au dus la nimic. Mi-au spus că era posibil ca el să se afle în evidența altui comandament regional, dar nu știau care. În timp ce eu stăteam acolo, personalul RAF venea și pleca, dar, deodată, un ofițer polonez din Aviația Militară aflat în trecere se opri și spuse că mă auzise întrebând despre un anume Firth – era vorba cumva despre căpitanul de aviație Firth? Am spus că s-ar putea, dar, pentru că abia sosisem în Anglia, nu puteam fi sigur. Când mi l-a descris și a spus că vorbea poloneza, n-am mai avut nicio îndoială că era vorba despre tata. Din nefericire, la întrebarea mea nerăbdătoare cu privire la locul în care se putea afla el n-am primit un răspuns, căci polonezul nu știa.

Eram obligat acum să apelez la a doua variantă și m-am îndreptat spre Pall Mall. Nici acolo nu era nimeni și nu prea mai aveam speranțe, dar, după ce am bătut insistent la ușă, am avut în cele din urmă succes. Își făcu apariția un îngrijitor cu ochii împăienjeniți care mi-a spus că aveam noroc să-l găsesc acolo chiar în acel moment, dar când i-am explicat de ce am venit, a tras aer în piept și a dat din cap. Am spus că n-aveam timp de pierdut și i-am cerut să deschidă biroul pentru mine ca să pot căuta un indiciu, orice, care să-mi spună ceva despre tata. La început, a refuzat, zicând că ar fi fost împotriva regulamentului, dar, în cele din urmă, a cedat.

De îndată ce a deschis ușa biroului de la primul etaj, am intrat și am început să scotocesc după ceea ce mă interesa pe mine printr-un vraf de hârtii de pe un birou, sărmanul om mormăind întruna că încălca regulile. N-am dat nicăieri de nicio urmă de indiciu, așa că, în ultimă instanță, m-am așezat la birou și am hotărât să caut adresa de acasă a domnului Arnold în cartea de telefon. Deși mi s-a spus că nici acest lucru nu era regulamentar, am format numărul. N-a răspuns nimeni, însă adresa era Sherehall Road, Hendon. Am hotărât să mă duc imediat acolo. A fost o decizie fericită.

Începuse de acum să se lase seara, și, cu toate că nu mâncasem toată ziua, nu mă gândisem nici măcar o dată la mâncare, atât de hotărât eram să-mi îndeplinesc misiunea până în ziua Crăciunului. Am luat metroul până la Hendon și am găsit casa de pe Sherehall Road

goală. Disperat, am ciocănit la ușa celei de alături, întrebându-mă dacă locatarii de acolo îmi puteau spune ceva despre familia Arnold. Erau o pereche în vârstă, care m-au informat că familia Arnold plecase de Crăciun la Middleton-on-Sea, în Sussex, dar, când am arătat motivul vizitei mele și cine eram, s-au înviorat și mi-au spus că-l cunoscuseră pe tata în timpul șederii lui la familia Arnold și că-și aminteau pomenindu-se de mine. M-au invitat înăuntru, am băut ceai și, după aceea, mi-au propus să rămân peste noapte, propunere pe care am acceptat-o cu recunoștință. Mi-au explicat apoi că vecinii lor erau rude cu familia Arnold și că s-ar putea să-mi fie de mai mare ajutor, dar, pentru că se făcea târziu, era mai bine să mă duc să-i văd de dimineață. Am petrecut noaptea în acel colțișor de rai, sau așa mi s-a părut mie, totul fiind atât de liniștit și de pașnic, încât aveai impresia că, aici, viața își urmase imperturbabilă cursul dintotdeauna.

Ultimele piese ale mozaicului au început să se așeze la locul lor a doua zi de dimineață, când am sunat la ușa vecinilor. Își făcu apariția o doamnă, iar eu am început să-i explic faptul că-l căutam pe tata, domnul Firth, când ea mă întrerupse și spuse: „Atunci, dumneata trebuie să fii Tom Firth. Și spui că abia ai venit din Polonia?” Lăsa să-i scape un strigăt de neîncredere și-și strigă soțul. Preț de o clipă, au stat și s-au uitat la mine, de parcă aș fi înviat din morți. Auziseră bineînțeles totul despre mine – nu numai că erau rude cu familia Arnold, dar erau ei înșiși din Polonia. În entuziasmul momentului, conversația noastră deveni incoerentă și confuză. Apoi, ei au telefonat altor rude și au stabilit ca acestea să vină în vizită după-amiază. La ora hotărâtă, când au sosit vizitatorii, entuziasmul a fost și mai mare. Și ei erau originari din Polonia și voiau să știe tot ce le puteam spune despre fosta lor patrie. De prisos să mai menționez că ceea ce a trebuit să le spun numai o poveste fericită nu a fost.

Din fericire pentru mine, această ultimă rudă părea să „știe să se descurce” și a sta o jumătate de oră la telefon într-o altă cameră. Când a apărut de acolo, arăta bucuros și spuse:

– Am dat de tatăl dumitale. Este în Blackpool la popota ofițerilor din RAF Nr. 2 de pe Read's Avenue, și îi voi da telefon chiar acum.

A prins legătura fără nicio problemă și, curând, purta o conversație animată cu tata. După puțin timp, îi spuse tatălui meu că era

cineva acolo care voia să-i vorbească, și-mi întinse receptorul. Mi-a fost extrem de greu să-mi găsesc cuvintele în acel moment și am spus pur și simplu:

- Salut, tăticule, sunt Tom.
- Care Tom?
- Tom din Varșovia.
- Nu, ești George, nu-i așa? (Adică fratele meu.)
- Nu, sunt fără doar și poate Tom, și tocmai am sosit în Anglia.
- Nu, trebuie să fii George.
- Nu, sunt Tom.

Urmă apoi o scurtă pauză, după care se auziră niște zgomote de neînțeles dinspre Blackpool, când tata își dădu în sfârșit seama că nu era nicio păcăleală. Colegii lui de la popota RAF mi-au povestit ulterior că au fost nevoiți să-l susțină ca să nu se prăbușească; m-au mai asigurat că n-a existat nicio legătură între acest lucru și faptul că ei sărbătoreau Crăciunul în bar în acel moment.

Se punea acum întrebarea dacă puteam să ajung la Blackpool în ultimele ore rămase din ziua de Crăciun, iar o convorbire telefonică cu gara din Euston confirmă faptul că acest lucru era posibil, pentru că ultimul tren avea să plece pe la șase și jumătate. Mulțumindu-le prietenilor mei pentru tot ceea ce au făcut pentru mine – fără eforturile lor, toate acestea nu s-ar fi întâmplat cu o asemenea repeziciune – și, mai mult, cu banii de bilet împrumutați de la ei, am pornit în goană spre gară.

Când am ajuns acolo, nu era aproape nimeni. Începu să se lase ceața, iar din cauza stingerii luminilor, totul părea îngrozitor de sinistru. Ceața persistă pe tot parcursul călătoriei până când am ajuns la destinație, iar eu am fost practic tot drumul singurul ocupant al compartimentului.

Am început să mă uit nerăbdător după tata în timp ce parcurgeam cu pași mari peronul. Apoi, am văzut o figură solitară într-o uniformă a RAF așteptând lângă poartă. Îmi aduc aminte că am fost copleșit de un sentiment de puternică mândrie când l-am văzut în uniformă și, pur și simplu, în momentul întâlnirii, n-a reușit niciunul dintre noi să rostească un cuvânt. Ne-am îndreptat spre Popota Nr. 2 de pe Read's Avenue, unde era tata încartiruit, și, cu dispensă specială din partea ofițerului-comandant, mi s-a permis și mie să stau acolo o perioadă.

După ani de tăcere și despărțire, erau foarte multe de spus și foarte multe întrebări de pus, dar de unde să începi? În acel moment însă, gândurile noastre se îndreptau în primul rând spre soarta mamei, despre care nu știam nimic și nu aveam șanse să aflăm ceva decât mult mai târziu.

În 1940, la vârsta de cincizeci și trei de ani, tata avea puține perspective, împotmolit, ca să spun așa, în Anglia, cu afacerea lui din Varșovia pusă pe butuci și fără o casă. Pentru el, a fost o experiență devastatoare, însă, odată cu sosirea unui mare număr de militari polonezi din Franța, s-au căutat interpreți care să acționeze ca ofițeri de legătură între aceștia și britanici. Era un rol pe care tata îl putea îndeplini foarte bine, așa că s-a oferit imediat voluntar pentru această însărcinare, devenind ofițer de legătură între Forțele Aeriene Poloneze și RAF. Avea de îndeplinit o seamă de îndatoriri care-i făceau foarte mare plăcere, mai ales datorită faptului că trebuia să călătorească cu avionul de la o unitate a RAF la alta, ori de câte ori se aflau acolo polonezi. Prin aceasta s-a distins de alții, fiind un englez care avea cunoștințe, chiar dacă destul de limitate, de limba poloneză, și s-a descurcat foarte bine. Aviatorii polonezi erau bucuroși să aibă pe cineva cu care să poată comunica în limba lor. S-a mutat de la o unitate la alta, fiind trimis în cele din urmă la post în Blackpool. În vara lui 1945, a plecat ca membru al Forței de Ocupație în Germania, unde cunoașterea perfectă a limbii germane l-a ajutat foarte mult, iar după aceea s-a întors în Anglia și a fost „demobilizat”. Înainte ca noi să ne reîntâlnim în sfârșit în 1944, fusese absolut convins că nu mă va mai vedea niciodată, deoarece ultima veste care-i parvenise în 1942 fusese un mesaj formulat în termeni precauți de mama, expediat prin Crucea Roșie Internațională, care-i dădea de înțeles că eu aveam mari probleme.

Atunci am aflat că, în momentul sosirii mele în Anglia, fratele meu, George, era deja în Franța, în armată, de câteva luni. A fost o surpriză pentru mine, deoarece, când a ajuns cu tata în Anglia în 1939, el s-a angajat la Samuel White, o firmă de construcții navale de pe insula Wight, cu scopul de a începe o carieră de proiectant naval. Pentru a studia, a fost trimis la Universitatea din Glasgow, dar, cum războiul se afla în plină desfășurare în 1942, a considerat că meseria lui

nu avea cine știe ce viitor și, în mod îndreptățit sau neîndreptățit, a schimbat complet direcția, înrolându-se în armată. A ajuns sergent în Serviciul de Informații, fiind trimis în Franța curând după Ziua Z. A fost unul dintre cei doi britanici care au ajuns primii în orașelul Béthune după evacuarea acestuia de către germani. Au fost întâmpinați și sărbătoriți în stil mare de populație, și încă mai am fotografii în care este immortalizat acel măreț moment. Acolo, a întâlnit-o pe Monique, o fată fermecătoare, care avea să-i devină ulterior soție.

După puțină vreme de la sosirea mea, i-am trimis un mesaj în urma căruia a putut să vină în Anglia într-o scurtă permisie. A fost o reîntâlnire minunată, chiar dacă destul de potolită, după care el a fost trimis la post în Belgia. Acolo, mergând cu motocicletă, s-a ciocnit cu un tanc și și-a rupt un picior. Ulterior, a fost înaintat căpitan, iar la întoarcerea în Anglia în vederea demobilizării, el și Monique s-au stabilit la Londra după nuntă. Din nefericire însă, accidentul din Belgia i-a provocat o boală de care nu avea să mai scape niciodată. Avea numai treizeci și unu de ani. Monique și cei doi copilași ai ei s-au întors în Franța, unde locuiesc și azi, în Béthune, nu departe de cimitirul în care este îngropat George.

În prima parte a anului 1945, reportajele apărute în presă după sosirea mea au început să se înmulțească repede și, drept urmare, am fost invitat de diverse organizații și societăți din toată țara, să vorbesc despre experiența trăită de mine în Polonia ocupată. Pe parcursul acestor călătorii, am putut să cunosc o serie de persoane notabile în acea perioadă și-mi aduc aminte de o întâlnire deosebit de interesantă, organizată de Mișcarea Europeană pentru Libertate din Edinburgh. Membrii acestei auguste organizații, al cărei scop era să urmărească evoluția democratică a țărilor ieșite de sub jugul nazist, cunoșteau foarte bine evenimentele care se petreceau în Europa Răsăriteană și încercau să obțină dovezi de la martori oculari, iar în această privință le puteam fi de un oarecare ajutor. Toate eforturile lor s-au dovedit însă inutile când rușii au dobândit controlul total asupra acelor țări, transformându-le în state-marionetă.

Nu mă simțeam în largul meu când vorbeam unui public numeros și mai ales nu-mi plăcea deloc publicitatea. Primul meu angajament serios însă era cât pe ce să se transforme într-un fiasco. Ministerul

polonez al Informațiilor de la acea vreme, un departament al guvernului polonez aflat în exil la Londra, m-a invitat să vorbesc „câtorva oameni”, cum mi s-a spus, care erau deosebit de interesați să afle din sursă directă ce anume se întâmplase în Polonia. Întâlnirea urma să aibă loc într-o casă din Chesham Place, aproape de Hyde Park. Mă întâlnisem în câteva rânduri cu organizatorul polonez și n-aveam nicio îndoială în această privință. Stăteam la vremea respectivă la hotelul Kenilworth, toate cheltuielile fiind achitate, și m-am relaxat făcând o plimbare ușoară prin West End, până când am fost atras de acea minune a minunilor, cinematograful Monsignor, de pe Piccadilly, cu ale lui jurnale de actualități și desene animate difuzate neîntrerupt. Ieșind în sfârșit de acolo aproape de ora patru, m-am îndreptat spre locul indicat, însă fără a ști foarte bine unde se afla. Am mers prin Green Park, am trecut de Hyde Park Corner și am luat-o pe strada Halkin, până când am ajuns, fără să-mi dau seama, în Chesham Place. Când m-am uitat la ceas, era patru și jumătate și, cuprins brusc de panică, am oprit un taxi aflat în trecere, strigându-i șoferului destinația. Acesta mă duse cât ai clipi câteva sute de metri, după care opri. Ajunsesem și, în agitația care mă cuprinsese, mi-am trântit ușa taximetrului peste mână. Durerea a fost atât de puternică, încât, o vreme, am topăit în sus și-n jos pe trotuar, strângându-mi mâinile ca o călugăriță. Am reușit să-mi extrag banii ca să-i dau șoferului și m-am dus repede la ușa clădirii, chinuit de durere. Abia am pus degetul pe ea, că ușa zbură într-o parte și organizatorul polonez mă prinse de braț, trăgându-mă înăuntru.

– Unde ați fost, domnule Firth? se lamentă el, încruntat. Știți, sunt amirali și generali care așteaptă să vă audă... zise el cu o voce din ce în ce mai slabă.

– De ce nu mi-ați spus...?

Nici nu am terminat, că îmi făcu vânt pe o ușă, într-o încăpere mare, slab luminată, în care un vâl albastru de fum de țigară plutea, diafan, de la un capăt la celălalt. Abia am reușit să deslușesc prin norișorul acela ceea ce-mi spusese organizatorul, și anume, un număr impresionant de galoane cu fir de aur în publicul de vreo 150 de persoane. Nu-mi specificase el înainte că vor fi numai câțiva oameni interesați?

Acum, mă simțeam de parcă eram la un proces, dar, în realitate, totul a decurs bine. După ce s-a terminat, câțiva oameni s-au oprit să

vorbească cu mine, iar ultimul dintre ei a fost o foarte timidă și micuță doamnă din Polonia.

– Spuneți-mi, domnule Firth, când erați în Cracovia, la Montelupich, ați întâlnit din întâmplare un maior Klink? Știți, este vărul meu și nu mai am nicio informație despre el, spuse ea, iar eu am avut sentimentul că intuiește cu groază răspunsul.

Bătrânul Josef Klink, istoric militar, ajutor și, ulterior, *bademeister* în pușcărie, căruia i-am luat eu locul după ce a fost trimis la Auschwitz. Cum să-l fi uitat? Nefiind pregătit pentru o asemenea întrebare, am rămas pentru o clipă mut, apoi am mărturisit că l-am cunoscut bine, dar am ezitat când a trebuit să-i povestesc restul. „Ce să-i spun?” m-am întrebat eu. Mă privi cu nostalgie și, ghicind răspunsul, spuse:

– A fost dus la Auschwitz, nu-i așa?

– Da, am zis eu.

– Of, murmură ea, ochii umplându-i-se de lacrimi în timp ce ieșea încet pe ușă.

În februarie 1945, mi s-a cerut să trec pe la unul dintre departamentele Serviciului de Informații Militare, situat în Casa Devonshire din Piccadilly. Acolo, într-un birou de la ultimul etaj, am fost întâmpinat de doi ofițeri din armată și de un domn cu aspect suav, îmbrăcat într-un costum cu dungi subțiri. După prezentări și un schimb de banalități, mi-au spus că voiau să știe dacă era ceva demn de reținut sau neobișnuit în privința nemților. M-am gândit că cineva ar putea face mare caz de o întrebare ca aceea, dar m-am abținut să spun ceva provocator. În acea etapă a războiului, ea nu prea părea să-și aibă rostul și am presupus că era vorba doar despre o procedură de rutină, care trebuia îndeplinită. Am spus că au trecut câteva luni de când am văzut ultima oară nemți și că nu-mi venea în minte niciun fapt revelator pe care să-l comunic. Cum nu erau interesați de ruși, am vorbit despre Polonia și, în acel moment, civilul menționează că a vizitat Varșovia la scurt timp după izbucnirea războiului, povestind cum parca el mașina pe digul care mărginea Vistula și intra într-unul dintre barurile de pe malul râului ca să bea ceva. Cum asta se întâmpla să fie foarte aproape de locuința noastră, mi-am amintit că-i vedeam foarte des automobilul Hillman Minx Coupé cu număr britanic în timp ce mă întorceam acasă

de la școală și mă-ntrebam cine era proprietarul. Iată-l acum aici, după patru ani. I-am descris în amănunțime mașina, redându-i inclusiv numărul de înmatriculare. Aproape că a căzut de pe scaun de uimire. În timp ce-mi luam la revedere de la ei, omul se holba la mine și dădea neîncrezător din cap. În timp ce unii băieți colecționau numere de locomotivă, eu s-a întâmplat să rețin numerele de înmatriculare ale unor mașini, mai ales când era vorba despre unele britanice aflate în Polonia. Mare este grădina lui Dumnezeu!

Cu timpul, am constatat că fuseseră reluate comunicațiile poștale cu Polonia. Războiul se sfârșise și toată lumea încerca să reia firul vieții de unde fusese întrerupt el în urmă cu aproape cinci ani, însă, în țări ca Polonia, nu mai exista acel sentiment de siguranță. Marea Britanie avusese într-adevăr marele noroc să iasă din război cu toate vechile sale instituții și tradiții intacte, căci acea Polonie care existase înainte de 1939 fusese înlăturată cu brutalitate. Pur și simplu nu mai exista.

Primul indiciu că mama trăia ne-a parvenit datorită bunelor oficii ale unui emisar guvernamental britanic care tocmai vizitase Polonia. După aceea, am putut să ne scriem în modul obișnuit, ea având norocul să locuiască încă în apartamentul de pe Obroncow, în Saska Kepa. A fost angajată la Agenția Națiunilor Unite pentru Ajutorare din Varșovia în momentul în care aceasta și-a început activitatea acolo, reușind să facă față vreme de trei ani rigorilor vieții în capitala devastată. Din diverse motive, în acea perioadă, mama a refuzat în permanență să părăsească Polonia în ciuda insistențelor mele, situație pe care, în cele din urmă, a trebuit s-o accepte. Dar, pe măsură ce guvernul comunist a devenit tot mai ostil față de agenții străine precum ANUA, care a fost închisă, ea a fost obligată să-și caute de lucru în altă parte. Apoi, în 1949, a început să se strângă șurubul. A explodat un scandal la nivel înalt în care au fost implicați ambasadorul britanic și ambasada franceză, ceea ce a dus la retragerea unor funcționari de la ambele ambasade și la revocarea ambasadorului britanic însuși. Scandalul a fost urmat de arestarea unor polonezi, implicați, chipurile, în afacere. Totul a fost foarte obscur, dar semnele erau indubitabile.

Când i-am scris după aceea mamei, i-am spus hotărât că trebuia să părăsească imediat țara. Mi-a răspuns că, deși tocmai obținuse un post la ambasada americană, credea că a venit vremea să se gândească

la plecare. A fost ultima scrisoare pe care aveam s-o primesc de la ea. După câteva zile, a fost arestată. De fapt, am aflat despre acest lucru când am citit în ziar o relatare despre arestarea ei. A fost ținută în izolare de poliția secretă, ceea ce însemna că nimeni nu avea acces la ea. A fost o experiență zguduitoare, principala noastră nedumerire fiind legată de situația în ansamblu și de acuzațiile care-i erau aduse mamei. În acel moment, eram în strânsă legătură cu Ministerul de Externe, dar, în ciuda cererilor înaintate autorităților poloneze, n-am aflat nimic. În cele din urmă, s-a ajuns la proces, care a fost ținut cu ușile închise, adică n-a putut participa nimeni din afară. Mama a fost acuzată de spionaj și condamnată la moarte.

Mult mai târziu, am aflat că acuzația care i-a fost adusă avea legătură cu munca efectuată de ea în biroul de presă al ANUA, unde aduna tăieturi din ziare referitoare la activitatea desfășurată de agenție în Polonia. De fapt, ea nu era calificată să facă altceva decât lucruri foarte simple, dar, în ochii regimului, culegerea de „informații” în sine reprezenta un atentat la securitatea națională. La originea întregii situații stătea însă determinarea lor de a-i discredita pe străini, mai ales pe occidentali, tehnică aplicată în Rusia Sovietică.

După alte câteva luni, procesul a fost rejudecat, iar pedeapsa cu moartea a fost comutată în detenție pe viață, apoi în treizeci de ani de închisoare și, până la urmă, în cincisprezece, însă a durat trei ani până să se ajungă la acel verdict. După aceea, mama a fost transferată la închisoarea Fordon din orașul Bydgoszcz, situat la vest de Varșovia, unde îi erau permise vizite ocazionale din partea unui reprezentant al ambasadei. Pentru ea, ca și pentru alte condamnate, viața era extraordinar de grea, multe dintre ele fiind încadrate în categoria deținuților „politici” și tratate astfel ca dușmani ai statului. Mulți gardieni erau fie foști infractori, fie ucrainenii care, în aceeași calitate, îi slujiseră pe foștii stăpâni, germanii, și cărora li se dăduse mână liberă în ceea ce privea modul de tratare a prizonierilor. Actele de cruzime și tortură erau la ordinea zilei. De exemplu, deținutele erau obligate să stea toată ziua în picioare în timpul unor interogatorii care se prelungeau în mod deliberat, iar, dacă leșinau ori cereau să se așeze, li se dădea un taburet întors. În cel mai rău caz, erau agățate cu un picior de tavan și supuse la cele mai crude și mai degradante umilințe cu putință. Mama a trebuit să stea în picioare douăzeci și patru de ore la un interogatoriu,

după care și-a fracturat glezna în urma unei căderi. Faptul că a trebuit să îndure umilințe și insulte din cauză că era cetățean britanic a fost lucrul cel mai ușor de suportat. În condițiile aplicării unui asemenea tratament, multe femei incapabile să-l mai suporte au murit, au rămas schilodite pe viață ori au înnebunit. Iar restul lumii libere nu părea să știe absolut nimic despre toate acestea.

Apoi, în 1956, la șapte ani de la încarcerarea ei, guvernul polonez a dat o amnistie limitată pentru anumite categorii de deținuți politici. Mama s-a aflat printre cei norocoși care au fost eliberați. Vestea ne-a fost transmisă cu repeziciune, condiția fiind ca ea să părăsească țara imediat. Preluată de ambasada britanică de la Varșovia, mama a fost suită după două zile la bordul unei aeronave de transport a RAF și dusă pe aerodromul Northolt din vestul Londrei. În acel moment extrem de impresionant, am fost acolo s-o așteptăm. Ținând seama de chinurile de coșmar prin care a trecut, a ieșit într-o stare destul de bună din punct de vedere fizic și mental din această poveste, lucru pus de ea pe seama unei constituții de fier și a credinței neabătute că, într-o bună zi, ne vom întâlni iarăși cu toții. Odată risipită însă euforia inițială, a început efortul de readaptare la o viață cu totul diferită, fapt pe care eu îl știam foarte bine din experiențele mele anterioare. Pentru mama, a fost greu și, uneori, chiar dureros, dar, la urma urmelor, cicatricile psihice aveau să-i rămână cel mai mult timp.

Când m-am reîntâlnit cu mama, eram deja angajatul unei mari companii din sud-estul Angliei, fiind căsătorit cu Wyn și tată a doi băieți, Christopher și David.

De atunci, nu m-am mai întors în Polonia. Cu excepția amintirilor, nimic nu mă mai leagă de acele locuri. Polonia dominată, începând cu 1945, de un neam străin nu era adevărata Polonie pe care mi-aș fi dorit s-o văd, cu toate că oamenii nu se vor fi schimbat. O prietenă poloneză mi-a spus că nu am dreptate să văd lucrurile astfel, că ar fi trebuit să mă-ntorc, și probabil că avea dreptate. De atunci, Polonia a devenit o țară liberă, și poate că mă voi întoarce totuși s-o văd și să-mi aduc aminte.

Epilog

La sfârșitul războiului, părinții lui Tom s-au despărțit. Tatăl lui a lucrat mulți ani în domeniul relațiilor publice la Consulatul Britanic. A ajuns astfel la vârsta de optzeci de ani și a murit la nouăzeci și patru.

În ciuda tratamentului diabolic și a privațiunilor îndurate în cursul încarcerării în închisoarea comunistă, mama lui Tom a rămas un om cu o personalitate foarte echilibrată și stabilă. Și-a trăit restul vieții în pace, în mijlocul familiei și al prietenilor, până la moartea ei, survenită în 1981, la Londra.

De la pensionarea lui timpurie în 1981, Tom s-a ocupat în mod serios de pasiunile sale. Îi place să restaureze obiecte de porțelan, să citească, să picteze, iar după ce s-a mutat în Cornwall în 1987, și să vâslească. În plus, este bunic.

Din nefericire, soția lui, Wyn, a decedat înainte ca el să termine de scris această carte.

Deși nu este înverșunat și nici furios, consideră trist faptul că, în prezent, există atâta ură și cruzime în lume.

El și a doua lui soție, Gillian, au locuit o vreme în frumosul oraș Bath, dar s-au mutat înapoi în Cornwall ca să-și continue îndeletnicirile lor preferate.

Acasă, la Varșovia,
iunie 1939. George
și cu mine, alături
de părinții noștri.

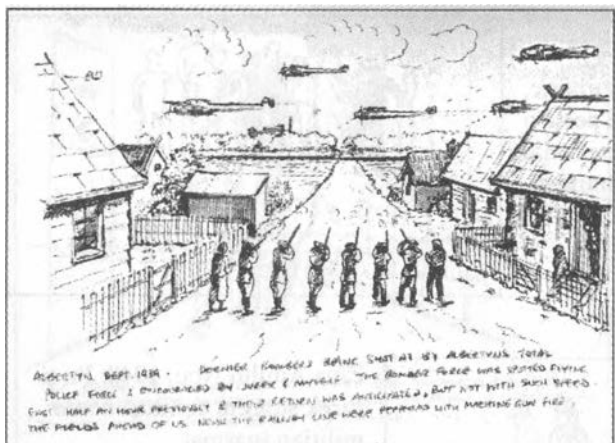
Prin Varșovia cu tata, 1936. Poză
făcută de un fotograf ambulant.

Fratele meu,
George,
membru
al Corpului
de Spionaj,
Bruxelles,
septembrie
1944.

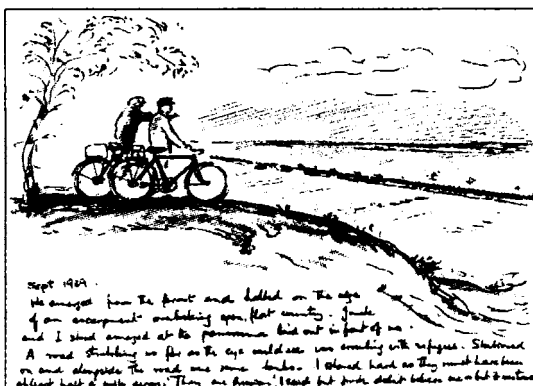
Vâslind pe
Vistula,
1938.

Satul
Albertyn,
1939. Poliștii
trag în
bombardiere
Dornier care
zboară la joasă
altitudine.

Șosea plină de
refugiați... și tancuri
rusești, septembrie
1939.

Acostați de doi bandiți. Ne-a fost milă de sărmanul polițist care s-a
întâmpnat să fie acolo.

Alegând în întineric,
am dat exact peste o
mulțime ostilă
de comuniști.

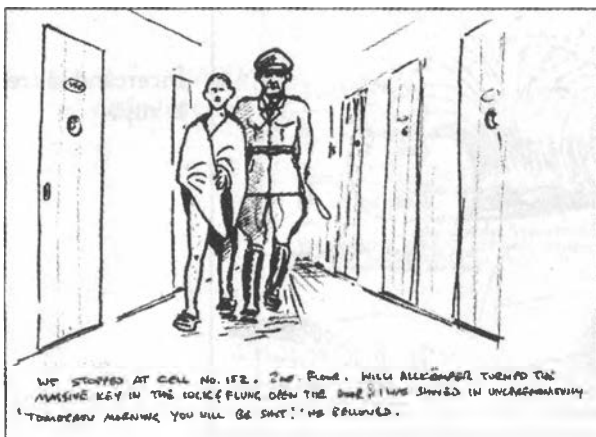
Ziua Anului Nou, 1940. Eu și
Jurek suntem conduși de un
milițian înarmat.

Bătaie la Gestapo, martie 1942.

Cei doi gardieni ai noștri, în
drum spre Cracovia, în spatele
unui camion.

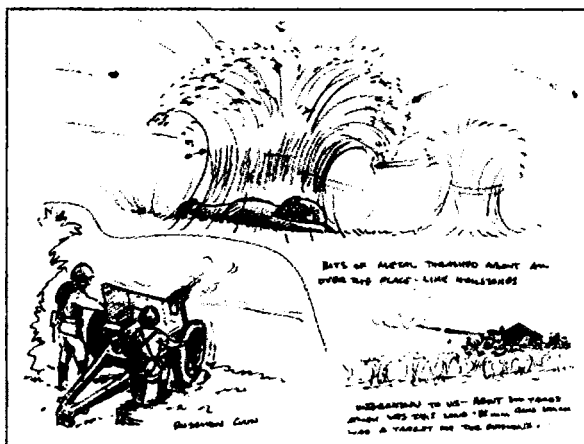

Dus în celula
 152 după
 deparazitare.

Primul meu
 interogatoriu la sediul
 Gestapoului din
 Cracovia.

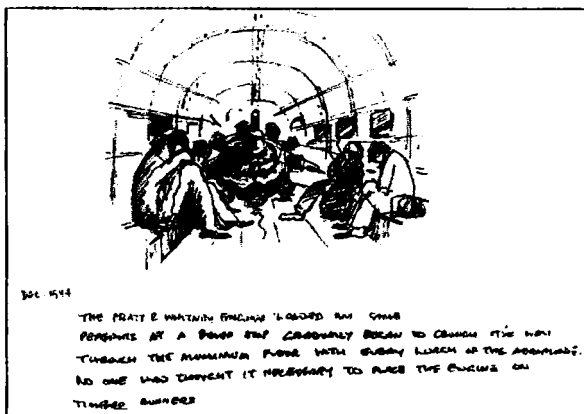
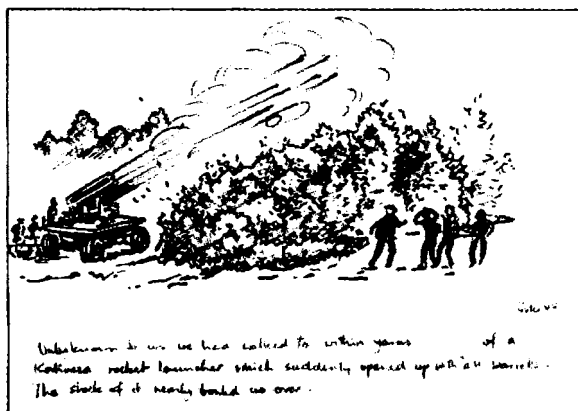

Avion rusesc
 aruncând bombe
 brizante, iulie
 1944.

Încercând să trec
la ruși.

Plăcerea
îndoielnică de a
umbla prin fața
lansatorului de
rachete.

La bordul unui
avion DC-3
rusesc. Am văzut
cum motorul de
rezervă a străpuns
treptat pardoseala
cabinei.

Aviz
de imbarcare.

To Mr. Thomas T. Firth.

You are to return to the United Kingdom in one of H.M. Ships.

On arrival you should get into touch with the Security Control Officer, Seapa, who will issue further instructions to you.

Secretary to
Senior British Naval Officer,
North Russia.

6th December, 1944.

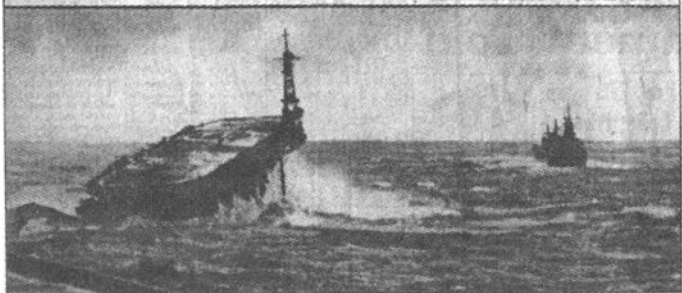
Sfârșit de
linie în
pustiul
Murmansk.
I-am făcut
cu mâna
Tamarei!

MURMANSK - DEC. 1944. ALMOST PERPETUAL DARKNESS

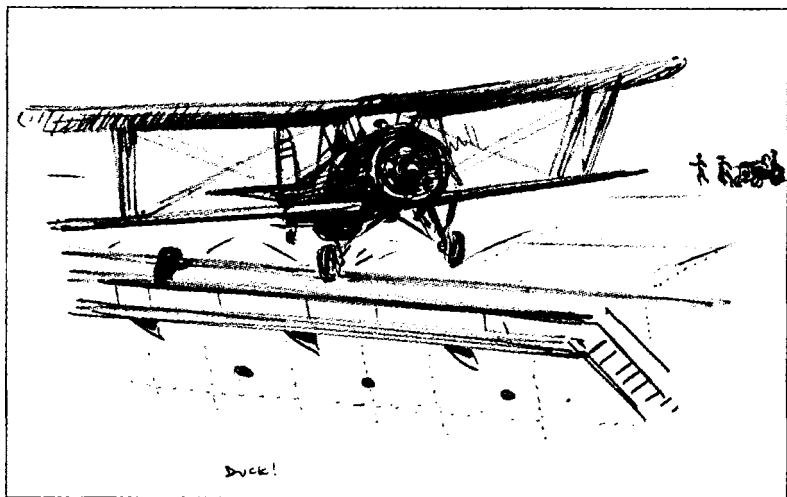
WE SET OFF AGAIN THE MORNING AFTER AND QUICKLY LEFT THE TRAIN BEHIND US
EVERY 50 FEET I, TAMARA, AND ONE HUNDRED TO ... UNTIL I FOUND THE ME IN THE
ADDITIONAL, ONE HUNDRED AND FIVE A-TEAM LONG TIME APPROXIMATELY 1.1 HOURS
HAPPENED TO ME AFTER THE WIRE.

PLANES SAVE CONVOY FROM THIS DECK

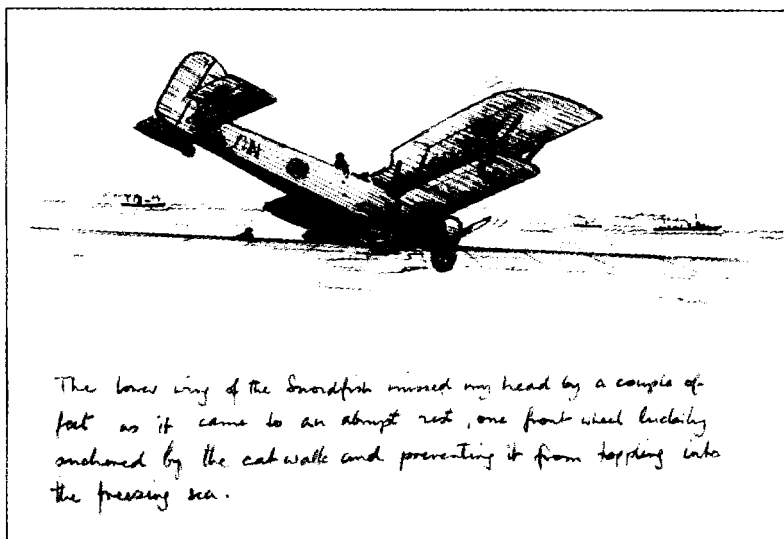
FLIGHT Deck of HMS
Seydlitz, under attack,
during the Battle of the
Atlantic. The ship was
hit by several bombs and
planes in the vicinity.

Convoi
spre
Rusia.

Capul la cutie!

„Peștele-Sabie” derapă de-a lungul punții, lipsind foarte puțin să mă lovească!

Extras dintr-un ziar,
ianuarie 1945.
„Sunt Tom – Tom din
Varşovia.”

Dramatic 'Phone Call to Blackpool

“IT'S TOM-TOM FROM WARSAW”

A CHRISTMAS Eve 'phone call to a Blackpool father must have been among the best presents to be received in Blackpool during the festive season.

The father was Flight-Lieut. G. A. Firth, of the R.A.F., senior Polish interpreter in the North-West—add the

Mr. T. Firth

all the reports of the monstrous
tortures within Poland.

but, having suffered some of them, he prefers to forget—or at least, try to do so.

He was a schoolboy when Germany and Russia occupied Poland. For many months, having complete command of the Polish language, he passed himself off as a Pole and lived a precarious existence under German domination.

ARRESTED BY GESTAPO

In February, 1942, he was arrested by the Gestapo and for 18 months was imprisoned in Cracow.

The fact that he was British was never discovered by the Germans or his fate would probably have been even more gruesome than it was.

After suffering the pangs of semi-starvation, beatings and other fiendish tortures, the Germans released him, having failed to gain anything on him. He remained in Poland until July, 1944, when he worked his way through the fighting lines into Russia.

Here he was detained for nearly four months before being handed over to the British authorities.

TORTURE SCENES

Having suffered the mental agonies of seeing mass executions and the torture of men and women—slights he and other prisoners were compelled to watch—Tom is not easily moved to emotional expression.

That explains why, when he spoke to his father by phone from London on Christmas Eve, his simple but expressive first words were—“I'm here.”

“It's Tom—Tom from Warsaw,” he enlarged.

F. L. Firth, at the Blackpool end of the line, didn't quite know whether to cry with delight or whoop with glee.

Now they are re-united and Tom is taking a well-earned rest. After that he is thinking about a branch of the Forces, but his father says they will talk that over all in good time.

ALLOTMENTS AWARDS

THE awards of certificates of merit by the Ministry of Agriculture and Fisheries for the best-cultivated allotments in Blackpool during 1944, is announced.

The awards represent the 25 best plots out of about 800 inspected and judged by experts of the Blackpool Corporation parks department.

The plot which earned the highest number of points and a special certificate, was on the Oxford Square site, cultivated by Mr. R. Seddon, of Fernhurst avenue.

Other certificates were awarded to: F. W. Bush, Summerhill; T. W. Allcock, Mandersville road; H. Toth, Queensway; W. Ashby, Central drive; M. Smith, Lindsay avenue; T. Morrison, Overdale avenue; G. Mair, Horrocks avenue; A. D. Miles, Hornsea road; E. V. Green, Ransbury avenue; A. Vardy, Beckenham avenue; G. G. Lead, Central drive; A. Walton, Westwood avenue; J. T. Leach, St. Leonard's road; J. H. Kirby, Plant Hill avenue; H. Shelton, Woodland.

Gillian și cu mine la
Cornwall, 1993.

O carte tulburătoare, destinul cu totul aparte al unui tânăr englez care încearcă să-și regăsească familia, despărțită odată cu ocuparea Poloniei de naziști și sovietici în 1939.

Autorul descrie cu mult realism suferințele îndurate de poporul polonez, încercările disperate de a scăpa de cruntul Gestapo, adăpostirea prizonierilor de război britanici evadați, urmată de prinderea sa, anchetarea și întemnițarea în închisoarea Montelupich din Cracovia. După o eliberare miraculoasă, ajunge să fie încarcerat de către Armata Roșie și, după luni de interogatorii, este predat Misiunii Britanice de la Moscova. Ajuns în Marea Britanie în 1944, își regăsește tatăl și fratele, dar familia trece printr-o nouă tragedie: mama rămasă la Varșovia este arestată de comuniștii polonezi.

Prizonier la Gestapo este o carte fascinantă de memorii și o valoroasă pagină de istorie, o poveste despre luptă, curaj și dârzenie.

ISBN: 978-606-8469-17-1

Distribuție la:

tel./fax: 021.222.83.80

e-mail: carte@meteorpress.ro

www.meteorpress.ro

